

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
ISSN 1902-2271 . www.hexis.dk

praktiskegrunde

Tema:

Bourdieu og Staten

1-2 / 2010

Tema: Bourdieu og Staten

Indhold

Redaktionens forord	5
Bourdieu og staten <i>Jens Arnholtz Hansen & Ole Hammerslev</i>	11
Kampen om retsstaten. Bourdieu, Luhmann og oplysningstidens magtdeling <i>Gorm Harste</i>	33
A state ethnography of progressivism: Danish school pedagogues and their efforts to emancipate the powers of the child, the people and the culture 1929-1960 <i>Trine Øland</i>	57
Et sociologisk refleksivt perspektiv på BUM-modellen. Skitse til en feltanalytisk anvendelse af organisationsbegrebet <i>Kristian Delica & Anders Mathiesen</i>	91
Statens venstre hånd og statens højre hånd <i>Interview med Pierre Bourdieu</i>	113
Modstridende interesser i staten <i>Pierre Bourdieu</i>	121
Det politiske felt og symbolsk magt <i>Effi Böhlke i samtale med Pierre Bourdieu</i>	135
En videnskab om statens praksisformer <i>Pierre Bourdieu, Olivier Christin & Pierre-Étienne Will</i>	143
Straf som neoliberal fattigdomspolitik <i>Karen J. Winkler i samtale med Loïc Wacquant</i>	155
Nyhedsbrevet # 41	165

Praktiske Grunde . Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

Nr. 1-2 / 2010 . ISSN 1902-2271

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexis • Forum for samfundsvidenskabelig forskning* og udkommer elektronisk fire gange årligt. Praktiske Grunde er et tværfagligt forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, herunder deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold. Praktiske Grunde ser det som sin særlige opgave at fremme en kritisk og konstruktiv dialog mellem de mange forskere og studerende, der på vidt forskellige måder og i vidt forskellige faglige og institutionelle sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu.

Praktiske Grunde redigeres af et tværfagligt redaktionspanel og bringer fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster, debatindlæg, anmeldelser og bogomtaler, samt meddelelser om konferencer, seminarer, studiegrupper o.l.

Manuskripter sendes i elektronisk form til: praktiskegrunde@hexis.dk. Se nærmere anvisninger på: www.hexis.dk.

Redaktionspanel Danmark

Ulf Brinkkjær (red.), Kim Esmark, Ole Hammerslev, Anders Høg Hansen, Kristian Larsen, Carsten Sestoft, Morten Nørholm og Emmy Brandt.

Redaktionspanel Sverige

Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran.

Advisory board

Johs. Hjellbrekke, Universitetet i Bergen
 Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo
 Jan Frederik Hovden, Universitetet i Bergen
 Tore Slaatta, Universitetet i Oslo
 Martin Gustavsson, Stockholms Universitet
 Mikael Palme, Stockholms Universitet
 Annick Prieur, Aalborg Universitet
 Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet
 Lene Kühle, Aarhus Universitet
 Peter Koudahl, DPU
 Ida Willig, RUC
 Lisanne Wilken, Aarhus Universitet
 Yves Dezalay, CNRS, Paris
 Antonin Cohen, Université de Picardie, France
 Frédéric Lebaron, Université de Picardie, France
 Remi Lenoir, Director of the Centre de sociologie européenne, Paris
 Niilo Kauppi, CNRS, Strasbourg
 Franz Schultheis, Universität St. Gallen
 Michael Vester, Leibniz Universität Hannover
 Bryant Garth, Southwestern University, USA

*Forside: Kong Charles VII af Frankrig præsiderer over parlamentet i Paris, ca. 1450.
 Illustration af Jean Fouquet (1420-81) - http://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Fouquet*

Redaktionens forord

Et af de mere komplekse områder i Bourdieus sociologi er hans behandling af staten. Bourdieu lavede aldrig en samlet sociologi om og af staten, derimod er der flere spredte henvisninger og delelementer i hans arbejder, hvor staten indgår. Netop på grund af den manglende klarhed over, hvordan han gennem tiden har behandlet og opfattet staten, samt de mange muligheder, en feltteoretisk refleksiv sociologi giver for nye undersøgelser, hvori staten indgår, synes vi det er værd at vie et nummer af *Praktiske Grunde* til temaet om Bourdieu og Staten.

I den første artikel "Bourdieu og staten" forsøger Jens Arnholtz Hansen og Ole Hammerslev at tegne en rød tråd gennem de mange spredte kommentarer om og analyser af staten samt de skitser til nye undersøgelser af og tilgange til staten, der ligger i Bourdieus omfattende forfatterskab. Arnholtz Hansen og Hammerslev viser, hvordan Bourdieus undersøgelser hænger sammen med hans øvrige sociologi, der er en form for negativ sociologi eller – med Broadys (1991) ord – en nejets sociologi, hvor der stilles spørgsmålstejn ved normale opfattelser af den sociale verden. Herudover diskuteres bl.a. hvordan Bourdieus refleksive sociologi kan anvendes i konkrete studier af felter, hvori staten indgår, ligeledes klargøres begreberne om magtfeltet og det bureaukratiske felt set i forhold til hans undersøgelser, hvor staten indgår.

Hvor Arnholtz Hansen og Hammerslev sammenfatter og forsøger at forklare Bourdieus analyser om staten, diskuterer Gorm Harste i den næste artikel "Kampen om retsstaten – Bourdieu, Luhmann og oplysningstidens magtdeling" Bourdieus syn på staten og på retten og det retlige felt ved på den ene side at gå Bourdieu efter i kilderne og på den anden side ved at læse Bourdieu i forhold til Luhmann. Denne manøvre ekspliciterer kampen mellem retsstaten og magtsstaten ved at gå tilbage til den tidlige uddifferentiering – med Bourdieu – af felter og – med Luhmann – af systemer omkring den tidlige oplysningstid. Harste argumenterer for, at både Bourdieus og Luhmanns normative udgangspunkt er et forsvar for kritikken af "totalitær og despotisk overintegration eller afdifferentiering." Hvor Bourdieu fokuserer på den manglende differentiering i de moderne samfund, da der stadig findes former for nedarvede statseliter, aktualiserer Luhmann de moderne samfunds differentiering. Bourdieus problem er dog, ifølge Harste, at han reducerer ret til et spørgsmål om in-

teresser frem for at inddrage rettens dobbelthed bestående af fakticitet og gyldighed, som fx Habermas gør (Habermas 1996). Ifølge Harste har legitimiteten, som Bourdieu undertrykker og ud fra sit perspektiv ikke kan iagttage, altid overskredet fakticiteten. Ved at gå Bourdieu efter i kilderne og undersøge udviklingen af den franske stat finder Harste, at Bourdieus kritik passer bedre på en analyse af den danske stat end på den franske.

I forordet til *The State Nobility* skriver Wacquant, at staten for Bourdieu ikke nødvendigvis findes hvor vi umiddelbart vil kigge efter den (Wacquant 1996:ix-xxii, s. xvii). Et af de væsentligste steder, tanken om staten bliver produceret, og statens kategorier bliver reproduceret, var for Bourdieu i uddannelsessystemet og særligt i skolen (Bourdieu 1996). Trine Øland har i sin artikel "A state ethnography of progressivism: Danish school pedagogues and their efforts to emancipate the powers of the child, the people and the culture 1929-1960" ladet sig inspirere af Bourdieus uddannelsesstudier og undersøger udviklingen af dele af dansk uddannelsespædagogik. Øland påviser, hvordan skolepolitisk interesserede pædagoger og lærere i tiden omkring 2. verdenskrig bliver en del af en bredere kulturpolitisk bestræbelse, der benytter skolepædagogikken som et middel til at sikre Danmarks fremtid mod fascisme og nazisme. Disse kulturpolitiske strømninger ændrer sig imidlertid efter krigen til at advokere for velfærdsstatslige omsorgs- og demokratiseringsprojekter, der vil opbygge samfundet via bl.a. udvikling af befolkningen gennem skolegang. Øland benytter en kollektiv relationel biografisk metode ved at fokusere på de konkrete individer, der deltog i kampen, og de forskellige kategorier, de fremførte. Ølands artikel illustrerer ligeledes, hvordan de danske udviklingsprocesser hang tæt sammen med udviklinger i udlandet eller med andre ord, hvordan der også på uddannelsesområdet har fundet, hvad Bourdieu kalder "transnational cirkulation" (Bourdieu and Wacquant 2005) af ideer om indretningen og formålet med uddannelser sted via specifikke importører af diskurser – for at bruge Dezalay og Garths begreb (Dezalay and Garth 1996).

I artiklen "Et sociologisk refleksiøt perspektiv på BUM-modellen – skitse til en feltanalytisk anvendelse af organisationsanalyse" tager Kristian Delica og Anders Mathiesen udgangspunkt i en analyse af den danske strukturreform, der reformerede den danske offentlige sektor med forandringer af den kommunale og regionale forvaltning, og den såkaldte BUM-model (aftalen om strukturreformen med virkning fra 1. januar 2007 kan ses <http://www.im.dk/publikationer/strukuraftale/index.html>). De skitserer, hvordan en feltanalytisk tilgang kan anvendes til at analysere den igangværende omorganisering af "staten" og den offentlige sektors sociale institutioner. BUM-modellen er en dansk administrativ organisationsmodel, der svarer til de generelle nyliberalistiske bestræbelser for både at omorganisere og privatisere den offentlige sektor og i forlængelse heraf at professionalisere ledelsesorganisationen i staten og de forskellige velfærdsinstitutioner. Delica og Mathiesen redegør indledende for, hvordan Bourdieus arbejder kan inspirere til feltanalytiske organisationsanalyser, der primært fokuserer på ændringer i institutionsstrukturer og i ledelsesorganisationen. Formålet med dette er at kunne belyse de

sociale konsekvenser af ændringer i styrkeforholdet mellem de forskellige felter og de organisatoriske niveauer i det bureaukratiske felt.

Herudover bringes oversættelser af nogle centrale tekster, hvor Bourdieu mere direkte forsøgte at analysere og diskutere staten. Den første tekst "Statens venstre hånd og statens højre hånd" er et interview med Bourdieu fra 1992. Interviewet refererer til *La Misère du Monde* (Bourdieu 1999), der repræsenterer Bourdieu og en række af hans kollegaers omfattende – og mest udbredte – analyser af statens praksisformer, som de er blevet ændret som følge af den i 1970'erne og 1980'erne påbegyndte "konservative revolution" eller hvad der også kan kaldes den nyliberalistiske reorganisering af staten. En proces der, som Bourdieu påviser, svækker statens "venstre hånd" til fordel for dens "højre".

Den næste tekst "Modstridende interesser i staten" er en artikel af Bourdieu fra 1993. Artiklen bærer delvist præg af at være et bidrag til et kollokvium arrangeret af Emmanuel Wallerstein i 1993. Sessionen, hvori Bourdieu deltog, blev ledet af et af de store navne inden for strukturmarxismen, Etienne Balibar, og det er derfor han i udgangspunktet må forholde sig til den strukturmarxistiske statsopfattelse. I artiklen benytter Bourdieu direkte metaforen om "statens højre og venstre hånd", idet han forklarer, hvorfor han foretrækker en feltanalytisk statsanalyse og derfor analyserer statens magt- eller myndighedsudøvelse som resultatet af de sociale kampe i et bureaukratisk felt med diverse eksterne relationer til de forskellige økonomiske, politiske, retlige og videnskabsfelter mm. I artiklen påviser Bourdieu ligeledes, hvordan det bureaukratiske felt er udviklet ikke mindst via en juriststand, der havde interesse i at udvikle staten. En udvikling Bourdieu sammenligner med den, der siden er sket i EU. Artiklen henleder opmærksomheden på den universelle statsordens "radikale historicitet" og på, at staten vedvarende er genstand for sociale kampe mellem repræsentanter for modstridende interesser – som netop "statens højre hånd" og "statens venstre hånd".

Den tredje tekst "Det politiske felt og symbolsk magt" er et interview med Bourdieu fra 1991, der fokuserer på, at de politiske magtudøveres symbolske grundlag kan spille en afgørende rolle for statsmagten (Bourdieu 1991a). Samtalen er den indledende perspektivering til et Bourdieu-temanummer, der oprindeligt blev planlagt i forlængelse af Bourdieus to-dages besøg i Øst-Berlin et par uger før murens fald 1989, hvor han bl.a. forelæste på Humbolt Universitetet og holdt et nok lidt kontroversielt foredrag om "*Politisches Kapital als Differenzierungsprinzip im Staatssozialismus*" for SED-centralkomiteens "Akademi for Samfundsvidenskab" (Bourdieu 1991b: 33-39). Tidsskriftredaktionen understreger i en kort indledning om temanummerets baggrund, at Bourdieu "tillægger dette 'differentieringsprincip' den største betydning for at [kunne] forklare statssocialistiske samfunds funktions- og reproduktionsmekanismer" (s. 482). I den oversatte samtale forklarer Bourdieu med baggrund i opløsningen af DDR, hvordan staten baseret på en abstrakt symbolsk orden på trods af uddannelsessystemets og mediernes reproduktion af en abstrakt diskursiv praksis eller

ren "politisk filosofi eller teologi" – som det kritisk formuleres i den næste artikel – kan miste sin legitimitet og dermed den afgørende symbolske magt.

Den fjerde tekst "En videnskab om statens praksisformer", som Boudieu skrev med Olivier Christin og Pierre-Étienne Will, er en indledende oversigt fra et temanummer af *Actes de la recherche en sciences sociales* om staten fra 2000. Artiklen kan ses som et bidrag til at forklare, hvordan en praksisteoretisk statsanalyse kan bruges til at objektivere de sociale betydninger af forskellige praksisformer eller magtudøvelsesformer ved at historisere de historisk specifikke måder at indrette, legitimere og regulere statens institutioner og deres aktiviteter. Ved at inddrage forfattere bag videnskaberne om statens praksisformer peger Bourdieu på, hvordan forskellige administrative eliter har fået den symbolske kapital, som de anvender til at legitimere den dominerende symbolske orden, som også er statens orden, og herved også deres eget monopol på at varetage statens magt til at regulere magtrelationer i de sociale rum. På den vis er der en tæt relation mellem staten og de statslige eliter og forskningen om staten.

De oversatte Bourdieu-tekster kan tilsammen ses som skitser til et forskningsprogram for en praksisteoretisk videnskab om staten, hvor et vigtigt analytisk redskab er begrebet om det bureaukratiske felt. Dette skal, som Arnholtz Hansen og Hammerlev erindrer om, ses i dets relationer til andre felter som fx det politiske felt, uddannelsesfeltet, mediefeltet, det retlige felt og til disse felters forskellige sociale institutionelle relationer (fx de forskellige retlige institutioner) og deres forskellige grupper af udøvende professioner (igen fx forskellige dele af den juridiske profession). Herudover findes der et andet gennemgående tema i teksterne, nemlig antegninger til studier af EU og hvad EU kan komme til at betyde. Ved bl.a. at bruge paralleller til nationale processer om statens oprindelse skitserer Bourdieu i grove træk nogle tendenser i udviklingen af EU.

Endelig bringer vi et interview med Wacquant "Straf som neoliberal fattigdomspolitik" fra 2009, som blev foretaget i forbindelse med udgivelsen af hans bog *Punishing the Poor*. Interviewet med Wacquant var hans bud på et bidrag til dette temanummer om staten, fordi det illustrerer, hvordan han bruger Bourdieus begreb om det bureaukratiske felt til at synliggøre at staten kan forsøge at afhjælpe uønskede forhold på meget forskellige måder. "Den kan 'socialisere' dem ved at tage højde for deres oprindelse i samfundets kollektive organisering. Den kan 'medicinere' dem ved at behandle dem som individuelle patologier. Eller den kan 'straffe' dem ved at køre sine retshåndhævende agenter frem." Interviewet kan således ses som et forsøg på at vise, hvordan Bourdieus analyser af staten kan give nyttige værktøjer til konkrete analyser og som en illustration på, hvordan begrebet det bureaukratiske felt kan benyttes til at gentænke den straffende stat i avancerede samfund og til at give en sociologisk karakteristik af neoliberalismen. Wacquants bog om den straffende stat kan ligeledes ses som et signifikant udtryk for statens tilbagetrækning, som Delica og Mathiesen gør det i deres artikel i dette temanummer.

Artiklerne i dette temanummer afspejler, hvor forskellige sociologisk refleksive undersøgelser, hvori staten indgår, kan være. Som vist i temanummeret kan forandringer i og af staten illustreres både ved institutionsanalyser, ved undersøgelser af forandringer i uddannelsesfeltet og ved forandringer i måden vi straffer på. *Praktiske Grunde* har også tidligere bragt en lang række artikler, der indirekte vedrører staten i forhold til både det religiøse felt (nr. 1-2/2009), det kulturelle felt (nr. 1/2008) og uddannelsesfeltet (nr. 4/2009). Bourdieus studier og diskussioner om staten og magtfeltet har herudover i de senere år inspireret til en lang række undersøgelser af både nationale statslige forandringer (se fx Börjesson and Broady 2006, 29: 80-107; Eyal 2005: 151-177; Eyal, Szelenyi, and Townsley 1998; Christin 2005: 91-110; Hammerslev 2006, 29:27-42; Wacquant 2005) og undersøgelser af transnationale felter (se fx Cohen 2007: 20-33; Cohen and Vauchez 2007, 32: 75-82; Dezalay and Garth 1996; Dezalay and Garth 2002; Hammerslev 2009, 20: 75-94; Hammerslev and Arnholtz Hansen 2010; Kauppi 2005). Alle disse studier kan ses som eksempler på hvordan den Bourdieu-inspirerede sociologi udvikler sig og kan videreudvikles fremover.

Alle Bourdieu-teksterne er oversat af Anders Mathiesen. *Praktiske Grunde* takker Jérôme Bourdieu for venligt at give tilladelse til at bringe dem. Interviewet med Loïc Wacquant er oversat af Jens Arnholtz Hansen.

Ole Hammerslev, Anders Mathiesen & Jens Arnholtz Hansen

Referencer

- Börjesson M. & Broady D. 2006. The Social Profile of Swedish Law Students: National Divisions and Transnational Strategies. *Retfærd. Nordic Legal Journal* 29 (3/114): 80-107.
- Bourdieu P. 1991a. *Politisches Feld und symbolische Macht* (Gespräch mit Effi Böhlke und Joachim Wilke), i: *Berliner Journal für Soziologie* 1. Jg., Nr. 4, s. 483-488.
- _____. 1991b. *Die Intellektuellen und die Macht*, Hamburg: VSA-Verlag.
- _____. 1993. *La Misère du monde*. Paris: Editions du Seuil.
- _____. 1996. *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press.
- _____. 1999. *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu P. & Wacquant L. 2005. The Cunning of Imperialist Reason. In *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, ed L. Wacquant Cambridge: Polity Press.
- Broady D. 1991. *Sociologi och Epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiske epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Christin, O. 2005. "Ancien Régime Ballots: A Double Historicization of Electoral Practices", In *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, ed. Loïc Wacquant, 91-110. Cambridge: Polity Press.
- Cohen A. 2007. Who Are the Masters of the Treaties? Law and Politics in the Birth of European Constitutionalism. *Praktiske Grunde. Tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* (2): 20-33.
- Cohen A. & Vauchez A. 2007. Introduction: Law, Lawyers, and Transnational Politics in the Production of Europe. *Law & Social Inquiry* 32 (1): 75-82.
- Dezalay Y. & Garth B.G. 1996. *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Field*. Chicago: The University of Chicago Press.

- _____. 2002. *The Internationalization of Palaces War: Lawyers, Economists, and the Contest to Transform Latin American States*. Chicago: University of Chicago Press.
- Eyal G. 2005. The Making and Breaking of the Czechoslovak Political Field. In *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, ed L Wacquant, 151-177. Cambridge: Polity Press.
- Eyal G., Szelenyi I. & Townsley E. 1998. *Making Capitalism without Capitalists: Class Formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe*. London: Verso.
- Habermas J. 1996. *Between Facts and Norms*. Cambridge: Polity Press.
- Hammerslev O. 2006. Kampen om den dømmende magt i Bulgarien: Import og eksport af ret, juridiske institutioner og ekspertise. *Retfærd. Nordic Legal Journal* 29 (2): 27-42.
- _____. 2009. Transatlantiske kampe i Østeuropa om retlige og statslige modeller. *Dansk Sociologi* 20 (4): 75-94.
- Hammerslev O. & Arnholtz Hansen J. 2010. Udkast til refleksive sociologiske studier af EU. In *Hvorfor Bourdieu?*, eds. K. Larsen & K. Esmark. København: Hexis Forlag (under forberedelse).
- Kauppi N. 2005. *Democracy, social resources and political power in the European Union*. Manchester: Manchester University Press.
- Wacquant L. 1996. Foreword. In *The State Nobility - Elite Schools in the Field of Power*, ed P Bourdieu, ix-xxii. Cambridge: Polity Press.
- _____. 2005. *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*. Cambridge: Polity Press.
- _____. 2009. *Punishing the poor: the neoliberal government of social insecurity*. Durham NC: Duke University Press.

Bourdieu og staten

Jens Arnholtz Hansen & Ole Hammerslev

Abstract: Bourdieu made neither comprehensive empirical studies of the state nor did he develop a coherent theory of the state. Yet throughout his work it is possible to find various guiding principles on how the state can be examined, most of which are based on his studies in other areas. These guiding principles point out directions for new empirical studies and new ways of examining the state. This article explores the various analyses of the state in Bourdieu's work, with a dual purpose. On the one hand, it discusses the theoretical reflections and methodological tools that enabled Bourdieu to develop a sociological reflexive approach to the study of the state. On the other hand the article points out some of the general elements in Bourdieu's analyses of the state. It thus emphasizes the genesis of the state as a process of concentration and monopolization of different forms of capital, while at the same time insisting on the practices and structural positions of the actors involved in this process. Moreover the article explains how concepts such as symbolic violence, bureaucratic field and field of power are central to Bourdieu's sociology of the state.

Key words: Bourdieu, the state, reflexive sociology, field of power, bureaucratic field

Indledning

... den forskning vedrørende staten, jeg har været i gang med i nogle år, er et 'ankomstpunkt', for så vidt som det foranlediger mig til mere udførligt at forklare og systematisere resultaterne eller indsigterne fra mine tidligere forskningsarbejder (især om uddannelse), og samtidig er det også et nyt 'udgangspunkt', for så vidt som jeg takket være begrebet om magtfeltet nu er i stand til metodisk at formulere problemet om de forskellige felters relationer til hinanden og i særdeleshed deres relationer til det administrative felt" (Bourdieu & Böhlke 2010, s. 140).

På trods af at Pierre Bourdieu langsomt mere eksplicit begyndte at interessere sig for staten, er han sjældent blevet læst som politisk sociolog (se dog Swartz 2003; Wacquant 2005b). I den brede internationale og danske reception af Bourdieu er hans analyser af staten stort set fraværende. En forklaring kan måske være, at Bourdieus sociologi om staten ikke består af en samlet teori eller et klart afgrænset studie. På

den ene side består den snarere af en række mere eller mindre sammenhængende studier, der på hver deres måde nærmer sig staten fra forskellige vinkler og dermed bidrager til forståelsen af staten ved at synliggøre dens ressourcer, dens opkomst og de kampe, der står om den (Wacquant 1993, s. 40). På den anden side kan hans sociologi om staten ses som en række metodologiske refleksioner over, hvordan staten kan undersøges, uden at forskeren overtager eksisterende forestillinger om staten. Ved at undersøge staten blev Bourdieus refleksive sociologi og dens metodiske værktøjer derfor sat på endnu en udfordrende prøve.

Som Bourdieu selv understreger i det indledende citat var hans analyser af staten et "ankomstpunkt", hvor en række tidligere analyser af blandt andet symbolsk vold, reproduktionsstrategier og repræsentationsmagi blev sammenfattet, systematiseret og generaliseret. Samtidig blev studiet af staten dog også et "udgangspunkt" for nye studier, og det ikke bare for Bourdieu selv, men også for en hel række af forskere, der i dag trækker på hans forståelse af staten og magtfeltet i deres analyser (se Hammerslev & Hansen 2010).

Igennem de mange spredte kommentarer om staten, man kan finde i hans omfattende forfatterskab, findes der faktisk en række røde tråde, som trækker på hans tidligere studier, og som peger i retning af nye undersøgelser og tilgange. Derfor er det værd at forsøge at samle ledetrådene og kigge mere systematisk på indholdet af dem. Formålet med denne artikel er dels at diskutere Bourdieus teoretiske refleksioner og metodologiske greb, der muliggjorde, at han kunne overføre sin refleksive sociologi til studier af staten og dels at tydeliggøre nogle af de temaer, der er gennemgående i Bourdieus analyser af staten.

For at forstå Bourdieus tilgang til studier af staten diskuterer artiklen først et af ankomstpunkterne for hans behandling af staten. Tilgangen, som han kalder en form for negativ sociologi, har sin baggrund i hans teori om symbolsk magt og statens tankeformer. Dernæst diskuterer vi det epistemologiske problem, socialvidenskaberne står overfor ved i høj grad at være tilknyttet statens virkeområde, og vi redegør for, hvordan Bourdieu mente, det er muligt at bryde med statens tankeformer via det dobbelte brud. Derefter trækker vi nogle overordnede linjer i Bourdieus behandling af de samfundsmæssige betydninger, udviklingen af staten har haft: kapitalkoncentration, uniformering og standardisering, markedets konstruktion og magtfeltets differentiering. Herefter redegør vi for hovedtrækkene i Bourdieus analyser af selve statens opkomst og udviklingen af det bureaukratiske felt med fokus på de aktørstrategier, der lå bag denne proces. Sluttelig diskuterer vi, hvordan Bourdieus analyser af statens tilbagetrækning kan ses i lyset af hans øvrige studier af staten.

Negativ sociologi, symbolsk magt og statens tankeformer

Et af ankomstpunkterne for Bourdieus behandling af staten var en øget interesse for, hvordan staten som forskningsobjekt kunne behandles. Tilgangen blev i første omgang det, han kalder en form for negativ sociologi, hvilket vil sige en tilgang, hvor staten ikke defineres positivt, men hvor der derimod stilles spørgsmål til ideen om

staten, statens aktører, statens grænser, statens funktioner, praksisformer etc. Bourdieus diskussioner om og analyser af staten må ses som et brud med eller kritik af både dagligdags diskurser om staten og af mange statsteorier.¹ Bourdieu mener, at mange af de store statsteorier er med til at konstruere staten, og at man frem for at læse dem idehistorisk skal læse dem i relation til den store mængde af 'litteratur uden forfattere' som produceres af agenter, der har en interesse i staten (Bourdieu, Christin, & Will 2010, s. 146). Frem for at læse og syntetisere klassiske teorier om staten må man derfor stille spørgsmålstejn ved litteraturen og lade selve teorierne og de, der har produceret dem ud fra bestemte mulighedsbetingelser, være genstand for en sociologisk analyse. For at komme bag om disse store teorier om staten fandt Bourdieu, at vi må gå så vidt som til at spørge til selve statens eksistens eller som han spørger: hvad hvis staten "ikke er andet end et ord [...], der bidrager til at få os til at tro på eksistensen af og sammenhængen mellem en række spredte og splittede regelproducerende organer, såsom kabinetter, ministerier, departementer, administrative bestemmelser, kontorer for dette eller hint." (Wacquant 1993, s. 41, vores oversættelse) Et ord, der ikke blot er beskrivende i sin funktion, men også foreskrivende, således at det får os til at tro på statens eksistens og den enhed, de divergerende institutioner, aktører, regler, procedurer etc. udgør i vores bevidsthed. Udgangspunktet for Bourdieus analyser bliver således, at staten er en kollektiv illusion, men en velfunderet kollektiv illusion med meget reelle effekter. Det er en vigtig dobbeltheds: selv om staten ikke eksisterer per se, så findes der forskellige felter, hvor der handles på statens vegne. Blandt disse felter er det bureaukratiske felt måske det mest fremtrædende (jf. nedenfor).

Baggrunden for denne radikale tvivl på selve statens eksistens skal findes i Bourdieus analyser af den "ontologiske meddelagtighed" mellem mentale kategorier og objektive strukturer, der går helt tilbage til hans første studier (Bourdieu 1977; Bourdieu 1990). I sine mange studier arbejdede Bourdieu som bekendt med den grundlæggende tese, at sociale agenter igennem deres opvækst og livsforløb inkorporerer de objektive sociale strukturer som habituelle dispositioner og mentale kategorier. Den naturlighed, hvormed mennesker i almindelighed opfatter den sociale verden – herunder også dens uligheder og uretfærdigheder – forklarer Bourdieu som resultatet af den overensstemmelse mellem mentale kategorier og objektive sociale forhold som afstedkommes af denne inkorporering. Denne tese, som er en central del af grundlaget for teorien om habitus, kan bruges i såvel primitive som avancerede samfund. Men hvis man vil forstå statens specifikke betydning i forhold til denne tese, kan det måske hjælpe at minde om, at tesen er en generalisering af Durkheim og Mauss' (1975) klassiske analyser af "de primitive klassifikationsformer". Den har altså sin oprindelse i analyser af primitive samfund, der påviser hvordan den umiddelbare sociale organisering danner grundlaget for de mentale kategorier, som den sociale og fysiske verden opfattes med. Selv om Bourdieu ikke opfatter inkorporeringen af de

¹ Dette ligger i forlængelse af Bourdieus generelle afvisning af "den spontane sociologi", se fx Broady (1991) s. 440.

sociale strukturer som noget særegent for de primitive samfund, så er relationen mellem socialt miljø og mentale kategorier mere enkel i disse samfund, fordi den enkelte har konkrete erfaringer med hele den sociale organisering. Når fokus flyttes til avancerede og differentierede samfund, hvor helheden af den sociale organisering rækker langt ud over den umiddelbare kontekst og de umiddelbare interaktioner, rejser der sig derfor et spørgsmål om, hvordan der skabes fælles forståelseskategorier på tværs af store geografiske og sociale afstande.

Her peger Bourdieu på, at det, vi betegner som staten, producerer og inkorporerer en række mentale kategorier i alle de befolkningsgrupper, som lever inden for dens territorium. Staten er derfor ikke kun noget, der eksisterer "derude", i form af forskellige institutioner, bureaukratiske processer o.lign., men også noget, der findes "inden i os", i form af de mentale kategorier og perceptionsskemaer, som vi har tilegnet os igennem vores skolegang og vores sociale liv (Wacquant 2005a, s. 17). Dette er baggrunden for, at Bourdieu udvider Max Webers klassiske statsdefinition ved at fremhæve, at staten udøver et "monopol på den legitime brug af fysisk og symbolsk vold inden for et afgrænset territorium og over for den samlede befolkning i dette territorium" (Bourdieu 1997, s. 104). Sammenkædningen mellem staten og symbolsk magt går igen i flere af Bourdieus diskussioner om staten, som når han siger, at "staten er den symbolske magts realisering par excellence" (Bourdieu & Böhlke 2010, s. 140) og staten må betragtes som den "symbolske kapitalers nationalbank" (Wacquant 1993, s. 39). "Når staten sætter sig så let igennem, når den så let gennem sætter sin symbolske magt, så er det fordi staten (inden for en bestemt jurisdiktion svarende til dens territorium) er i stand til uhindret at gennem sætte nogle mentale strukturer, der er i overensstemmelse med dens strukturer. Med andre ord, når staten udøver sin dominans så gennemgribende og så let, så er det fordi den er i stand til at påtvinge os alle statens tanker eller statens tænkemåde, eller en måde at tænke staten på (ved hjælp af alle former for formidling, skolesystemet osv.)" (Bourdieu 2010, s. 125).

Selv om Bourdieus udvidelse af Webers klassiske definition synes klar, sammenfatter den langt fra den fulde rækkevidde af Bourdieus analyser af staten. Tværtimod synes det, som om definitionen og sætningerne i sig selv virker simplificerende i forhold til det radikale brud, Bourdieu forsøger at foretage i sine analyser og diskussioner af staten. Ydermere er spørgsmålet, om man ikke mangler en vigtig brik i forståelsen af, hvad Bourdieu egentlig mener med symbolsk vold, hvis man ikke sætter sig grundigt ind i hans forståelse af staten. For at forstå rækkevidden af Bourdieus syn på staten, og derigennem også hans forståelse af symbolsk vold, mener vi, at det kan være nødvendigt at kigge nærmere på de af hans mere konkrete analyser, hvor han berører staten på forskellig vis. Dette vender vi tilbage til. Inden da er det nødvendigt at diskutere Bourdieus brud med anden forskning om staten, forskningens mulighedsbetingelser i relation til staten og metodiske greb i forhold til at bryde med eksisterende forestillinger om staten i undersøgelser af staten. På trods af at vi af fremstillingsmæssige hensyn delvist har adskilt Bourdieus mere teoretiske refleksioner om staten, hans metodiske greb og diskussioner over forskningens betingelser fra

hans mere konkrete analyser af staten, er det vigtigt at fremhæve, at disse elementer hænger tæt sammen.

Socialvidenskabernes epistemologiske problem og det dobbelte brud i undersøgelser af staten

Konstateringen af statens magt og evne til at gennemføre sin vilje, ikke bare via fysisk magt og økonomiske sanktioner, men i endnu højere grad ved at påtvinge sin befolkning mentale kategorier, der får dem til at opfatte statens tiltag som naturlige og selvfølgelige, rejser et grundlæggende epistemologisk problem for socialvidenskaberne. Ikke nok med at socialvidenskabernes historie og deres opkomstbetingelser er tæt knyttet til statens opkomst, men selv inden for rammerne af den relative autonomi, socialvidenskaberne har oparbejdet i forhold til staten, gør statens magt til at gennemføre sine egne tankeformer sig stadig gældende over for socialvidenskaberne. Statens "offentlige administratorer og deres repræsentanter er storproducenter af 'sociale problemer', og når socialvidenskaben tager disse problemer til sig og gør dem til sociologiske problemer, gør den ofte ikke andet end at ratificere disse problemer" (Bourdieu 1997, s. 101). Det er ikke kun i den overordnede definition af forskningens problemstillinger, at statens indflydelse kan mærkes, men også i tilvejebringelsen af empirisk materiale hvor statistikker og officielle dokumenter typisk bærer præg af statens tankeskemaer. For eksempel skal Bourdieus advarsel om, at "data ofte er blevet efterladt af folk, som har en interesse i at efterlade dem" (Bourdieu 1992, s. 44, vores oversættelse; se også Esmark 2009), ses i sammenhæng med hans konstatering af, at "det særegne ved den bureaukratiske stat er, at den har forvoldt en dokumentinflation uden sidestykke, en arkivmæssig vildvækst, som historikerne i høj grad har ønsket, uden at de altid spurgte til de intellektuelle og materielle betingelser for denne produktion af dokumenter og for konserveringen af dens resultater" (Bourdieu, Christin, & Will 2010, s. 147).

Sociologien er derfor altid i fare for at overtage statens problemer som sine egne problemer, og staten er derfor altid potentielt til stede i selve definitionen af forskningsobjektet. I ethvert forskningsprojekt vil det derfor være relevant at forsøge at afdække statens betydning for forskningsobjektets konstruktion; de statistikker, staten producerer om objektet; de officielle dokumenter, staten har produceret om emnet; den forståelse, statens politikker skaber af objektet; de bevillingsstrukturerer, som staten bruger til at lede forskningen i bestemte retninger og den grad af åbenhed, med hvilken forskellige statsinstitutioner modtager forskere, der definerer deres objekter på bestemte måder (Wacquant 2002, s. 386-9). Men faren for at overtage statens definition og forståelse af studieobjektet er allerstørst, når dette objekt er staten selv.

Et af de gennemgående metodiske greb i Bourdieus forskningspraksis var det dobbelte brud, eller hvad der senere blev kaldt reflektiv sociologi. Dette årvågenhedsprincip er Bourdieus generelle metodiske princip, hvorudfra der kan brydes med både socialt prækonstruerede forståelser af forskningsområdet og forskerens egne forståelser af forskningsobjektet. Det betyder, at forskeren skal bryde med de

forståelseskategorier, der er dominerende i forhold til forskningsobjektet, således at det ikke bliver de sociale agents selvforståelse, der er bestemmende for, hvordan forskningsobjektet konstrueres. På den anden side må forskeren også bryde med egne forståelseskategorier om undersøgelsesgenstanden, fordi statens kategorier er indlejret i forskningstraditioner, anerkendte problemstillinger, statistiske og kartografiske repræsentationer, osv. Forståelseskategorierne skal dog ikke forkastes, men deres sociale funktion og produktionsbetingelser må analyseres (se Bourdieu, Chamboredon, & Passeron 1991; Hammerslev & Hansen 2009).

En af de metoder, Bourdieu fremhæver som vigtigst for at arbejde med en negativ sociologi og hermed bryde med statens tankeformer, er at benytte historisering til at forstå selve dannelsen af den moderne stat, både set som værende "derude som lignende bureaukratier, autoriteter og ceremonier" (Wacquant 2005a, s. 17, vores oversættelse) og som de ideer og kategorier om staten, der er udviklet i takt med statens udvikling. For Bourdieu er historisering ikke et værktøj til at beskrive en udvikling, som den måtte have sket, men snarere et værktøj, der undersøger fortiden for at rekonstruere, hvordan og under hvilke betingelser de enkelte sociale forhold udviklede sig (Mathiesen & Højberg 2003). Et andet vigtigt metodisk redskab i Bourdieus sociologi om staten – og i hans sociologi generelt – er det relationelle fokus (Bourdieu 1968). I flere af Bourdieus analyser af dannelsen af den moderne stat undersøges enkelte individers handlen og delelementer af den sociale virkelighed ud fra en helhed af relationer. Bourdieu sammenholder med andre ord forskellige sociale dele – teorier, positioner, agenter, institutioner etc. – for at finde forskelle og ligheder, hvorudfra skjulte objektive og indlejrede subjektive strukturer fremkommer. Med et sådan blik synliggøres, hvem der har hvilke interesser i staten, og hvem der gennem tiden har promoveret staten på forskellig vis (Bourdieu 1996b; Bourdieu 2010).

Kapitalkoncentration, uniformering, markedskonstruktion og magtfelt

Et af Bourdieus første brud med statens selvfremsstilling ligger i forlængelse af en række tidligere sociologiske analyser af blandt andet Max Weber, Norbert Elias og Charles Tilly. Ligesom dem anskuer Bourdieu statens opkomst som en gradvis akkumulering, koncentration og delvis monopolisering af forskellige former for kapital. Hos Bourdieu er der dog ikke kun fokus på militære og økonomiske ressourcer, men også på kulturel, social og symbolsk kapital. Samtidig peger Bourdieu meget eksplicit på, at denne kapitalkoncentrationsproces også er en affeudaliseringsproces, hvor adelen gradvist fratages forudsætningerne for at reproducere sine privilegier.

Det klassiske eksempel på denne koncentration er koncentrationen af militærkapital, hvilket sker via en dobbelt proces, som på den ene side afvæbner adelen og andre grupper, der potentielt kunne true statens monopol på udøvelse af fysisk vold, og på den anden side skaber grupper specialiserede i legitim voldsudøvelse, såsom hær og politi (Bourdieu 1997, s. 107). Ud over den militære kapital er der også tale om koncentrationen af økonomisk kapital igennem en gradvis forening af det økonomiske marked, standardisering af møntfod og ikke mindst skatteopkrævning.

Derudover kommer koncentrationen af det, Bourdieu kalder informationskapital eller kulturel kapital. Denne koncentration finder sted på to måder: på den ene side gennem udarbejdelsen af nationalregnskaber, kort, skriftlige arkiver og indsamlingen af statistik, som gør staten og statens tjenere i stand til at konstruere et overordnet og objektiviserende blik på samfundet. På den anden side består denne koncentrationsproces også i en gradvis forening af en række kulturelle markeder.

For at forstå dette meget vigtige element i statsformationsprocessen må man huske på, at kapital ikke er et bestemt objekt, men en social relation (Bourdieu 1986); koncentrationen af kulturel kapital består derfor ikke bare i *indsamlingen* af viden, men i lige så høj grad af *udbredelsen* af denne viden og de forståelseskategorier, den indebærer. En meget central del af statens konstruktion består i et arbejde med at skabe de fælles forståelsesformer, som vi allerede tidligere har omtalt. "Et af de mægtigste magtmidler som staten er i besiddelse af, [er] magten til at producere og gennem sætte (især via skolen) de forståelseskategorier som vi umiddelbart anvender om alt i verden, og altså også om staten selv." (Bourdieu 1997, s. 97) At analysere statens opkomst er derfor også at analysere det utal af processer, der er med til at skabe en række fælles forståelseskategorier. Dette sker i første omgang ved at staten – både objektivt og mentalt – standardiserer måleenheder, kalendere, betalingsmidler og lignende. En sådan standardisering er forudsætningen for, at også de økonomiske markeder kan forenes, og at samhandel kan ske relativt fredeligt. Netop derfor er det vigtigt for Bourdieu at fremhæve, at disse koncentrationsprocesser sker sideløbende.

Ud over udbredelsen af fælles måleenheder kommer også udbredelsen af nationale ensartede regler og juridiske procedurer, hvilket er endnu et eksempel på affeudaliseringen: den nationale harmonisering af regler og procedurer ledsages nemlig af en gradvis udskiftning i dommerstanden og i det administrative personale. Lokale autoriteter udskiftes med statsuddannede retsmyndige. Selv om de lokale autoriteter i lang tid bevarer deres ret til at dømme og administrere, bliver deres vurderinger underlagt statens autoritet, fordi deres undersætter får forskellige muligheder for at anke afgørelser til højere retsinstanser, hvor det er statsuddannede retsmyndige, der træffer den endelige afgørelse. Staten bliver således både det højeste niveau i bureaukratiet, som udstikker regler og rammer for de lokale beslutningsorganer, og samtidig en slags "appeldomstol", som kan omstøde de lokale autoriteters afgørelser (Bourdieu 2010). De lokale autoriteter må derfor i stigende grad forsøge at være på linje med statens principper. Harmoniseringen af regler, fortolkninger og procedurer er derfor et vigtigt eksempel på statens akkumulering og monopolisering af symbolsk kapital. Samtidig er det et eksempel på den betydning, uddannelsen af statsembetsmænd ved universiteterne havde for udbredelsen af nationale regler, rammer og procedurer.

Senere bliver skolesystemet mere generelt et af de vigtigste elementer i udbredelsen af statens tanker. Det vil føre for vidt at gå i dybden med Bourdieus analyser af skolen, men i denne sammenhæng skal det blot konstateres, at skolen, for Bourdieu, i høj grad er statens skole, der bidrager til inkorporeringen af statens tankeformer i hele den befolkning, der bor inden for statens territorium. Også statens politikker bidrager

til den sociale konstruktion af fælles kategorier. Det drejer sig ikke blot om ens måleenheder, men også om standardiseringen og klassificeringen af en række sociale enheder. Bourdieu peger for eksempel på "familien" som en af de mange sociale kategorier, som staten etablerer og understøtter. Selv om en række analyser kan vise, at "kernefamilien" på mange måder er en illusion, fordi en lang række andre familieformer har eksisteret ved siden af den, og fordi forståelsen af far, mor og børn som "kernen" i en familie ignorerer forholdet mellem de praktiske og de officielle slægtskabsrelationer (Bourdieu 2005b), så er der tale om en "velfunderet illusion" (Bourdieu 1996a), fordi den understøttes igennem en række politikker – skattepolitik, boligpolitik, socialpolitik, etc. – og kodificeringer – statistikker, journalformer, etc. (Bourdieu 1997, s. 144-6). Der kunne gives en række andre og lignende eksempler på kategorier, som umiddelbart synes at være objektive sociale størrelser, men som grundlæggende skylder størstedelen af deres eksistens statslige tankeformer, der er blevet produceret i takt med statens opkomst. Efterhånden breder disse standardiserede tankeformer sig til hele befolkningen i statens territorium og skaber således grundlaget for en slags logisk orden eller national identitet, om man vil.² Bourdieu taler derfor om denne proces som en universaliseringsproces, hvor "nationalstaten konstruerer sig selv i opposition til det lokale i form af en *de-partikularisering*" (Bourdieu 2010, s. 126). De enkelte egnes særtræk og traditioner må vige for statens mere universelle kategorier, og de enkelte delmarketers måleenheder og værdifastsættelse bliver sat i relation til nationale markeder.

Bourdieu peger på, at skabelsen af en sådan logisk orden har en samfunds- og markedsintegrerende effekt, der gør det muligt for forskellige befolkningsgrupper at kommunikere og handle med hinanden uden en masse umiddelbare konflikter. Når ordene betyder det samme og udtales ens, er det lettere at kommunikere, og når et kilo vejer det samme, er det lettere at fastsætte dets pris. Bourdieu bruger eksemplet med postvæsnet til at synliggøre det utrolige fremskridt, der er skabt ved hjælp af statens universalisering; at man kan putte et brev i en postkasse og have en begrundet forventning om, at det derefter når frem til den rette destination, er udtryk for en grad af samfundsintegration, der har krævet et kontinuerligt standardiserings- og universaliseringsarbejde (Bourdieu, Christin, & Will 2010). Men en sådan universalisering og standardisering er også et udtryk for dominans, fordi den samtidig fastsætter hvilket sprog, hvilke enheder og hvilke sociale former, der er legitime. Ved at samordne et marked og integrere forskellige egne og befolkningsgrupper i statens fællesskab fratages disse grupper deres legitime forskellighed og bliver i stedet bærere af partikulære afvigelser fra den af staten indstiftede standard. Således bliver "det provinsielle ganske enkelt det, der ikke er som hovedstaden; og det provinsielle bliver på denne måde berøvet sin værdi som følge af selve integrationen." (Bourdieu 2010, s. 128).

² Det er vigtigt at fremhæve, at en sådan national identitet kun i mindre grad er baseret på en fælles *moralsk* orden, men i langt højere grad er baseret på en fælles *logisk* orden, som staten står for at producere (Bourdieu 2000, s. 168). Det der indstiftes, er ikke i første omgang, hvad der er rigtigt og forkert, men hovedsagelig hvad der *er* og hvad der *ikke er*. Fokuset på det logiske frem for det moralske er en af de ting, der adskiller Bourdieu fra Durkheim (se Bourdieu 1967).

Bourdieu bruger sproget som et eksempel på, hvordan lokale sprogformer igennem skabelsen af et fælles lingvistisk marked bliver omdefineret til dialekter – altså afvigelser fra normalsproget, som det tales af eliten i hovedstaden (Bourdieu 1991a). Han taler også om integrationen af ægteskabsmarkedet, som indebærer, at fælles vurderingskriterier bringes i anvendelse i vurderingen af lokale ungkarles ægteskabelige værdi, hvorved de reduceres til "bønderkarle" uden synderligt ægteskabspotentiale (Bourdieu 2004b). Pointen er, at integrationen af en række nationale markeder – både for økonomiske, men i høj grad også for kulturelle goder – på den ene side er med til at skabe samfundsintegration og bedre betingelser for fredelig sameksistens, men på den anden side er med til at producere dominansforhold, fordi nogle grupper har lettere ved at leve op til statens standarder end andre. Denne udbredelse af statselitens standarder og tankeformer som statens og nationens standarder og tankeformer, er et udtryk for en meget kraftig, men også meget skjult koncentration af kulturel og symbolsk kapital. Statens produktion af mentale kategorier, der som udgangspunkt var en epistemologisk udfordring for socialvidenskaberne, er altså begrundet i en koncentration af kulturel og symbolsk kapital.

Et andet centralt og delvist overlappende aspekt af statens monopolisering af den symbolske kapital er overtagelsen af retten til at udnævne. Igen er udgangspunktet en gradvis affeudalisering, hvor de adelige slægters sociale reproduktion underlægges statsinstitutioner, som ligger uden for deres kontrol og bryder med slægtskabsbåndenes logik. Den "naturlige" adel – som er adelig på grund af slægten, afstamningen, blodet – bliver således udfordret af en række nye titler, såsom de royale adelstitler, titler relateret til bureaukratiets hierarkier og uddannelsesinstitutionernes certifikater (Bourdieu 2004a, s. 44). "Kongemagten tiltager sig gradvist retten til at adle, at tildele titler: adelen, der var adelig af fødsel og i kraft af anerkendelse fra ligemænd og fra ikke-adelige, overgår langsomt til at blive adel i kraft af kongelig udnævnelse; man (over)går fra feudal ære til æresbevisninger, der er tildelt af en central instans" (Bourdieu 2010, s. 123). Dette er det første ud af utallige eksempler på, at staten monopoliserer retten til at fordele positive og negative titler, der giver forskellige privilegier eller stigmatiserer. Men det er samtidig også en proces, hvor staten kommer til at stå som garant for disse titler og deres sociale værdi (Bourdieu 1996b, s. 374-6), så man ved at sætte spørgsmålstejn ved for eksempel uddannelsestitlers værdi samtidig kommer til at sætte spørgsmålstejn ved selve staten.

Statens tankeformer er altså ikke alene indskrevet i de store statsteorier eller de grå dokumenter, der produceres af embedsværket, men også i statens politikker, i de titler, den uddeler og garanterer, og i de logiske kategorier, den udbreder via blandt andet skolesystemet.

Statens opkomst

Et centralt brud med statens selvforståelse er den refokusering Bourdieu foretager i sin analyse af statens opkomst. Frem for at fokusere på bestemte statsorganer og statsfunktioners oprindelse, tager hans analyser afsæt i sociale gruppers opkomst, trans-

formation og reproduktion. Bourdieu peger på institueringen af kongemagten som den oprindelige akkumulering af statens symbolske kapital. Den adelige person, der kunne få andre til at tro på, at han var konge, kunne gøre en lille forskel i militær, økonomisk og social magt, til en stor symbolsk forskel (Bourdieu 2004a, s. 34). Den symbolske instituering af kongen som konge placerer kongen i en position, der er hævet over den øvrige adels kampe, og som giver ham funktion af mægler og dommer i konflikter mellem andre adelige – selv om disse i visse tilfælde stort set er hans ligemænd. Denne symbolske forskel danner efterfølgende udgangspunkt for akkumuleringen af andre former for kapital: informationskapital (fordi kongen bliver den, de adelige kommunikerer igennem, medmindre de konspirerer mod kongemagten), økonomisk kapital (i form af skatteopkrævning), men også social og symbolsk kapital, som kongen nærmest monopoliserer med skabelsen af hoffet (Bourdieu 2004a, s. 43). Skabelsen og fastholdelsen af tiltro til, at kongen faktisk var konge, er derfor et centralt element i statens oprindelse og bliver derfor et centralt spørgsmål i Bourdieus sociologi om staten.

Et andet centralt spørgsmål i Bourdieus sociologi om staten er spørgsmålet om reproduktionsstrategier, som også ligger i forlængelse af Bourdieus tidligere studier (Bourdieu & Passeron 1979; 2006). Det er vigtigt at understrege, at sådanne reproduktionsstrategier og strategibegrebet i almindelighed for Bourdieu ikke nødvendigvis er bevidste formålsrationelle strategier, som dominerende grupper og personer benytter for at producere og reproducere deres positioner. Det er snarere forskellige former for observerbare praksisser, der bidrager til en reproduktion af styrken af forskellige former for kapital.³ Fordi kongens helt specielle placering åbner adgang for en række akkumuleringsstrategier, bliver spørgsmålet om fastholdelsen af kongemagten og dermed reproduktionsstrategier et centralt tema i analysen af statens oprindelse. Bourdieu peger på, at kongen bruger sine ministre i kampen mod de af hans brødre, som kunne gøre krav på hans trone.⁴ (Bourdieu 2004a, s. 36-7). Disse ministre, som er valgt ud fra deres kvalifikationer og deres manglende mulighed for at arve tronen, er som udgangspunkt totalt afhængige af kongens gunst. Delingen mellem kongens brødre – der kan reproducere sig selv socialt, men som ikke har politisk magt – og kongens ministre – som har politisk magt, men ikke kan reproducere sig selv socialt – er for Bourdieu den første deling i arbejdet med at dominere, og den ledsages af to forskellige reproduktionsstrategier inden for staten – slægtskab og skolesystem. Denne første arbejdsdeling fører gradvist en stigende differentiering af det, Bourdieu kalder magtfeltet, med sig.

³ De forskellige praksisformer er medieret via habitus, der har tendens til at reproducere betingelserne for sin egen reproduktion (Bourdieu 1990).

⁴ Bourdieu fremhæver, at det er brødre i den videste forstand. Efter den første instituering af kongemagten er det således kun personer med kongeligt blod i årene, der potentielt kunne gøre krav på kronen, mens den øvrige adel var afskåret herfra. Men med kongeslægten mange sidegrene drejede det sig til tider om en hel del mennesker. Hundredeårskrigen, 1337-1453, kan f.eks. ses som kampen mellem to grene af det franske kongehus' kamp om Frankrigs krone. Vi takker Kim Esmark for at have fremhævet denne pointe.

Magtfeltet er det begreb Bourdieu benytter til metodisk at undersøge og analysere forskellige felters styrkeforhold. Begrebet nødvendiggøres af, at der er sket en uddifferentiering af autonome felter, hvor simpel magt og mekanisk solidaritet ikke er inkarneret gennem enkeltinstitutioner eller individer, men hvor en mere anonym og skjult magt eksisterer og manifesteres gennem forskellige felter og former for magt, der er "forenet af en genuin *organisk solidaritet*, og således både er forskellig og gensidigt afhængig," (Bourdieu 1996b, s. 386, vores oversættelse). Magtfeltet skal ses som et meta-felt, der regulerer relationerne mellem alle andre felter, og det er igennem magtfeltet, kursen på forskellige kapitalformer omveksles. Når begrebet er centralt i forhold til Bourdieus analyser af staten, er det fordi kampen i magtfeltet ofte er en kamp om at have kontrol over staten og dens ressourcer. "Koncentrationen af alle de kapitalformer, der har indgået i og medvirket til konstruktionen af staten, har ført til skabelsen af en slags metakapital, dvs. en kapital der muliggør, at man kan kontrollere alle andre kapitalformer (...) Kampene om staten er kampe om den magt, der giver mulighed for at regulere magtrelationerne, evnen til at regulere vekselkursen mellem de forskellige slags kapital." (Bourdieu 2010, s. 131). Statens opkomst og magtfeltets uddifferentiering går derfor hånd i hånd, og det historiske tidspunkt for uddifferentieringen af autonome felter bliver derfor et kernepunkt i forhold til at forstå statens opkomst.

Inden uddifferentieringen for alvor påbegynder, kan der næsten sættes lighedstegn mellem magtfeltet og kongens råd, der virker som en kampplads mellem centrale ministre og centrale adelige; herefter udvides kampene gradvist til at omfatte større dele af adelen, som fysisk koncentrerer ved hoffet, hvor den sociale og symbolske kapital monopoliseres. Hoffet bliver gradvist et sted præget af en meget intens konkurrence, som fastholder alle spillere i sit greb; selv kongen, som nyder alle fordelene ved dette spil, må konstant deltage i det ved at udnytte de andres splittelse, hvis han skal fastholde sin position, fordi denne position netop er konstitueret ved, at den er omdrejningspunktet for konkurrencen (Bourdieu 2000, s. 152-3). Som feltet differentieres yderligere, således at biskopperne, munkene, ridderne, senere juristerne, parlamentarikerne, de erhvervsdrivende og finansfolk bliver omfattet, bliver den afgrænsning i det fysiske rum også udvidet. Men det ændrer ikke grundlæggende ved, at kongen, for at kunne bevare sin placering som konge, på en gang må være med i spillet og samtidig fremstå som værende uden for spillet – som en objektiv overdommer. For at overkomme denne opgave tvinges han til konstant at placere nye agenter imellem sig selv og konkrete stridigheder. Et godt eksempel på dette er skatteopkrævingen, der i starten blev opfattet som ganske illegitim. Kongen placerede derfor en hel række af agenter imellem sig selv og de grupper, som skatterne skulle opkræves fra; på den måde kunne kongen fremstå som almenvellets garant, samtidig med at hans skatteopkrævere kunne udføre deres foragtede erhverv. Samtidig sikrede kongen sig disse agents støtte igennem en selektiv omfordeling af forskellige ressourcer, som giver disse agenter en interesse i opretholdelsen af kongemagten og staten.

Fra kongemagt til statens tjeneste

For at synliggøre den sociale betydning af denne proces skelner Bourdieu mellem den dynastiske og den bureaukratiske stat. Den dynastiske stat er i høj grad en direkte forlængelse af kongens hus, kongen er den kropsliggjorte stat og statsmagten er i høj grad det samme som kongemagten. Men med magtfeltets uddifferentiering og den gradvise introduktion af en række nye statsagenter sker der en gradvis forskydning. En del af disse nye agenter – juristerne og parlamentarikerne – begynder at producere diskurser om staten som almennyttig. Der er med andre ord ikke tale om en automatisk proces, men en forandring der krævede både hårdt arbejde og kreativitet af disse nye grupper. "Disse sociale agenter har bidraget til at skabe staten, som vi kender den, både ved at opfinde praksisformerne og ved at opfinde de særlige diskurser til at retfærdiggøre disse praksisformer." (Bourdieu 2010, s. 127) Der er tale om en række praksisformer og diskurser, der understreger kongemagtens og statsmagtens almennyttige og universelle karakter, ved, igennem lange rækker af procedurer, forskrifter og klageinstanser at usynliggøre, at kongen og centrale agenter omkring kongen har interesser på spil i og tager stilling i forhold til de konkrete konflikter. En uendelig række af små tiltag, der er med til gradvist at skabe en bureaukratisk logik ved på samme tid at forlænge afstanden og fastholde forbindelsen mellem den øverste autoritet og dennes stedfortræder i konkrete sager. På den måde bidrager de til kongens legitimitet ved at fremstille ham som det udenfor stående statsoverhoved. Men de lægger samtidig også bånd på kongens magt, fordi han i stigende grad må følge de procedurer og forskrifter, der legitimerer hans position (Bourdieu 1996b, s. 385-6). De skabte således i stigende grad deres egne positioner ved at beskrive en række praksisser og et helt socialt domæne, hvor de selv – medlemmerne af den nye statsadel – er de mest kompetente til at herske. Den nye statsadel producerer således en række diskurser, der beskriver dem selv som "offentlighedens tjenere", hvorved de stiller deres magt i modsætning til både kongens, kirkens og den gamle adels magt, men også til den offentlighed, de hævder at tjene (Bourdieu 1996b, s. 381). De producerer således "en hengivenhedens og uegennyttighedens etos, som ligger til grund for "statstjenestemændenes" kollektive identitet." (Bourdieu, Christin, & Will 2010, s. 146).

Bourdieu argumenterer for, at man for at kunne forstå mange af de klassiske statsteorier, må analysere dem i relation til den sociale funktion, de udfyldte for de specialister, der producerede dem: nemlig at skabe staten ved at beskrive, hvad en stat er og derigennem skabe et socialt rum, hvor de selv er herrer. "De fleste af [statsteoriernes] forfattere var nogle folk, der under dække af at beskrive staten frembragte en stat, der passede til deres interesser, der til en vis grad var universelle interesser. (...) Disse folk har gjort sig selv til en slags *statsadel* ved at lave en stat, om hvilken de sagde, og som gennem dem sagde, at for at kunne styre den, var det nødvendigt at være som dem (...). Disse folk har lavet staten, og de lavede sig selv ved at lave staten, og de gjorde det på en sådan måde, at de var de eneste, der var i stand til at udøve den [symbolske] magt, som de var i færd med at opfinde. Det vil

sige, at de på én gang konstituerede staten og deres eget monopol på statsmagten" (Bourdieu 2010, s. 128). Ved i stigende grad at rette deres fokus mod staten er de også med til at instituere et skift fra kongens personlige magt til en mere bureaukratisk magt (Bourdieu 2004a, s. 48). Det handler ikke længere om at skabe tiltro til, at kongen er konge, men til, at staten er stat og at statens tjenere (hvoraf kongen i første omgang er den mest centrale) faktisk er hævet over kampen i samfundet.

Den bureaukratiske stat opstår således ved, at der – både gennem en række praksisformer og igennem en række diskurser, som beskriver og legitimerer disse praksisformers formål og funktion – institueres en gradvis adskillelse af en position og dens besidder. Staten er ikke længere en direkte forlængelse af kongens husholdning, men en selvstændig enhed, der transcenderer den enkelte konge. Man kan i stigende grad tale om, at kongen bliver absorberet af det kampfelt, som er centreret om hans stigende magt, og at hans mulighed for at handle i dette felt i stigende grad bliver afgjort af feltets magtrelationer (Bourdieu 2004a, s. 50). Til sidst bliver kongen både som person og position af mindre relevans, og feltet får sin egen dynamik, som enkeltpersoner kun i begrænset omfang kan påvirke. Der skabes således et administrativt felt, som er relativt uafhængigt af både politiske og økonomiske interesser i samfundet – herunder også af kongens interesser. Dette bureaukratiske felt har sin egen dynamik og råder over et utal af forskellige ressourcer, men er samtidig præget af sine egne stridigheder. "Bureaukratiet kan, som det også gælder staten, ikke ansues som et samlet og monolitisk kollektiv, der kan forstås som et kvasi-subjekt udstyret med intentioner og egen vilje: bureaukratiet er et aktivitetsfelt, der er relativt uafhængigt af de økonomiske og sociale kræfter, og hvor aktører med heterogene og ofte – i hvert fald til dels – modstridende baggrund, livsforløb, interesser, kapitalsammensætning (især mht. uddannelse) og kompetencer møder hinanden og konfronteres med hinanden i spørgsmålet om selve definitionen af de offentlige anliggender og statens tjenesteydelser, samtidig med at de undertiden ubevidst er fælles om en del bureaukratiske indsatser, men også om kategorier og metoder" (Bourdieu, Christin, & Will 2010, s. 153). Staten er altså tvetydig, fordi det bureaukratiske felt på den ene side er et kampfelt, hvor forskellige interesser brydes, men på den anden side har agenterne i feltet en fælles interesse i at fremstå som uinteresserede tjenere af almenvellet. De bureaukratiske agenter er derfor meget hurtige til at "forsvare sig mod den mangfoldige kritik af deres magt, uklarhed, korruption og mange andre fejl og mangler ved at forsikre, at de kontrollerer sig selv. Det bliver således en vigtig aktivitet for de moderne bureaukratier at overvåge og evaluere deres egne aktører og deres egne aktiviteter" (Bourdieu, Christin, & Will 2010, s. 151). "Den bureaukratiske overvågning af bureaukratiet bliver således på én gang den væsentligste retfærdiggørelse af bureaukratiet, men samtidig én af betingelserne for dets institutionelle og demografiske vækst. (...) Den bureaukratiske selvkontrol sætter derfor på ingen måde grænser for den bureaukratiske magt; den er snarere selv grundlaget for den" (Bourdieu, Christin, & Will 2010, s. 152).

Selv om den bureaukratiske stats logik derfor på mange centrale måder adskiller sig fra den dynastiske stat, er analysen af kongemagtens oprindelige akkumulering af symbolsk kapital og de mange strategier, der blev opfundet for at fastholde og reproducere denne position, alligevel central for at skærpe forståelsen for de mekanismer, der fungerer under den bureaukratiske stat, og for de modsætningsforhold (mellem forskellige reproduktionsstrategier, mellem egeninteresse og statsinteresse, etc.) som den bureaukratiske stat har arvet fra den dynastiske stat. "I virkeligheden kan historien om konstruktionen af staten (...) ikke anskues adskilt fra historien om konflikterne mellem de forskellige statslige aktører, der har modstridende opfattelser af, hvad staten og de offentlige "tjenester" skal være" (Bourdieu, Christin, & Will 2010, s. 153).

Bureaukratisk felt og staten

Som med sine andre begreber benytter Bourdieu begrebet om det bureaukratiske felt i en dobbelt betydning, nemlig dels som metodisk værktøj til at bryde med den traditionelle statstanke og dels som beskrivelse af konkrete processer i historien gennem de empiriske analyser. Historiseringen af statens og det bureaukratiske felts opkomst er et brud med traditionelle demokratiteoriens forestillinger om den parlamentariske styringskæde, hvor de demokratiske processer kommer først og bureaukratiet efterfølgende eksekverer de politiske beslutninger mere eller mindre loyalt. Bourdieus analyser viser, at det bureaukratiske felt med dets egen dynamik kom først, og at de demokratiske processer efterfølgende etableres i et forsøg på at give "folkets" repræsentanter en vis indflydelse på denne dynamik. Denne historisk funderede forståelse af relationen mellem bureaukratiske og demokratiske processer gør sig blandt andet tydelig i Bourdieus konkrete analyser af det bureaukratiske felts nutidige funktionsmåde (jf. nedenfor). Samtidig skaber selve begrebet om det bureaukratiske felt et brud med forestillingen om staten som en homogen aktør.

Hvis Bourdieus brud skal handle om mere end blot ord, må de åbne for en overvejelse af, hvorvidt det bureaukratiske felt nødvendigvis er identisk med det, som almindeligvis betegnes som staten. Bourdieu taler om, at staten kan uddelegere retten til at udnævne, klassificere og udpege til agenter, der ikke i strengeste forstand er statens agenter (Bourdieu 2000, s. 187), og på samme måde kan staten også tænkes at uddelegere centrale administrative procedurer til ikke-statslige aktører. Det er ikke helt klart, om dette er Bourdieus opfattelse, men det ville potentielt åbne for, at kampen om statens grænser var et centralt tema i det bureaukratiske felt. I forlængelse heraf er det interessant, at Bourdieu taler om, at staten består af en række forskellige felter (Bourdieu & Wacquant 1992, s. 111-2). Det kan forstås på flere forskellige måder, der hver især åbner for forskellige analytiske perspektiver. På den ene side kan man betragte ikke bare det bureaukratiske felt, men også dele af det politiske og juridiske felt som en del af staten. Også andre felter kunne for så vidt tænkes at være en del af staten, og spørgsmålet om hvor statens grænser går, vil derfor i sig selv være et centralt tema i magtfeltets kampe. Man kunne måske formulere det således, at så

snart hensynet til "det offentlige" eller "almenvellet" gør sig gældende i et felt, så gør staten sig i en vis forstand gældende i dette felt. En sådan forståelse kunne blandt andet gøre det tydeligt, hvad der forstås ved "statens tilbagetrækning" (Bourdieu et al. 1999, s. 181-8) – nemlig at hensynet til forestillingen om det offentlige, om almenvellet og dermed også statsadelens forpligtelser over for de svageste grupper langsomt bliver fortrængt fra det bureaukratiske felts arbejde.

En anden måde at forstå det på kunne være, at der ikke er tale om ét bureaukratisk felt, men en række bureaukratiske felter, hvor kampene står om at regulere og administrere bestemte dele af det sociale liv. En sådan forståelse kunne man læse ud af Bourdieus analyser af "feltet for boligpolitik" (Bourdieu 2005a, s. 121) – et meget specifikt felt, hvis benævnelse bryder med forståelsen af, at der til et hvert felt hører en bestemt kapitalform. I analysen af feltet for boligpolitik undersøges netop ikke hvem der styrer, men hvordan bestemte praksisformer "som er tilskrevet staten – love, regler og administrative regulativer – [...] avles" (Wacquant 1993, s. 41, vores oversættelse). I feltet for boligpolitik deltager således bestemte individer og institutioner, der repræsenterer og præsenterer sig som repræsentanter for staten, men bestemte dele af staten, nemlig fagspecifikke dele af det bureaukratiske felt og dele af det økonomiske felt med interesse i boligpolitik. På den vis kan man se en sammenhæng mellem Bourdieus studier af uddifferentieringen af forskellige felter og opkomsten af forskellige fagspecifikke kollegier, der handler på statens vegne, og så dagens ministerier, der inden for forskellige felter handler på statens vegne. Alt efter hvilket felt der undersøges vil visse specifikke dele af det bureaukratiske felt være mere involveret end andre dele.

Statens tilbagetrækning og de bureaukratiske "revolutionære"

Bourdieu og hans medarbejdere benytter det analytiske værktøj, der ligger i betegnelserne det bureaukratiske felt og magtfeltet til at analysere kampen om statens myndighedsudøvelse inden for en række områder, hvor det bureaukratiske felt har relation til en række andre felter som det økonomiske felt (Bourdieu 2005b), det retlige felt (Bourdieu 1987; Dezalay 2007; Lenoir 2006), det videnskabelige felt (Bourdieu 1988; Bourdieu 2005c), det kulturelle felt (Bourdieu 1996c) og det politiske felt (Bourdieu 1991b; Bourdieu 2001). Det analytiske værktøj om det bureaukratiske felt benytter Bourdieu også i sine analyser af statens tilbagetrækning. At staten ikke er en homogen aktør, men et (eller flere) felt(er), hvor forskellige interesser gør sig gældende, bruger Bourdieu til at fremhæve en afgørende forskel mellem statens højre og venstre hånd (Bourdieu, Droit, & Ferenczi 2010). Det er vigtigt at understrege, at der er tale om en analytisk skelnen, som på den ene side er foretaget på baggrund af en række empiriske analyser, og som på den anden side bruges til at foretage en meget grov skelnen mellem forskellige dele af det bureaukratiske felts aktiviteter. Statens venstre hånd består af socialarbejderne, lærerne, pædagogerne og andre, der udfylder statens "sociale" funktioner, men også dele af forvalterne i de "sociale" ministerier, der forsvare deres egne positioner ved at forsvare statens sociale funktioner.

Højre hånd består af statsadelen i de "økonomiske" ministerier, samt en del af de grupper, der udfylder statens mere repressive funktioner. Når staten trækker sig tilbage kan det føre til protester, både fra de borgere, der ikke længere tilgodeses, men også fra de grupper af statsansatte, der udgør statens venstre hånd, og som varetager dens sociale funktioner.

Selv om staten i hovedsagen favoriserer de dominerende grupper i samfundet, så har statsadelen legitimeret sin egen position ved at hævde at forsvare almenvellet – herunder også de svageste grupper. Bourdieu noterer for eksempel, at staten igennem sin historiske opkomst har kæmpet med både familien og kirken om at varetage en række funktioner, som er beregnet til at hjælpe de svageste i samfundet og efterhånden har tilegnet sig et monopol på visse af disse funktioner (Bourdieu 1997). Statsadelen bliver derfor også nødt til at tage visse hensyn til de dominerede grupper. Dette behov fører til en vis grad at leve op til de forestillinger om beskyttelse af almenvellet, som statsadelens privilegier bygger på, blev efter Bourdieus opfattelse tydeligt med østblokkens sammenbrud: "Når statens repræsentanter, som man tydeligt kunne iagttage i DDR, tilbyder en verdensopfattelse, der bliver miskrediteret af dem, der fremfører den, fordi de fremstår som dens direkte negation, så bliver staten selv i en vis forstand selv-destruktiv" (Bourdieu & Böhlke 2010, s. 138). Det kan altså potentielt føre til folkeopstand, hvis statsadelen ikke lever op til sin egen retorik. Dertil kommer, at en del af statsadelen – de der udgør den venstre hånd – har en særlig interesse i statens sociale funktioner. For at forsvare sig selv og deres positioner bliver disse grupper nødt til at forsvare de sociale fremskridt, som er blevet etableret med velfærdsstaten (Bourdieu 2005a, s. 113). Disse grupperes reaktioner, der til tider "beskrives som en politisk krise (...), er i virkeligheden en fortvivlelse over, at staten svigter som garant for de offentlige interesser" (Bourdieu, Droit & Ferenczi 2010, s. 116). Den del af statsadelen, der tilhører statens højre hånd, kan således støde på modstand, når den forsøger at ændre ved praksisformer og procedurer, som den selv har indstiftet på et tidligere tidspunkt; dels fordi en række grupper har en interesse i at opretholde disse funktioner, men også fordi disse praksisformer er indskrevet som mentale kategorier, der får statens "sociale" funktioner til at fremstå som naturlige (Bourdieu 1994, s. 2).

Når al denne potentielle modstand tages i betragtning, bliver det tydeligt, at statens tilbagetrækning ikke sker af sig selv, men må analyseres som en aktiv proces, hvor den højre statsadel aktivt engagerer sig i at afvikle ideen om, at staten skal stå i det offentlige tjeneste og tjene offentligheden (Bourdieu et. al. 1999, s. 182). Bourdieu peger på, at dette sker på en hel række fronter, der udfordrer grundlaget for den venstre hånds eksistens og funktionsmåde: Der tales om "modernisering" og "forenkling" for at angribe de af statens agenter, der repræsenterer dens venstre hånd; der sker et øget pres for at forandre statens "sociale" funktioner, så de frem for at blive styret af forestillinger om uegennyttig professionalisme i stigende grad skal styres af forestillinger om incitament, produktivitet og konkurrence; der sker et skift fra politikker rettet imod de strukturer, der skaber en ulige ressourcefordeling i samfundet, til

politikker, der alene forsøger at kompensere for denne ulige fordeling af ressourcer, og dette oftest kun når de "fattige" skaber "problemer"; fra politikker, der understøtter den kollektive organisering blandt arbejdere og småborgerskab inden for en række forskellige områder, til politikker, der individualiserer håndteringen af problemer og muligheder. De af statens agenter, der taler om statens tilbagetrækning som en nødvendighed, bidrager således ofte selv til statens tilbagetrækning, ved at skabe den nødvendighed, hvormed de legitimerer statens tilbagetrækning og den måde, staten konstruerer markeder på (Bourdieu 1998, s. 38). Sådanne politikker er ikke et udtryk for, at markedet trænger staten tilbage, men for at statsadelen bruger markedets mekanismer til at binde samfundets borgere til den etablerede orden (Bourdieu et. al. 1999, s. 182-7)

For at undgå at disse forandringer kommer til at fremstå som uforklarlige eller selvfølgelig, foretog Bourdieu et konkret studie, der viser de processer og kampe, der lå bag en af de afgørende forandringer i den franske boligpolitik inden for de seneste 30 år. Studieobjektet var i denne sammenhæng "styrkeforholdene og kampe mellem på den ene side bureaukратиets agenter eller institutioner, udrustet med forskellige (og i mange tilfælde konkurrerende) ressourcer og med til tider modsatrettede korporative interesser, og på den anden side institutioner og agenter (pressionsgrupper, lobbyister etc.), som intervenserer for at gennemtvinge deres interesser eller de interesser, som de folk, der ansætter eller vælger dem, har." (Bourdieu 2005a, s. 92, vores oversættelse). Der er tale om en noget anden forestilling om relationen mellem embedsmændene, der altså strides internt, og interesserepræsentanter (herunder bl.a. de folkevalgte), der forsøger at påvirke embedsmændenes arbejde. Embedsmændene prøver at bevare og styrke deres egen position ved at fremme en forståelse af statens funktioner, der er mest i overensstemmelse med deres egen placering og de ressourcer, de har med ind i denne position. Det gør de blandt andet ved at mobilisere forskellige grupper uden for det bureaukratiske felt, hvis interesser de delvist varetager, når de forsvarer deres egne positioner internt i feltet (Bourdieu 2005a, s. 92-6). Homologien mellem det sociale rum og det bureaukratiske felt "betyder, at de rent interne kampe i staten ikke er uden relationer til eksterne kampe, hvilket dog ikke vil sige at de slet og ret afspejler hinanden. Det bureaukratiske felt har en relativ autonomi, der betyder, at eksterne kampe kun viser sig i det bureaukratiske rum i en afgørende ændret form" (Bourdieu 2010, s. 130).

Et af de redskaber, bureaukratiet bruger til at omforme og kontrollere indsparket fra de eksterne kræfter, er kommissionsarbejder, som Bourdieu vier en del interesse. Kommissioner er på den ene side en måde at fastholde forskellen mellem eksterne aktørers status som interesserepræsentanter og bureaukратиets repræsentanters status som almenvellet eller det offentlige repræsentanter. Men det er samtidig også en måde at styre beslutningsprocessen. Ved at inddrage enkeltpersoner, ofte benævnt som eksperter, der vil støtte deres synspunkter og fremgangsmåder, og som i kommissionsarbejdet vil optræde på lige fod med repræsentanter for organisationer og institutioner, som bureaukraterne nødvendigvis må forholde sig til, kan statsadelen få en

kommissionssammensætning, der passer til dens egne interesser. På den måde kan den fastholde kontrollen over forberedelsen af kollektive beslutninger, samtidig med at beslutningsprocessen kommer til at fremstå åben og velfabulanceret (Bourdieu 2005a, s. 118-20). Igen er det værd at erindre, at der ikke nødvendigvis er tale om bevidste formålsrationelle kalkuler, men strategier der medieres via habitus. Brugen af kommissionerne skal således ses som en af de praksisformer, der de facto viser sig at blive brugt af det bureaukratiske felts agenter til at skærme sig imod pres udefra, hvilket skaber grundlaget for den træghed, som typisk sættes i forbindelse med bureaukratiet.

For at forklare forandringerne i styrkeforholdet mellem statens venstre og statens højre hånd fokuserede Bourdieu derfor på den aktive minoritet af "bureaukratiske revolutionære", der skabte grundlaget for forandringerne i den franske boligpolitik. Denne lille gruppe af agenter entrede det bureaukratiske felt for at kunne opnå en position, der kunne legitimere deres forandringsstrategier som statsstrategier (Bourdieu 2005a, s. 119). De spillede på modstillingen mellem bureaukratisk kapital baseret på erfaring inden for et specifikt sagsområde og generel erfaring med det bureaukratiske felts processer på den ene side over for bureaukratisk kapital baseret på tekniske kompetencer (økonometriske analyseteknikker, statistisk viden og/eller nye modeller til at analysere problemstillinger med). Den sidste form for bureaukratisk kapital er kendetegnet ved, at den kan erhverves hurtigere, og derfor appellerer den til disse agenter, fordi de havde et ønske om at få deres særegne sociale egenskaber (såsom udenlandske uddannelses titler, specielle tekniske kompetencer, internationale netværk eller relationer til centrale aktører i det økonomiske felt) anerkendt i det bureaukratiske felt hurtigst muligt (Bourdieu 2005a, s. 114-9). At disse agenter besad netop sådanne særegne egenskaber understregede for Bourdieu den generelle tendens, at man skal besidde ret store mængder kapital for at kunne gennemføre en revolution. Og det pegede samtidig på, at sociale egenskaber, trods den bureaukratiske stats formelle adskillelse mellem position og person, som Weber definerede den (Weber 1978, s. 956-1005), fortsat har en stor betydning for, hvem der kan gøre sig gældende i det bureaukratiske felt (Bourdieu 2004a, s. 50-1).

Konklusion

Analysen af statens og det bureaukratiske felts opkomst hænger uløseligt sammen med en analyse af magtfeltet og de reproduktionsstrategier, som forskellige grupper benytter for at fastholde og forbedre deres sociale placering. Som udgangspunkt kan man konstatere, at statens og magtfeltets genese er uløseligt forbundet. Den kraftige koncentration af kapital, der på en gang muliggøres og legitimeres af institueringen af en symbolsk orden, der hævder at stå udenfor samfundets interessekonflikter (først kongemagten, senere staten), sker samtidig med at disse interessekonflikter på en og samme tid autonomiseres og sættes systematisk i relation til hinanden i et magtfelt, hvor agenter med en række forskellige kapitalformer kæmper om staten og dens magt til at regulere det indbyrdes styrkeforhold mellem disse kapitalformer. Det vil føre for

vidt at gengive hele Bourdieus analyse af relationen mellem magtfeltet, det bureaukratiske felt og de forskellige reproduktionsstrategier, som forskellige grupper benytter til at fastholde eller forbedre deres sociale positioner over tid (se Bourdieu 1996b). Derfor har vi fokuseret på Bourdieus måde at rekonstruere en forståelse af staten: dels ved at fokusere på hans metoder til at foretage en række brud med statens kategorier og dens selvforståelse, og dels ved at fokusere på hans analyser af statens opkomst. Det skal dog nævnes, at det i Bourdieus sociologi om staten står helt centralt, at opfindelsen af staten og den nye statsadels opkomst sker sideløbende med udviklingen af en række uddannelsesinstitutioner, der kan sikre denne nye adels reproduktion og give den kompetencer, der kan legitimere dens placering. De tidlige uddannelsesstudier er således et af de "ankomstpunkter", som Bourdieu trækker på og udbygger i forhold til forståelsen af staten i *State Nobility*. Samtidig var analyser af statens opkomst et "udgangspunkt" for en løbende refleksion over skabelsen af Den Europæiske Union. Også dette tema vil det føre for vidt at behandle her, men der er igennem Bourdieus studier af staten en række mere eller mindre eksplicite referencer til skabelsen af Den Europæiske Union, og hans begreber om magtfelt, bureaukratisk felt, kapital koncentration og markedsintegration vil med sikkerhed være meget nyttige i studiet af den nye europæiske orden (se Hammerslev og Hansen 2010).

Jens Arnholtz Hansen, ph.d.-stipendiat, Faos, Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Ole Hammerslev, lektor, Juridisk Institut, Syddansk Universitet

Referencer

- Bourdieu, P. 1967, "Systems of education and systems of thought", *International Social Science Journal*, vol. 19, no. 3.
- Bourdieu, P. 1968, "Structuralism and theory of sociological knowledge", *Social Research*, vol. 35, s. 661-706.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1986. "The Forms of Capital," in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, J. G. Richardson, ed., Greenwood Press, New York, s. 241-258.
- Bourdieu, P. 1987. "The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field", *Hastings Law Journal*, vol. 38, s. 814-853.
- Bourdieu, P. 1988. *Homo Academicus* Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1990. *The Logic of Practice* Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power* Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1991. "Political Representation: Elements for a Theory of the Political Field", in *Language and Symbolic Power*. Polity Press, Cambridge, s. 171-202.
- Bourdieu, P. 1992. "Thinking About the limits", *Theory, Culture and Society*, vol. 9, no. 1, s. 37-49.
- Bourdieu, P. 1994. "Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field", *Sociological Theory*, vol. 12, no. 1, s. 1-18.
- Bourdieu, P. 1996a. "On the Family as a Realized Category", *Theory, Culture & Society*, vol. 13, no. 3, s. 19-26.

- Bourdieu, P. 1996b. *The State Nobility - Elite Schools in the Field of Power*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1996c. *The Rules of Art - Genesis and Structure of the Literary Field*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1997. *Af praktiske grunde*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Bourdieu, P. 1998. *Acts of Resistance : Against the New Myths of Our Time*. Polity Press.
- Bourdieu, P. 2000. *Pascalian Meditations*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 2001. *Das politische Feld: Zur Kritik der politischen Vernunft*. UVK Verlag, Konstanz.
- Bourdieu, P. 2004a. "From the King's House to the Reason of State: A Model of the Genesis of the Bureaucratic Field", i *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, L. Wacquant, ed., Polity.
- Bourdieu, P. 2004b. *Ungkarsballet - Krise i bondesamfunnet*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Bourdieu, P. 2005a. *The Social Structures of the Economy*. Polity, Cambridge.
- Bourdieu, P. 2005b. *Udkast til en praksisteori*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Bourdieu, P. 2005c. *Viden om viden og refleksivitet - forelæsninger på Collège de France 2000-2001*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Bourdieu, P. 2010. "Modstridende interesser i staten", *Praktiske Grunde*. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab, no. 1-2.
- Bourdieu, P. & Böhlke, E. 2010. "Det politiske felt og symbolsk magt", *Praktiske Grunde*. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab, no. 1-2.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J.-C., & Passeron, J.-C. 1991. *The craft of sociology: epistemological preliminaries*. de Gruyter, Berlin.
- Bourdieu, P., Christin, O., & Will, P.-É. 2010. "Videnskab om statens praksisformer", *Praktiske Grunde*. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab, no. 1-2.
- Bourdieu, P., Droit, R. P., & Ferenczi, T. 2010. "Statens venstrehånd og statens højre hånd", *Praktiske Grunde*. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab, no. 1-2.
- Bourdieu, P. et. al. 1999. *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. 1979. *The Inheritors: French Students and Their Relations to Culture*. University of Chicago Press, Chicago.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. 2006. *Reproduktion - bidrag til en teori om undervisningssystemet*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. University of Chicago Press, Chicago.
- Broady, D. 1991. *Sociologi och epistemologi - Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. HLS Förlag, Stockholm.
- Dezalay, Y. 2007. "From a Symbolic Boom to a Marketing Bust: Genesis and Reconstruction of a Field of Legal and Political Expertise at the Crossroads of a Europe Opening to the Atlantic", *Law & Social Inquiry*, vol. 32, no. 1, s. 161-181.
- Durkheim, E. & Mauss, M. 1975. *Primitive Classification*. University of Chicago Press, Chicago.
- Esmark, K. 2009. "Sociologi i fortidens fremmede land", in *Refleksiv Sociologi i Praksis*, O. Hammerslev, J. A. Hansen, & I. Willig, eds., Hans Reitzels Forlag, København.
- Hammerslev, O. & Hansen, J. A. 2009. "Indledning", in *Refleksiv Sociologi i Praksis*, O. Hammerslev, J. A. Hansen, & I. Willig, eds., Hans Reitzels Forlag, København.
- Hammerslev, O. & Hansen, J. A. 2010. "Udkast til refleksiv sociologiske studier af EU", in *Hvorfor Bourdieu?*, K. Esmark & K. Larsen, eds., Forlaget Hexis, København (under forberedelse).
- Lenoir, R. 2006. "Pierre Bourdieu and the Law: An Intellectual and Personal Encounter", *Retfærd*, vol. 114, no. 3.
- Mathiesen, A. & Højberg, H. 2003. "Sociologiske feltanalyser - om at anvende Bourdieus feltbegreb i historisk konkrete analyser", in *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*, Fuglsang & Bitsch Olsen, eds., Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.
- Swartz, D. L. 2003. "Pierre Bourdieu's political sociology and governance perspectives", i *Governance as social and political communication*, H. P. Bang, ed., Manchester University Press, Manchester.
- Wacquant, L. 2005a. "Pointers on Pierre Bourdieu and Democratic Politics", i *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, L. Wacquant, ed., Polity.

- Wacquant, L. J. D. 2005b. *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*. Polity Press, Cambridge.
- Wacquant, L. J. D. 1993. "From Ruling Class to Field of Power: An Interview with Pierre Bourdieu on La Noblesse d'Etat", *Theory, Culture & Society*, vol. 10, no. 3, s. 19-44.
- Wacquant, L. J. D. 2002. "The curious eclipse of prison ethnography in the age of mass incarceration", *Ethnography*, vol. 3, no. 4, s. 371-397.
- Weber, M. 1978. *Economy and Society*. University of California Press, Berkeley.

Kampen om retsstaten

Bourdieu, Luhmann og oplysningstidens magtdeling

Gorm Harste

Abstract: The article describes how the most important social theories have founded their analyses of the legal constitution of modern society on ideas about the early Enlightenment. The central question is whether the modern social order differentiates what Pierre Bourdieu calls fields and Niklas Luhmann calls functional systems. Hence, the discussion is about the form of separated powers. To Bourdieu, lawyers have always had interests in the separation; to Luhmann however, the communication system of law establishes its own second order observation of rules about rules. To both theories, and Habermas, Foucault and others could be invoked as well, what is in question is the French constitution of separated powers up until Charles Montesquieu's famous legal sociology of *L'esprit des lois* from 1748. The article examines the activities and writings of the French legal scholar and chancellor Henri-François d'Aguesseau who in the early Enlightenment dominated legal life during half a century in the French superpower. The argument is that Bourdieu's analysis does not in a satisfactory way describe the disinterested reasonability invoked by d'Aguesseau's activities and his indeed very extensive legal philosophy. The perspective for today's legal, political and sociological thought is that such a second order description is imperative for a criticism of recent reinvented forms of despotic abuse of power practice.

Key words: Bourdieu, Luhmann, rule of law, separation of powers, law, enlightenment

Det er påfaldende, at generationen af nye klassikere i samfundsteorien næsten alle er født indenfor en ganske kort årrække fra 1926-1930. Lige så påfaldende er det, at de også næsten alle er kontinentale europæere. De nye klassikere er velkendte, det er Michel Foucault, Niklas Luhmann, Jürgen Habermas og Pierre Bourdieu. Deres samfundstænkning repræsenterer højder, som ingen siden har kunnet nå, og som er på niveau med de store klassikere, Karl Marx, Émile Durkheim, Georg Simmel og Max Weber. Andre, filosoffer, historikere og jurister fra samme generation kunne tilføjes, lige som en lidt ældre og lidt mere spredt generation født i årene omkring 1900 kunne tilføjes. Med de fire store nyklassikere, hvis forfatterskab kan siges at være

afsluttet ved begyndelsen af det 21. århundrede, ser vi en ekstremt flittig og tænksom generation af personer, der var unge under Anden Verdenskrig og børn under nazismen. De var vidner til, at det faktisk var muligt at overgå det store kulturelle og civilisatoriske sammenbrud, som med Første Verdenskrigs meningsløshed satte en ny dagsorden for Frankfurterskolen, eksistensontologien og omformuleringen af neokantianismen i mellemkrigstiden, og som reflekteredes af eksempelvis Walter Benjamin, Theodor Adorno, Jean-Paul Sartre, Hannah Arendt og de noget ældre filosoffer Martin Heidegger, Ernst Cassirer og Ludwig Wittgenstein.

Endnu i dag kan vi ikke komme på øjenhøjde med de krav de nye klassikeres generation stillede til sig selv om undersøgelsen af det moderne samfunds oplysning og nedblænding. Når vi i dag ser på det moderne samfunds forandringsbetingelser, må vi iagttage ud fra disse nyklassikeres perspektiv. Det er deres håb, advarsler og målestokke, vi lægger til grund for anskuelsen af vor samtids potentialer for rationalisering og irrationalisering.

For den generation var det endnu mere imperativt at lægge retligheden af samfundsforandring til grund for sociologiske analyser, end det var for forgængerne Weber og Durkheim for ikke at sige Marx og den store generation af mellemkrigstidens sociologer. Retsstaten og retsamfundet fik aldrig den betydning for Arendt, Sartre, Max Horkheimer, Adorno, Marcuse, Norbert Elias og Talcott Parsons, som retskonstitueringen fik for efterfølgergenerationen. Selvfølgelig er det specielt tyskerne, der har forsøgt at fortsætte retsdiskussionen fra Weber og mellemkrigstidens opgør mellem Hans Kelsen, Carl Schmitt og Hermann Heller, og udover Luhmann og Habermas kan man tilføje retstænkere som Ernst-Wolfgang Böckenförde, Ingeborg Maus og Michael Stolleis, som har skrevet toneangivende værker om moderne samfunds retsudvikling ud fra en uovertruffen standard (Böckenförde 1991; Maus 1986, Stolleis 1990; 1994; Harste 2007).

Erfaringerne med de totalitære år i Europa satte spørgsmål ved, hvorvidt moderne retsformer udgjorde et tilstrækkeligt bolværk mod den materialretlige flodbølge, som allerede Weber havde advaret imod, og som i sammenkoblinger med stalinistisk, fascistisk og nazistisk populisme skabte et rædselsherredømme med afkald på alle formalretlige principper. Aktualiteten af de spørgsmål blev til at få øje på, da George W. Bush lancerede den såkaldte "globale krig mod terror", som skulle verden sættes i en "præventiv" "undtagelsestilstand". Dens hensyn til "statsræsonens nødvendighed" revitaliserede atter en gang dels Weimarrepublikkens muligheder for et despoti *von oben* med baggrund i Weimarforfatningens § 48 (Agamben 2005; Maus 1986: 96), dels absolutismens despotiske og militære statsræson (Cornette 1993).

I undersøgelsen af det moderne samfunds og den moderne retstats konstituering er det specielt opgøret med den tidlige moderne absolutisme, der er lagt til grund for såvel de klassiske som de nyklassiske samfundsteorier. Skal vi nu forsøge at skabe en vis distance til denne konflikt mellem magtstaten og retsstaten, kan vi derfor indvinde gode muligheder for at iagttage konfliktens dimensioner ved at inddrage de store

retssociologiske teoridannelser. En omfattende, men meget implicit debat foregår mellem tyske og franske traditioner.

Den retssociologiske debat

Blandt de klassiske sociologer hævdede Karl Marx, ikke mindst baseret på britiske evidenser i midten af 1800-tallet, at kapitalistisk ejendomsret tenderede til at sætte rettigheder ud af kraft (Marx 1867/1962: 744-770). Senere, i sin *Rechtssoziologie* (1913/1980) skrevet kort før Første Verdenskrig tilvejebragte Max Weber en omfattende argumentation om, at formel magtdeling ville komme til kort over for en moderne udvikling af materiel ret. I modsætning hertil argumenterede Émile Durkheim i kølvandet på den franske magtdelingstradition fra Charles Montesquieu og Jean-Jacques Rousseau for, at moderne arbejdsdeling fordrede såvel en høj grad af magtdeling og funktionel differentiering samt en veludviklet pluralistisk og tolerant samarbejdsetik (Durkheim 1893/1930/2000; 1924).

Blandt de nyere klassiske skoledannelser er rollerne mellem tyskere og franskmænd i høj grad byttet om. På baggrund af erfaringer med nazismens totalisering har tyskere som Luhmann og Habermas argumenteret for, at det moderne samfund som udgangspunkt må undersøges som et magtdelt og funktionelt differentieret samfund, hvis differentieringer kan trues af dedifferentiering og overintegration (Habermas 1992; Luhmann 1993: 584). I modsætning hertil står en fransk orienteret sociologi, der, baseret på Foucaults og Bourdieus studier, viser hvorledes det moderne samfund er præget af for meget styring og kontrol samt en overintegration af symbolsk kodificerede felter, altså af det tyskerne kalder funktionelt differentierede kommunikationskoder (Krieken 2003; Harste 2003). De skoledannelser er i dag velkendte overalt i introducerende samfundsfaglige forløb, og jeg skal derfor ikke introducere indgående til dem.

Tilsyneladende lægger advarslerne mod undtagelsestilstandens dedifferentiering af retsstatsligt differentierende koder sig tæt op ad Foucaults og Bourdieus forsøg på at vise, at det franske samfund endnu befinder sig i forlængelse af enevældige ledelsesteknikker (Foucault) og ikke har brudt med det standssamfund, den franske enevælde placerede sig i (Bourdieu). Omfattende historiske analyser som det danske forvaltningshistoriske projekt viser tilsvarende, at danske forvaltningstraditioner har en meget stærk institutionel stiafhængighed, der kun i ringe omfang har brudt med enevælden. Den indgående forskning i europæiske staters historiske sociologi viser tilmed, at kun få stater (England og Sverige) har oplevet så ringe en grad af forvaltningspolitiske brud som Danmark. På den anden side havde netop Sverige og England, lige som Nederlandene, langt mindre absolutistisk-despotiske traditioner, end vi havde i Danmark, der i 1700-tallet formodentlig har været den højest oprustedede stat i verden (Ertman 1997; Ladewig Petersen 1984; Kaspersen 2008; Jørgensen & Westrup 1982; Jespersen et al 2000).

I det følgende vil jeg holde mig til en afklaring af Bourdieus og Luhmanns positioner. Min påstand er, at de to tilgange supplerer hinanden og af en lang række grunde

er særdeles sammenlignelige, for eksempel ser Bourdieu og Luhmann begge, hvordan magt magter magt ved at synkronisere samfundet med sig selv og ekskludere det usamtidige. Eksempelvis skal ret gøres gældende som samtidig ret, hvilket endda kan gøres ved at autorisere ret som evigt gældende, og det vil sige også gældende i nye situationer. I den type analyser iagttager Luhmann og Bourdieu således *tid* på sammenlignelige særegne måder og i en fælles inspiration fra Cassirer, Simmel og Kant (Harste 2006; 2010a).

Imidlertid kan man sige, at netop med hensyn til analyser af magtdeling og funktionel differentiering mellem felter henholdsvis systemer iagttager de så at sige fra hver sin side (Bourdieu 1987a; 1987b, 1994; 1997: 96-117; Luhmann 1972/1987; 1987a; 1987b; 1996). Begge er forsvarere for en kritik af en totalitær og despotisk overintegration eller afdifferentiering. Bourdieus tilgang accentuerer manglen på differentiering og kommer dermed eksempelvis i sit syn på individets (manglende) frihed i problemer, mens Luhmann accentuerer differentieringen og dermed tvinges til at indføre begreber om kobling mellem differentierede systemer. Med en radikal magtkritisk analyse kan man muligvis hævde, at Bourdieus kritik står sig bedre i en analyse af den danske magtstat end i en analyse af den franske (Harste 2004). Dog vil man blandt magtudredningens 85 rapporter kunne finde analyser af, hvorledes de danske eliter optræder mere klart differentierede fra hinanden, end det Bourdieu lige som Ezra Suleiman mener at kunne finde belæg for i Frankrig (Christiansen et al 2001; Suleiman 1974; 1978).

Såvel Luhmann som Bourdieu tager afsæt i en dobbelt kritik. På den ene side af en dedifferentieret tilstand, hvor rettens mulighed for retteligt at rette sig selv efter ret, koloniseres af andre felter og funktionssystemer. På den anden side hævder de både alment og i analyser af specifikke felter, at eksempelvis retskoder kun får realitet i og med, at de gøres til gældende ret i operativ kommunikation henholdsvis i symbolske praktikker. Rene teorier à la Hans Kelsens *Reine Rechtslehre* (1934) er ikke timelige, men ahistoriske og atidslige. Faktisk kategoriserede Kant da også retsfakultetet som en af de "højere" anvendte videnskaber (sammen med medicin og teologi). For både Luhmann og Bourdieu er gældende ret en snarvet affære, en uharmonisk ret baseret på kompromisser og forlegenhedsformularer lige så vel som på forsøg på at skabe koherente afgørelser. Der er ingen tvivl om, at Bourdieus tidlige artikel om rettens felt (1987) mislæser Luhmanns (endnu tidligere) tilgang som en formalistisk forlængelse af Kelsen. Kelsen hæftede sig ved rettens koherens, Schmitt fastholdt rettens enhed, mens Luhmann påpeger, at rettens doxa, retsdogmatikken, aldrig udgør en enhed: Ret består af differens og kobler således bestandigt involution og innovation, doxa og heterodoksi i en anvendelse af paradokser. Faktisk argumenterer Bourdieu for en operativ retslære, hvis fokus på retspraksis er nær Luhmanns. Ret forsøger at stabilisere forventninger i kontingente situationer. Bourdieu har fokus på juristers praksis, mens Luhmann iagttager ret som det, der kommunikeres som ret. Til gengæld har Bourdieu sværere ved at iagttage ret, når den ikke praktiseres af uddannede jurister. Jura autoriseres af uddannelsen ifølge Bourdieu. Sådan er det ikke i Luhmanns

systemteori, i hvilken jura ikke kan defineres som det jurister laver, videnskab ikke som det universitetsansatte laver, og politik ikke som det politikere laver. Økonomi er jo heller ikke defineret ved det, økonomer laver.

Vil man forstå, hvad Foucault, Bourdieu og Luhmann egentlig taler om, når de analyserer fænomener som ledelsesteknologi, overintegration og magtdeling, må vi imidlertid ind i den franske magtudvikling. Bourdieus påstand, som han deler med Foucault og Luhmann, er, at man kan spore sådan form for "etatisering", at stat og etater (stænder) smelter sammen. Staten får sit navn simpelthen som en beskrivelse af, hvorledes der skabes en form for embedsetat omkring fyrstedynastiet, idet dynastiske arverettigheder fortolkes som privilegerede indtagelser af positioner og poster, som de statslige eliter har ret til at kunne varetage (Bourdieu 2004; Foucault 2004; Luhmann 1989: 65-148).

Autoriseringen af disse rettigheder bliver dermed styrende for den analyse af den moderne stats retsdannelse, som Bourdieu har fremført i en af samfundsforskningens mest brillante værker, artiklen med den dobbelttydige titel "Dans l'esprit d'État", ("I statens ånd", der også kunne betyde: i etatens ånd). Eller sagt omvendt: Statskonceptet, iagttagelsen af staten, sandheden om staten, om statsdannelsen og retsdannelsen undslipper ikke eliternes greb. Retsdannelsen får ikke sin egen dynamik og selvreference uafhængigt af eliternes monopolisering af ret, hvilket Luhmann ellers ville hævde i overensstemmelse med den magtdelingsdoktrin, som synes at komme frem med Charles Montesquieus berømte beskrivelse heraf i *L'esprit des loix* fra 1748. Det er nøjagtig den samme problemstilling, Luhmann analyserer i sine mange analyser af den semantiske udvikling af strukturer i sine empiriske hovedværker *Gesellschaftsstruktur und Semantik 1 – 4* (1980-1995) samt sine analyser af de enkelte funktions-systemer og deres sammenhæng (Luhmann 1993; 2000; 1997). Men Luhmanns konklusion er vidt forskellig fra Bourdieus. De er enige i statsteorien, og i vid udstrækning i karakteristikkene af retspraksis. Men ikke i spørgsmålet om, hvorvidt ret med en kantiansk formulering kan usurperes af den udøvende statsmagt eller af andre praktiseringer af magt (Kant 1798/1977: 435, § 48).

En af de væsentligste nyere retshistoriske fremstillinger af problemstillingen om, hvorvidt der er skabt en retlig uddifferentiering, er Harold Bermans to binds undersøgelse om *Law and Revolution* (1983, 2003). Tilsyneladende i overensstemmelse med Bourdieus fremstillinger af den retlige autorisering af en retlig doxa indenfor dannelsen af en juridisk *esprit de corps* i en stand af dommere og advokater, bryder Berman med Webers individualiserende og instrumentaliserende fremstilling af retsrationaliseringen (Bourdieu 1987). Til gengæld viser Berman, at det retlige take-off i den systemdannelse, der, som Luhmann siger, koder rettens ret til at have ret, allerede ligger i tiden 1050-1250. I Bermans fremstilling undersøger andet bind retsrevolutionerne i Tyskland i 1500-tallet og England i 1700-tallet. Men man savner her en undersøgelse af den franske *État de justice* og dens eventuelle retsrevolutioner. Da Frankrig i perioden fra midten af 1500-tallet til begyndelsen af 1800-tallet var eller opførte sig som datidens dominerende supermagt, ikke mindst juridisk, må man

spørge, om manglen skyldes, at der i Frankrig, som Bourdieu antyder, ikke skabtes en moderne retligt rationaliserende revolution. Franske historikere som Pierre Chaunu og Roland Mousnier taler (lige som Foucault, 1976: 109-120) om en *État de justice*, hvis storhedstid lå i 14- og 1500-tallet, altså i en tid hvor stænderforsamlinger var afgørende politiske og finansielt bevilligende institutioner (Chaunu 1977: 49-128; Mousnier 1980: 249-658). Domstolene var den gang forsamlinger af potentater baseret på adelsfamilier og var såvel retlige som politiske.

I den mere eller mindre officielle franske historieskrivning er fortællingen kort formuleret den, at krigsfinansieringens krav om en despotisk statsræson satte denne justitsetat til side til fordel for en finansetat. Bourdieu synes, lige som Foucault, at følge den fortælling (Bourdieu 1994/1997b: 105-107). Imidlertid viser han også, at det ikke er finanseliternes omgangsformer, netværk, ritualer, symbolske praktikker og habitus, der kom til at dominere udviklingerne under oplysningstiden og de efterfølgende forskydninger i retning af et bourgeoisie, som kobler adelens og borgerskabets organiseringskoder. Et alternativ kunne være det klassiske militære felt (*la noblesse d'épée*), som Bourdieu kun nævner (Bourdieu 1994/1997b: 115), men ikke analyserer. Det rummer mængder af symbolsk kodificerede praktikker, som også kunne have domineret statsudviklingen i retning af den militarisme, der eksempelvis gjorde sig gældende i 1800-tallets Preussen, Danmark og Italien. Organiseret monopolisering af fysisk vold har brug for retfærdiggørelse af symbolsk vold, hvilket også kendes fra absolutismens iscenesættelser, men sjældent i den rene form som kunne ses i det 20 århundredes totalitære stater.

Det er følgende noget paradoksalt justitsembedsmændenes interaktionspraktikker, hvis koder for høflighed, respekt, velformuleret elegance, konversation, kropslig hexis og inkorporeret dømmekraft som, hævder Bourdieu, blev dominerende for *La noblesse d'État*, som hans hovedværk herom da også hedder. Det er justitsetatens institutionelle path dependency og dens kommunikationskoder, der kom til at sætte sig på det bureaukratiske felt (Bourdieu 1989: 531-560; 1997: 114-133). Bourdieu synes således at indtage en position mellem Foucault og Luhmann. Foucault ser "politik som en forlængelse af krig, men med andre midler" (Foucault 1975: 170; 1997: 41) og ser ligeledes retsudviklingen i den forlængelse (Foucault 1997: 114; 2004: 103). Luhmann understreger derimod retssystemets selvreferentielle lukning om sig selv som en afgørende komponent i den funktionelle differentiering, som han med Montesquieu og Kant hævder slet og ret er det, der definerer oplysningens epoke i 1700-tallet (1981b: 113-153; Luhmann 1993; 1981: 157ff; 1989: 11-64; Harste 2008a; 2009). I alle tre tilfælde må vi se på den periode, hvori Montesquieu skrev sit store værk, og det vil sige den tidlige oplysningstid, der strækker sig fra kritikken af den militærstatslige despotisme satte ind frem til en tid, hvor det højmoderne samfund begyndte at få sin form. Det er så at sige det moderne samfunds formateringsperiode, vi skal se på.

Domstolsmodellen

I konklusionen på sin bog om den franske magtelite, *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps* forsøger Bourdieu at udrede, hvor koderne i magteliternes symbolske praktikker kommer fra. Som hos Norbert Elias er pointen, at *l'ancien régime*s højadelige interaktionskoder har bredt sig nedad og udad i samfundslagene (Elias 1933/1981; 1939/1976). Brugen af gaffel, bordskik, hilseformer, formulering af sætninger, kropsholdninger, diskretion i blikke, lytte- og taleteknikker og så videre er udformet historisk og har flyttet sig fra de dominerende lag til de, der forsøger at efterligne de dominerende. Georg Simmel havde i sin artikel om "Moden" fra 1908 demonstreret logikken heri så overbevisende, at der ikke er meget at tilføje, men til gengæld oprindelser, generaliseringer og aktualiseringer at opspore. Forinden finder vi filosofien for det gode selskabs kommunikationsformer gennemanalyseret i Kants *Kritik af Dømmekraften* (1790/1974, spec. §§ 20-22, 40-41, 82-83; Schmitz 1982; Harste 2006).

Den sociale logik, der blev skabt i oplysningstiden, er ofte blevet beskrevet som en slags domstolsmodel (Kant 1781/1787: B 780-781; O'Neill 1989: 17). Domstolsmodellen angår både ytringer og retfærdiggørelser af dem; den angår, hvad jeg vil kalde en homologi mellem begrundelsestyper, hvor forsvarere, anklagere, procedurer og domsafsigelser ikke blot optræder i domstole men også i offentlige debatter, videnskabelige debatter og organisatoriske beslutningsprocesser. Habermas kan have meget ret i, at der er tale om en universalisering af en bestemt diskursetik, som han begyndte at opstøve i disputatsen om *Borgerlig Offentlighed* (tysk 1962: 54-57; norsk 1975: 31-34; Dalberg-Larsen 2001: 95). Begrebshistorikeren Reinhart Koselleck har beskrevet denne allestedsnærværende generalisering af domstolsmodellen således:

Uden at blive sig dette bevidst, forvandlede den borgerlige gejst i det attende århundrede historien i en proces (...) Fornuftens høje domstol, til hvilken den opstigende elite talte sig som naturlige bisiddere, viklede alle livets områder ind i sin procesførelse gennem en række etaper. Teologien, kunsten, historien, retten, staten og politiken og endeligt også fornuften selv bliver før eller senere sat på anklagebænken og har så at sige svare for sig. Den borgerlige gejst ("Geistigkeit") fungerede i denne retshandel som anklager, som øverste domsinstans og – hvad der for historiefilosofien skulle blive af afgørende betydning – samtidig som parti. Fremskridtet var altid allerede på den borgerlige dommers side. Ingen og intet kunne undslippe den nye jurisdiktion, og hvad der ikke til enhver tid holdt stand mod den borgerlige kritikers dom, blev overgivet den moralske censur, som gjorde sit til at diskriminere den dømte og dermed fuldførte domskendelsen. (Koselleck 1959/1973: 6).

Det er ikke blot denne tankegang, refleksions- og retfærdiggørelsesproces, som Bourdieu forsøger at opspore. Det er også dens opførselsformer, den inkorporering, der former det, Bourdieu med Kant kalder "habitus" (Kant 1790/1974: § 91, da. overs.:

291; Bourdieu 1980: 88-101): Hvordan opfører man sig socialt, hvis man forsøger at optræde som et på en gang retfærdighedsorienteret og retfærdiggørende menneske?

Bourdieu henviser i konklusionen på sit værk til den franske advokat, senere statsadvokat og kansler Henri-François d'Aguesseau (1668-1751), der med Hertug Saint-Simons ord var "parlamentets ørn" (Saint-Simon 1743/1965: 326-335) og allerede fra 1693 som advokat kom til at præge fransk retslev frem til midten af 1700-tallet. Bourdieu markerer, at han gerne ville citere hele den tale d'Aguesseau holdt til parlamentet i Paris i 1693 om "L'indépendance de l'avocat". Parlamentet var en slags politisk højesteret (Bluche 1961/1986: 24ff, 201ff; Barbiche 1999: 47-76, 105-113, 153-171). Luhmann foretager en enkelt henvisning til d'Aguesseau, og Foucault en enkelt skjult henvisning (Luhmann 1980: 190; 1997: 114). Der er ingen tvivl om, at d'Aguesseaus virke udgør svaret på det, oplysningstidskendere som Patrick Riley (1978), Ernst Cassirer (1933/1999) og Koselleck ellers har kaldt et "missing link" i tiden før Kant, Rousseau og Montesquieu. Hans omfattende skrifter og betydning er selvfølgelig kendt blandt franske og nogle få andre historikere (Antoine 1989: 334-344; Storez 1996; Behrens 1985: 89-99). Men der er, som vi skal se, gode grunde til at se Bourdieu i kortene på det punkt og for at sammenligne den med en systemteoretisk læsning af d'Aguesseaus markante forandring af semantikker i den tidlige oplysningstid.

Bourdieu, Luhmann og Foucault kan for en umiddelbar betragtning ikke alle tre have ret på samme tid. Hvis Bourdieu har ret i sin antagelse om, at en *etatiseringens* reetablering af stændersamfundet, men med nye midler, dominerer samfundsudviklingen, kan Foucault ikke have ret i, at en *governmentalisering* dominerer den. Men ikke mindst *governmentaliseringen* strider mod den *departementalisering*, som Luhmanns funktionelle differentiering kan siges at udtrykke (Harste 2010b). Bourdieu hævder, at det moderne samfund endnu hænger fast i stændersamfundets sociale lim, så den moderne statsliggørelse må fortolkes som en etatsliggørelse. Foucault hævder derimod, at den militærstatslige despotiske styring slog igennem først som disciplinering, og derefter som en mere raffineret selvledelse. Mens Luhmann hævder, at der faktisk foregik et brud, så der på trods af fortsættelse af "gammeleuropæiske" integrationssemantikker faktisk blev skabt en række moderne revolutioneringer, som differentierede retlige koder fra politiske koder, den udøvende magts koder, økonomiens koder, krigens koder, uddannelsens koder, kunstens koder og forskningens koder. Bourdieu hævder også, at den type binære koder er på spil og optræder indenfor differentierede felter; men han hævder, at de ikke får ret til at adskille sig så meget, at de på et andet ordens niveau koder første ordens koder. Det sker ifølge Luhmann, når ret koder ret, videnskabsteori forsker i forskning, banker betaler for betalinger, kunst reflekterer kunst, og krig bekriger krig. Tværtimod blandes koderinger ifølge Bourdieu uophørligt sammen med de familiære sociale netværk; juridisk kapital overintegreres med social kapital. Det Luhmann kalder interaktionssystemets og organisationssystemets inklusionsmekanismer ikke blot kobler mellem felternes koder, men overintegrerer dem i mængder af halvkorrupte former, der ikke formår at holde sig til sagen

selv. Herfra ser Bourdieu med udefrakommende skepsis på den monopolisering af eksempelvis rettens doxa, vision og illusio, som retsdogmatikken demonstrerer. Luhmann derimod går ind i retssalene og iagttager argumentationen indefra.

Vi kommer dermed ind i den tidlige oplysningstid. Bourdieu iagttager her en genetablering af en standsordning i en ny mere moderne tilstand, som imidlertid bevarer de overleverede forskelssættelser ved at raffinere dem og give dem en ny form. Hos d'Aguesseau kan man finde en nærmest eksplosiv semantisk omkodificering, der skabte nye former i kravene til embedsmænd, til ekspertise, professionalisering, meritiskabelse, perfektibilitet, til rationalisering, begrundelse, specialisering og ikke mindst til juridisk kodning og anvendelse af juridiske koder i statens nye organisatoriske apparater. Det var i den periode Den røde Bygning ved Christiansborg blev skabt til at huse den samlede danske centraladministration (og i dag huser finansministeriet). I Frankrig var administrationerne selvfølgelig langt større.

Nu afholdt d'Aguesseau ikke blot en enkelt skåltale, men 22 for pariserparlamentet ved dets åbninger 1693-1715 (d'Aguesseau 1759 T. 1: 1-213; 1819 T. 1: 1-234). Alle uddyber de, hvilke symbolske praktikker og binære koder dommere og advokater må tage i brug, hvis de skal regne med at gøre sig gældende. Arv og fødsel giver ikke rettigheder til at blive hørt. Det gør derimod ræsonnement, præcision, viden, ikke overdreven inadækvat viden, men tilpasset situationsorienteret viden indrettet til et publikum, der skal respekteres for dets fornuft, moral og opmærksomhed. Det er en ekstremt omfattende dydslære for den moderne stats embedsmænd, d'Aguesseau her udtrykker. Bourdieu ser i denne dydslære de krav, der skal til for at blive optaget i det Hegel kaldte "den universelle stand", nemlig den etat af embedsmænd der kan autorisere symbolsk kapital i form af neutrale, universelle, saglige og kompetente afgørelser, som vi ser dem i det bureaukrati, Hegel var den første til at beskrive videnskabeligt (Hegel 1821: §§ 286-297), og som Weber gjorde til en historisk opstået idealtipe (Weber 1922/1980: 541-579, 815-837; 2003: 47-111; Bourdieu 1989: 538ff).

Den type stat, der blev skabt i Frankrig og efterlignet overalt i Europa i 1600-tallet, gjorde krav på et nyt moderne rationale med en sakraliseret og evig række af ordninger, som først kunne supplere og siden erstatte den hellige kirkes orden på tværs af stridighederne og borgerkrigene mellem de katolske centralister og de protestantiske decentralister (Cornette 1993; Jouanna 1996; Thuau 2000). Den skabte en semantik, som den selv betjente sig af i sin egen selvreferentielle opbygning (Luhmann 1989: 65 – 148). Og den gjorde sig mere gældende nogle steder, som i Danmark efter 1660 og mindre andre steder, som i Polen og Nederlandene (Gorski 2003).

For Bourdieu er der tale om, at d'Aguesseau repræsenterer en ny gruppe, en statsadel,

som kæmper for anerkendelsen af deres korps, som de spontant tænker som universel, nemlig parlamentsmedlemmerne som siden juristerne i det 16. århundrede skaber fundamentene til den moderne politiske filosofi frem til de, der i det 18.

århundrede udarbejder begreber beregnet til at inspirere Den franske revolution. (Bourdieu 1989: 544).

Spontant er det nu ikke, og slet ikke hos d'Aguesseau, som Bourdieu påkalder som vidne, og som også ses som den centrale omdrejningsfigur eksempelvis i François Bluches klassiske analyse af pariserparlamentet (1961/1986). Hvis Bourdieu har ret i den tese, har retsstatens principper ikke principielt ret til noget som helst, der repræsenterer formen for et universaliserende princip, der transcenderer andre tilfældige egoistiske stands- og klasseprincipper i det moderne samfund. Eller sagt med retssociologiske begreber hentet fra Weber: formel positiv ret samt naturret og menneskerettigheder bliver blot til interessebetonet material ret.

Bourdieu's begreber til indfangning af disse principper angår den vision, hvis skolastiske eksercits skal fremme en *illusio*, der via sin *sensus communis* skal sprænge "privatbetingelsernes illusion" (Kant 1790/1974: 225). Bourdieu's kritik af den juridiske fornuft er således en alvorlig sag, så alvorlig en sag, at han endda har svært ved at forholde sig selvironisk til sin egen analyse af den (Bourdieu 1997: 34-37, 65-80; 2005; se dog 2006: 41). Hvis principiel argumentation blot er fremkommet som en dyd, der kan reduceres ad hominen, har den retslære, som bygger på 1700-tallets domstolsmodel, der også med Kant blev til en erkendelsesteori, videnskabs- og refleksionsteori fået så trange kår, at en hvilket som helst politisk, interessebaseret eller populistisk kritik af den vil kunne stå som fuldt så legitim som retslæren selv. For tyskere, der som Luhmann, Habermas og Stolleis har oplevet "Recht in Unrecht" (Stolleis 1994) er manglen på en universaliserende (ikke: universalistisk) retskritik for alvorlig en sag til, at den kan undvære en seriøs selvironi, der indrømmer dens eget blinde punkt.

Bourdieu bruger begrebet *transcendental* på niveauet for en almen første orden:

De fleste af disse forfattere var nogle folk, der under dække af at beskrive staten frembragte en stat, der passede til deres interesser, der til en vis grad var universelle interesser. De har forfægtet det universelle, fordi de havde interesse i det universelle. (Når man endnu en gang tænker på eurokraterne, tror jeg analogien giver sig selv). Disse folk har gjort sig til en slags statsadel ved at lave en stat, om hvilken de sagde, og som gennem dem sagde, at for at kunne styre den, var det nødvendigt at være som dem, dvs. universelle, *rettens* indehavere. Den franske revolution ligger ud fra denne logik fuldt og helt i forlængelse af den forudgående periode; den var kun fuldførelsen af en proces, der begyndte i det 12. århundrede (Bourdieu 1993/2010: 127-128).

Bourdieu får dermed ikke blot enormt vanskeligt ved at udtænke koder for gyldigheden af en naturret i modsætning til en positiv ret, han får også svært ved at modsætte en altid forhåndenværende kobling af legalitetens og legitimationens fakticitet med deres legitimitet (Habermas 1992; Maus 1992; Luhmann 1996; 2008: 228-252).

Temaet er centralt i specielt tysk retsteoretisk debat, hvor tråden trækkes tilbage til den franske 1700-tals diskussion om folkets forfatningsgivende kraft (Böckenförde 1991: 90-114). Det er muligt, at det der tæller som legitimitet har dets oprindelse i denne fakticitet, men det har også altid overskredet den. Det er ikke blot i vor moderne nutid, at legitimitetens gyldighed overskrider genesen, overskridelsen har altid gjort sig gældende fra Sofokles (tænk på Antigones legitimationskritik), Marsilius af Paduas *Defensor Pacis*, Bodin og selv Richelieu, d'Aguesseau, Rousseau selvfølgelig og frem til Kant med alt hvad deraf følger. "Disse folk, der opfatter sig selv som dem, der tænker objektet, er i virkeligheden selv en del af objektet, og de har andel i objektets genese" – tænker Bourdieu (1993/2010: 131), der følgelig også selv er den del af det objekt og må tænke i forlængelse af interessekampe. Vi ser, hvorledes Bourdieu skaber en indsigtfuld interessereduktionisme, som imidlertid inviterer til, at vi iagttager hans materiale, hans tekster ved hjælp af en anden iagttagelsesmetodologi, Luhmanns metodologi til anden ordens iagttagelse.

Retten – en højere ordens iagttagelse

Vi må således erstatte skellet mellem den generaliserbare fællesvilje/almenvilje (Rousseaus *volonté de tous/volonté generale*) med et skel mellem en første ordens almenhed/en anden ordens almenhed og derefter iagttage, hvad vi hermed får iagttaget for så at sammenligne med Bourdieus fangst. Til den første orden hører den *Preussiske almene landret* (1794; Koselleck 1975) og d'Aguesseaus ordonanser fra 1730'erne, som skabte baggrunden for *Code Civile* (Code Napoleon 1804); til den anden orden har vi niveauet for Kants *Die Metaphysik der Sitten* og d'Aguesseaus retsfilosofi fra 1720'erne. I forhold til den europæiske retsudvikling i EU, som Bourdieu også sigter mod, må vi skelne mellem en traktatlig retskonstitutionalisme centreret omkring et *acquis communautaire* som i Joseph Weilers beskrivelser (Weiler 1999) og en deliberativ forfatningsskabelse i Kants og Habermas' forstand (Harste 2009). Når Kant i *Kritik der praktischen Vernunft* i 1788 hævder et "fornufts faktum" (§7) kan det, som Luhmann hævder, skyldes, at selvreference udgør et faktum (Luhmann 1981: 31, 63, 191), der på et tidspunkt begynder at kalde sig selv fornuft, fordi alternativet ville være despoti, sindsfortabelse og galskab. Midt imellem den pragmatiske retskonstitutionalisme og en universalpragmatiks retskonstitutionalisme finder vi den form for de facto refleksive ret, som eksempelvis Günther Teubner og Inger-Johanne Sand gennem mange studier har beskrevet som post-statslig retkonstitutionalisering: en fyrstefamilie med mange hoveder og kroppe (Teubner 1997).

Ifølge d'Aguesseau udgør juridisk uddannelse et krav, men kravet består også i evnen til en anvende uddannelsen og bedømme regler, sagsbeskrivelser og saglig viden med en omsorg for den rette bedømmelse, hvor det afgørende mere er, at sociale konflikter løses og mægles, end at magtspil føres igennem. "Magt er at magte" indflydelse og lydhørhed uden at ødelægge andres respekt og selvrespekt. Kløgtig og fornuftig forhandling ("deliberation") og *rèsonnement* udgør krav. Sløvhed og dekadence kritiseres næsten lige så stærkt som egeninteresse, egensindighed og egoisme.

Ræsonable pligter og hensyn gøres til dyderne bag domstolens afgørelser og beslutninger. Borgerne, der træffes af afgørelserne, skal behandles som medborgere ("concitoyens"), og afgørelser må altid ses ud fra, hvad den trufne ville kunne have indvendt mod dem. Der er vitterligt tale om øvelser i elegance:

Jeg har sagt, at I er guder, men at I dør som de andre mennesker (...) man søger forgæves at distingvere den private person og den offentlige person hos embedsmanden; det er den samme ånd der forener dem, mennesket, familiefaderen, borgeren, alt er hos ham helliget embedsmandens ["magistratens"] hæder ["gloire"] (...) Embedsmanden lader os se mennesket fuldt ud og viser os i den tilstand ["état"], hvor han i sandhed er sig selv. (d'Aguesseau 1759 T.1: 98 i "Les mœurs du magistrat", 1702).

Her ser vi en af Bourdieus teser bekræftet: Habitus består i en sammensmeltning af det private og det offentlige. Vi ser ikke Rousseaus senere sprængning af individet i menneske, statsborger og undersåt, for ikke at sige Kants sprængning af individets tanker og følelser adskilt fra dets kommunikation. Det er ikke de Charnys ærefulde "perfekte ridder" fra 1300-tallet (de Charny 1353/1994), men den perfekte embedsmand for ikke at sige, den perfekte borger, der bliver skabt (Luhmann 1980: 162 – 234; 1989: 194, 226 – 236). I så henseende har Bourdieu fat i en pointe: Regeringen kan regere borgerne ved hjælp af perfekte embedsmænd, hvis alle borgerne er lige så dydssikrede som disse perfektibiliserede statslige tjenestemænd. Det er stats-tjenestemanden, der skabes. I Luhmanns tolkning er dette perfektibiliseringskrav, som retter sig mod karrieren, udtryk for en ny type "uro", en søgning der en ny type frisættelse af personen, men som i første omgang blot er formbar. Men hos d'Aguesseau er der langt mere på spil.

Fra 1706 får talerne en brod, hvor kritikken af uduelige privilegerede adelige embedsmænd udvides til en kritik af den despotiske statsræson, sådan som den kom til udtryk i en militærstat, der under Den spanske Arvefølgekrig (1702 – 13) sled sin befolkning op. I stadig højere grad blev det enevældige monarki genstand for kritik, samtidig med at d'Aguesseau i sit virke som statsadvokat ("procureur du roi") tog jansenisternes parti og formulerede det retsgrundlag, hvormed det franske monarki endeligt fuldstændigt brød med pavekirken: Selv kardinaler lå under det franske retsapparets retskendelser. Mennesker er netop dødelige og fejlbarlige og kan derfor ikke forene beslutningsinstanser blot i et enkelt hoved; udøvelse og vedtagelse af love kræver forskellige kundskaber, bedømmelse en tredje. Ikke mindst plæderede d'Aguesseau for en lighed i beskatning, hvilket gav ham en enorm popularitet, som samtidig med Ludvig den 14.s død (1715) nærmest gjorde hans udnævnelse til kansler til en selvfølge (Storez 1996). Han var nu officielt nummer to efter den mindreårige konge, men blev underlagt regenten Hertugen af Orleans, med hvem han fra 1720 til 1727 kom i en så voldsom konflikt, at han blev exileret til sit slot i

Fresnes uden for Paris. Men da han som kansler ikke kunne afskediges, brugte han tiden på at gennemtænke en ny retsfilosofi for en ny type retsstat.

Rettens ret til at skabe ret

Gennem de fem år efter 1715 forsøgte d'Aguesseau at undersøge, hvad det var, staten og dens magt gjorde ved sig selv, når den forsøgte at magte sig selv. Han forsøgte at undersøge justitsstatens historiske fremkomst og placering, dens betydning i forbindelse med retsreformer og dens potentiale i udviklingen af nye retsreformer. Mest berømt blev hans redegørelse for de såkaldte "remonstrances" fra 1718-1720. Der var tale om en form for sanktionering af retlig godkendelse af lovgivning, som pariserparlamentet kunne undlade for således at begrænse udøvelsen af despotisk magt. Ludvig den 14. havde i statsræsonens "nødvendige" navn dyrket en slags provisorielovgivning, ikke ulig den vi i Danmark fik under Estrup sidst i 1800-tallet.

Skriftet *Fragments sur l'origine et l'usage des remonstrances*, der ikke har været udgivet siden 1819, demonstrerer et uhyre overblik over retsfilosofiens politiske teori og historiske sociologi, som placerer det ind mellem på den ene side Toulouseadvokaten Jean Bodins store afhandlinger *Méthode de l'histoire* (1566/1951) og *Les six livres de la république* (1576) og på den anden side *L'esprit de lois* (1748) skrevet af Charles Montesquieu, parlamentspræsident i Bordeaux. Den placering er ikke blot historisk, men også tematisk. Bodin forsvarede muligheden for, at den nye type stat, der var under udvikling i 1500-tallet, kunne forene sin komplekse opbygning i et centralt perspektiv, netop fordi den rummede muligheden for en ny form for retligt ordnet hierarkisering. Montesquieu påpegede derimod, at samfundet bestod af mange forskellige typer lovmæssigheder med hver deres ånd, nemlig lovgivningens, administrationens, domstolens, uddannelsens, økonomiens, krigens, religionens og landskabernes ånd. Dette udtrykker den magtdeling mellem felter og mellem funktionssystemer som Bourdieu og Luhmann undersøger. Lovgivning, lovudøvelse og lovforklaring måtte indpasse sig i denne forskellighed. Ræsonnementet bag denne tilgang baserede sig på en metodologi, som Montesquieu havde fra sin chef, kansleren.

I modsætning til d'Aguesseaus store senere retsfilosofiske afhandlinger er fragmentet et lille og oversigtligt skrift. Rygtet siger, at det er Montesquieu og forinden enkelte englændere Boolingbrooke, John Milton og John Sadler (Vile 1967: 30ff), der skabte doktrinen om magtdeling mellem tre instanser. Forinden havde der som nævnt været to instanser svarende til det teologiske skel mellem det evige og det jordiske. Men faktisk havde Bodin allerede i 1566 klart udsondret de tre instanser: "Man må skelne autoriteten, kapaciteten til at deliberere, og sanktionen" (Bodin 1566/1951: 289). Til den første regnes monarken, der kommanderer; til den anden magt regnes parlamenterne, der taler; til den sidste det at dømme. Faktisk var skellet inadækvat for hans tid, men var gennemargumenteret, også i empirisk henseende. Det er imidlertid først med Sullys monopolisering af centraladministrationen omkring 1600, at de retspolitiske parlamenter afkobles fra udøvende funktioner og dermed får den besked, at

de jo så må specialisere sig i jura (Barbiche 1987). Den tankegang tog d'Aguesseau op:

Hvor stor kongens autoritet end måtte være, så må de love, der interesserer hele staten, ikke kun afhænge af viljen hos en enkelt, men må blive eksamineret hos de, der tager del i deres udøvelse, og som er beføjet til at varetage opretholdelse af den offentlige orden. De gamle parlamenter må være som nationens generelle råd, idet kongerne altid tager og følger deres mening, hvad angår lovgivningen. Frasiger de lovenes autoritet, eller bekræfter de dem. (d'Aguesseau 1718/1819 T. 10: 5).

Viljen skal delibereres og derigennem gøres "ræsonabel" (ibid. 8). Dette er den traditionelle doktrin om folkesuveræniteten, og kobling mellem parlamenternes justits-tilstand og de mangfoldige former for stænderforsamling, der endnu sås i 1500-tallets Frankrig (Jouanna 1996, 1989; Maus 1992). Denne højt celebrerede "ret til modstand" består således i sin grund i, at ret kun fungerer, hvis ret kommunikeres og diskuteres deliberativt, og det vil sige diskuteres i de relevante forsamlinger ud fra forestillinger om, hvad ret kunne være, hvis ret skulle være ret. Rettens faktum og rettens principielle gyldighed opretholdes således af enhver ret, der indgår i sociale systemers kommunikation, eller som man endnu sagde dengang "dans l'esprit de communication des corps" (Genet 2003: 121; Leibniz 1695/1994: 72; Richet 1973: 95-117).

Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at d'Aguesseau i sin videre retshistoriske fremstilling af retstraditionen understreger Richelieus naturretlige forståelse af statsræsonens magtudøvelse. Richelieu, der netop med sin praksis efter 1624 og i sit *Testament Politique* fra 1638 satte statsræsonen på tronen. Udøvelse af statsræson skulle hjemles retligt og ikke despotisk. Men Richelieu begik dermed som senere Colbert den fejl autoritativt "under ét hoved" at ville monopolisere rettens ånd sammen med udøvelsens ånd. Det er dermed ikke blot viljen og fornuften, der generaliserer, men administrationen der generaliserer og udtrykker "l'esprit général" (ibid. 12). Richelieu ville med sin lovbog fra 1641 lige som Sully lade parlamenternes "ret til modstand" begrænse til rent juridiske anliggender. Problemet var at undgå, at decentraliseringens friheder førte til borgerkrig. I stedet måtte der skabes en balance mellem monarkens absolutte magt og folkenes frihed. Staten er fri, og samfundet udfolder sig frit: Og hvad gør, siger d'Aguesseau, de retspolitiske parlamenter så herimellem? Problemet er, og det gælder i øvrigt også en række andre stater, de tyske og ikke mindst den danske, at staten fra 1660'erne til 1715 udfoldede sig som gehejmestat i det, Bodin kaldte en *imperii arcana* (Bodin 1566/1951: 167; d'Aguesseau 1718/1819: 14; Stolleis 1990: 37 - 72).

Opgaven blev derefter at omformulere det retlige *ræsonnements a priori* principper på den *ex post* betingelse, at centraladministrationen siden midten af 1500-tallet var vokset eksplosivt, ikke blot i antallet af embedsmænd, med en ny permanens i deres ansættelsesforhold (fra temporært udnævnte embedsholdere til fastansat,

lønnet, kontorpersonale), men også i mængden af opgaver og funktioner (Harste 2005; 2008a). Kan ret så tilføjes på gamle traditionelle præmisser? Nej, så begrænses administrationernes enevælde nemlig ikke. Ret skal ikke længere formulere rettigheder ud fra interessebaserede privilegier, men ud fra en desinteresse. Men hvor langt vil man kunne gå i ræsonnementet over denne desinteresse? Er det den nye statsadels dyder, der universaliseres? Eller er det slet og ret det, som Kant slutteligt kalder det tænkende fornuftsvæsen, der gøres til det moderne princip for dømmekraft, altså fornuftens domstol?

Allerede i 1699, i talen "Om grunde til veltalenhedens forfald" ser vi en vending fra at være i "E(s)tatens og statens tjeneste" i afgørelsen af søgsmål, hvor "det ikke mere er ønsket om helt og holdent at indgå i det offentlige tjeneste i en glørværdig profession; men at være organet og stemmen for de, der ignoreres, og hvis svaghed forhindrer dem i at blive hørt (...) man giver kun afkald på interessen" (d'Aguesseau 1759 T. I: 33).

Faktisk var det mindre de berømte remonstrancer og den retlige modstand, der gjorde, at regenten eksilerede d'Aguesseau, men kanslerens kritik af den nye finansrevolutions spekulative overmod, som kunne seddelpresse og aktiespekulation erstatte skat med John Laws hasardererede finanssystem i, hvad der regnes for den første moderne spekulationsboble (Kindleberger 1984: 96-98).

Eksilet varede i to perioder. I den første, tungere periode skrev d'Aguesseau en omfattende næsten 800 sider lang afhandling *Méditations Métaphysiques*, om hvad det vil sige at ræsonnere over "sande og rigtige principper for retfærdighed" (1722/2005). I den anden kortere, 110 siders lange mere koncise afhandling *Essai d'une Institution au droit public*, står resultaterne klarere (d'Aguesseau 1759 T I: 442 - 552; 1819 T. 15: 164 - 272). Tænkning må formulere sig over et sprogligt ræsonnement, som generaliserer ud over den enkelte interesse. Vi kommer langt hinsides den gyldne regel om ikke at gøre mod andre, hvad man ikke ønsker gjort mod en selv. Det er derimod "l'empire de la raison", der forfølges.

D'Aguesseau er netop fjernet fra sine interessesammenhænge og er så at sige anbragt i en anden ordens position. Som Gramsci da han skrev sine fængselsnoter, men blot udstyret med et omfattende bibliotek, med besøg og selskab. Vi kommer her meget nærmere Kant, end Rousseau nogensinde kom:

I den nuværende tilstand hvori vi ser menneskeheden kan vi kun håbe at se intelligenserne og alles vilje [‘les volontés de tous’] hos medlemmerne af samme korps kunne blive så meget ledet af den naturlige fornuft, at de ikke ledes til at gøre noget ondt mod deres medborgere (...) men hvorledes vil man kunne håbe at se fornuftens magt regere mellem de som ikke er forenet af noget fælles bånd? (d'Aguesseau 1759: 529).

Svaret ligger i ræsonnementets kommunikation og sprog om reciprocitet, som "fornuftens imperium" er ledet af. Som altid med den slags skrifter kan man også gå til-

bage og finde forløbere, for eksempel Malebranche (1684/1707/1995) eller Mersenne (1623/2002). Forskellen er, at gud ganske vist tænkes med ind, men blot som princip for en universaliserbarhed, der igen kan undværes, så snart menneskers synder, uret, lovbrud, straf og forbrydelser skal tænkes med, for dem ville en gud kun kunne kende fra os mennesker. Teologisk ræsonnement bruges som en stige, ræsonnementet kan betjene sig af, blot for at smide stigen væk, når ræsonnementet er kommet op.

Pointen, som bedst fremgår af *Essai*, er, at når først denne refleksionsforhøjelse er sat ind, kan den ikke gøres ugjort. Vi kan ikke ved hjælp af sproget, argumentationen og ræsonnementet, ræsonnere os tilbage til en førsproglig, førargumentatorisk af-ræsonneret tilstand af interesseorientering. Og denne form for anden ordens iagttagelse kan man så i øvrigt rekonstruere hele vejen tilbage til Sokrates og Sofokles. Når den alligevel slår igennem på en ny måde her i den tidlige oplysningstid, skyldes det, at den bogstavelig talt får ret til at få plads. D'Aguesseau kunne, som kansler, for det første give sig selv ytringsfrihed og forskningsfrihed. For det andet kunne han også vide, at han som noget nyt kunne reflektere moralprincipper og viljesdannelse "rent" og ubetinget, fordi han samtidig kunne begynde at planlægge de retsreformer, der med positivering af retten blot skulle regulere handlingsadfærd frem for handlingsmotiver.

Allerede før eksileringen havde kansleren nedsat nogle omfattende kommissioner til reform af justitsvæsenet. Fra 1727 arbejdede kancelliet på fuld styrke. Kommissionen havde 10 mand ansat permanent til at homogenisere og standardisere den hidtidige meget forskellige og privilegieorienterede ret i Frankrig. Modellen herfra bredte sig ud til andre stater i Europa og de mindre blev som Nederlandene, Bayern og Preussen hurtigere færdig end Frankrig, hvor det tog 75 år at færdiggøre de 80 retsområder, hvoraf d'Aguesseau selv kun nåede at færdiggøre fire (Storez 1996: 318ff).

Det er imidlertid ikke tilfældigt, at d'Aguesseaus reform af gældende ret begyndte med en standardisering af arveretten. Uden en sådan første ordens generalisering fik man ikke brudt med decentraliseringens landadelige privilegier. Det forhold bekræfter vigtigheden af Bourdieus tilgang.

Man kan ikke reducere den funktionelle differentiering mellem felter eller kommunikationssystemer til enkeltpersoner. Tilsvarende bestræbelser kunne ses i Preussen under Frederik den Store og i England (Ogris 1987; Koselleck 1975). Man kan som Kant hævde, at det var de indbyrdes voldsomt konkurrerende militærstater, der funktionelt havde brug for, at retssystemerne blev specialiserede i ret, så man ikke fik skatteoprør og tilmed fik standardiseret skatteudskrivelse, hvorefter de logistiske forsyninger til militærstaterne organiseredes uden problemer.

François Olivier-Martin gjorde i en af sine klassiske analyser af parlamenternes kamp mod absolutismen opmærksom på, at magtdelingen var et *fait accompli*, da Montesquieu beskrev den i 1748 (Olivier-Martin 1951/1997: 500-511). I 1738 gennemførte d'Aguesseau en reform, der gjorde, at man måske skal datere magtdelingen i Frankrig til det år. Han nedsatte en permanent ankekommision, der under ledelse af en dommer rekrutteret fra pariserparlamentet og ansat i et af de kongelige råd, skulle

behandle klager over administrative afgørelser (Phytilis 1978). Fra det øjeblik var administrativ sagsbehandling nødt til at ræsonnere over muligheden af omgørelser og kritik. Lige netop denne form for foregribelse af mulig oppositionel kritik markerer denne forandring fra første ordens beslutninger og interessevaretagelse til anden ordens beslutninger. Foregribelsen begyndte som en kodificering af høflighed, respekt, hensyn, netop hos en beslutningstager i forhold til en beslutningstruffet. Derefter inkorporeres den og bliver til habitus, en anticiperende kompetence i interaktionspraksis, en implicit underforstået regeldannelse om, at beslutninger har konsekvenser for andre, en form for et a priori anticiperende ræsonnement om muligheden for opposition, kritik og omgørelse, som også analyseres i Kants forarbejder til fornuftskritikken (Riedel 1989).

Konklusion: Grænserne for et interessekritisk perspektiv på retsstaten

Jeg har forsøgt at give plads til en anden fortælling end den så at sige officielle franske statshistorie, som Bourdieu forsøger at bryde med ved at gøre opmærksom på den. Men han reproducerer den også. Lige som Tocqueville tidligere reproducerede dens form (Tocqueville 1856/1988; Furet 1988). Den drejer sig om et forældet, traditionsbundet og dedifferentieret standssamfund, som i sin naivitet bliver domineret af en enevælde, der siden Richelieu og med en storhedstid under Ludvig den 14. og Colbert despotisk styrer Frankrig mod en krigsbaseret bankerot, som Revolutionen bryder med, hvorefter det moderne demokratiske samfund gennem flere skridt genetableres efter Napoleon og i hvert fald finder en moderne form med Den tredje republik efter 1875, hvis modernitet Durkheim så glimrende har beskrevet i sin politiske teori (Durkheim 1908/1969). Bourdieu reproducerer fortællingen om, at det tidligt moderne var førmoderne; mens hans fortælling er, at det moderne aldrig er blevet helt tilstrækkeligt moderne.

Bourdieu vil kritisere den sociale kapitals dedifferentiering af alskens kapitalformer, også den juridiske, men paradoksalt nok får hans hudfletning af jura, som det juristprofessionen praktiserer, vanskeligt ved at fastholde, hvorfor juraen fastholder sin egen skolastik, dogmatik og illusio. Det, der kunne have været markeret i en anden ordens kritisk iagttagelse af dedifferentiering, bliver selv lige så hudflettet. Han får svært ved at fastholde, at gyldigheden af hans egen kritik som et faktum er bundet til de logikker, han kritiserer, og han iagttager ironisk nok ikke det blinde punkt heri, med noget der ligner den selvironi, der ellers kendes fra Luhmann, Foucault, Adorno og endda Kant. Han er som barnet, der demaskerer kejserens klæder, men overser at han dermed risikerer ikke selv at være klædt på til denne afklædningsscene. Hvor d'Aguesseau sad i exil i Fresnes, kom Bourdieu fra et medfødt exil i Pyrenæerne. D'Aguesseau havde ført modstand mod en despotisk regerende militærstat, og Bourdieu havde med sin generation af samfundstænkere efter Anden Verdenskrig, den franske Vietnamkrig og Algeriekrigen opfattet sig som både seriøst og alvorligt forpligtet på en modstand mod et kun hyklerisk oplyst herredømme. Kan man sige, at

begge positioner eller kun den ene af dem gav en privilegeret adgang til anden ordens iagttagelse af iagttagelser? Kan vi ikke alle være i exil?

Imidlertid er der også en bredere historisk vinkel. I Frankrig er der gennem de sidste årtier foregået et opgør med det despotiske og traditionalistiske billede af Frankrig før 1789 (Beik 1985; Descimon, Guery 1989: 211-515; Cosandey, Descimon 2002; Asch & Duchhardt 1996). De mange deliberative forsamlinger, råd, stændermøder og domstole skabte nok grobund for en embeds- eller statsadel, en *noblesse de robe*, men der var mængder af rationaliseringer, reformdannelser og læreprocesser, som har været uomgængelige for det moderne samfund. Oplysningstiden begyndte så at sige langt tidligere, end man ofte hævdede, nemlig ikke blot som en administrativ revolution, som Tocqueville og efter ham Foucault hævdede, men som en forandring i retfærdiggørelser, dels som juridisk argumentation (Luhmann 1993: 341ff, 378ff) og deliberativ procedure (Habermas 1992).

Når statsbegrebet i tiden fra Bodin til Richelieu kom til at dominere det hidtil gængse begreb om *res publica*, om det offentlige, skyldes det, at statsbegrebet netop rummede en abstrakt flertydighed. Det er elastisk på en måde, der tillod en overdetermineret sammenlægning af begreber i ét ord. Status, etat, tilstand, estates, kobles alle ind i én form (Luhmann 1990: 166; Luhmann 1989: 65-147; Foucault 2004: 262). Den samme abstraktions- og refleksionsforhøjelse ses med overgangen fra korporale begreber om helhed/del i et corpus mysticum til systembegrebet, der mindre hierarkisk og mere fleksibelt også betjener sig af skel mellem helhed og del. Det skifte ses hos Bodin og Hobbes (Kantorowicz 1957; Harste 2002).

Under alle omstændigheder ser vi, at den franske statsdannelsesmodel, der skulle være så enevældig og så voldsomt baseret på hævdelser af en statsræson, netop optræder begrænset, modereret og temmelig magtdelt. Hvad enten vi lægger Bourdieus eller Luhmanns beskrivelser til grund, skyldes denne uddifferentiering af det retlige felt også, at der fandtes retlige eliter. På d'Aguesseaus tid var der omtrent 6000 advokater, jurister og dommere i Frankrig, hvoraf omtrent 1000 var knyttet til domstolene i Paris (Barbiche 1999). Magtdelingen bestod ikke blot i principper af mere eller mindre universel karakter. Den bestod også af de grupper, institutioner, interessedannelser, som ville kæmpe for rettens perspektiv. Grupper som modsatte sig enevælden, despotiet og centralperspektivet fra Versailles slotstrappe. Men det er vigtigt at se, at retten også består i en ret til magtdeling, en ret til at "ret har ret til at have ret" (Luhmann). Bourdieu citerer d'Aguesseau for at statsadelen var i statens tjeneste, i en "service d'État" – en formular der gentages hos Preussens oplyste kong Frederik den Store. Men faktisk gør d'Aguesseau langt mere ud af, at embedsmændene skal være "slaver af fornuften" og dermed stille sig i "retfærdighedens tjeneste" ("en service de la justice"). Om og om igen optræder netop den formular fra først til sidst i hans forfatterskab. Luhmanns systemteori har brug for Bourdieus perspektiv på de interesser, der er i at kæmpe for differentieringen af funktionssystemer; mens Bourdieus perspektiv på doxa har brug for de paradokser, som den luhmannske analyse af anden ordens kommunikation kan iagttage, hvad enten det så drejer sig om rettens

felt/funktionssystem, religionens, videnskabens, og formodentlig flere andre områder, som kunne undersøges tilsvarende. Aktualiteten heraf kan jeg kun antyde her afslutningsvis, men den er bestemt ikke til at overse.

I Danmark har vi ikke haft denne form for modereret enevælde, hverken i dens interessebaserede bourdieuske form eller i dens principielle luhmannske form. Der har ikke været omfattende eliter, som talte magten midt imod og skabte helt anderledes politisk-retlige koder for hensyntagen, respekt og opmærksomhed rettet mod borgeren. Som Jens Peter Christensen (2003) og retshistorikeren Inger Dübeck (2003) gør opmærksom på, har magtdivisionen i Danmark ikke haft nogen lang institutionshistorisk *path dependency*. I Danmark (som i Sverige) udgjorde præsterne mellemløbet mellem statens monarkisk-militære top og borgerne (Gustafsson 1994). Deres interesser var ikke retlige, men religiøse og deres ræsonnement var teologisk. I den lutherske version skulle alle troende følge kongens tro, og borgeren var en synder for ikke at sige en kætter, hvis han ikke fulgte præstemagtens ortodoksi, visioner og *illusions*. Så der var ikke engang nogen mulighed for at *tænke* en naturretligt betinget modstand mod den enevældige vilje. Guds vilje, monarkens vilje og folkets vilje var forenede på forhånd.

Inden for den historiske sociologi, der beskæftiger sig med statsdannelse, er der følgende en udbredt opfattelse af, at ingen af de stater, "vi plejer at sammenligne os med", har så stort et potentiale for absolutisme som den danske stat (Knudsen 1995: 114ff; Tamm 1993: 92, 96; Gustafsson 1994: 162; Stolleis 1990: 167-196; Ertman 1997: 310). Den tese kan for det første synes at stride mod en udbredt opfattelse af, at Danmark skulle have en stærk retslig tradition, der også med Grundloven har fået sikret magtfordelingen mellem den lovgivende, udøvende og dømmende magt. For det andet er det ikke givet, at enevældepotentialet også aktualiseres. Imidlertid finder man eksempelvis i den såkaldte Magtudredning en lang række rapporter om forskellige komponenter i den danske retsstat, som synes at begrænse den differentiering mellem forskellige felter eller funktionssystemer, som udgør den bagvedliggende struktur under magtdivisionen (mest eksplicit: Knudsen 2003; Harste 2004). Magtstaten synes ikke blot i Frankrig, men også i Danmark i mange henseender at træde i stedet for en magtdelt retsstat. Bruddet kom sent, ikke i 1789, men i 1901. Det er ikke så mærkeligt, at bruddet så let igen kunne forsøges afviklet hundrede år senere, i 2001, med en globaliseringsangst "krig mod terror", hvis angst synes parallel til fundamentalistisk-religiøse retfærdiggørelser af en modernitetsangst.

Den muslimske modernitetsangst kom frem med Det muslimske broderskabs organisering i mellemkrigstiden i kølvandet på Osmannerrigets opløsning og den engelske ordning af Mellemøsten. I Tyskland fik modernitetsangsten efter Første verdenskrig et populistisk udtryk, som trods oplysningstraditionen for en stadig mere udbygget magtdivision også påkaldte sig en fornyet forening mellem folkets og despotens suverænitæt i førerviljens undtagelsestilstand. I Vesten er vi langt fra i dag at være i den tilstand. Imidlertid er det vigtigt at tage ved lære af de magtdifferentieringer, som opbyggedes i oplysningstiden. Bourdieus modernitetskritik kan siges at bestå i

påpegninger af det skandaløse i, at moderne samfund stadig er blevet hængende i den tidlige modernitets forsvar for standsdifferentieringer frem for differentieringer af felternes funktionelle gyldighedsfordringer. Skal vi i dag formulere os retligt, må vi imidlertid gå fra den franske glorificerede oplysningstradition til den tyske nok så smertefulde rekonstruktion af magtdifferentieringens retlige potentiale.

Man kan reformulere de retspolitiske advarsler mod dedifferentiering, der kom frem i mellemkrigstiden. På baggrund af Max Webers advarsel om et sammenbrud i formelle rettigheder til fordel for en materiel ret og på baggrund af Carl Schmitts forsvar for en ret i undtagelsestilstanden fremførte retssociologen og forfatningsjuristen Hermann Heller dengang en politisk retslære, som stadig har gyldighed. Den rækker tilbage til Immanuel Kants forsvar for en folkerepræsentation konstitueret af magtdeling og retsprincipper. Og den er blevet reformuleret af blandt andet Ingeborg Maus i en position, der lægger sig mellem Luhmanns og Habermas (Maus 1986: 173ff): Folket må retteligt kun ville det materielle, der kan kommunikeres som retligt formalt gældende lovgivning. Og den formalt gældende lovgivning har kun gyldighed, såfremt den har sin oprindelse i den gyldighed, hvormed den har repræsenteret folket. Mediet for denne strukturelle kobling mellem ret og politisk vilje udgøres af det ræsonnement, som kommunikation om loven fordrer, nemlig i den strukturelle homologi mellem proceduralt ræsonnerende domstole og proceduralt ræsonnerende parlamenter. Efterprøvelsen af homologien foregår i offentligheden i medier og videnskab. Usikkerheden i homologien giver imidlertid også anledning til en transdepartemental suboffentlighed i den deliberation i komitéer, råd og nævn, som sætter præmisser for, hvad der gælder som homologi, nemlig ud fra præmisser om hvad der regnes for praktisk gennemførligt (Luhmann 1969). Homologien vil da ikke nødvendigvis tage sig ud som retspleje (tyskernes "Rechtssprechung"), og den klassiske beskrivelse af homologien som den strukturelle kobling af magtdeling bliver da afbøjet risikabelt.

Modsætningen til den advarsel er i Danmark ikke den doktrin, som hævder en monarkisk absolutisme, men en parlamentsabsolutisme, hvor parlamentet kan gribe ind i enkeltsager og fastholde sin egen interesse og vilje i at der "ingen er over eller ved siden af Folketinget" (Rosén 2005; 2007). Et typisk nutidigt felt for en sådan materialretlig afbøjning under implementeringshensyn ses i miljøretten (Luhmann 1986: 124 – 149), mens storpolitisk pragmatik eksempelvis kendes fra de uprøvede fængslinger i Abu Graib og Guantanamo.

Min påstand er her, at kritikken af en sådan absolutisme ikke kan nøjes med som Bourdieu at fastholde, at retten har interesser i at have ret. Enhver politisk, organisatorisk og offentlig argumentation har den interesse, fordi den er iboende i, hvad det vil sige overhovedet at kommunikere om ret og retten til at forandre.

Gorm Harste, lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

Referencer

- Agamben, Giorgio 2005. *State of Exception*. Chicago: Chicago University Press.
- d'Aguesseau, Henri-François d' 1759. *Essai d'une institution au droit public i Oeuvres T. I*. Paris: Chez les libraires associées.
- d'Aguesseau, Henri-François 1722/2005. *Méditations Métaphysiques sur les vraies ou les fausses idées de la justice*, Paris: Fayard.
- d'Aguesseau, Henri-François 1693-1751/1759-69. *Oeuvres T. I–XIII*. Paris: Chez les libraires associés.
- d'Aguesseau, Henri-François 1693-1751/1819. *Oeuvres Complètes du chancelier d'Aguesseau T. I–XVI*. Paris: Fantin.
- Antoine, Michel 1989. *Louis XV*, Paris: Fayard.
- Arendt, Hannah 1951/1979. *Det totalitære herredømme*. København: Notabene.
- Asch, R. og Duchhardt, H. 1996 (Hrsg.). *Der Absolutismus – ein Mythos ?* Köln: Böhlau.
- Barbiche, Bernard 1987. *Une révolution administrative*. In André Stegman (dir). *Pouvoir et Institutions en Europe au XVIème Siècle*, Paris: Vrin.
- Barbiche, Bernard 1999. *Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne*. Paris : Puf.
- Behrens, C.B.A. 1985. *Society, Government and Enlightenment*. London: Thames and Hudson.
- Beik, William 1985. *Absolutism and Society in Seventeenth-century France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berman, Harold (1983, 2003). *Law and Revolution I, II*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Bluche, François 1961/1986. *Le magistrats du parlement de Paris au XVIIIe siècle*. Paris: Economica.
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang 1991. *Staat, Verfassung, Demokratie*. Frankfurt : Suhrkamp.
- Bodin, Jean 1566/1951. *La méthode de l'histoire*. Paris: Puf.
- Bodin, Jean 1583/1961 . *Les six livres de la république*. Aalen: Scientia.
- Bourdieu, Pierre 1979. *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Les éditions du minuit.
- Bourdieu, Pierre 1980. *Le sens pratique*. Paris: Les éditions du minuit.
- Bourdieu, Pierre 1982. *Ce que parler veut dire*. Paris : Fayard.
- Bourdieu, Pierre 1987. *The Force of Law*. In *The Hastings Law Journal*, 38 (juli): 814–853.
- Bourdieu, Pierre 1987. *La délégation et le fétichisme politique*. In *Choses dites*, Paris: Les éditions du minuit.
- Bourdieu, Pierre 1989. *La noblesse d'État*. Paris: Les éditions du minuit (eng. overs. 1998).
- Bourdieu, Pierre 1994. *Esprits d'État*. In *Raisons pratiques*, Paris: Seuil, ("I statens ånd". In *Af praktiske Grunde*. København: Hans Reitzel 1997).
- Bourdieu, Pierre 1997. *Meditations pascaliennes*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, Pierre 2005. *Viden om viden og refleksivitet*. København: Hans Reitzel.
- Bourdieu, Pierre 2004. *From the King's House to the Reason of State*. In *Constellations*, 11(1): 15–36.
- Bourdieu, Pierre 2006. *Udkast til en selvanalyse*. København: Hans Reitzel.
- Bourdieu, Pierre 1993/2010. *"Modstridende interesser i staten"*. In *Praktiske Grunde*. nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab, nr. 1-2: 121-134.
- Cassirer, Ernst 1932/1999. *Die Philosophie der Aufklärung*. Hamburg: Felix Meiner.
- Charny, Geoffroi de 1353/1994. *Bogen om Ridderlighed*. N. Tengberg (red.), Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Chaunu, Pierre 1977. *L'État*. In F.Braudel ; E. Labrousse (éds.). *Histoire économique et sociale de la France T. I, 1450 – 1660*. Paris: PUF.
- Christensen, Jens Peter 2003. *Domstolene – den tredje statsmagt*. Århus : Aarhus Universitetsforlag (Magtudredningen)
- Christiansen, P.M., Møller, B. og Togeby, L. 2001. *Den danske elite*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Colbert, Jean-Baptiste 1664/1975. *Mémoire pour messieurs les maîtres des requêtes*. In L. Trenard (red.), *Les mémoires des intendants pour l'instruction du Duc de Bourgogne*. Paris: Bibliothèque nationale.
- Collins, James 1995. *The State in Early Modern France*. Cambridge University Press.
- Constant, Jean-Marie 1994. *Absolutisme et modernité*. In G. Chaussinand-Nogaret et al. *Histoire des élites en France*, Paris: Tallandier.
- Cornette, Joël 1993. *Le roi de guerre*. Paris: Payot.

- Cosandey, Fanny; Descimon, Robert (2002). *L'absolutisme en France*. Paris: Seuil.
- Cramer, Konrad 1987. "Über Kants Satz: Das: Ich denke, muss alle meine Vorstellungen begleiten können". In Konrad Cramer u.a. (Hrsg.), *Theorie der Subjektivität*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Dalberg-Larsen, Jørgen 2001. *Pragmatisk Retsteori*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Dorwart, August 1953. *The Administrative Reforms of Frederick Wilhelm of Prussia*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Durkheim, Émile 1924. *Montesquieu et Rousseau comme précurseurs de la sociologie*. Paris: Rivière.
- Durkheim, Émile 1893/1930/2000. *De la division du travail social*. Paris: Puf. (dansk overs. Om den sociale arbejdsdeling, København: Hans Reitzel 2000).
- Durkheim, Émile 1908/1969. *Leçons de sociologie*, Paris: Puf.
- Dübeck, Inger 1993. Hvornår blev Danmark en retsstat? In Blomquist, H. og Ingesman, P. (red.). *Forvaltningshistorisk antologi*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Elias, Norbert 1939/1976. *Über den Prozeß der Zivilisation* Band 1–2. Frankfurt: Suhrkamp.
- Elias, Norbert 1933/1979. *Die höfische Gesellschaft*. Darmstadt: Luchterhand.
- Ertman, Thomas 1997. *Birth of the Leviathan*. Cambridge: Cambridge University press.
- Foucault, Michel 1976. *La volonté de savoir*. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel 1997. *'Il faut défendre la société'*. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel 2004. *Sécurité, territoire, population*. Paris: Gallimard.
- Frédéric le Grand 1777/1788. *Essai sur le formes de gouvernement, et sur les devoirs des souverains*. In *Oeuvres posthumes de Frédéric le Grand* T.XI, Berlin.
- Friedrich, Carl 1949. *Constitutional Government and Democracy*. Boston: Ginn (2.udg).
- Furet, François 1988. *Penser la révolution française*. Paris: Galimard.
- Genet, Jean-Philippe 2003. *La genèse de l'État moderne*, Paris: Puf.
- Gerhardt, Volker 1996. *Ausübende Rechtslehre, Kants Begriff der Politik*. In G. Schönrich, og Y. Kato (Hrsg.). *Kant in der Diskussion der Moderne*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Globaliseringsrådet 2006. *Fremgang, Fornylse, Tryghed*. København: Globaliseringsrådet.
- Gorski, Philip 2003. *The Disciplinary Revolution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gustafsson, Harald 1994. *Political Interaction in the Old Regime*. Lund: Studentlitteratur.
- Habermas, Jürgen 1992. *Faktizität und Geltung*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Hanley, Sarah 1985. *Legend, Ritual, and Discourse in the Lit de justice Assembly: French Constitutional Ideology 1527–1641*. In Sean Wilentz (ed.). *Rites of Power*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Harste, Gorm 2002. *Systemteoriens idéhistorie*. In *Passage*, (42): 5-15.
- Harste, Gorm 2003. *Fra statsræson til demokratisk retsstat – Luhmann og Foucault om magtdelingens betydning*. In C. Borch og L. Thorup Larsen (red.). *Perspektiv, magt og styring: Luhmann og Foucault til diskussion*, København: Hans Reitzel.
- Harste, Gorm 2004. *Magtudredningens magt – i enevældens skygge?* GRUS nr. 71: 45 – 68.
- Harste, Gorm 2005. *Den europæiske stats dannelse*. In *Politica*, 37(1): 21-43.
- Harste, Gorm 2006. *Autopoiesis eller illusion: Luhmanns, Bourdieus og Kants kunstsociologi*. In L. Møller og M. Rosendahl Thomsen (red.). *Produktive paradokser*. Festskrift til Svend Erik Larsen, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Harste, Gorm 2007. *Magtdelingens politiske teori – Schmitt, Habermas eller Luhmann?* In Mikkel Thorup (red.). *Den ondeste mand i live?*, København: Museum Tusculanums Forlag.
- Harste, Gorm 2008a. *Statsræsonens retlige rationalisering*. In *Politica* 2008, 40/4: 425 - 441
- Harste, Gorm 2009. *Kant's Theory of European Integration*. In *Jahrbuch für Recht und Ethik*, Band 17: 53 - 84.
- Harste, Gorm 2010a. *Magtens autopoiesis*. In L. Hilt (red.). *Luhmann og magt*. Bergen/København: Unge Pædagoger.
- Harste, Gorm 2010b. *Departementaltitet eller governementaltitet*. In *Slagmark* (udkommer).
- Hinrichs, Ernst 1989. *Das Fürstenbild Jean Bodins und die Krise der französischen Renaissance-monarchie. Ancien Régime und Revolution*, Frankfurt: Suhrkamp 1989.
- Jespersen, Leon et al 2000. *Dansk Forvaltningshistorie Bind 1*. Dansk Jurist- og Økonomforbunds Forlag.
- Jouanna, Arlette 1989. *Le devoir de révolte*. Paris: Fayard.

- Jouanna, Arlette 1991. Des "gros et gras" au "gens d'honneur". pp. 17 – 144 i G. Chaussinand-Nogaret et al: *Histoire des élites en France*. Paris: Tallandier.
- Jouanna, Arlette 1996. *La France du XVIe siècle, 1483–1598*. Paris: PUF.
- Jørgensen, F. og Westrup, M. 1982. *Dansk centraladministration i tiden indtil 1848*. København: Dansk Historisk Fællesforening.
- Kant, Immanuel 1781/1787/1966. *Kritik der reinen Vernunft*. Stuttgart: Reclam.
- Kant, Immanuel 1790/1974. *Kritik der Urteilkraft*, Werkausgabe Band X. Frankfurt: Suhrkamp.
- Kant, Immanuel 1798/1977. *Die Metaphysik der Sitten*, Werkausgabe Band VIII. Frankfurt: Suhrkamp.
- Kaspersen, Lars Bo 2008. *Danmark i Verden*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kindleberger, Charles 1984. *A Financial History of Western Europe*. London: Allen & Unwin.
- Kantorowicz, Ernst 1957. *The King's two Bodies*. Princeton: Princeton University Press.
- Knudsen, Tim 2003. *Offentlighed i det offentlige. Om historiens magt*. Århus: Aarhus Universitetsforlag (Magtudredningen).
- Koselleck, Reinhart 1973. *Kritik und Krise*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Koselleck, Reinhart 1975. *Preussen zwischen Reform und Revolution*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Krieken, Robert van 2003. *Legal reasoning as a field of knowledge production*. Luhmann, Bourdieu and law's autonomy, paper to 6th ESA Conference, Murcia.
- Ladewig Petersen, Erling 1984. *Magtstaten i Norden i 1600-tallet og de sociale konsekvenser*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Leibniz, Gottfried 1695/1994. *Système nouveau de la nature*. Paris: Flammarion.
- Luhmann, Niklas 1969. *Legitimation durch Verfahren*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas 1980, 1981, 1989, 1995. *Gesellschaftsstruktur und Semantik* Band 1–4. Frankfurt: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas 1972/1987. *Rechtssoziologie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, Niklas 1981. *Ausdifferenzierung des Rechts*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas 1987. *Machtkreislauf und Recht in Demokratien*. Soziologische Aufklärung Band 4. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, Niklas 1987. *Widerstandsrecht und politische Gewalt*. Soziologische Aufklärung Band 4. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, Niklas 1993. *Das Recht der Gesellschaft*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas 1996. *Quod Omnes Tangit: Remarks on Jürgen Habermas's Legal Theory*. In Cadozo Law Review. Habermas on Law and Democracy, 17(4–5): 883–900.
- Luhmann, Niklas 1997. *Die Gesellschaft der Gesellschaft* Band 1–2. Frankfurt: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas 2008. *Gibt es in unserer Gesellschaft noch unverzichtbare Normen? Die Moral der Gesellschaft*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Malebranche, Nicolas 1684/1707/1995. *Traité de la morale*. Paris: Flammarion.
- Marx, Karl 1867/1962. *Das Kapital* Band 1, MEW 23. Berlin: Dietz.
- Maus, Ingeborg 1987. *Entwicklung und Funktionswandel der Theorie des bürgerlichen Rechtsstaats*. In Rechtstheorie und Politische Theorie im Industriekapitalismus, Stuttgart: Fink Verlag.
- Maus, Ingeborg 1992. *Von der Metaphysik des Widerstandsrechts zum nachmetaphysischen Prinzip der Volkssouveränität: die Demokratietheorie Kants*, pp. 13–249. In *Zur Aufklärung der Demokratietheorie*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Mersenne, Marin (1623/2002). *L'usage de la raison*. Paris: Fayard.
- Mitteis, Henrich 1940/1972. *Die Staat des hohen Mittelalters*. Darmstadt: Wissenschaftliches Buchgesellschaft.
- Montesquieu, Charles 1749. *De l'esprit de loix*, T. 1–4. Amsterdam: Chatelain.
- Mousnier, Roland 1971. *La vénalité des offices sous Henri IV et Louis XIII*. Paris: Puf.
- Mousnier, Roland 1974, 1980. *Les institutions de la France sous la monarchie absolue*. T.1-2, Paris: Puf.
- Ogris, Werner 1987. *Friedrich der Große und das Recht*. In O.Hauser (Hrsg.). *Friedrich der Große in seiner Zeit*, Köln: Böhlau.
- Olivier-Martin, François 1951/1997. *L'absolutisme français & Les parlements contra l'absolutisme traditionnel au XVIIIe siècle*, Paris: LGDJ.
- O'Neill, Onora 1989. *Constructions of Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pallesen, Thomas 2003. Den vellykkede kommunalreform og decentraliseringen af den politiske magt i Danmark. Århus : Aarhus Universitetsforlag (Magtudredningen).
- Phytillis, Jacques 1977. Justice administrative et justice déléguée au XVIIIe. L'exemple des commission extraordinaires de jugement a la suite du conseil. Paris: Puf.
- Richelieu, Armand 1638/1990. Testament politique. Paris: Complexe.
- Richet, Denis 1973. La France moderne: l'esprit des institutions. Paris: Flammarion.
- Riedel, Manfred 1989. Urteilkraft und Vernunft. Frankfurt: Suhrkamp.
- Riley, Patrick 1978. General Will before Rousseau. Political Theory. Vol. 6, No. 4, nov.: 485 – 516.
- Rosén, Frederik 2005. Retspolitik: retsstatsbegrebet som politisk kampzone. Retfærd nr. 110.
- Rosén, Frederik 2007. Permanente nødretsorganer – en Schmittiansk drejning i dansk retspolitik. In Mikkel Thorup (red.). Den ondeste mand i live?, København: Museum Tusculanums Forlag
- Rousseau, Jean-Jacques 1762/1971. Du contrat social. Oeuvres complètes T.2. Paris: Seuil.
- Saint-Simon, Duc de 1743/1965. Mémoires T. 1. Paris: Bonnot.
- Schmitz, Hermann 1982. Die transzendente Kommunikationsgemeinschaft bei Kant. In W. Kuhlmann og D. Böhler (Hrsg.). Kommunikation und Reflexion. Zur Diskussion der Transzendentalpragmatik. Antworten auf Karl-Otto Apel. Frankfurt: Suhrkamp.
- Silverstone, Scott 2007. Preventive War and American Democracy. London: Routledge.
- Simmel, Georg 1908/1983. Die Mode. Philosophische Kultur. Berlin: Wagenbach.
- Smith, David 1996. The Idea of the Rule of Law in England and France in the Seventeenth Century. In Ronald Asch, Heinz Duchhardt (Hrsg.), Der Absolutismus – ein Mythos? Köln: Böhlau.
- Stein, Peter 1999. Roman Law in European History. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stolleis, Michael 1990. Staat und Staatsräson in der frühen Neuzeit. Frankfurt: Suhrkamp.
- Stolleis, Michael 1994. Recht in Unrecht. Frankfurt: Suhrkamp.
- Storez, Isabelle 1996. Le chancelier Henri François d'Aguesseau (1668–1751). Paris: Publisud.
- Suleiman, Ezra 1974. Politics, Power and Bureaucracy. Princeton : Princeton University Press.
- Suleiman, Ezra 1978. Elites in French Society. Princeton : Princeton University Press.
- Tamm, Ditlev 1993. Stat, forvaltning og samfund I det 19. århundrede. In H. Blomquist og P. Ingesman (red.). Forvaltningshistorisk antologi. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Teubner, Günther 1997. The King's many Bodies. Arena Papers, 22, Oslo.
- Tocqueville, Alexis 1856/1988. L'ancien régime et la révolution. Paris: Flammarion.
- Vile, M.J.C. 1967. Constitutionalism and the Separation of Powers. Oxford: Clarendon Press.
- Weber, Max 1913/1980. "Rechtssoziologie", pp. 387–513 i Max Weber Wirtschaft und Gesellschaft, Tübingen: Mohr. (udvalg i dansk oversættelse, København: Hans Reitzels Forlag 2003).
- Weiler, Joseph 1999. The Constitution of Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolf, Michael 2005. Trias Politica. Erläuterungen zu Kants Verfassungslehre in seinen Metaphysischen Anfangsgründen der Rechtslehre. Paper til seminar om Freiheit und Recht, IUC, Dubrovnik, Oktober.

A state ethnography of progressivism: Danish school pedagogues and their efforts to emancipate the powers of the child, the people and the culture 1929-1960

Trine Øland

Abstract: New education or progressivism challenged the educational orthodoxy of schooling from the 1920s. It attempted to emancipate and unfold the potential of the universal and natural child, the family and the nation, using school pedagogy. It introduced child-centered reforms into the existing state sector school in Denmark. In this article, these developments are constructed theoretically as historical processes of welfare state formation, instituting mental and social categories about the child and the social world, employing prescriptive pedagogy in an emerging field of school pedagogy. Furthermore, the network of the 'significant school pedagogues' that were involved in these endeavors from 1929-1960 are encircled. This group of school pedagogues is characterised as a plurality of disciplines and professions, i.e., teachers, psychologists, artists, philosophers etc., which is conceived of as a sign of an emerging field of school pedagogues. Finally, it is indicated which societal powers that are involved in the making and remaking of this welfare state progressivism, i.e., an upcoming bourgeois and heterogeneous culture: the main figures of the school pedagogues are originating socially from environments of teachers, farmers and small scale trade, grocers and merchants. These social groups are able to reproduce their positions relatively, conquering school pedagogy. At the same time the article describes them as conquered by the state's universalising mechanisms and social ordering devices.

Key words: Progressivism, school pedagogy, state formation, universalisation, hybridity, social history

Prologue

A heterogeneous group of so-called cultural radicals, e.g., architects, medical doctors, teachers and psychologists, engaged in the organisation of the emerging democratisation scheme of the Danish welfare state since the late 1920s (e.g., Buus 2008). Using arguments supported by developmental and child psychology, IQ testing and the social sciences to enhance the overall modernisation process, governing the individual as well as the population, they sought to define, guard, guide and disseminate apparently neutral human values. For example, energy was put into 'proving and showing' that the child had a dynamic nature of his/her own. Furthermore, it was assumed that inner qualities can be observed in 'outer' signs, such as 'disharmonious' hand writing or body movements, and these signs were considered reasons for the teachers to act: to civilise and reform.

Stunned by the power of Fascism and Nazism in the 1930s in Spain, Italy and Germany, circles in Denmark gathered to defend human values, riding the wave of the so-called New Education in Europe. On the one hand, preschool teachers and teachers participated in these activities of cultural politics. Societies and associations of cultural politics had sections of teachers, as well as sections of, e.g., architects and writers. On the other hand, architects, economists, psychologists, etc., came forward as believers in school – although they thought that schools should change. They expected that reformed school education had potential as regards the protection of Denmark in the future, and in the longer run, regarding growth and development in general. Before and during World War II, this flow of newly prepared cultural politics was constituted by resistance movements and cultural criticism vis-à-vis the authoritarian character of social relations in schools and elsewhere. However, these currents turned into explicit welfare state projects of care and democracy after World War II, aspiring to construct and build up society, making use of applied science in the development of the population through, e.g., schooling. School pedagogy, inspired by child pedagogy, social psychology and a focus on the development of the (child's) human potential, was pointed out as a welfare state developmental area that should expand. During the 1950s, several experimental institutions surfaced as a result of this image. The teaching manuals that in 1960 and 1961 went along with the Education Act of 1958, institutionalised and universalised the assumptions developed since the 1920s to a certain extent, e.g., focusing on individual instruction according to the child's own nature and 'developmentality', social studies, group work and international understanding. New Education challenged the educational orthodoxy of schooling in the inter-war period, attempting to emancipate the child, the family and the nation. It introduced child-centred educational reforms into the existing state sector school in Denmark, as well as in other European countries, e.g., in England (Jenkins 2000: 150) and in Sweden (Lundahl 2006). New Education redefined education, rejecting that education was about the acquisition of the wisdom of the past. Education was, instead, about the unfolding of the child's and the society's future potential.

The purpose of this article is to construct these developments as processes of (welfare) state formation, i.e., as historical processes concentrating symbolic power, instituting mental and social categories as if they were universal categories (Bourdieu 1996, 1998, 2006; Lenoir 2006). Primarily, these state processes work their way through schools. Consequently, legitimate categories and assumptions about the child, circulating in schools, are displayed as 'universals' and not social, cultural and historical constructs making order according to the interests of the transforming ruling power. In this article, these social, cultural and historical categorisations about a universal human nature and schooling are contextualised in a societal structure in order to describe the societal powers certified by the state to produce welfare to all via schooling. Thus, the article encircles, delimits and examines the circle of progressive 'significant school pedagogues' from 1929-1960, focussing on their categorisations and professional affiliations. In this manner, the preconditions for the scientific construction of the field of significant school pedagogues from 1929-1960 are gradually laid bare too.

The article is divided into three parts. The first briefly unfolds a socio-historical approach to state issues, using the sociology of Pierre Bourdieu and the social and cultural history approach of Paula S. Fass. The second, and longer part, sketches out the course of events and the network of people involved in the universalising and monopolising processes of the state viewed from the inside of school pedagogy. Thus, the construction of the demarcation of these events and the network of people involved are clarified. Furthermore, the cultural constructs about the child and the future, and the categorisation and universalisation process embedded in these courses of events, are indicated. The main question is the following: which categories are used – and by whom – to release the child's potential in order to intervene and develop the population legitimately? A variety of sources are employed in this section, e.g., periodicals, conferences, newspapers, books and pamphlets, private notes and records filed in private archives as well as official records of an administrative nature. The third part of the article concludes, in brief, by contextualising the universal categories socially, pointing them out as particularities referring to social groups reproducing their conditions as time changes those conditions.

School pedagogy as a process of universalisation: A social history of the state

Following Bourdieu, we can investigate processes of state formation as historical processes, concentrating symbolic power, e.g., in the field of school pedagogues. Activities in schools slowly gained their *raison d'être*, believing in the child's nature, universal reason and human nature as reasonable in order to develop the nation. These assumptions, cultural constructs and categorisations are thought of as produced in a social field of school pedagogues: a social field linked to the welfare state field of power, and characterised by the power to define distinctive capitals and categories that impinge on the field of schooling, e.g., activities in schools (Broady 1998: 20-21;

Øland 2009: 30-32).¹ The heterogeneous group of progressive school pedagogues, between 1929-1960, who were involved in the making and remaking of the welfare state, gained that power: they maintained and developed interests, recreating the dynamics of the state capital, i.e., the hierarchisation and valorisation of capitals sanctioned by the state (cf. Bourdieu 1996: 55; Lebaron 2001: 128). Thus, the State was the result of a concentration process. The essential characteristics of the group and the process of forming state capital were hybridity and plurality of disciplines and professions. Therefore, state capital is also understood as a combination of forces which at the same time can be depicted as a concentration process, conflating dynamic societal forces. As Hofstetter and Schneuwly notes, hybridity is a sign of an emergence. The challenge is how to make a historical reading of a process of hybridity (Hofstetter and Schneuwly 2004: 575). Thus, a state concentration process does not mean that diversity and dynamics disappear: these features are concentrated.

Furthermore, the interests of this group were subtle due to the quality of universalisation. Universalisation is a twofold 'working process' (Bourdieu 1996: 49-55, 73-74). On the one hand, what qualifies as 'universal' has to be determined and acknowledged as disinterested, neutral knowledge. In this case, the emerging definitions, though ambiguous, of the child's inner biological and human nature as reasonable and thus 'cultivable', are the universals that gained legitimacy. Please note that what gains universal neutral status are different cultural and social structures. On the other hand, 'the universals' has to be monopolised. In this case they were monopolised by the school pedagogues representing different professions and disciplines: they monopolised the universal, situating themselves, and being situated by the state and other agencies, as a profession that knows about the universal child, exercising legitimate symbolic violence (Bourdieu 1998: xvii). School pedagogues are institutionalised according to their know-how: they know how to enhance the universal human being when observing outer signs of the 'need to be' cultivated. To conquer the monopoly requires that the profession subjects itself and adapts to the universal: to recognise and work for the distribution and spreading of assumptions about the universal.

Implied in this is the assumption that to dominate and monopolise is a legitimate endeavour as long as the profession doing it is in tune with universal values. In this manner, values of neutrality and altruism are repeated as if they were of reasonable interest for all human beings. In the 1940s and 1950s in Denmark, it seems as if these

¹ Prior to this, I examined *the field of schooling* (skolegangsfeltet) as a field of reproduction, related to social fields of production. The social fields that 'delivered' the categories to the field of schooling were depicted (Øland 2009). In this article, I *conceive of* the school-pedagogues as a social field, producing categories of distinction that impinge on the field of schooling. The distinction between fields of reproduction and production is not absolute, but relative and has an analytical purpose. Even the *field of school-pedagogues* (feltet af skolepædagoger) is, as the article will show, a field that it is difficult to characterise as absolutely autonomous, e.g., as a scientific subject, and certainly not homogeneous. However, to be able to delve into the emergence of progressivism and what cultural constructs it is made of, the concept of a social field is useful, pinpointing exactly that an area of social function is about to constitute itself in exchange with other areas and functions.

state processes of universalisation were still rather heterogeneous matters that slowly got sanctioned and purified by the existing state organisation.

The Danish educational system emerged as a decentralised system structured by a network of life-modes, associations and organisations, short of political power to dominate the system directly (Archer 1979). Some life-modes, associations and circles in the Danish decentralised system, however, developed their own educational institutions. Consequently, a market was created in the field of education within the state. Hence, examining educational state issues in Denmark between 1929 and 1960 directs one's attention not only to official state structures and policies, but to some of the activities, associations and private educational institutions that later gained support from national or international bodies. This points to a Bourdieuan observation as well: the state is not necessarily where we look for it instinctively (Bourdieu 1998: xvii). In other words, the efficacy and effects of the state are strongest where we do not expect them to be: in our categories, constructions and assumptions about the human being and the social world, instilled via schooling. The state is a way of thinking about what counts as valid representations of the collectivity. This article investigates how some of the categories and constructions that later gained the collective universalising power of the state, emerged in the field of school pedagogy.

To historicise school progressivism effectively, the cultural-historical elements can be engaged with analytic tools and perspectives drawn from social history about social organisation and social function. Social history provides the research process with an effective structure and clarity, a 'disciplining hand', as Paula S. Fass describes it, and a systematic strategy for engaging in the past (Fass 2003: 39). Cultural history, without the methodology of social history, often turns to deconstructing identities and exploring language in bits of data, believing that all culture is connected and therefore all articulation could be studied as exemplary, revealing fundamental social beliefs. Accordingly, cultural historians question social categorisation of any kind. Social history, on the contrary, establishes a sense of whom or what is the focus of study, i.e., using a sociological theoretical framework to make conclusions from systematic forms of data (Fass 2003: 43; Bourdieu 1998: 325; Noiriel 1994: 554). Thus, data are analysed in order to describe the cultural constructs and the social order and social function of which these constructs are a part. The details examined are thus objectified according to sociological theory. Hence, the cultural constructs are analysed as societal and state-related constructs. Following Bourdieu, and Durkheim and Mauss too, this means that the cultural constructs are conceived of as social and not produced by the school-pedagogues as individuals – even though the constructs, obviously, are voiced by individuals.

Therefore, when investigating the course of events in the following, the sociological discipline ensures that the writing of history not only deals with the history of ideas and courses of events as they are already represented in the sources. Moreover, the courses of events that the school pedagogues are engaged in themselves are described in order to grasp the logic of practice that constitutes the state.

Courses of events up to and after the Emdrup plan for schooling of 1945

As a point of departure, the circle here is defined as the group of people that comes forward, involving themselves in a variety of endeavours, striving to make their mark and form the future school pedagogy of the period.

These endeavours are detected in courses of events, e.g., the establishment of associations, clubs, societies and experimental institutions which have an explicit purpose regarding the building up and forming of the population through school pedagogy and child psychology in a time of anticipated crises. A network of people surfaced in these events; unifying spirits and identity formation emerged around these different projects, associations and institutions. In these courses of events, the heterogeneous network of people made statements that others in the field necessarily had to relate to. This made them 'significant school pedagogues', i.e., significant according to the logic of the field.

A school pedagogue is not necessarily a teacher. The term refers to a broader spectrum of professionals engaged in schooling and civilising the population via school pedagogy. Thus, a 'significant school pedagogue' is a person who employs specific categories, assumptions, practices, methods, scientific arguments etc., having specific personal and social relations and involving him/herself in specific associations or journals, joining the battle on what good and better school pedagogy consists of. A 'significant school pedagogue' is part of a social field that structurally has the power to reproduce, produce and define distinctive categories that impinge on activities in school via legitimate categories, reproducing social order and relations.

School pedagogues are related to the state twofold: elements of their school pedagogy are gradually recognised and approved of officially, and the activities, statements and assumptions are made useful and applied as welfare state ordering devices. They conquer the school pedagogy and at the same time they generate and renew the state, conquered by the state. Following this, the scientific construction of the courses of the events focuses on the emergence of a modernised and scientifically-based school pedagogy for democracy and welfare.

The Emdrup plan for schooling of 1945

Until the end of World War II, a German school was located in the building where the Danish School of Education resides today in a northwestern part of Copenhagen called Emdrup. During World War II, Nazi Germany constructed a monumental building on the site, in order to form the Danish Youth.² At the end of the war, the educationalists in Copenhagen discussed how to make use of this huge building. Although the aesthetics of the building were not appealing, the educationalists were inspired by the fact that the building was there (Christensen

² Document dated January 24, 1942, the archive of Emdrupborg teacher-training college (Arkivet for Emdrupborg Statsseminarium), Provincial Archives of Zealand (Landsarkivet for Sjælland m.v.).

1945: 124). Educationalists belonging to different associations and educational establishments prepared the so called Emdrup plan for schooling, aspiring to develop the Danish school in the spirit of democracy (cf. Nørgaard 2005: 218). After the liberation, they handed over the plan to the Ministry of Education.³

The plan suggested that the Ministry of Education take charge of the German school building, providing space for the Royal Danish School of Educational Studies (Danmarks Lærerhøjskole) and an experimental school including a youth centre facility. Additionally, the plan recommended the creation of a pedagogical-psychological research institute, a state-governed teacher-training college for both men and women, a pre-school teacher-training college including a day nursery and a kindergarten for the students to get some experience with their profession (Christensen 1945: 127-129).

In the Emdrup plan, a psychological understanding of the human being is associated with a broad assumption about 'the human potential' as a raw material of nature to be accessed and used for societal purposes and the development of democracy. The school was 'nominated' as the place where human potential is supposed to be influenced and released, and the social and societal development can be set in motion using applied science, e.g., psychology and sociology. Early childhood is proposed as the important time of influence: Children should be given possibilities as opposed to being directed. For example, exams should be abolished and the methods of teaching should engage the child's activity and effort, e.g., using individual instruction and material that are adapted to the individual.⁴ Furthermore, the plan referred to 'facts' of school psychology and IQ testing. Following this, differences between children's capacities or gifts reveal themselves already in kindergarten. Intelligence then becomes an instrument of differentiation and a marker of difference: a measure of human potential and a resource with which to organise the teaching process. Thus, the Emdrup plan believes in rational experiments to better the future. Tests, intelligence, observation, child- and developmental psychology are central turning points to secure a democratic order effectively and within the frameworks of the nation. The enhancements are thought of as both practical and scientific.

The texts explaining the plan in greater detail refer equally to the philosophies of J. -J. Rousseau, I. Kant and J. Dewey. Phases that schools are assumed to go through are listed, referring to pioneers: from the transforming school (transmitting knowledge and skills from one generation to the next, according to the philosopher Herbart), to the inspiring school (the school for life, advocating the spoken word, according to Grundtvig), to the activating school (using activity pedagogy, self-work, forming cha-

³ The Emdrup plan for schooling was printed as part of several texts, written by different authors, dated both before and after July 1945. This might be due to the fact that it was developed by a whole range of participants. For example, it is part of a piece created by I. M. Nordentoft and G. J. Arvin (1946) and it is an appendix in Nordentoft (1944).

⁴ The inspiration from the American Winnetka plan is evident (Washburne 1937). The fundamental idea of this plan was that the child should compete with him or herself and have responsibility and control as regards the school activities. The book describing this plan was translated into Danish by child psychologist Anne Marie Nørvig, who became head of the Emdrupborg experimental school in 1948.

racter, actions more than words, using laboratories, libraries, according to the educationalists Dewey and Kerchensteiner), and finally to the psychological school (based on biology, sociology and psychology, opposed to classroom teaching, advocating for a so-called natural teaching method: a combination of individual instruction, group work and classroom teaching, according to the medical doctor Ovide Decroly and Pestalozzi) (Nordentoft & Arvin 1946: 340-341). Referring to Kant, it was emphasised that human potential is perfected only through education, worldwide.

In general, familiarity with pioneers from other countries was stressed, thus revealing an affiliation with, e.g., New Education Fellowship (NEF), headquarters situated in London, and contacts of Anglo-Saxon character through the resistance movement (Nordentoft & Arvin 1946: 328). American education, community studies and citizenship education inspired the Danish school pedagogues during this time period (Ross 1945: 119; Christensen 1945: 112; de Coninck-Smith 2002) – directly as well as through the NEF whose momentum came from the USA and the emphasis on empirical and applied research from the late 1920s, disseminating to a whole range of countries all over the world (Brehony 2004: 749).

Thus, the Danish school-pedagogues and the cultural constructs were part of a larger analytical space of societal dynamics, crossing and travelling national borders and at the same time they were formed by the national historical space (Popkewitz 2005). This 'detail' put on view gigantic possibilities and quests for comparative and transnational points of views on the research topic of this article. However, the main topic is not developed due to systematic comparative or transnational perspectives, but due to a state formation perspective, which in turn is not conceived of as disconnected from the comparative and transnational perspectives. They are just not unfolded here. However, whenever relevant, research on similar topics in other countries is referred to.

The Emdrup plan was never implemented in full (cf. Nørgaard 2005: 211-257). In the years that followed, the Royal Danish School of Educational Studies moved in, and an experimental school (Emdrupborg skole) and a teacher-training college (Statsseminariet på Emdrupborg) were established on the site. However, due to ensuing events, the plan is methodologically positioned as a concentrate of the ideas and practices that gained state support many years later, culminating in 1960 with the teaching manuals that went along with the passing of a new Education Act in 1958.

Thus, the Emdrup plan for schooling is positioned as a 'junction' of the investigations of the process of hybridity. The course of events, and the network of people and their statements, until and after the plan surfaced, is examined. The Emdrup plan was signed by two associations on July 25, 1945: 1) The teachers' division of the resistance movement 'A liberated Denmark' (Frit Danmarks lærergruppe), signed by Georg Christensen, literary historian and principal of a teacher training college, Inger Merete Nordentoft, school head-master and later an MP for The Communist Party, and C. F. Vorbeck, a high school teacher; and 2) The Danish division of the New Education Fellowship (NEF) (Socialpædagogisk forening for ny opdragelse), signed by

Georg Julius Arvin, head of the Royal Danish School of Educational Studies and chairman of NEF Denmark, and Jens Rosenkjær, head of a section of the Danish State radio and former principal of Borup folk high school (Christensen 1945: 125).

Courses of events and the network of people 1929-1960: An outline of the sources and of the preliminary thematic order

As thoroughly as possible, people in the governing bodies and committees around these two associations were encircled and listed, and their communications in written products such as periodicals, pamphlets and books, as well as events that facilitated the exchange of ideas, e.g., conferences and gatherings, were noted and studied. Delving into these two associations, other material infrastructure of the emerging field of school-pedagogues appeared, e.g. other associations, institutes etc. that were prior to the two associations that were the point of departure. For example, I discovered that the members of 'The teacher's division of A liberated Denmark' to some extent were organised in the 'Association in favour of the liberal cultural battle' a few years back – and here the same questions about upbringing and cultivation were the focus of attention. Then I investigated into that association and its periodicals and events and discovered that a lot of the persons were connected to 'The school for kindergarten teachers' at the same time and after, but here with a slightly different focus of attention. This was investigated into via the school's archives. Relevant sources are thus retrieved following chains of persons and overlapping projects which are accounted for in the following text. I consider this chain-search a necessary precondition for being able to construct the emerging social field of significant school pedagogues, making sure that the social field is composed of a logic of practice 'measured', e.g., by the extent to which individuals actually were 'members' of several associations, arguing about the same overall questions on school pedagogy and the modernisation of school-pedagogy for democracy and welfare. In the following, the network of people and the associations and institutions, in which they met and expressed themselves and their missions, are depicted, thematically and chronologically. Thus the research process went back and forth from the Emdrup plan, while the representation of the research is accounted for in themes that are organised chronologically one by one. Although it might seem like a pointless myriad of names and details reoccurring, there is a purpose: to show the existence of a network of people engaging in school pedagogy and new education.

Preliminary demarcations of these courses of events and the network of people and professions associated with these events are as follows regarding general endeavours of cultural politics and specific pedagogical missions.⁵ The overall period from 1929 to 1960 marks what may be considered as main events, respectively an inter-

⁵ Obviously, the research could have included other sources about other institutes and associations, e.g. the Office for School Psychology, Copenhagen municipality (Københavns Kommunes Skolepsykologiske Kontor) and the Association of Young Teachers (Foreningen Unge Pædagoger). They are not included so far, due to a preliminary assessment that the pedagogical and social forces, which they correspond to, are represented by the scientific construction already.

national NEF conference held in Denmark in 1929 and the institutionalisation of the cultural constructs developed since the late 1920s as it appears in the official teaching manuals of 1960, as mentioned earlier.

The events, and the assumptions and categorisations affiliated with them during this overall period, can be depicted along four threads. The threads express different, but adjoining and partly consecutive themes, which are analytically distinguished according to aspects of prescriptive pedagogical viewpoints and professional groups involved. The threads are:

- ▷ Thread one: The force and potential of objectivity and rationality; civilising all through planning

‘Association in favour of the liberal cultural battle’ (Foreningen for frisindet Kulturkamp) and the journal ‘The cultural battle’ 1935-1939 (Kulturkampen)

The teachers’ division of ‘A liberated Denmark’ 1942-1945 (Frit Danmarks lærergruppe) and the magazine ‘A liberated Denmark’ 1942-1950 (Bladet Frit Danmark)

‘Dialogue – Danish journal of culture’ 1950-1960 (Dialog)

‘Dictionary for educationalists. Pedagogical-psychological-social handbook’ published 1953, planned 1945 (Leksikon for opdragere. Pædagogisk-psykologisk-social håndbog)

- ▷ Thread two: The force and potential of nature; essentialising the child in the coming of a new citizen

‘The Danish division of The New Education Fellowship’: ‘The national association of The liberal school’ 1926-1940 (Landsforeningen Den frie skole), ‘The association of Social pedagogy’ 1940-1960 (Socialpædagogisk forening for ny opdragelse); and the periodicals affiliated with NEF Denmark: ‘The Liberal School’ 1928-1939 (Den frie skole), ‘Pedagogical-psychological Journal’ 1940-1952 (Pædagogisk-psykologisk tidsskrift) and ‘Danish Journal of Education’ 1953-1960 (Dansk pædagogisk Tidsskrift, DpT); represent

‘The educational association’ 1929-1960 (Det Pædagogiske Selskab) and its periodicals: ‘Our Youth’ 1929-1952 (Vor Ungdom) and ‘Danish Journal of Education’ 1953-1960 (Dansk pædagogisk Tidsskrift, DpT);

- ▷ Thread three: The force and potential of culture; expressing and reforming the child

‘The school for kindergarten teachers’ 1928-1960 (Kursus for småbørnspædagoger, called Kursus – a private educational institute until 1960);

- ▷ Thread four: Psychologisation of the school; experts and applied science – civilising the teacher

Royal Danish School of Educational Studies 1930-1960 (Statens hhv. Danmarks lærerhøjskole, DLH)

Emdrupborg school 1948-1960 (Emdrupborg skole)

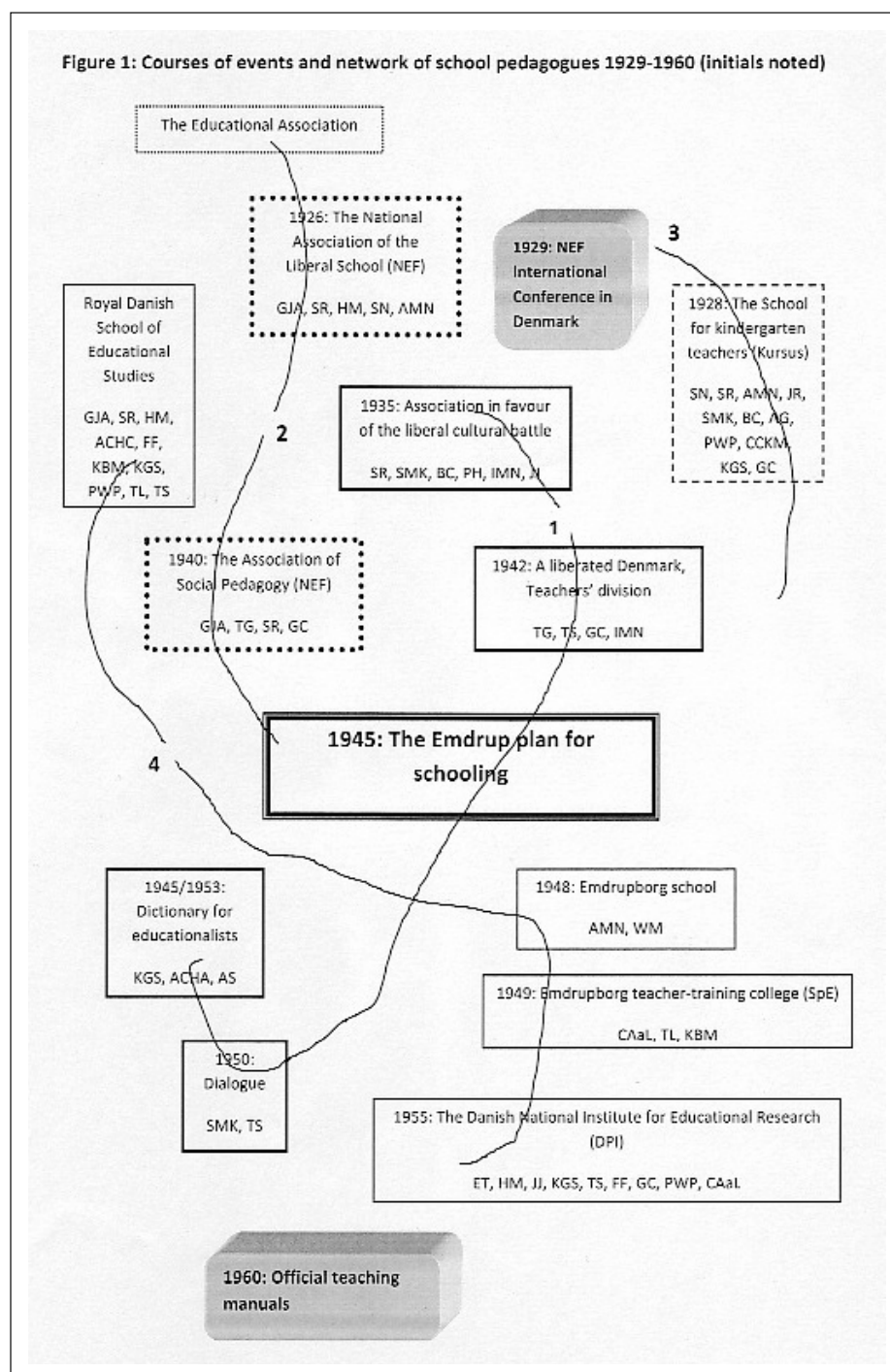
Emdrupborg teacher-training college 1949-1960 (Statsseminariet på Emdrupborg, SpE)

The Danish National Institute for Educational Research 1954-1960 (Danmarks Pædagogiske Institut, DPI).

Figure 1 below portrays the network of events, e.g., societies, associations, institutes and institutions and the way in which they are constructed according to the analytical threads. Moreover, the main figures, i.e., the people circulating and attending significant activities and governing bodies etc., are indicated by initials referring to a record of 27 people: their names, professions, social origin (father’s occupation) etc. – cf. record 1 below as well.⁶ The main figures are selected due to the fact that they were driving forces in a variety of the events or due to the fact that they primarily were a central professional figure as regard one of the significant events.

⁶ In addition, this network is further explored through a collective biography of the approximately 700 school pedagogues that are encircled, using existing biographical dictionaries and other sources. These data concern the individuals and their characteristics, e.g., social origin, educational background, specific points of views regarding prescriptive pedagogical theory, scientific inspiration, the child’s nature, the purpose of school etc. This part of the research examines the history and the structure of the field in detail and is in preparation, February 2010.

Figure 1: Courses of events and network of school pedagogues 1929-1960 (initials noted)

Record 1: 27 significant school pedagogues 1929-1960
– initials and brief description of main figures

- ACHC** **A. C. Højberg Christensen**, 1888-1972. Father's occupation: Factory owner. MA in German philology, 1913, doctor's degree, 1918. Employed at different private primary schools, at the Royal Danish School of Educational Studies (DLH), and at gymnasiums. The Minister's Inspector of Gymnasiums 1927, Minister of Education during the war, 1942-1945 (The Scavenius Ministry), Co-editor of Dictionary for educationalists (1953).
- AG** **Astrid Gøssel**, 1891-1975. Father's occupation: Architect. Piano-player, educated in Oslo, thereafter music-, jazz- and rhythm-pedagogue. Experimental work in kindergartens and schools inspired by psychoanalysis and new psychology, involved in Kursus.
- AMN** **Anne Marie Nørvig**, 1893-1959. Father's occupation: Teacher. Teacher, 1917, employed as a teacher at the municipality of Copenhagen, 1919-1959. Speech therapist, 1925, associated with the Office for School Psychology in Copenhagen from 1925, and involved in the Liberal School. MA in Psychology, 1947, principal of the experimental school at Emdrupborg, 1948. Associated expert in State Commissions on Population Issues (1935) and Youth (1945).
- AS** **Axel Skalts**, 1906-1970. Father's occupation: Lawyer. Employed as investigator for the municipality of Copenhagen's social system in the 1920s. Lawyer, 1931. Secretary at the Ministry of Social affairs, 1931, head clerk, 1938. From 1942, head of department at the Ministry of Work, vice-chairman of the States Commission of Youth (1945-1948), from 1947, the Ministry of Housing. Co-editor of Dictionary for educationalists, 1953.
- BC** **Bernard Christensen**, 1906-2004. Father's occupation: Typographer. Studied music at the University of Copenhagen, 1926-1929, organ player, 1929, graduated from The Royal Danish Academy of Music. Composer of poly-rhythmic, jazz and folk music. Employed as teacher and jazz-pedagogue, involved in 'the small school' (den lille skole), Kursus and The Cultural Battle (Kulturkampen).
- CCKM** **C.C. Kragh-Müller**, 1914-1976. Father's occupation: Principal. Teacher, 1936, MA in psychology, 1947. Employed at different observatory schools and institutions for children with special needs, manager of the International School from 1951 (Bernadotteskolen), teacher at Kursus, 1945-1956.
- CFV** **Carl Frederik Vorbeck**, 1891-? Father's occupation: Dairy manager. Teacher, 1912, MA in Danish and English philology. Employed at different gymnasiums, member of A Liberated Denmark.
- CAaL** **Carl Aage Larsen**, 1915-1982. Father's occupation: Teacher. Teacher, 1936, MA in Psychology, 1945, employed at Gentofte municipality as a teacher from 1936, as a school psychologist from 1945. Teacher at Emdrupborg teacher-training college from 1950, head of a department and member of professional advisory boards at The Danish National Institute for Educational Research (DPI) from 1955.
- ET** **Erik Thomsen**, 1909-1974. Father's occupation: Teacher. Teacher, 1930, MA in psychology, 1941. Employed as teacher at the municipality of Copenhagen from 1931, at the Office for School Psychology in Copenhagen from 1937, assistant manager from 1938, manager from 1945. Director of The Danish National Institute for Educational Research (DPI) from 1955.
- FF** **Franz From**, 1914-1998. Father's occupation: Farmer. Studies in medicine, MA in psychology, 1939. Employed at the Institute of psycho-techniques at the municipality of Copenhagen 1937-1939, assistant at The Psychological Laboratory, University of Copenhagen from 1939 and Professor from 1954. Teacher at the Royal Danish School of Educational Studies (DLH) 1951-1963, member of the professional advisory board of The Danish National Institute for Educational Research (DPI) from 1955, member of the Social Minister's committee as regards the establishment of an Institute for Social research, 1955 (SFI).
- GC** **Georg Christensen**, 1877-1966. Father's occupation: Bookbinder. Employed as private teacher at the Earl Ludvig Reventlow's residence, 1895-1896, MA in History of Literature, 1902. Employed at different private institutes as a teacher, the first Danish lecturer at the University of Uppsala, 1923-1924, principal of the State's teacher-training college in Haderslev 1926-1937, principal of the State's teacher-training college in Jonstrup, 1937-1947, manager of Kursus, 1947-1959. Member of A Liberated Denmark and editor of The Pedagogical-psychological Journal, 1940-1952, member of the board of representatives of The Danish National Institute for Educational Research (DPI) from 1955.
- GJA** **Georg Julius Arvin**, 1880-1962. Father's occupation: Teacher. Teacher, 1901, MA in physics and mathematics, 1912. Employed at La Courvejen school in the municipality of Frederiksberg from 1902, principal from 1918, head of the Royal Danish School of Educational Studies, 1939-1950, creator and head of the International School (Bernadotteskolen), 1949-1950. Chairman of The As-

	sociation of Social Pedagogy, 1940-1951 (NEF Denmark). Involved in School radio from the 1940s.
HM	Henning Meyer , 1885-1967. Father's occupation: Merchant. Teacher, 1907 and employed at the municipality of Frederiksberg, section of schools, 1908-1953. MA in theoretical and applied psychology in 1924. In 1934, appointed the first school psychologist in Denmark (Frederiksberg) and a pioneer in this area. Refugee in Sweden, Göteborg, 1943-1945. Lecturer at the Royal Danish School of Educational Studies. Appointed personal member of the professional advisory board of The Danish National Institute for Educational Research (DPI) from 1955.
IMN	Inge Merete Nordentoft , 1903-1960. Father's occupation: Doctor. Teacher, 1923. Employed at schools in the municipality of Copenhagen from 1924-1958, as principal at Katrinedalsskolen, 1945. Involved in The Cultural Battle (Kulturkampen) and A Liberated Denmark (Frit Danmarks Lærergruppe). Arrested by Gestapo and imprisoned, 1943, for five months, where she wrote teaching material. MP for the Communist Party 1945-1953.
JJ	Jørgen Jørgensen , 1894-1969. Father's occupation: Priest. MA in Philosophy, secretary of the Cooperation of Iron and Metal Industries, 1919-1926, Professor at University of Copenhagen, 1926. Involved in The Cultural Battle (Kulturkampen) and A Liberated Denmark (Frit Danmarks Lærergruppe). Member of the professional advisory board of The Danish National Institute for Educational Research (DPI).
JR	Jens Rosenkjær , 1883-1976. Father's occupation: Teacher and archaeologist. MA in chemistry. Involved in folk-enlightenment, folk high school movements as regards the training of workers in the city, e.g., at Borup højskole in Copenhagen. Associated with G. Gregersen's Institute of Technology. Involved in Kursus from 1934. Head of department of Lectures and Cultural Broadcasting, Danish State Radio, 1937. Member of the Danish UNESCO National commission, 1947.
KBM	Kresten Bent Madsen , 1922-2003. Father's occupation: Contractor. Teacher, 1944, MA in psychology, 1950, lecturer at Emdrupborg teacher-training college, 1956, head of department at the Royal Danish School of Educational Studies, 1962, professor, 1964.
KGS	Knud Grue-Sørensen , 1904-1973. Father's occupation: Farmer. Employed as a teacher at the municipality of Copenhagen in the 1920s, MA in Philosophy, 1932, employed at the Office for School psychology in Copenhagen, 1941-1945, Doctor's degree in Philosophy, 1950, Professor in Educational Science, 1955-1973, member of the professional advisory board of The Danish National Institute for Educational Research (DPI) from 1955, Co-editor of Dictionary for educationalists, 1953.
PH	Poul Henningsen , 1894-1967. Father's occupation: vice consul (official), writer (biological). Architect and writer. A key figure in the Cultural Battle (Kulturkampen) and the anti-fascist battle in Denmark as regards the politics of culture. Refugee in Sweden, 1942-1945.
PWP	Poul W. Perch , 1911-? Father's occupation: Photographer. Teacher, 1933, MA in psychology, 1947. Employed at Gregersen's school at Frederiksberg 1933-1934, at Kursus 1950-1956, consultant at the Ministry of Social Affairs as regards the reformatories for 'difficult children' 1951-1958, teacher in psychology at the University of Copenhagen from 1956 and the Royal Danish School of Educational Studies 1959-1969. Member of the professional advisory board of The Danish National Institute for Educational Research (DPI) from 1955.
SN	Sigurd Næsgaard , 1883-1956. Father's occupation: Farmer. Teacher, 1905, MA in philosophy and psychology, 1915, Doctor's degree, 1922. Employed as teacher and psychoanalyst. Published the first volume of The Liberal School in 1928, inspired by Freud and existentialism. Created Kursus together with Riffbjerg in 1928.
SMK	Sven Møller Kristensen , 1909-1991. Father's occupation: Priest. Exams in Danish literature and Song, 1931, Doctor of literature, 1938, teacher at Kursus from 1937 and member of The Cultural Battle (Kulturkampen), involved in jazz pedagogy, editor of Dialogue, 1950-1952, Professor in Nordic literature from 1953.
SR	Sofie Riffbjerg , 1886-1981. Father's occupation: Teacher. Teacher, 1911, MA in psychology, 1925, head of the Office for School psychology in Copenhagen, 1938-1945. Employed at different schools for children with special needs, participated in standardisation of IQ tests. Created Kursus together with Næsgaard in 1928 and managed it until 1947. Key player in both The Liberal School and The Association of Social Pedagogy (NEF Denmark from the 1920s).
TG	Torben Gregersen , 1911-1994. Father's occupation: Director. Studies in music at University of Copenhagen and at The Royal Danish Academy of Music. Teacher, 1935, employed at different schools, e.g., at La Courvejens skole. Involved in A Liberated Denmark and Kursus. Refugee in Sweden, Lund, 1943-1945, employed at the Danish School in Lund and having assignments of administrative nature as regards all the other Danish Schools in Sweden during the war. Key figure in The Association of Social Pedagogy and its periodicals from 1940 (NEF Denmark and NEF International council as well).
TL	Tage Larsen , 1909-? Father's occupation: Cellist. MA in physics, 1939, teacher at teacher-training colleges and the University of Copenhagen, Laboratory of bio-physics. Teacher at the Royal

	Danish School of Educational Studies, 1944-1957, principal of Emdrupborg teacher-training college from 1949.
TS	Thomas Sigsgaard , 1909-1997. Father's occupation: Farmer. Teacher, 1931, MA in Psychology, 1946. Employed at the Office for School Psychology in Copenhagen, 1940-1957. Head of Department of Basic Research, The Danish National Institute for Educational Research (DPI) from 1957, teacher at the Psychological Laboratory, University of Copenhagen from 1946, Professor at the Royal Danish School of Educational Studies 1960-1974. Member of the International Council of NEF, and of The Danish UNESCO National commission in the 1960s. Active member of A Liberated Denmark, and member of the editorial board of the later Dialogue.
WM	Wilhelm Marckmann , 1919-. Father's occupation: Grocer. Teacher, 1940 and employed as such thereafter, MA in Psychology, 1950, Psychologist at Emdrupborg experimental school, 1950-1965.

This network of people, described as participating in the state process of universalisation, is considered a social field of production, i.e., reproducing and producing categories of difference regarding school pedagogy. The concept of field in general implies that the practice examined is considered a multidimensional structured world (Bourdieu 1987). In the following, the categories and assumptions about the child, the social world, the family and the nation, which are universalised, are presented in the four threads mentioned above. Thus, the emphasis is on the different aspects of prescriptive pedagogical viewpoints that are distinguished in terms of threads, but all part of the same field. Each thread is accounted for as opposed to external forces from other social fields and forces inside and outside the nation-state.

The force and potential of objectivity and rationality: Civilising all through planning (thread one)

A flyer dated March 1935, with a headline saying 'CONFIDENTIAL!', calls for a gathering to form the 'Association in favour of the liberal cultural battle'. The purpose is to strengthen humanistic and democratic ideals and points of view, using objectivity and clarity, opposing one-sided and biased perspectives. Assaults on liberals and on advocates of progress were to be fought.⁷ The purpose of the association is supposed to be realised by publishing an independent journal, organising public meetings and encouraging prominent persons to exert their influence on public opinion. Prominent people, such as, Professor Jørgen Jørgensen, architect Poul Henningsen, medical doctor Svend Hoffmeyer and student in literature Elias Bredsdorff, were members of a preliminary board. Furthermore, the programme was already supported by a large number of people, e.g., jurist Alf Ross, head clerk and economist Jørgen Dich, composer Bernard Christensen, piano player Sven Møller Kristensen and school head-master and psychologist Sofie Rifbjerg. The association was established in the 'House of Grundtvig', and the activities at first were informed especially by cultural developments in Germany, supporting German artists and writers to express themselves in spite of bannings and assaults. In 1936, the association had provincial

⁷ Data on the 'Association in favour of the liberal cultural battle' (Foreningen for frisindet Kulturkamp) are retrieved from the depository 'National, patriotic and political committees etc.' ('Nationale, patriotiske og politiske komiteer m.m.'), The Royal Library: The Collection of Pamphlets and Corporate Publications (Det Kongelige Biblioteks Småtryksamling).

groups and professional departments for architects, writers and actors.⁸ A department of teachers was prepared in April 1936; the contact person was teacher and psychologist Sofie Ribbjerg. Furthermore, anti-fascist groups of students at the teacher-training colleges, 'Ranum seminarium' and 'Haderslev seminarium' in 1936, and 'Blågaard seminarium' in 1938, were associated. From an examination of the journal 'The cultural battle' 1935-1939, it appears that the educational debate was merged into and became part of the overall debate on cultural politics.

This thread depicts the ways in which the nation, the culture, the rights of citizens (e.g., women's right to have an abortion), a growing sense of an emerging universal human being and the 'scientification' and 'psychologisation' of educational issues are combined in a joint venture: the development of an educational system that departs from the human being, individual activities and proper working methods is necessary in order to secure the human being within the nation, it was stated. The child should not only have duties, but rights and responsibility too (e.g., Begtrup 1935; Henningsen 1936; Christensen 1936; Lundholm 1936; Egeberg 1936; Kirk 1937). The circle of people that appears here considers themselves enlightened intellectuals, obliged to educate and enlighten the people. It goes without saying that enlightened people are rational and democratic. Throughout the period 1935-1939, the teacher-training colleges, which mainly were driven by religious assemblies, were considered responsible for the authoritarian and fearful school culture – a culture not able to immunise children against Fascism in the future. Therefore, the culture of these colleges was combated. However, due to the sources used to depict this thread, the human being roughly speaking is subjected to a whole range of (other) civilising and disciplining projects that later become welfare state projects: the hygiene movement, architects' construction of gigantic residential areas and, in general, massive structural planning striving to form the population is beginning to be evident. It appears as if the association and the journal dissolved, i.e., withdrew from the public sphere, in 1939. However, some of the people appeared in a comparable association a couple of years later.

The magazine 'A liberated Denmark', made by an illegal assembly of people named 'A liberated Denmark' as well, was first distributed on April 9, 1942.⁹ Soon thereafter, the teacher K. Rahbek Smidt and an unnamed colleague were approached by this illegal assembly. They requested the teachers' help manufacturing and distributing the magazine (Rahbek Smidt 1946: 168). These two teachers were both part of the former 'Association in favour of the liberal cultural battle', and they now made contact to the teachers' division of this former network and got them involved anew (Ibid.). For three years, this network worked underground, i.e., in villas and cellars in suburban areas of Copenhagen, printing and distributing the magazine, supposedly adding to the liberation of Denmark. Members of the teachers' division of 'A libera-

⁸ Cf. Reading through the colophon of the journal 'The cultural battle' 1935-1939.

⁹ The magazine 'A liberated Denmark' (bladet Frit Danmark) was read through 1942-1951, and scanned for writers and articles on educational issues.

ted Denmark' included, among others, Inger Merete Nordentoft, Torben Gregersen, Thomas Sigsgaard, Ib Hauge, Per Ulrich, C.F. Vorbeck and Georg Christensen.¹⁰ The assembly gathered at least a few years before and some years after the appearance of the Emdrup plan for schooling, and they wrote extensively on progressive education in the magazine (Nordentoft 1945b; Hauge 1945; Lindvad 1946). Before 1945, they prepared papers about 'The experimental school' or 'The democratic school' in separate working units. According to the archives of Torben Gregersen, manuscripts of J. G. Arvin (on the comprehensive school), Georg Christensen (on exams) and Thomas Sigsgaard (on societal goals of schooling) seem to have been circulating at that time. The board of the teachers' division of 'A liberated Denmark' suggested dissolving the assembly in September 1949.¹¹

When it became known that 'A liberated Denmark' was involved in the making of the Emdrup plan, discussions increased, e.g., in the teachers' magazine, 'Folkeskolen', during the summer and autumn of 1945. Other groups had similar plans for a 'new education', e.g., the teachers' union, 'Danmarks Lærereforening', and people linked to the Royal Danish School of Educational Studies. They were waiting for the Ministry to make a move. The editor of 'Folkeskolen', Bahne Jensen, was somewhat astonished that the Principal of the Royal Danish School of Educational Studies, J. G. Arvin, who, as chairman of 'The Danish division of The New Education Fellowship' signed the Emdrup plan, could represent several institutions appropriately. Furthermore, he doubted whether the clarity of the Emdrup plan could be trusted, insinuating that it reflected narrow political purposes (Jensen 1945a-b). During these debates, other people came forward, e.g., the psychologist Thomas Sigsgaard, referring to England which had already passed a new curriculum plan in 1944 reflecting ideas of a comprehensive school for all. He stated that the Emdrup plan was inspired by the English plan and that the teachers of 'A liberated Denmark' during the war had thoroughly investigated educational issues (Sigsgaard 1945). Furthermore, during these debates it was explained how the circle of people gathered from a variety of former assemblies (Nordentoft 1945a: 269). The location for a sort of unification was described as being the weeklong conferences held by 'The Danish division of The New Education Fellowship' each summer ('Socialpædagogisk uge').

Five years after the Emdrup plan, 'Dialogue – Danish journal of culture' (Dialog) emerged, which can be understood as a continuation of the strategy of both 'The cultural battle' and 'A liberated Denmark'. Some of the people involved were individuals from the earlier associations. The purpose of 'Dialogue' was to refigure a broad and united focus on the forming of the population in the spirit of European huma-

¹⁰ At one point in time, there was an archive of the teachers' division of 'A liberated Denmark', including information on people involved. C. F. Vorbeck handed the archive over to Henrik Sidenius in the 1950s. Sidenius was a member of another illegal organisation during the war. However, he threw the archive away after some time. The widow of Henrik Sidenius, Kirsten Lund, told me this in June 2009.

¹¹ Cf. letter to the members of the teachers' division of 'A liberated Denmark' from the board, dated 20.09.1949, retrieved from the private archives of Torben Gregersen, The Danish State Archives (Torben Gregersens privatarkiv, Rigsarkivet).

nistic values, highlighting a productive link between 'the people' and 'the cultural life', the journal being part of the cultural life, obliged to enlighten the people. This circle of people was to combat the vulgarisation and commercialisation of media and literature, as well as an anticipated general neglect towards education, ideas of comprehensive schooling and the opportunities of radio broadcasting. All areas of culture, including science, education and upbringing were dealt with in the journal (e.g., Hoffmeyer 1953: 2-6; Sidenius 1955: 8-10; Sigsgaard 1958: 15-17). The circle of people who made themselves known as belonging to the journal or as members of the editorial board were writers and artists, e.g., piano player and professor of literature, chief editor Sven Møller Kristensen (reoccurring), school psychologist Thomas Sigsgaard (reoccurring), and later on in the 1950s, the teachers Henrik Sidenius and Poul Kærås joined as well.¹²

The final element of this thread includes the contributors to the 'Dictionary for educationalists. Pedagogical-psychological-social handbook' (Leksikon for opdragere. Pædagogisk-psykologisk-social håndbog) published in 1953 by J. H. Schultz' Publishers (University printing business, Copenhagen). The Dictionary was edited by A. C. Højberg Christensen, inspector of instruction at the Ministry of Education;¹³ school-psychologist and philosopher K. Grue-Sørensen (who in 1955 was appointed the first professor of educational science in Denmark), and chief secretary at the Ministry of Housing, Axel Skalts. The dictionary was planned in 1945 and many of the articles were written by head clerks in different Ministries as well as by different professional groups. The purpose of the dictionary was to reach everyone dealing with the forming of children and young people: teachers, priests, police officers, wardens, social workers, foremen, municipality boards etc.¹⁴ The authors was to deliver objective and clear information about topics like legislation, theoretical and practical orientations on every subject or theme, guidance regarding educational and psychological problems; they were to provide answers to personal, juridical, social and professional questions that matter to young people. Thus, the dictionary was 'conceived' in the spirit of the Emdrup plan, and to be nominated as an author is considered as a token of belonging to the circle of people who, according to the logic of the field, were nominated as knowing, entitled to categorise on issues of schooling and education. A variety of the above-mentioned people were authors of articles.

¹² Cf. reading through Dialogue 1950-1961. Sidenius and Kærås worked together later as inspector and teacher, from 1968 in *Værebroskole* in the northern suburbs of Copenhagen: a school that was inspired by private experimental schools (lilleskolen) and was considered a front runner in the development of the Danish state school in the 1970s.

¹³ Højberg Christensen was Minister of Education during the war, and 'outside the parties'. A so-called 'committee of seven' (7-mandsudvalget) was appointed, consisting of school professionals, to guide the Minister as regards schooling. I. M. Nordentoft was among the members (Hilden 2009: 124-125).

¹⁴ Cf. 'The Mission of the Publication and conditions for co-ownership' not dated ('Redegørelse for Værkets opgave og for Vilkaarene ved Medarbejderskab' u.å), Archives of the Ministry of Education: head clerk Ejnar Jensen (Fuldmægtig Ejnar Jensens arkiv, Undervisningsministeriets arkiv), The Danish State Archives (Rigsarkivet). Ejnar Jensen was secretary of the building committee as regards Emdrupborg 1948, later head of secretariat of the Danish State Radio. Jensen wrote 10 articles for the dictionary himself, and corresponded with the writers, paying them their fees etc.

This thread of analyses points to the emerging belief that reason, rationality, matter-of-factness, objectivity and knowledge per se are neutral, universal, trans-historical phenomena, able to promote democracy for all, e.g., implementing a rational comprehensive schooling for all. Therefore, it is with great ease that the enlightenment project vis-à-vis the people is stated, emphasizing the school to be the people's school. This thread of school pedagogues perceived of themselves as able and obliged to govern and guide, not only the child, but also the population towards a better and enlightened future. They believed in socialisation and structural planning to better the future. They thought of themselves as intellectuals first and foremost, stemming from a variety of professions. The dominating professions were philosophers and literary historians, but artists, psychologists and teachers were central players as well.

The force and potential of nature: Essentialising the child in the coming of a new citizen (thread two)

The second thread of analysis overlaps with the earlier combining of science and philosophy. However, what can be seen here is a tendency to combine the ethical and moral position on 'new education' with a psychological positivism and empiricism that included spiritual dimensions, e.g., exploring the unconscious. The upcoming Danish school pedagogues were from the 1920s part of an international discussion on new education,¹⁵ which through world conferences connected lay enthusiasts from various countries and major international figures in the developing disciplines of psychology and education, such as, Carl Gustav Jung, Jean Piaget and John Dewey. This is described in the Danish sources as well as in international research on the matter, e.g., English research (Brehony 2004: 733-738, Jenkins 1989).

The New Education Fellowship (NEF), its headquarter situated in London, held its first world conference in 1921 in Calais. Until 1936, money to support NEF activities came from the Rockefeller Foundation (Brehony 2004: 747). The purpose of NEF was to engage everybody who was in favour of the individual child and the child's expression of abilities, growth and development (Næsgaard 1928d: 97). The new education was to prepare and form children all around the world, creating and disseminating new pedagogical practices. Thus, the coming of a new citizen, conscious of the dignity of him/herself and others, would come true. The main catalyst behind NEF was Beatrice Ensor, who when founding NEF identified herself as a Theosophist, member of the Theosophical Fraternity in Education and committed to universal brotherhood (Brehony 2004: 735). In general, the emancipatory interests of the New Education derived from different perspectives on freedom, namely stemming from Enlightenment Philosophy, Religious Spirituality and Psychoanalysis (Jenkins

¹⁵ However, there were forerunners to these events. Danish school pedagogues had, e.g., been affiliated with the International Child Study movement in the late 19th century, e.g. Kirstine Frederiksen and Jens Olsen (de Coninck-Smith 1997: 128-137) and from 1919-1923 a commission consisting of politicians, civil servants and educators (Den Store Skolekommission) discussed how to reform the whole school system as regards pedagogy, economy and administration (Nørr 2008: 159).

2000:141). The latter two accorded well: the unconscious of the individual could easily be seen as part of the collective and powerful unconscious of the universe.

In Denmark a group of people, organised through 'The educational association' (Det Pædagogiske Selskab), formed a distinct study group ('Pædagogisk selskabs studiekreds'). Among the members were the familiar figures: J. G. Arvin, Sofie Rifbjerg and school psychologist Henning Meyer. They were interested in experiments on so-called activity pedagogy. In 1926 they turned away from 'The educational association' and formed 'The Danish division of The New Education Fellowship' (Landsforeningen Den frie skole) (Rifbjerg 1950: 133). In 1927, the second congress of this Danish division of NEF was held at Borups højskole in Copenhagen, and in addition to the educationalist J. G. Arvin and the psychoanalyst Sigurd Næsgaard, the head of an American so-called organic school, Marietta Johnson, was among the speakers, as well as Danish free school teachers. The Minister of Education, J. Byrskov, was invited too and he spoke as a participant dealing with and interested in issues of 'new education'.¹⁶ NEF combined lay people with academics, professionals, administrators and politicians in Denmark.

In 1929, as a result of the efforts of Sigurd Næsgaard (Danish psychoanalyst, chairman of the Danish division of NEF and member of the international council of the NEF until 1928), the NEF international conference was held at Kronborg in Helsingør, Denmark (Rifbjerg 1966: 133). The motto of the Kronborg conference was Individual Psychology and the New Curriculum, and it dealt with relationships between the child's nature and the material the child should be exposed to in order to grow. Among the speakers from abroad were the so called 'doctor-educators', including Dr. Maria Montessori, Professor Ovide Decroly (Brussel) and Dr. A. Ferriere (Geneva). Jean Piaget gave a talk on moral judgement in children and Kurt Lewin talked about Gestalt theory. Moreover Ms. M. Johnsen (Fairhope organic school, USA), A. S. Neill (head of the Summerhill School in Suffolk) and Helen Parkhurst (author of 'Education on the Dalton Plan', USA) lectured. Speakers from Denmark were, e.g., Sofie Rifbjerg, Sigurd Næsgaard and Margrethe Petersen.¹⁷

Already in 1928, Næsgaard began to prepare the readers of the new magazine The Liberal School (Den frie skole) to welcome the progressive movement that was about to 'strike' Denmark. He introduced thinking on individual study plans made according to the child's natural powers and gifts (Næsgaard 1928a: 25). He knew about pedagogical experiments from preceding NEF conferences. For example, he sketched out the American Dalton plan that individualises the time, the tempo and the place in which the child wishes to work; the Belgian school of Ovide Decroly,

¹⁶ Pamphlet from the Congress, the depository 'Ordinary Schools' ('Almindelige skoler'), The Royal Library: The Collection of Pamphlets and Corporate Publications (Det Kongelige Biblioteks Småtryks-samling).

¹⁷ Cf. pamphlet about the conference retrieved from the private archives of Georg Julius Arvin, The Danish State Archives (G. J. Arvins privatarkiv, Rigsarkivet), as well as from the private archives of Torben Gregersen, The Danish State Archives. Lists of participants, speakers, papers, pamphlets etc. concerning the NEF international, Danish and Nordic conferences were retrieved from the archives of Torben Gregersen.

medical doctor and educationalist, that departs from 'the living child', abolishing the school subjects and practicing so called 'work of interests'; and Maria Montessori's ideas, Italian medical doctor and educationalist, about getting the right materials and providing these for the children in the quest to grow as much and as richly as possible, intellectually.

Næsgaard and others around The Liberal School wrote extensively on the inner capacities of the child, seeking evidence in different aspects of the science of biology and psychology that the child had these inner forces, sources or 'inner directors' as Næsgaard called them (Nørgaard 1977: 149). Furthermore, the mechanics with which the child's inborn ability 'breaks through', within the child, was depicted in detail: means of action come forth to build up the ability, feeling awakens and brings forth warmth that releases sufficient energy to draw attention from the environment and so on (Næsgaard 1928b: 37-39). The child was ascribed interests, i.e., driving forces of prehistoric existence. The project method is emphasised as an expression of the essence of humankind, which was to decide on a goal, search for means to reach that goal and act goal-directed (Næsgaard 1928c: 8586). This celebration of the power of the individual agency to effect change regardless of context was in tune with the universal context-free values that disseminated from NEF in general.

The biological argument for organising educational processes was also clarified according to psychiatry and the elucidation of instinct: not only should one seek the causes of, e.g., hysteria, one should try to understand the intention of it as well. All utterances of life have an intention (Bratt-Østergaard 1940: 3).

Medical doctors, psychologists, psychiatrists and psychoanalysts all play a part, essentialising the child, ascribing the child pure biology: inner directors, instincts, intentions, needs, interests and motives. These professions provide a variety of vocabulary substantiating human distinction to be a distinction of nature, an inborn mentality, referring to biology in general. They cooperated with teachers in a variety of assemblies. This joint venture of teachers and scientists tried to make itself a negotiable partner in educational issues at both the level of the municipality of Copenhagen and the Ministry of Education (Rifbjerg 1966: 242).

In 1940, NEF Denmark changed its name to 'The Association of Social Pedagogy' (Socialpædagogisk forening for ny opdragelse), and J. G. Arvin was elected chair – he was also head of the Royal Danish School of Educational Studies (Danmarks lærerhøjskole) at the same time, as already noted.¹⁸ Torben Gregersen, a teacher, was a member from the beginning of this new version of NEF Denmark as well.¹⁹ Now, the

¹⁸ The 'Danish Montessori Association' (Det danske Montessori-Selskab), which had existed since 1917 (Mr. and Mrs. Arvin were members from the beginning), joined this new association. Other members of the Montessori association were Thora Constantin-Hansen (Egelundshuset), Margrethe Marstrand, Sigurd Næsgaard and Sofie Rifbjerg. Sources on the Danish Montessori Association is retrieved from the depository 'Ordinary Schools' ('Almindelige skoler'), The Royal Library: The Collection of Pamphlets and Corporate Publications (Det Kongelige Biblioteks Småtrykssamling).

¹⁹ Torben Gregersen and J. G. Arvin knew each other from *La Courvejens skole*, Frederiksberg, in the 1930s: Arvin was the progressive principal of the school 1918-1939 (Jensen 1950); Gregersen was a student from teacher-training college and from 1935 a teacher (Gregersen 1990).

centre of attention was not exclusively on the child. The family, the community and the nation were more clearly a focus in the school pedagogues' search for potential to be released than they were before. Moving from accentuating the natural towards including an emphasis as regards the social as well, was a general tendency appearing in other countries in the 1940s (Jenkins 2000:147-151, Lundahl 2006:169-266).

For example, the school pedagogues got involved in caring for younger children. Preventive child care, in the shape of kindergartens inspired by child psychology and social pedagogy, became vital aspects of school pedagogy (Arvin 1943: 149; Riffbjerg 1947: 1; Hauch 1947: 29). Arvin especially embodies this mixture. Arvin was equally influenced by the Danish tradition of Grundtvig-Kold (in opposition to exams), activity pedagogy and self-work (*arbejdsskolen*), project method and individual instruction (American style), and the kindergarten of Montessori, for which kindergartens were thought of as substructures of the school (Christensen 1950: 129). Simultaneously, parent-teacher cooperation, parent education and community studies surfaced due to American inspiration. The nation and the world depended upon early childhood and early mother-child relations. Ultimately, the international democracy that NEF strived for was dependent on the quality of family life, institutions and schools. Therefore, some efforts were redirected from management of problem children to prevention of all kinds of crises for all: from correcting the few to prevention for all, e.g., spreading the insights of psychology and mental hygiene.

Psychological discussions on the relationship between 'intelligence' and 'environment', biology and sociology were noticeable in these gatherings at this point in time as well. The reliability of the IQ test was being questioned, which became evident from reviewing international research on the matter saying that the testing was socially biased (Sigsgaard 1942: 83). Moreover, the scientific work of psychologists was discussed vis-à-vis the practical world's quest for methods and results (From 1944: 153-154; Farup 1948: 72-73). However, the bottom line is that the concept of intelligence was retained as a central ordering and ranking device in school matters – displayed as a neutral measurement of the child's essential capacities. Again, a joint venture of professions such as medical doctors, psychologists, psychiatrists and psychoanalysts on the one hand and teachers on the other hand, manifested itself in this thread of school pedagogy. Theoretically speaking, i.e., in terms of Bourdieu, these 'alliances' are a sign of an emergence: a multidimensional field is constituting itself, characterised by a hybridity of forces.

The force and potential of culture: Expressing and reforming the child and the people (thread three)

The third thread of the network and the categorisations that go with it roughly speaking are about the outer characteristics of the child's and the human being's inner nature. The professions dominating here, as opposed to the previous threads, are kindergarten teachers and pedagogues attending to young children. Thus, this

thread is intrinsically tied to the previous thread and the psychologists' interest in young children and development.

It is clear that the pedagogy of schooling during the period under study was influenced by the pedagogy of kindergartens, infants and young children, and the understanding of the child that is associated with the insights derived from developmental psychology. 'The child' that emerged drew on psychological understandings of young children. The circle of people that gathered around and took part in activities at 'The school for kindergarten teachers' (Kursus for småbørnspædagoger), called Kursus, thus became part of the overall construction of the field of significant school pedagogues. In the 1920s, Thora Constantin-Hansen and Sofie Rifbjerg – on requests from several female kindergarten teachers – began to lecture about kindergarten pedagogy and psychology in a three-month long course. In 1928, an educational course, having a duration of two years, was initiated (Rifbjerg 1966: 223). The purpose of the course was to develop these young women: to make them independent and liberal pedagogues, respecting the child's spontaneous growth, discovering the powers of the child to let these powers grow.²⁰ Furthermore, the young women were to learn to contain their urge to reprimand as well as their urge to think of specific behaviour as societal damage. They were to respect every act from the child, because the acts were considered the only way to acquaint oneself with the inner characteristics of the child: the mental life of the child. To observe the acts and moves of the child was a prerequisite for arranging activities in order to make sure that further development, academically and as a human being in general, was put on the 'right track'.

Examining the activities at Kursus, it appears that Kursus paid considerable attention to the dawning conception of the human nature that was about to find its way into the school. Creative work and human activity were important elements of the thinking at Kursus, and the lecturers at Kursus reflected this. Thus, the psychologists Sofie Rifbjerg, Anne Marie Nørvig, C. C. Kragh-Müller, P. W. Perch, Inger Kristine Mortensen and Inger Bernth, the philosopher and psychoanalyst Sigurd Næsgaard, the composer and music pedagogue Bernard Christensen, the piano player and jazz pedagogue (and later professor of literature) Sven Møller Kristensen, the 'teacher of rhythms' Astrid Gøssel, the teacher Torben Gregersen, the philosopher Knud Grue-Sørensen and the philologist and historian Elin Appel – and more – all joined Kursus.²¹ Several of them were at the same time part of the circle involved in 'The cultural battle', the teachers' division of 'A liberated Denmark' or another of the already

²⁰ Cf. the pamphlet 'Montessorikursus. Toaarigt uddannelseskursus for småbørnslærere ved Sofie Rifbjerg, mag.art., og Sigurd Næsgaard, Dr. Phil.', dated January 10, 1930, the depository 'Ordinary Schools' ('Almindelige skoler'), The Royal Library: The Collection of Pamphlets and Corporate Publications (Det Kongelige Biblioteks Småtrykssamling). Kursus was called Montessorikursus 1928-1933.

²¹ The archives of 'The school for kindergarten teachers', Provincial Archives of Zealand (Arkivet for Seminarier for småbørnspædagoger, Landsarkivet for Sjælland m.v.). From these archives, e.g., a guest book and different historical material, newspaper clippings etc., have been read through. Furthermore, annual accounting reports 1944-1959 have been read through, retrieving information on the teachers employed.

mentioned institutions and associations belonging to the overall scientific construction. At 'Kursus' they discussed questions concerning the characteristics of the child's nature and appropriate upbringing, whereas, the upbringing of the population in general, was the focus of attention of 'The cultural battle'. A shared mission, though, was the emphasis put on the guarding and guidance, i.e., cultivation and rationalisation, of the child's nature.

From 1933 to 1943, in a time of crisis, Kursus was invited to and resided at the Borup folk high school, in the middle of Copenhagen. Looking through the magazine of 'Borup folk high school' 1932-1940,²² it is apparent that the dawning social democratic people's education appears on almost every page. The Swedish 'people's home' of the Myrdals is often referred to, as well as are eugenics, genetic hygiene, Christianity, rules of spelling, liberty, health and hygiene, parent education, involvement of the local community, the socialisation of the individual, establishment of housing areas in terms of 'blocks' and shared activities etc. ('kollektivhuse') and cultural activities such as singing, music, theatre and literature. Kursus had relations with state forming agencies: Kursus was, e.g., visited by Ministers of education, welfare etc., and civil servants and head clerks – both from Denmark and other countries, e.g., civil servants from Japan, Israel, Egypt and Thailand visited Kursus in the 1950s. The wife of Julius Bomholt, the Danish Minister of Social affairs at the time, graduated from Kursus, and the class had a 'cosy get-together' in the residence of the Minister.²³

In 1938, Sven Møller Kristensen, lecturing at Kursus, provided the magazine 'Borup folk high school' with three articles about jazz and folk music (Kristensen 1938a-c). He states the idea that European music had distanced itself from the people, and at the same time, due to social development, a greater proportion of the people now had access to cultural education (Kristensen 1938a: 3). This urge to enlighten and encourage the masses is evident in the writings of Astrid Gøssel as well (e.g., Gøssel 1929). The music that supposedly is able to correspond to the receptive abilities of the people is jazz as folk music, which is characterised as sites for universal laws of music: basic and primitive expressions seen as embodied in 'Negros' and children. The element of improvisation combined the past with the future and showed a way to move forward. The 'Negro' emerged in school pedagogy as providing something worth paying attention to: something new, of high-quality; not necessarily of lower standard. However, the qualities attributed to the 'Negros' were originality, naturalness and primitivity. The latter quality also refers to 'lower' or 'prior to', which made another emergence possible: the emergence of a difficulty deeply embedded in educational thought as well as thinking about cultures comparatively: 'us' versus 'them' (Thing 1993: 2). The positive future could be located in something the 'Negros' pos-

²² The magazine 'Borups højskole' has been read through 1928-1940, retrieved from The Royal Library: The Collection of Pamphlets and Corporate Publications (Det Kongelige Biblioteks Småtrykssamling). List of teachers employed are mentioned here as well.

²³ Press clippings, The archives of 'The school for kindergarten teachers', Provincial Archives of Zealand.

sessed: the spirit and swing of nature. Children and primitive cultures belonged to the area of nature as well, making 'Negros', children and primitive cultures' a sign of emancipation. However, due to the ambiguity of the term 'primitive', civilising practices went along with these statements. The kindergarten pedagogues recommended that pedagogues and teachers should observe the acts of the children in order to gain knowledge about their mental lives, and then intervene to civilise and rationalise, aiming at, e.g., getting their natural rhythm to show. The same pattern was apparent for art education aiming at observing and bringing to light an inborn capacity to create (Nørvig 1928). As a curiosum, I want to mention that graphology was an inspirational source too; suggesting that life itself and the inner life of the child could be accessible by studying the handwriting of the child (Carstens 1929). Inner characteristics of both nature and primitivity are expressed in external movements. This opened a path for reforming the child in the quest to make the child enter the 'social contract'. During the 1950s, several experimental institutions surfaced according to this image and the assumptions developed since the 1920s institutionalised and universalised slowly, finding their way into public schooling for all in the quest to construct democratic and productive citizens. The professions involved in these endeavours were first and foremost the kindergarten pedagogues and the jazz, rhythm and music pedagogues – as well as psychologists.

Psychologisation of the school: Experts and applied science – civilising the teacher (thread four)

The last thread of the network and categorisations concentrates on the scientification and psychologisation of the teacher. Psychologists are the dominating profession in this thread. Examining the annual accounts of the activities of the Royal Danish School of Educational Studies, the location for teachers' continuing education, Arvin's way of thinking regarding school and dealing with the 'wave of psychology' becomes visible.²⁴ He was head of the school from 1939-1950. The former head, Vilhelm Rasmussen, covered the courses in pedagogy in the beginning of the 1930s: he taught the history of education and presented new educational ideas (Montessori, Decroly and Frøbel), and was a member of the 'Danish Montessori Association' as well. When Arvin was appointed head, he talked about the importance of individuality, a liberal 'people's society' and the child's emancipation as the goals of the liberal school. Arvin's first course in pedagogy was about child psychology and its relation to practice in schools. In 1939-1940, he stated that, on top of supporting the teacher-training system, the Royal School of Educational Studies should add to the universally human development of morality and he wanted to establish relations to the university. Starting in 1940, a new subject matter of pedagogy surfaced: Applied psychology. The subject was upgraded considerably: seven academically trained teachers were mentioned, e.g., Henning Meyer, Sofie

²⁴ Cf. accounts on The Royal Danish School of Educational Studies 1930-1964 (Beretninger om Danmarks Lærerhøjskole).

Rifbjerg and Edgar Rubin, and the subject matter covered child psychology, experimental psychology, psychiatry and intelligence testing. At the same time, there were discussions on the danger of 'psychologisation' from above (written by Arvin), and there were pieces on the prospects of a pedagogical-psychological research institute (written by Henning Meyer in 1940-1941, and repeated by Arvin in 1943-1944). 'Educational practice' became a subject matter as well, and eugenics was taught too. From 1946, the accounts included reports on meetings of NEF Denmark, and in 1948-1949 it was reported that the Royal School of Educational Studies moved into the premises of Emdrupborg in Emdrup, the former German school building.

The experimental school, Emdrupborg School, was established in 1948 at Emdrupborg as well. Anne Marie Nørvig, teacher and child psychologist, was appointed head of the school. Nørvig referred to test-psychology, developmental psychology, the psychoanalysis of Sigmund Freud and pedagogical statistics. She characterised Emdrupborg school as progressive and moderate. The school was to be freed of the tyranny of school books; the initiatives of the children should be worshipped and cultivated; every child should be given the chance to build self-respect and so on (cf. Nørgaard 2005). Social studies and creative work were pointed out as important, and the children were observed and tested by psychologists using scientific methods to do so (Nørvig et. al. 1955).

Furthermore, Emdrupborg teacher-training state college was initiated in 1949 (Statsseminariet på Emdrupborg, SpE).²⁵ Thirty-four teachers were employed the first year, some of them holding ordinary full-time positions, most of them holding temporary positions, teaching a few lessons each week. Tage Larsen, teacher and physicist, was appointed head of the college. Among the teachers were literary historian Elin Appel and psychologists K. B. Madsen and Carl Aage Larsen.²⁶ It seems as if this institution was somewhat less affiliated with the other associations and institutions of the scientific construction – the group of people was more distinct, although they overlapped to some extent with, e.g., Kursus, presumably because both institutions employed part-time teachers, and to make a living the teachers needed to be employed in more than one institution.

Finally, the Danish National Institute for Educational Research (Danmarks Pædagogiske Institut) was established as an independent institution in 1955, not directly and physically affiliated with the Emdrupborg system, yet belonging to this system. In 1950, J. G. Arvin, head of the Royal Danish School of Educational Studies at Emdrupborg, was given the job to chair a committee appointed by the Ministry of Education. The committee was to propose to the Ministry the areas of study and the activities a research institute on education should address. In 1953, a thorough report

²⁵ Law nr. 168, March 1949, on the creation of the State's teacher-training college in Copenhagen, The archives of Emdrupborg teacher-training college, Provincial Archives of Zealand(Arkivet for Emdrupborg statsseminarium, Landsarkivet for Sjælland m.v.).

²⁶ Cf. lists of teachers and official registers of employees at the college to be handed over to the Ministry of Education, The archives of Emdrupborg teacher-training college, Provincial Archives of Zealand.

was submitted on the state of the art and how to move forward.²⁷ Five departments were suggested: a department for didactic investigations, a department for pedagogical-psychological basic research, a department for tests and assignments, a department for experimental pedagogy and a department for statistics. These departments were installed, and a board of representatives and a professional advisory board were established as well (DPI 1975: 5-8). Among the members of these boards, and among the employees from 1955-1960, were psychologist and professor Franz From, medical doctor Villars Lunn, psychologist Henning Meyer, philosopher and professor Jørgen Jørgensen, philosopher and professor Knud Grue-Sørensen, psychologist Jesper Florander, psychologist Thomas Sigsgaard, literary historian Georg Christensen, psychologist P. W. Perch and psychologist Carl Aage Larsen.²⁸ Most of these members were trained in the milieu of school pedagogues just described.

In closing this section, it can be concluded that during the 1930s and onwards, psychologists etc. delivered arguments about the universal child that were absorbed and reproduced by school pedagogy. The child was ascribed pure biology, i.e., inner directors, instincts, intentions, needs, interests and motives – as if these phenomena were universals. Furthermore, ‘outer’ signs and the child’s acts and movements (referring to the inner child) called forth intervention, reform and civilising practices. In the Emdrup plan for schooling of 1945, the child’s human and natural potential were furthermore assumed to be accessible for rational planning of society and the nation. Thus, the cultural politics of progressive school-pedagogues from 1929-1960 served to legitimise social differences, explaining differences by reference to natural gifts: psychological and biological powers within the child. Slowly, this universal way of thinking was universalised through the categorizing practices that went along with the universal child, and gained state support, officialising the universal child, circulating and spreading the universal child via the ideology of the comprehensive school.

School pedagogy, inspired by child pedagogy, social psychology and a focus on the development of the (child’s) human potential, is pointed out as a welfare state developmental area that should expand. During the 1950s, experimental and research institutions to form the teacher and school-pedagogy surfaced according to this image. The teaching manuals that in 1960 and 1961 went along with the Education Act of 1958, as well as the Education Act, were visible signs of institutionalisation and universalisation of the assumptions developed since the 1920s (cf. Nørre 2008: 225), e.g., that focusing on social studies, individual instruction, group work and international understanding were important means in the construction of democratic and productive citizens (Undervisningsministeriet 1960 and 1961). Furthermore, the manuals emphasised the importance of an undivided and expanded school system, although the Education Act only concerned five years in primary

²⁷ Report on the foundation of an Institute of Education (Betænkning angående oprettelse af et Pædagogisk Institut), submitted by a committee appointed by the Ministry of Education August 28, 1953.

²⁸ Archives of The Danish National Institute for Educational Research, The Danish State Archives (Arkivet for Danmarks Pædagogiske Institut, Rigsarkivet), minutes from board of representatives, meetings 1-8, and from the professional advisory board, meetings 1-35.

school and two years in a (somewhat divided) secondary school, i.e. a comprehensive school system of seven years (Nørr 2008: 216-224). During the political struggle over the Education Act, there were unresolved controversy regarding a divided versus an undivided system, voiced by respectively so called elitist points of views, a social egalitarian point of view (e.g., voiced by Minister of Education 1953-1957, J. Bomholt) and a Grundtvigian viewpoint (Bregnsbo 1971). However, the Act introduced a common system as regards both the town school and the countryside school. Thus, there was equal access to further schooling, exceeding the seven years.

The teaching manuals stated in general that the educational system should be raised in standard so that Denmark could develop as a cultural nation. The manuals were prepared using the insights of a whole range of persons from the milieu of school-pedagogues just accounted for, e.g., using experts from The Danish National Institute for Educational Research (Undervisningsministeriet 1960: 8-12). Thus, it is possible to conclude that capital is concentrated into symbolic capital that turns into common law and official guidance.

School pedagogues:

A social field producing universal categories out of the particular

To close this article, the social, cultural and historical categorisations about the universal human nature and schooling are contextualised in a societal structure in order to describe the societal powers that constitute and, at the same time, are certified by the state.

Using the sociology of Bourdieu and investigating into state issues, school pedagogy has been considered a state process that concentrates, unifies and universalises values. Following this, the current article has used historical analyses in order to grasp the state as an emerging order employing universalisation and monopolisation to order. It is evident that the legitimate natural child and culture, dressed in the objectivity, rationality and neutrality of science, have been universalised and made valid for all, codified by official guidance in 1960. In this development, the ambiguous process of monopolisation unfolds in two ways.

First, the universal child and culture are particularities referring to societal powers that gained and created the strength to dominate using universal – and therefore legitimate – categories (Bourdieu 1996: 61). However, this is not recognised or spoken of due to the force of symbolic violence. When the dominating culture is inculcated as legitimate, it enchants: all other cultures and categorisations of, e.g., the child are, using the ‘magical move’ of universalisation, destined to be thought of as particular. At the same time, the particularity of the dominating and ‘acquired universal’ culture is hidden. The universal is monopolised by dominating forces. How does this work? It works exactly due to mechanisms of the state. Through the educational system, the state manages to create a civil religion and a legitimate national culture that stipulates that it includes all, especially via history lessons and literature (Ibid.: 60), but also via general forms of pedagogy and organisation, e.g., progressive school pedagogy. It

succeeds in telling the story of the existence of a universal, disinterested point of view – that of the state. The circularity is complete and it is the result of a long historical process: those that (re)created the state are dominating just because they (re)created the state and were able to constitute their point of view as universal, because they (re)created the state (Ibid.:73). In other words, the effects of the universal can be interpreted as extensive. Thus, the spread of universal values via the ideology of comprehensive schooling for all is a process of universalisation that hides the differentiating power and the particularity inscribed in the state. This brings me to the other dimension of monopolisation.

Second, one could ask which societal powers, groups and interests are involved in the making and remaking of the welfare state progressivism? What are the structural characteristics of the emerging area of the state's progressive school pedagogy?

Looking at the 27 significant school pedagogues (the main figures cf. record 1), their professional backgrounds are mixed; many of them are both teachers and psychologists, a few are teachers only, some are academics only – philosophers, psychologists, literary historians and physicists – and some are musicians only. Consequently, it is possible to conclude that the universalising processes are monopolised by an upcoming bourgeois culture. Looking at their fathers' occupations, it is possible to retrieve an indication of the school pedagogues' social origin, i.e., of the societal powers involved in the making of progressive school pedagogy from 1929-1960.

The main figures of the school pedagogues 'originate' from an environment of teachers and from an environment of small and large scale trade, grocers and merchants. Furthermore, they derive from a milieu of farmers. A few come from a religious or artistic environment. Thus, it is a somewhat heterogeneous picture just as the upcoming bourgeois middle class culture is in general. Adding to this heterogeneity, but at the same time delimited picture of the social origins, some societal forces are almost not represented in these welfare state universalising processes: different sorts of landowners and workers.

Thus, the social groups and the interests refigured by the welfare state through school pedagogy, hereby generating and forming the state, become visible. The social history approach points to the social conditioning of Danish school pedagogy; the social interests linked to a modernised and scientifically legitimised school for democracy and welfare. Some social groups reproduce their positions relatively, conquering school pedagogy and defining school pedagogy in ways that gain recognition, as if they know what is about to take place structurally. To understand these processes as processes of social conquest makes it easier to understand the strength with which the school pedagogues argue and practice: it seems as if it is a matter of life and death, e.g., to demonstrate that the child has inner characteristics according to biology.²⁹

²⁹ The systematic collective biography is in preparation. Here, I seek to distinguish between different social groups and their different projects and missions; their different social force, colouring school pedagogy differently. For example, what are the specific relations between pedagogical forces

The civil religion that the school disseminates is a mixture of those groups and their emerging and conflating characteristics that unite and form the state: the urban middle classes and its enterprising drive for 'potential', the academic high culture stipulating clarity and objectivity, and the new teachers' and the new school's common culture. The teachers in the field of schooling are the ones to implement the civil religion and the spread of knowledge and common culture to the people. At the same time, the teacher is positioned as a cultural and legitimate project with cultural views as opposed to the barbarian environment of the peasants' way of life (that some of the school-pedagogues and many of the teachers originate from) and other forms of hard, practical life (cf. Muel-Dreyfuss 1987). The universal is indeed a socio-historical particularity.

Acknowledgements

The research that made this article possible was conducted with the support of a Post-Doctoral research grant from The Danish Council for Independent Research, Section of Humanities, associated with the Education Section, Department of Media, Cognition and Communication, University of Copenhagen, funded for a period of three years (2008-2011). In addition, I would like to acknowledge the constructive work done by Thomas Clausen, a Research Assistant and student in the Division of History and in the Department of Political Science at the University of Copenhagen, who assisted in the search for and description of sources.

Trine Øland, PhD, Assistant Professor, Department of Media, Cognition and Communication, University of Copenhagen

References

- Archer, M. (1979): *Social Origins of Educational System*, London: Sage Publications Ltd.
- Arvin, G.J. (1943): *Skolen og de forebyggende Institutioner*, Pædagogisk-psykologisk tidsskrift, vol. 3, 149-152.
- Begtrup, B. (1935): *Dreng – pige, Kulturkampen 1935* (4)
- Beretninger om Danmarks Lærerhøjskole, 1930-1964.
- Bourdieu, P. (1987): *What makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups*. I: *Berkeley Journal of Sociology*, vol. 32, 1-17
- Bourdieu, P. (1996): *I statens ånd. Det byråkratiske feltets opprinnelse og struktur*. I: Pierre Bourdieu: *Symbolisk makt. Artikler i utvalg*, pp. 48-77. Oversatt av Annick Prieur. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourdieu, P. (1998): *State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2006): *Fra kongens hus til Statens fornuft. En modell for det byråkratiske feltets genese*. I: *AGORA. JOURNAL for METAFYSISK SPEKULASJON*, nr. 1-2, 2006. Temanummer om Pierre Bourdieu, 27-52. Oslo: Aschehoug.

corresponding to relations between social forces? In this manner it should be possible to picture a field of school pedagogues as capital structures. In other words, the endeavour of universalisation is to be broken into atoms (capitals), which make it possible to describe state formation as a social history concentrating symbolic power in further detail.

- Bratt-Østergaard, N. (1940): Biologi og pædagogik, *Den frie skole* 1940 (1).
- Bregnsbo, H. (1971): Kampen om skolelovene af 1958. En studie i interesseorganisationers politiske aktivitet. Odense: Odense University Press.
- Brehony, K. J. (2004): A New Education for a New Era: The Contribution of the Conferences of the New Education Fellowship to the Disciplinary Field of Education 1921-1938, *Paedagogica Historica*, vol. 40, nos. 5 & 6, October 2004, 733-755.
- Broady, D. (1998): Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg. *Skeptron Occasional Papers* Nr. 15, Uppsala: ILU, Uppsala Universitet.
- Buus, H. (2008): Indretning og efterretning. Rockefeller Foundations indflydelse på den danske velfærdsstat 1920-1970. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Carstens, E. (1929): Om grafologi og pædagogik, *Den frie skole* 1929 (12).
- Christensen, G. (1936): Lærertyper, *Kulturkampen* 1936 (1)
- Christensen, G. (1945): Socialpædagogisk forenings og Frit Danmarks Lærergruppes skoleplaner, *Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift* 1945
- Christensen, G. (1950): 'G.J. Arvin. 13. maj 1950', *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift* 1950
- de Coninck-Smith, N. (1997): Overlærer Jens Olsen 1840-1911. Praktiker og pioner. En skolehistorisk biografi, in *Historiens kultur. Fortælling, kritik, metode*. Ed. N. de Coninck-Smith, M. Rüdinger og M. Thing. København: Museum Tusculanum Forlag.
- de Coninck-Smith, N. (2002): Det demokratiske børneopdragelsesprogram. Anne Marie Nørvig om børn, forældre og familie i USA og Danmark i 1930-1955. I: Hermansen, Mads & Poulsen, Arne: *Samfundets børn*, 13-34. Århus: Klim.
- Danmarks Pædagogiske Institut (1975): Danmarks Pædagogiske Institut 1955-75. Rapport fra Danmarks Pædagogiske Institut, nr. 15. København: DPL.
- Dansk pædagogisk Tidsskrift nr. 8, December 1986. Tema: Sofie 100 år!
- Dansk pædagogisk Tidsskrift nr. 3, Juni 1994. Tema: Torben Gregersen.
- Egeberg, O. de Hemmer (1936): Skolen, kirkens datter, *Kulturkampen* 1936 (1)
- Farup, B. (1948): Hvorledes røber børn deres konflikter? Nogle psykoanalytiske undersøgelsesmetoder. *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift*, vol. 8, 56-73.
- Fass, P. S. (2003): Cultural history/Social history: Some reflections on a Continuing Dialogue, *Journal of social history* fall 2003.
- From, F. (1944): Psykologiske prøver, nogle præliminære overvejelser, *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift*, vol. 4, 153-178.
- Gøssel, A. (1929): Det skabende musik- og sangarbejde, *Den frie skole* 1929 (2).
- Gregersen, T. (1990): En værre bolsjevik. *Erindringsglimt*. København: Gyldendal.
- Hauch, Aa. (1947): Smaa Børnehaver, *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift*, vol. 7, 29-32.
- Hauge, I. (1945): Demokratiets skole, *Frit Danmark* nr. 14, august 1945.
- Henningsen, P. (1936): Duksepyramiden Danmark, *Kulturkampen* 1936 (1)
- Hilden, A. (2008): At sætte sig spor. En biografi om Inger Merete Nordentoft. København: Lindhardt & Ringhof.
- Hoffmeyer, H. (1953): Den fri opdragelses ansvar, *Dialog* nr. 2, 1953.
- Hofstetter, R. and B. Schneuwly (2004): Educational Sciences in Dynamic and Hybrid Institutionalisation, *Paedagogica Historica*, vol. 40, nos. 5 & 6, October 2004, 569-589.
- Jenkins, C. (1989): The professional middle class and the social origins of progressivism: a case study of the New Education Fellowship 1920-1950. Institute of Education, University of London.
- Jenkins, C. (2000): New Education and its emancipatory interests (1920-1950), *History of Education*, vol. 29 (2), 139-151.
- Jensen, B. (1945a): Fra vuggestue til seminarium i den tyske skole', *Folkeskolen* nr. 31, 2. august 1945, 209-210.
- Jensen, B. (1945b): Den danske skoles besættelse', *Folkeskolen* nr. 34, 23. august 1945, 237.
- Jensen, H. (1950): Arvin og skolen på La Coursvej, *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift* 1950, 139-146.
- Kirk, H. (1937): Skal vi opdrages af den store Bastian?, *Kulturkampen* 1937 (1).
- Kristensen, S. M. (1938a): Jazz og Folkemusik, *Borups højskole* 1938(8)
- Kristensen, S. M. (1938b): Moderne Folkemusik, *Borups højskole* 1938(9)

- Kristensen, S. M. (1938c): Jazz-sang, Borups højskole 1938(11)
- Lebaron, F. (2001a): Toward a New Critique of Economic Discourse. I: *Theory, Culture & Society*, 2001, vol. 18 (5), 123-129.
- Lenoir, R. (2006): Pierre Bourdieu and the Law: An Intellectual and Personal Encounter. I: *Retfærd* 2006 3/114, pp. 7-22.
- Lindvad, B. (1946): Den engelske skole uden angst – A.S. Neill og hans berømte Summerhill, *Frit Danmark* nr. 16 1946.
- Lundahl, C. (2006): Viljan att veta vad andra vet. Kunskapsbedömning i tidigmodern, modern och senmodern skola. Arbetslivsinstitutet, Uppsala Universitet.
- Lundholm, G. (1936): De, der vil selv, og skolen, *Kulturkampen* 1936 (1)
- Muel-Dreyfus, F. (1986): Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin. Föreläsning, Stockholm den 15. september 1986. Översättning Elisabeth Hultquist. Skeptronhäften, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.
- Noiriel, G. (1994): Foucault and History: The Lessons of a Disillusion. I: *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 3 (sep., 1994), 547-568.
- Nordentoft, I. M. and G.J. Arvin (1946): Skolens Fremtidsmuligheder, in *Og hverdagen skiftede – skolen i de onde aar*, ed. by I.M. Nordentoft og Aa. Svendstrup, København, Carl Allers bogforlag 1946, 307-344
- Nordentoft, I. M. (1944): *Opdragelse til demokrati*, København, Forlaget Tiden 1944.
- Nordentoft, I. M. (1945a): Kredsens bag Emdrupskoleplanen. I: *Folkeskolen* nr. 37, 13. september 1945, 269.
- Nordentoft, I. M. (1945b): Skolen og Demokratiet, *Frit Danmark* nr. 6, juni 1945.
- Næsgaard, S. (1928a): Individuelle arbejdsplaner, *Den frie skole* 1928 (3), 25.
- Næsgaard, S. (1928b), Interessernes arbejde, *Den frie skole* 1928 (4), 37-39.
- Næsgaard, S. (1928c), Projektmetoden, *Den frie skole* 1928 (8), 85-86.
- Næsgaard, S. (1928d): Verdenskongressen for den nye opdragelse. *Kronborg* 1929, *Den Frie Skole*, 1928(9), 97.
- Nørgaard, E. (1977): Lille barn, hvis er du? En skolehistorisk undersøgelse over reformbestræbelser inden for den danske folkeskole i mellemkrigstiden. København: Gyldendal.
- Nørgaard, E. (2005): *Tugt og dannelse. Tre historier fra kulturkampens arena*. København: Gyldendal.
- Nørvig, A. M. (1928): Skolens forhold til kunst, *Den frie skole* 1928 (4).
- Nørvig, A. M.; Jensen, E. and Marckmann, W. (1955): *Beretning om Emdrupborg skoles første 6 år. 1948-54*. København: Det danske forlag.
- Nørr, E. (2008): Hvorfor blev skoleloven af 1937 først gennemført i 1950'erne og 1960'erne? In *Samfundsplanlægning i 1950'erne. Tradition eller tilløb?* Ed. E. Hansen og L. Jespersen. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Popkewitz, T. S. (2005). *Inventing the Modern Self and John Dewey: Modernities and the Travelling of Pragmatism in Education – An Introduction*. In *Inventing the Modern Self and John Dewey. Modernities and the Travelling of Pragmatism in Education*, ed. T. S. Popkewitz, 3-38. New York: Palgrave Macmillan.
- Rahbek Smidt, K. (1946): *Frit Danmarks lærergruppe*. I: Nordentoft, I.M. & Svendstorp, Aage (red.): *Og hverdagen skiftede – skolen i de onde aar*, København: Carl Allers Bogforlag
- Rifbjerg, S. (1947): Børnehavens sociale og pædagogiske opgaver, *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift*, vol. 7, 1-5.
- Rifbjerg, S. (1950): 'Arvin, 'Den frie skole' og 'Socialpædagogisk forening'', *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift* 1950.
- Rifbjerg, S. (1966): *Træk af den moderne opdragelses historie*. København: Gyldendal.
- Ross, E.-M.: *Opdragelse til demokrati*, *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift* 1942.
- Sidenius, H. (1955): Om skolestruktur og demokratisk opdragelse, *Dialog* nr. 7/8, 1955.
- Sigsgaard, J. (1942): Intelligens og miljø, *Pædagogisk-psykologisk tidsskrift*, 1942, 83.
- Sigsgaard, T. (1945): Planen om Forsøgsskole i Emdrup. I: *Folkeskolen* nr. 33, 16. august 1945
- Sigsgaard, T. (1958): 'Jeg ønsker ingen undskyldninger. Jeg ønsker kun arbejdet gjort', *Dialog* nr. 1, 1958

- Thing, M. (1994): Negre, børn og orgasme. Menneske & Natur, Humanistisk forskningscenter ved Odense Universitet, Arbejdspapir 47
- Undervisningsministeriet (1960): Undervisningsvejledning for folkeskolen. Betænkning afgivet af det af undervisningsministeriet under 1. september 1958 nedsatte læseplansudvalg. Betænkning nr. 253.
- Undervisningsministeriet (1961): Undervisningsvejledning for folkeskolen II. Betænkning afgivet af det af undervisningsministeriet under 1. september 1958 nedsatte læseplansudvalg. Betænkning nr. 297.
- Washburne, C. (1937): Winnetka-teknikken. Paa dansk ved Anne Marie Nørvig. København: Levin & Munksgaard. Ejnar Munksgaard
- Øland, T. (2009): Grænser for progressive pædagogikformer. Sociologiske undersøgelser af progressive pædagogikformer som middelklassekamp om dominans over det statslige skolegangsfelt & praktisk-epistemologiske undersøgelser af progressiv pædagogik som ledelse af individuel frihed 1970 og 2005. Second edition. København: Forlaget HEXIS.

Archives

- 'Almindelige skoler', Kapsel, Det Kongelige Biblioteks Småtrykssamling.
- Arkivet for Danmarks Pædagogiske Institut, Rigsarkivet.
- Arkivet for Emdrupborg Statsseminarium, Landsarkivet for Sjælland m.v.
- Arkivet for Seminariet for småbørnspædagoger, Landsarkivet for Sjælland m.v.
- Georg Julius Arvins privatarkiv, Rigsarkivet.
- Fuldmægtig Ejnar Jensens arkiv, Undervisningsministeriets arkiv, Rigsarkivet.
- 'Nationale, patriotiske og politiske komiteer m.m.', Kapsel, Det Kongelige Biblioteks Småtrykssamling.
- Torben Gregersens privatarkiv, Rigsarkivet.

Et sociologisk refleksivt perspektiv på BUM-modellen

Skitse til en feltanalytisk anvendelse af organisationsanalyse

Kristian Delica & Anders Mathiesen

Abstract: This article is made up of two parts. The first part focuses on what we call a field analytical usage of organizational analysis. This is based on a close reading of mainly two works by Bourdieu and Bourdieu and colleagues: *The Social Structures of the Economy*, and *The Weight of the World*. We use the term organizational analysis in a quite specific sense. Specific since we center our view on changes in the division of labor, and changes in regulations of power relations, between public sector institutions and the different groups of professions, that perform different sorts of practices and occupy different positions in these institutions. In the second part we outline a few practical empirical examples of how field analytical organizational analysis can be used to illuminate the social consequences of the profound changes that historically have been occurring and to date occur in the Danish public sector.

Key Words: Bourdieu, field analysis, organizational analysis, sociological reflexivity

Introduktion

Der er forskel på sociologisk refleksivitet og (analytisk) filosofisk refleksivitet. Det er med andre ord ikke en begrebsanalyse af BUM-modellens definition, vi lægger op til her, og det er heller ikke en politologisk diskursanalyse¹. En *sociologisk* reflektiv ana-

¹ Se hertil fx Bourdieu & Wacquant 1992: 239, note 30, sammenholdt med Christiansen og Klitgaard 2008, der er en politologisk analyse, som omhyggeligt kortlægger – eller ”registrerer” (som Bourdieu formulerer det i sin kritik af sådanne analyser) – *Strukturreformens tilblivelse 2002-2005*. Denne bog er et meget anskueligt eksempel på, at når diskurs- og interaktionsanalyserne af en politisk beslutningsproces ikke relateres til de sociale magtrelationer i det politiske felt og heller ikke til de historisk konstituerede magtrelationer i det bureaukratiske felt og i det nationale sociale rum, så kan forskerne ikke forklare, *hvorfor* denne afgørende reform blev iværksat. Teoretisk er denne analyse af strukturreformen forankret i den rationelle institutionalismes antagelse om interagerende enhedsaktører

lyse er karakteriseret ved, at den relaterer undersøgelsesobjektet til de sociale magtrelationer i det konkrete nationale sociale rum og til magtrelationerne i det specifikke undersøgelsesfelt, fx det boligpolitiske felt (Bourdieu 2005, kap. 2), feltet for arbejdet med senhjerneskedede (Delica 2007), feltet for boligsocialt integrationsarbejde i Danmark (Schultz Larsen 2009) eller feltet for medborgercenterarbejdet – dvs. arbejdet med nogle af de problemer i de "forsømte områder", der udspringer af den måde boligmarkedet, arbejdsmarkedet og de forskellige (velfærds)institutioner i stigende grad reguleres efter strukturreformen (Delica 2010). En sociologisk reflektiv analyse består i at konstruere det felt eller de felter, der har produceret og som betinger de konkrete praksisformer, der forefindes i genstandsfeltet – det kan fx bestå i at fremanalysere feltets institutionsstrukturer, ledelsesorganisation og reguleringsformer. Feltanalytiske organisationsanalyser går med andre ord ud på at skærpe blikket for ændringer i institutionsstrukturer og i ledelsesorganisationen med det formål at blive opmærksom på, at relationerne mellem de forskellige felter og organisatoriske niveauer er *magtrelationer* (Delica og Mathiesen 2007: 194). BUM-modellen er en forkortelse for den administrative og organisatoriske model, der siden 1990'erne har været anvendt af fagfolk om den danske udmøntning af den nyliberalistiske omorganisering af den offentlige sektor og de deraf følgende ændringer i regulerings- og ledelsesformerne i de sociale velfærdsinstitutioner (*New Public Management*), som blev påbegyndt med 1980'ernes "moderniseringsprogram".² BUM-modellens organiserings- og reguleringsformer svarer til de strukturelle ændringer som (Bourdieu et. al. 1999) sætter fokus på (se den oversatte artikel om "Statens venstre hånd og statens højre hånd" i dette temanummer), og det er disse organisationsstrukturelle ændringer, der er analyseobjektet for den feltanalytisk inspirerede anvendelse af organisationsanalyser, som stikordsagtigt skitseres i artiklens anden del.

Denne artikel består af to dele. I første del skitseres, hvordan Bourdieu i sit forfatterskab har anvendt denne særlige form for organisationsanalyse, der bl.a. kan tage udgangspunkt i interview- og observationsanalyser, som led i sine mere omfattende empiriske historiserende feltanalyser. I artiklens anden del skitseres et par praktiske empiriske eksempler på, hvordan feltanalytiske organisationsanalyser kan anvendes til at belyse de sociale konsekvenser af de omfattende ændringer, der pågår i den offentlige sektor her i landet. Artiklen er en "værkstedsartikel" med den samme ambition, som Bourdieu gav udtryk for ved forskerseminaret i Paris (1988), og de praktiske eksempler tjener alene til at henlede opmærksomheden på:

og princippet om metodologisk individualisme (s. 222). Bogens analyser relateres med andre ord ikke til magtfeltet, og derfor har Klitgaard efterfølgende måttet konstatere: "Vi havde et håb om, at der ville tegne sig en klar begrundelse, men det gør der altså ikke". De to forfattere har beskrevet, hvad der skete, men de har undladt at historisere de strukturelle ændringer – og deres sociale betydning (*effects*).

² Se Helbak 2010, der redegør udførligt for BUM som et eksemplarisk begreb og for dets udmøntning i praksis med særlig fokus på perioden fra 2001 til 2010, hvor BUM-modellen er blevet "implementeret som et praktisk organisatorisk og styringsmæssigt princip".

... a practical social realization of the method (...) so that the modus operandi of what I wish to transmit will be transmitted in a sense practically, through its repeated application to various cases, without need for explicit theoretical explication (Bourdieu & Wacquant 1992: 234).

Artiklen er med andre ord et bidrag til at forklare den *arbejds måde*, der er anvendt i *La misère du monde*³ efterfulgt af et par eksempler på, hvordan sådanne feltanalytiske organisationsanalyser kan udformes med afsæt i kvalitative beskrivelser af arbejdet i de udførende institutioner baseret på observations- og interviewanalyser.⁴

Feltanalytiske organisationsanalyser kan være et meget nyttigt værktøj til at historisere ændringerne i de sociale institutioners (dvs. velfærdsproduktions-virksomhedernes) *institutionelle betingelser* – de pågående institutionsstrukturelle og ledelsesorganisatoriske ændringer. På denne måde kan sådanne analyser bidrage til at objektivere og dermed forklare de sociale konsekvenser af ændringer i de objektive ledelsesstrukturer *internt* og af institutionernes ændrede *eksterne* relationer – dvs. den ændrede arbejdsdeling mellem de forskellige sociale institutioner og relationerne til de andre specifikke felter, specielt relationerne til de administrative instanser på de forskellige niveauer i det bureaukratiske felt og dermed de regulerings- og kontrolformer, som indførelsen af BUM-modellen repræsenterer (mere herom nedenfor).

Bourdieus anvendelse af organisationsanalyse og "det lokale magtfelt"

I oplægget til 1988-forskningsseminaret i Paris⁵ understregede Bourdieu vigtigheden af (1) at objektivere problemfeltets socialhistorie, det vil bl.a. sige (2) at historisere undersøgelsesfeltet (fx et institutionsfelt for velfærdsarbejde) og dets relationer til de specifikke "politiske felter" og især til det bureaukratiske felt og dets professionelle "eksperter" (retlige og administrative professioner), der spiller en afgørende rolle for de udførende velfærdsinstitutioner og dermed for praksisformerne i de forskellige institutionsfelter for velfærdsarbejde ("statens venstre hånd"). Situations- og diskurs-"interne" analyser af de forskellige bureaukratiske eksperter og fagprofessionelle agents praksisformer (arbejdsmetoder, diskursive fremstilling m.m.) kan ifølge Bourdieu anvendes til (3) at objektivere de agerendes (aktørernes) forskellige modstridende interesser i det specifikke felts aktiviteter. Men han understregede ved samme lejlighed, (4) at det ikke er nok – som fx etnometodologerne – alene at kortlægge/beskrive de bureaukratiske eksperter selvforståelse, deres "common sense". En sociologisk reflektiv feltanalyse må, som vi var inde på indledningsvis, også historisere og dermed objektivere "the social conditions which makes it possible", altså de forhold,

³ Pierre Bourdieu et. al.: *La misère du monde* (1993), i det følgende henvises til den engelske oversættelse *The Weight of the World* (Bourdieu et. al. 1999).

⁴ Nærværende artikel er altså ikke et bidrag til den teoretiske diskussion af Bourdieus feltanalytiske organisationsanalyser i relation til de forskellige organisationsteoretiske positioner. Her skal kun henvises til Florian 2008, der giver en nyttig oversigt over litteraturen og specielt selv bidrager med et spændende bidrag til diskussionen om forskelle og ligheder i relation til en række ny-institutionalistiske organisationsanalyser.

⁵ Se Bourdieu & Wacquant 1992: 236-247 – den danske oversættelse er mangelfuld.

der muliggør og betinger de bureaukratiske eksperters dominerende diskurs, deres standardiserede tænke kategorier og deres "korpssånd", deres indforståethed med gældende praksis (Bourdieu og Wacquant 1992: 247 og 233).⁶ Det er her den "feltanalytiske anvendelse af organisationsanalyse" kommer ind i billedet – som et redskab til at rekonstruere den "strukturelle historie" for de specifikke felters institutioner og dermed deres funktionsbetingelser.

Bourdieu fulgte selv i ret høj grad dette forskningsprogram i kapitlet om *Det lokale magtfelt* (Bourdieu 2005, kap. 3),⁷ der sætter fokus på det bureaukratiske felts funktionsmåde. Det bureaukratiske felts relationer til det politiske felt er objektiviseret i kapitlet om *Staten og konstruktionen af markedet* (kap. 2 i Bourdieu 2005), der rekonstruerer "the structural history of the 1975-reforms" af boligpolitikken i Frankrig, hvor specielt Raymond Barre-kommissionen anvendes som case (se også henvisningerne hertil i artiklen om "Modstridende interesser i staten" i dette temanummer). De politiske felter udgøres af de sociale kampe, der fastsætter reguleringsprincipperne for det bureaukratiske felt, hvis kampe centralt, regionalt, lokalt og niveauerne imellem så bl.a. i kraft af forskellige administrative strukturer og procedurer (objektive strukturer) er afgørende for (den "statslige") regulering af institutionsfelternes og dermed for de udførende velfærdsinstitutioners aktiviteter (se hertil fx Mathiesen 2009b: 91).

I slutningen af den sokratiske samtale mellem Bourdieu og Wacquant⁸ om *The State Nobility* (Bourdieu 1996) konkretiseres dette feltanalytiske program til et program for "forskning vedrørende staten" (se også artiklen om "Det politiske felt og symbolsk magt" i dette temanummer). Her kan endvidere henvises til det allerede omtalte interview om "Statens venstre hånd og statens højre hånd", der var en slags foramtale af *La misère du monde*, hvor Bourdieu selv påpeger, at det omfattende kollektive forskningsprogram med Misère-projektet netop var et bidrag til at udvikle "forskningsprogrammet vedrørende staten". "Fortællingerne" i det kollektive værk om den "elendige" måde at indrette og regulere den sociale virkelighed i Frankrig er/var et sociologisk reflektivt bidrag til at objektivere – give indsigt i – den sociale betydning af den omorganisering af "det bureaukratiske felt" og de offentlige velfærdsinstitutioner, som i Frankrig blev påbegyndt i slutningen af 1970'erne, og som ændrede styrkeforholdet mellem statens venstre hånd og statens højre hånd: Analyseobjektet for Misère-projekt var/er det ændrede styrkeforhold mellem de økonomisk rationelle teknokrater (det bureaukratiske felt) og de udførende velfærdsprofessioner (de specifikke "institutionsfelter" for velfærdsproduktion). Pointen er, at re-

⁶ For en uddybende præcisering kan henvises til Bourdieu 2006a: 104-105, hvor der redegøres for forskellen mellem den økonomiske utilitarisme, der udgår fra en grundlæggende teoretisk antagelse om en for alle mennesker "naturlig" og dermed "universel" økonomisk interesse, og så Bourdieus habitusteori, der sociologisk reflektivt historiserer og socialt specificerer de konkrete handlende menneskers forskellige socialt betingede "interesseorienteringer" (præferencer).

⁷ Se Bourdieu 2005. De fleste af bogens kapitler er oprindeligt offentliggjort i *Actes* nr. 81-82, marts 1990.

⁸ Se Bourdieu og Wacquant 1993, et interview om *La noblesse d'État* fra april 1989, oprindeligt trykt i *Die Intellektuellen und die Macht* (1991), der senere til denne artikel blev aktualiseret med den afsluttende skitsering af det igangværende forskningsprogram om staten (s. 40f).

lationen til det bureaukratiske felt i stigende grad *dominerer* det udførende velfærdsarbejde, og at der i de enkelte institutionsfelter og de enkelte lokale institutioner (velfærdsproduktions-virksomheder) er repræsentanter for både "højre" og "venstre" hånd. I en dansk sammenhæng blev "programmet for modernisering af den offentlige sektor" sat på den politiske dagsorden af Schlüter-regeringen i 1983, og her var nøgleordet i 1980'erne "Perestrojka" (der betyder omorganisering) med henvisning til det private erhvervslivs koncernmodel, senere suppleret med "selvejmodellens ledelsesmodel"⁹ og BUM-modellen, hvor B står for "bestiller", U for "udfører" og M for "modtager".¹⁰ Bestiller-positionen i BUM-modellen svarer i Bourdieus analysemodel til højre-hånds-positionen, der i stigende grad varetages af en "ny" akademisk uddannet bureaukratiske elite. Arbejdet med *Weight of the World* ligger i direkte forlængelse af *State Nobility*, der havde henledt opmærksomheden på *effekten* af 1980'ernes "konservative revolution" i Frankrig, bl.a. på grundlag af bogens rekonstruktion af den strukturelle historisering af relationen mellem eliteuddannelserne og det bureaukratiske felt ("staten"). Bourdieu havde på grundlag af de omfattende og mangeartede analyser i *State Nobility* objektiveret en tendens til, at der er kommet en ny type intellektuelle:

... the managerial intellectuals, or the intellectual managers, who, as holders of forms of cultural capital *recognized in the economic field*, accept the status of bourgeois employee, ready to satisfy a demand for a new kind of intellectual service (Bourdieu 1996: 338, vores fremh.).

Analysen af ændringen af boligpolitikken i Frankrig (Bourdieu 2005), der blev lavet i 1980'erne som en slags "reality check" parallelt med arbejdet med at sammenstykke *State Nobility* (se Bourdieu 1993: 41), havde anskueliggjort, hvordan tendensen til øget anvendelse af sådanne "intellektuelle eksperter", der påtager sig at hjælpe de dominerende med at forvalte/håndtere "sociale problemer" både inden for staten (det bureaukratiske felt) og det økonomiske felt (de private virksomheder) skærper de til stadighed pågående "fortolkningskampe om rettigheder og særrettigheder" i det bureaukratiske felt og specielt de sociale kampe i de "lokale magtfelter", dvs. relationerne til de andre specifikke felter (Bourdieu 2005: 131). Effekten af de skærpede interesse modsætninger i det bureaukratiske felt ("staten" – centralt, regionalt og lokalt) var bl.a., at forskellen eller afstanden mellem statens venstre hånd og statens højre hånd blev større (fx også i de forskellige institutionsfelter for velfærdsarbejde). Kapitlet om *det lokale magtfelt* (oprindeligt fra 1990) er et af de steder i forfatterskabet, Bourdieu mest eksplicit og konkret har skitseret et "institutionsfelt" (med det decentrale lokalplansarbejde som eksempel – analogt til analyserne i *Weight of the World* af de forskellige institutionsfelter for velfærdsarbejde). Afsluttende i *The State Nobility* blev disse kampe mellem de bureaukratiske ledere og de forskellige udfø-

⁹ Se Mathiesen 2000, kap. 5-7.

¹⁰ Se Rasmussen 1997: 72-83 og 92-103.

rende fagprofessioner kaldt "strictly political struggles for power over the state" (Bourdieu 1996: 388).

Analyserne i *Weight of the World* konkretiserer disse kampe mellem repræsentanter for modstridende interesser i staten; og i det centrale kapitel om *Statens tilbage-trækning* (Bourdieu et. al. 1999: 181-253) bliver effekten af "den konservative revolution" sammenfattet – staten trækker sig fra eller ophører med at sikre "velfærd for alle" (venstre-hånds-positionen nedprioriteres). Den nyliberalistiske "liberalisering" af den offentlige sektors aktiviteter betyder med andre ord *ikke* mindre stat, men "mere kontrol og mindre velfærd". Som et bidrag til forklaring af den øgede vægt på "kontrol" kan henvises til afsnittet om "effekten af bureaukратиets selvkontrol" i artiklen "En videnskab om statens praksisformer" i dette temanummer. Bourdieu m.fl. rekonstruerer i denne artikel en forklaringsmodel for de administrativt-organisatoriske handlinger/foranstaltninger, der bidrager til at legitimere den magtforskydning mellem statens venstre hånd (velfærdsarbejde) og statens højre hånd (bureaukratisk kontrol), som vi i disse år oplever i form af en eksplosiv bureaukratisering inden for det pædagogiske arbejde, det sociale arbejde, lærerarbejdet på alle niveauer (inklusive universiteterne), omsorgsarbejdet og på hospitalerne (jf. senest Niels Højby's analyser præsenteret i DR 2 / Deadline 14/1 2010).¹¹ Denne magtforskydning mellem de modstridende interesser i staten, der som allerede anført er det egentlige analyseobjekt for de feltanalytiske organisationsanalyser, der kort skitseres i artiklens anden del, giver sig mere konkret udtryk i en ændret arbejdsdeling mellem offentlig og privat "serviceproduktion", altså mellem offentlige velfærdsinstitutioner og private organisationer, der producerer serviceydelser af forskellig kvalitet på markedsbetingelser, og den giver sig udtryk i en ændret regulering af den offentlige sektors resourceforbrug.

Lidt forenklet sagt kan Bourdieus brug af termerne politisk felt, bureaukratisk felt og det retlige felt ses som svarende til den klassiske tredeling af magten mellem den lovgivende magt, den udøvende magt og en angiveligt "uafhængig" domsmagt (jf. diskussionen om statens og specielt juristernes monopol på "det universelle" i artiklen om "Modstridende interesser i staten" og historiseringen af de "obskure administrative eliter" i "En videnskab om statens praksisformer". Men pointen i Bourdieus feltteori og hans praksisteoretiske arbejdsmåde er netop, at den sociale og historisk konkrete virkelighed er mere sammensat og sammenblandet og interesse- og konfliktfyldt end dette klassiske begrebslige landkort forsøger at give indtryk af, som ikke mindst den omtalte analyse af Barre-kommissionens historie anskueliggør

¹¹ Som en "ekstrem case" i denne henseende, vil vi henlede opmærksomheden på Loïc Wacquant's arbejde om bevægelsen fra (en form for) socialstat til "the penal state" i en amerikansk kontekst. I "Punishing The Poor" (og i én af de få danske udgivelser fra det omfattende forfatterskab "Fattigdommens fængsler") stilles bl.a. skarpt på netop statens tilbagetrækning fra fx forsømte byområder og den sideløbende proces hvori den neoliberale stat, som modsvar til de tungtvejende sociale problemer, konstruerer et straffesystem som dominerende foranstaltning til regulering af disse områder. Jf. teorien om "broken windows" hvor selv "petty crimes" udløser fængselsstraf og dermed fysisk fjerner "problemerne" fra de forsømte områder – en tendens (jf. multolerance strategien) der spredte sig og fortsat spredes også i en europæisk kontekst (Wacquant 2008; 2009).

(Bourdieu 2005: 94ff). En anden pointe er, at statens højre hånd og statens venstre hånd (der alene betegner et par af yderpolerne i magtfeltet) gør sig gældende i form af modstridende interesseorienteringer på de forskellige niveauer i det bureaukratiske felt samtidig og i de forskellige specifikke felters praksisformer.

Lidt mere konkret: fx den (eller de) jurist(er), der udarbejdede forslaget til 300-timers reglen, som blev brugt til at standse udbetalingen af kontanthjælpen til primært indvandrerfamilier, bidrog på én gang til det politiske felts kampe om formuleringen af principperne for en fremmedfjendsk integrationspolitik, det bureaukratiske felts kampe om udmøntningen af disse principper til administrative procedurer og regler og det retlige felts kampe om legitimeringen af en sådan diskrimination af indvandrere. Bureaukratiets (centrale og lokale) magtudøvelse sker med både *symbolske* (kategorier, forståelsesformer osv.), *organisatoriske* (fx BUM-modellen) og *fysiske midler* (fx embedsværket, skoler, politi osv.). Det bureaukratiske felts kampe om indretningen af og ledelsen af staten og dens sociale institutioner, dvs. de sociale kampe om den konkrete udformning og regulering af magtudøvelsen ("myndighedsarbejdet"), drejer sig bl.a. om det bureaukratiske felts relationer til de andre specifikke felter (politiske, juridiske og retlige, de forskellige videnskabsfelter, mediefeltet osv.), der hver for sig repræsenterer forskellige modstridende reguleringsformer. Statens magtudøvelse har med andre ord mange former (jf. artiklen om "En videnskab om statens praksisformer" i dette temanummer).

Bourdieu's sidste feltanalyse var en analyse af et specifikt institutionsfelt, nærmere bestemt de aktuelle udviklingstendenser inden for forlagsbranchen (Bourdieu 1999). For Bourdieu var/er forlag både institutioner i et specifikt kulturelt produktionsfelt, men de var/er også økonomiske organisationer/virksomheder, og de kommercialiseres i stigende grad eller underlægges altså et (penge)økonomisk rationale og et krav om øget økonomisk afkast (på grund af "dereguleringen"/statens tilbagetrækning fx af kulturstøtte m.m.). Det samme gælder stadig flere velfærdsinstitutioner. Også velfærds-produktionsfelternes decentrale institutioner (skoler, specialpæd-institutioner, aktivering, plejehjem, hospitaler osv.) kommercialiseres i form af, at de omfunktioneres og omorganiseres til selvejende eller private servicevirksomheder (jf. BUM-modellen og dens praktiske konsekvenser: udlicitering af det udførende arbejde til private servicevirksomheder), hvor hovedformålet for de private virksomheder er økonomisk afkast – for de "professionelle" offentlige ledere drejer det sig primært om at begrænse de offentlige udgifter: De udøvende fagprofessioner underlægges på denne måde en "strukturel tvang" til at tilsidesætte hensynet til "målgruppernes" behov for hjælp (de syge, de gamle, de udsatte børn og unge osv. – se eksemplet nedenfor). Så konkret kan "afstanden" mellem statens højre hånd (der BESTILLER standardiserede serviceydelser til en på forhånd fastlagt pris) og statens venstre hånd (der bliver henvist til at UDFØRE fagligt uforsvarligt velfærdsarbejde inden for administrativt fastlagte standarder) iagttages i "fortællingerne" i *Weight of the World* og i en lang række specialer fra dét miljø omkring Socialvidenskabsstudiet på RUC, der gennem en årrække har arbejdet empirisk og historisk kon-

kret inspireret af Bourdieus feltanalyse (*Feltanalyse-workshoppen*). Disse specialer har bl.a. og på forskellig måde synliggjort de store sociale omkostninger for MODTAGERNE (velfærdsarbejdets målgrupper). Mange af disse specialer har belyst "effekten" af BUM-modellens principper for at omorganisere, regulere og kontrollere den offentlige sektors sociale institutioner og "det bureaukratiske felt" (se fx Delica 2007, Hansen 2004, Holmsgaard 2008 og Schaarup & Holm 2006).

Den politisk-ideologiske hensigt med og den sociale betydning af BUM-modellen blev første gang beskrevet helt konkret af Lars Løkke Rasmussen som led i privatiseringen og udliciteringen af ældreomsorgen i Græsted-Gilleleje kommune (se note 11). Vi ser BUM-modellen som en administrativ organisations-model, der svarer til de generelle nyliberalistiske bestræbelser på at omorganisere – og privatisere – den offentlige sektor og at "professionalisere" ledelsesorganisationen i staten og de forskellige velfærdsinstitutioner. Strukturreformen (2006) kan ses som en generalisering eller universalisering af BUM-modellen (mere herom nedenfor). Den danske variant af "statens tilbagetrækning" går med andre ord ud på, at det bureaukratiske felts eller "statens" aktiviteter begrænses til og indrettes efter, hvad der primært tilgodeser – sikrer – de privilegerede gruppers interesser (dvs. de velstillede og de private virksomheder – fx industrikoncerner og privathospitaler). I praksis kan det fx også give sig udtryk i, at der er offentlig støtte til transport i tilfælde af henvisning til private hospitaler som følge af behandlingsgarantien, mens patientens transport til et offentligt hospital i nabo-regionen skal bestilles og betales af patienten selv – en detalje, der giver et økonomisk incitament til at bruge "private hospitaler" (Drachmann 2009).

Den nyliberalistiske stat varetager ikke længere almenvællets interesser – "velfærd for alle" eller *social rights*, som Bourdieu kalder den velfærdsorienterede venstre-hånds-position i det politiske felt i sammenfatningen af analyserne af ændringerne i det boligpolitiske felt i Frankrig (Bourdieu 2005: 120f). De modstridende positioner, der konstituerer det politiske felt (*social rights* versus *radical liberalism*) er de samme over tid, men styrkeforholdet mellem dem (kan) ændres – som det fx også formuleres i artiklen om "Statens venstre hånd og statens højre hånd" i dette temanummer og flere steder i *Weight of the World*.

En feltanalytisk organisationsanalyse af BUM-modellens konsekvenser i feltet for arbejdet med senhjerneskedede og en strukturel nyskabelse i biblioteksfeltet

Vi vil i det følgende anskueliggøre, hvordan man kan objektivere de sociale konsekvenser af BUM-modellen, der som omtalt er et administrativt-organisatorisk udtryk for magtforskydningen mellem statens venstre hånd og statens højre hånd. Til det formål vil vi kort skitsere et par empiriske analyser af strukturreformens konsekvenser inden for hhv. feltet for arbejdet med senhjerneskedede og en ny tendens i de nye storkommuner. Analyserne er hentet dels fra et speciale om nedlæggelsen af amterne, dels et igangværende ph.d. projekt om de kontinuerlige biblioteksbesparelser og følgende filiallukninger, der kan ses som værende en medvirkende faktor i at institutionerne søger nye indtægtsgivende opgaver og udvikler nye funktioner. Her

inddrager vi udvalgte empiriske nedslag fra specialet og ph.d.-projektet om udvikling af medborgercentre i forsømte boligområder (Delica 2007, Delica 2009 og Delica 2010b), og vi vil – specielt til forklaring af den måde "Jyttes sag" anvendes nedenfor – eksplicitere inspirationen fra *Weight of the World*. "Jyttes sag" giver et meget konkret indblik i, hvor afgørende vigtig den konkrete organisering af et komplekst rehabiliteringsforløb med en klient ramt af en pludseligt opstået hjerneskade kan være. Pointen med at anvende "Jyttes sag" er, at det er sådanne interview- og observationsanalyser, der kan anskueliggøre – synliggøre og forklare – de organisationsstrukturelle ændrings afgørende betydning for "venstrehændernes" arbejde. Sagt på en anden måde: Det er hvad vi har lært af *arbejdsmåden* i *Weight of the World*.

Weight of the World er for os at se sammenstykket af en lang række analyser af specifikke institutionsfelter, som vi betragter som "lokale magtfelter" (jf. ovenfor). Misère-projektets egentlige forskningsobjekt var de strukturelle ændringer, der har foranlediget den elendighed, som interviewpersonerne fortæller, at de har oplevet og fortsat står midt i – i de forskellige konfliktfyldte specifikke felter (beboernes materielle usikkerhed i de forsømte områder og de forskellige velfærdsarbejders faglige frustrationer – jf. fx *An Impossible Mission* (Bourdieu et. al. 1999: 189ff)). Bourdieu gør i indledningen til *Weight of the World* eksplicit opmærksom på, at de enkelte "cases" sammenstilles med andre "that are, so to speak, variants of it" (se spec. s. 3). Vi har tidligere henvist til "fortællingerne" om de forskellige retlige og juridiske professioners og de forskellige socialarbejderkategoriers lokale elendighed ("den lille elendighed") – ikke mindst i tilknytning til de "forsømte" områder. Også "fortællingerne" om de forskellige lærerkategoriers arbejdsbetingelser og fortællingerne om den oplevede *effect* af de strukturelle ændringer på arbejdsmarkedet (*On the way down*, Bourdieu et. al. 1999: 255ff) går ud på at synliggøre, hvordan disse grupper i deres arbejds- og hverdagsliv (fx i de "forsømte" boligområder) får deres handlemuligheder "begrænset" / indsnævret af administrative regler og opdelinger og af utilstrækkelige ressourcer (besparelser).

I *Weight of the World* sammenstilles altså en række forskellige "fortællinger" fra samme specifikke felt, så de objektiverer – synliggør – virkningerne eller den sociale betydning af de strukturelle ændringer (omorganiseringer og ændrede reguleringsformer) inden for de forskellige *microcosms* (*office, workshop, business, neighborhood, in the extended family* (s. 4), dvs. inden for de pågældende institutionsfelter. Denne sammenstilling af fortællinger fra specifikke institutionsfelter (fx om lærerarbejdet i skolen og i de forskellige ungdomsuddannelser) tjener til – ifølge Bourdieus egen efterfølgende redegørelse for arbejdet med det kollektive forskningsprojekt – at "gøre de objektive strukturer, som det videnskabelige arbejde stræber efter at afdekke, håndgribelige" (Bourdieu et. al. 1999: 623). Disse fortællinger om strukturelle ændringer eller "brud" i interviewpersonernes *livs-* eller *arbejdsbetingelser* anvendes med andre ord som det empiriske grundlag for at rekonstruere den konfliktfyldte hi-

storie i de forskellige felter med fokus på de pågående ændringer i de specifikke felters institutionelle betingelser.

De enkelte "meget personlige" fortællinger italesætter ofte "the deepest structures of the social world and their contradictions" (Bourdieu et. al. 1999: 511). I vores læsning relaterer *Weight of the World* som helhed så, i kraft af bogens komposition, de specifikke felters elendighed – ikke mindst de mest "forsømte" velfærdsarbejdsfelters elendighed – til det samlede (nationale) sociale rum af forskelle (*social macrocosm*) og til magtfeltet, hvis objektive strukturer bl.a. repræsenteres af det bureaukratiske felts institutionelle opdelinger og de bureaukratiske institutioners organisatoriske og administrative strukturer (Bourdieu et. al. 1999: 5 og 511; Mathiesen 2001). Sådan blev de empiriske nedslag fra analyserne af det konkrete arbejde med de senhjerneskadede klienter også anvendt i specialeafhandlingens analyser og elementer af den samme arbejdsmåde anvendes i det igangværende ph.d.-projekt. Dette giver vi et eksempel på i nedenstående afsnit.

En konkret case

Jyttes sag er et klip fra én af flere "fortællinger" fra specialeafhandlingen om arbejdet med senhjerneskadede i Danmark. Det højt specialiserede hjerneskadeområde er et godt eksempel i denne sammenhæng, fordi der, som konsekvens af strukturelle ændringer og tovtækkerier i det bureaukratiske felt, grundlæggende blev ændret på arbejdsbetingelserne for statens venstrehænder – i dette tilfælde socialfaglige konsulenter, (neuro)pædagoger, socialrådgivere, fysioterapeuter, neuropsykologer mv. – og dermed også betingelserne for at tage hensyn til velfærden for én gruppe af de svageste medborgere. Mulighederne for i de komplicerede sagsforløb med klienter ramt af senhjerneskade at tilgodese behovet for den helt nødvendige timing, præcision og sammenhæng ændres, i og med at relationerne mellem institutionerne i det bureaukratiske felt ændres. Denne noget abstrakte pointe vil vi forholdsvis detaljeret folde ud i relation til et konkret sagsforløb, Jyttes sag, der i specialet empirisk blev konstrueret på baggrund af en kombination af deltagende observation og et kvalitativt interview med den socialfaglige konsulent Lene foretaget umiddelbart før strukturreformens ikrafttræden 1. januar 2007, der gav BUM-modellen markant øget vægt i feltet for arbejdet med senhjerneskadede (Delica 2007: 37-40 og 115-117).

I det følgende foldes Jyttes sag ud som eksempel på et muligt og ganske vellykket sagsforløb, der viser "nomos", forstået som den "lov", der stiltiende arbejdes efter, og som er udviklet og "kæmpet frem" gennem mange års praktiske erfaringer med forskellige tiltag rettet specifikt mod senhjerneskadede. Jyttes sag anskueliggør med andre ord den "anerkendte" praksis(form) i feltet forud for strukturreformen (om begrebet nomos se fx Bourdieu 1997: 137). Sagen viser hvad vi vil kalde en behandlingsfaglig praksisform nær ved det, for klienten, optimale. Optimale fordi sagen viser, at det er muligt, at opnå et for klienten vellykket forløb, men det kræver et samarbejde både mellem forskellige instanser i det bureaukratiske felt og i det specifikke institutionsfelt og mellem de ganske forskellige professioner, der deltager i

senhjerneskadedes behandlingsforløb. Det er netop de administrativt-organisatoriske betingelser / forudsætninger for at kunne gennemføre sagsforløb af denne karakter, der nedbrydes som en konsekvens af de administrative og organisationsstrukturelle ændringer, som BUM-modellen medfører for dette specifikke felt. Jytte er et eksempel på ét af de godt 50 000 mennesker, man mener lever med følgerne af en pludseligt opstået hjerneskade i Danmark (Engberg 2006: 15). I første omgang holdes præsentationen empiri- og praksisnær, og dernæst kobler vi casen mere relationelt – via en kort historisering – til en analyse af ændringerne i det bureaukratiske felt og disses betydninger for venstrehændernes praksisformer *efter* strukturreformen. Der er med andre ord tale om en *praktisering* af feltanalyse som metode til specifikt at synliggøre de organisationsstrukturelle ændrings betydning for venstrehændernes konkrete arbejde med klienterne (jf. citatet ovenfor: ... *a practical social realization of the method...* (Bourdieu & Wacquant 1992: 234).

Jyttes sag

Jytte har været på Hammel Neurocenter til behandling og sendes efter denne første genoptræning til et sygehus, hvor der afholdes et udskrivningsmøde. Her deltager den socialfaglige hjerneskadekonsulent Lene fra hjerneskaderådgivningen ofte og på dette møde besluttet det, at Jyttes sag skal henvises til videre behandling på en hjerneskaderådgivning i et af de gamle amter. Her er lederen Henrik den første, der ser sagen og han fordeler den så ud til ét af de to tværfaglige teams. Internt i teamet fordeler teammedlemmerne sagerne mellem sig (efter deres særlige kompetencer) og det er her Lene, der får sagen. Når Lene har fået sagen, læser hun den naturligvis, og dernæst skriver hun personligt til borgeren [Jytte] og informerer om, at sagen er blevet henvist til hjerneskaderådgivningen af sygehuset. Hun skriver i en standardskrivelse til borgeren, at hun meget gerne vil aflægge besøg og beder om, at en nær pårørende er til stede. Lene benytter brevet til at fortælle, at samtalen varer ca. 2 timer og til at medsende informationer om, hvad hjerneskaderådgivningen er for noget. Samtalen benyttes, sammen med sygehuspapirerne og udskrivningspapirerne, til at udfylde det Lene kalder "en skabelon" for den sociale indsats over for klienten. Lene forsøger at lave en aktuel status over, hvilke ressourcer klienten har og hvilke følgevirkninger, der er efter skaden.

Efter denne introducerende samtale begynder Lene at overveje hvilke strategier og tiltag, der skal iværksættes overfor klienten. I Jyttes sag skriver Lene for eksempel "Obs for dagrehabiliteringsinstitutionen", hvilket var det, hun tænkte efter første besøg hos Jytte. Lene tager så sagen med på endnu et teammøde, for at sparre med kollegerne, og de diskuterer, hvad der skal gøres i Jyttes sag. De bliver i fællesskab enige om dagrehabilitering på en rehabiliteringsinstitution i amtet. Efter teamet har truffet beslutningen går Lene videre med sagen, kontakter Jytte og fortæller om teamets indstilling. Lene skriver så en anbefaling til den kommunale sagsbehandler, hvor hun gør meget ud af at begrunde, hvorfor det lige præcis er vigtigt for Jytte, at hun henvises til dagrehabilitering, og hvad et sådant ophold koster. Når (eller hvis) kom-

munen bevilger støtte til rehabiliteringsopholdet (hvilket de gjorde i Jyttes sag), inviterer hjerneskaderrådgivningen til et forvisitationsmøde på institutionen, hvor hjerneskaderrådgivningens visitator, socialrådgiver, leder og Lene deltager sammen med lederen af rehabiliteringsinstitutionen og afklarer her, hvad de vil tilbyde Jytte. Når denne gruppe så er enige, bliver der skrevet et brev til Jytte (hvilket hjerneskaderrådgivningens visitator gør), hvor der inviteres til et visitationsmøde, der altid foregår på rehabiliteringsinstitutionen. Inden dette møde får Jytte en rundvisning på institutionen, så hun kan få en ide om, hvad det er for et sted inden selve mødet. På mødet lyttes der til, hvad Jytte gør sig af tanker om opholdet på institutionen, hvad hun godt vil arbejde med osv. og hun møder noget af personalet.

Et rehabiliteringsforløb varer normalt et halvt år og der holdes en midtvejsamtale efter 3-4 måneder, hvor Jytte, hendes mand og Lene deltager. Her får man en status på de ting, som Jytte arbejder med, og i Jyttes sag bliver det anbefalet, at opholdet forlænges med 3 måneder yderligere. Denne forlængelse, og den øgede omkostning forbundet hermed, skal afklares i Jyttes hjemkommune. Kommunen imødekommer forlængelsen, og Lenes sidste arbejdsopgave, i forbindelse med denne vellykkede sag, er et afsluttende møde. Afslutningsvist pointerer Lene, at det vigtigste er, at der er tilbud til Jytte efter opholdet på rehabiliteringsinstitutionen: "For kommer hun til at sidde, så bliver hun dårligere...".

Jyttes sag viser flere forskellige ting (den foldes mere ud i Delica 2007 end hvad pladsen tillader her). Den viser, hvordan et konkret og nær ved optimalt behandlings- og rådgivningsforløb med en senhjerneskadet klient *kunne* se ud og det er derfor, vi gengiver det så forholdsvist detaljeret her. Den viser, at det er det tværfaglige hjerneskadeteam, der beslutter hvordan forløbet skal organiseres, og den fortæller meget tydeligt hvilken nøglerolle Lene, som socialfaglig konsulent, spiller i hele sagsforløbet. Det er hende, der i praksis fungerer som advokat for klienten – både i forhold til dennes hjemkommune og den udpegede sagsbehandler. Det er Lene, der skriver indstillingen til den kommunale sagsbehandler, hvori rehabiliteringsprocessen kortlægges og det forklares, hvorfor det er så vigtigt med lige netop dagrehabilitering i denne specifikke case. Hun deltager desuden både ved udskrivningssamtalen på sygehuset, på mødet med rehabiliteringsinstitutionen og selvsagt er det hende der tager på det første besøg hjemme hos Jytte – kort sagt er det hende der binder alle trådene sammen.

Opsamlende vil vi præcisere, at sagen viser, at man, i dette tilfælde i et mellemstort amt, havde fundet en måde at organisere og strukturere et så forholdsvist komplekst forløb på, så det, på de fleste områder, var tilpasset klientens specifikke behov. Komplexiteten ligger her i det faktum, at for at indsatsen skal rettes mod klientens behov kræver det, at der *både* arbejdes på tværs af sektorer og lag i det bureaukratiske felt i den offentlige sektor (her mellem amt og kommune og social- og sundhedssektoren), og at forskellige faggrupper arbejder sammen om at koordinere indsatsen. Sagen synliggør kort sagt den timing og systematik i forløbet, der er så afgørende

nødvendig for muligheden for at tilgodese hjerneskadeklienternes komplekse specifikke behov – det er netop denne mulighed for timing og systematik der ødelægges med BUM-modellen (mere om det nedenfor). Vi vil her pointere, at der er tale om en klient fra en forholdsvis ressourcestærk familie, og det er en "vellykket sag" som Lene selv er inde på – det kritiske potentiale i at synliggøre netop denne praksisform i netop det specifikke amt ligger i de overvejelser, man kan gøre sig over, hvordan sagsforløb med henholdsvis svagere klienter uden samme netværk som Jytte og i kommuner med anderledes institutionsstrukturer, kan komme til at forløbe. Med strukturreformens ikrafttræden 2007 ændres der ganske radikalt på organiseringen af styrkeforholdet mellem de forskellige institutioner i det bureaukratiske felt og deres relationer til de udførende behandlingsinstitutioner – hvilket har vidtrækkende konsekvenser netop set i relation til muligheden for den vigtige timing i de komplekse sagsforløb.

Vi kan ikke fyldestgørende gøre rede for forløbet efter strukturreformens ikrafttræden her (se Delica 2010, del 2), men vil blot nævne, at det er markant som kommunerne efter strukturreformen ønsker at klare sagerne selv – forstået på den måde, at de opretter egne institutioner møntet på de senhjerneskadede klienter. Som formand for Videnscenter for Hjerneskade Brita Øhlenschläger siger til Berlingske: "Det er en udbredt holdning i kommunerne, at man helst vil klare sig med de genoptræningstilbud, man allerede har selv". Formanden for Hjerneskadeforeningen Niels Anton Svendsen formulerer samme sted klart, at dette bestemt ikke er uproblematisk: "Før kommunalreformen var vi ellers nået meget langt hen imod en sammenhængende indsats for hjerneskadede, så de ikke længere skulle løbe spidsrod mellem forskellige instanser. Men det gode arbejde, der er foregået de seneste ti år, er godt på vej til at blive bombet tilbage til start" (begge citeret i Munk-Pedersen 2008).¹² En del af forklaringen på, at feltet for arbejde med senhjerneskade aktuelt har ændret sig så markant skyldes den institutionelle omorganisering, strukturreformen førte med sig. I det følgende træder vi, for at synliggøre denne omorganisering, et skridt tilbage og giver et komprimeret rids over dette specifikke felts nyere historiske udvikling.

Et konkret eksempel på BUM-modellens ændring af styrkeforholdet mellem det bureaukratiske felt og de udførende institutioner

Før strukturreformens ikrafttræden havde, som Jyttes sag viste, de forskellige grupper af fagprofessionelle fået udviklet og skabt (også politisk) tilslutning til en ret klar arbejdsdeling mellem de forskellige institutioner og det bureaukratiske felt. Denne ar-

¹² Her kan også henvises til helt aktuelle eksempler. Mette Stylsvig, der er ph.d. og specialist i børneneuropsykologi udtaler til Politiken 29.10.09: "90 procent af de cirka 2.000 børn [der hvert år rammes af ulykker eller sygdom, der kan skade hjernen alvorligt] forsvinder ud i intetheden. Vi aner ikke, hvordan det går dem, før de pludselig dukker op igen som problembørn i skolen, og så kan skaden være uoprettelig. Der er intet system til at opfange dem" (Ringkøbing 2009). Og til Leif Mørck, formand for Videnscenter for Hjerneskades bestyrelse: "Selv om intentionerne bag kommunalreformen var afvikling af gråzoneproblemerne omkring genoptræning, så er det stadig en række større eller mindre tilfældigheder, der afgør om en hjerneskadet borger får tilbudt genoptræning, og hvor intensiv og kvalificeret (neurofaglig) den tilbudte genoptræning er" (Mørck 2009).

bejdsdeling (feltets nomos) voksede frem som resultat af mange års mere eller mindre forsøgsvis praksiserfaringer, hvor forskellige faggrupper trak tov om, hvorvidt det overhovedet var muligt at gøre noget ved/for senhjerneskadede klienter – det var her fortrinsvis sundhedsfaglige rationaler der stred med mere socialfaglige indgangsvinkler til genoptræning af klienterne og der etableredes gradvist en 3-delt faseinddeling af den behandlingskrævende indsats; (1) indsatsen i akutfasen umiddelbart efter konstatering af skaden, (2) behandling og første genoptræningsindsat i sygehusvæsenet og (3) behandling, rehabilitering og rådgivning efter endt sygehusophold, en indsats, der oftest er placeret i den sociale sektor (jf. Sundhedsstyrelsen rapport fra 1997, der cementerer denne opdeling). I de tidlige faser af feltets udvikling, fra start 70'erne og et godt stykke op gennem 90'erne, præges feltet af feltinterne tovtrækkerier, men også af muligheden for at tilgodese og tilrettelægge indsatsen overfor den enkelte klient netop uden den store eksterne indblanding, forstået som indblanding i (eller dominans fra) de administrative og budgetmæssige hensyn – i denne forstand kunne feltet forud for strukturreformen betragtes som relativt autonomt og præget af en klar arbejdsdeling. Det er netop de "eksterne" relationers vægt i feltet for arbejde med senhjerneskadede der ændres med strukturreformen.

Den socialfaglige indsats i fase 3, der var fokuspunkt for omtalte speciale (Delica 2007), var tidligere fortrinsvis placeret i amtsligt regi, og det var da også Amtsrådsforeningen, der som den første institution i det bureaukratiske felt forsøgte at danne sig et overblik over (og ad denne vej systematisere dele af) indsatsen rettet mod senhjerneskadede (Amtsrådsforeningen 1988 og 1991). I Sundhedsstyrelsens rapport fra 1997 anbefales det, at samtlige amter opretter såkaldte hjerneskadesamråd – organer der, internt i det bureaukratiske felt, for alvor kan synliggøre (sen)hjerneskadede som en særlig handicapgruppe med specifikke behov over for embedsmænd og politikere – amtslige såvel som kommunale. Man kan sige, at dette blot accentuerer, at det er et fortrinsvist klientrettet rationale, der dengang fyldte dagsordenen. Dette ændres radikalt med strukturreformen, men ændringen tager rent faktisk både fart og form i perioden op til varslingen af den gennemgribende reform, da der allerede her skete ændringer i det bureaukratiske felts struktur. Vi kan ikke behandle disse ændringer dybdegående her, men vil blot antydningssvis komme ind på de væsentligste:

- Grundtaksreformen træder i kraft 1. januar 2002. Dette medfører bl.a. en øget fokusering på visitationsprocedurer og en endnu større vægtning af økonomistyringsprincipper. Dette er blot én af implikationerne af, at betalingen for ydelserne til bl.a. de specialiserede hjerneskadesager nu i stigende grad opsplittes på *både* kommunale og amtslige instanser.
- BUM-modellen (som vi har været inde på flere gange ovenfor) spiller i stigende omfang en rolle på det sociale område, og denne model "generaliseres" bl.a. med dannelsen af en helt ny institution i det bureaukratiske felt, VISO: Den Nationale Videns- og Specialrådgivningsorganisation. Det grundlæggende princip i BUM-

modellen, er, at der etableres en skarp adskillelse mellem bestiller og udfører, hvilket konkret vil sige mellem (kommunal)forvaltningen og de "leverandører" der i praksis udfører den bestilte opgave (Wendelboe 2006).

- VISO er en konkret, institutionel nyskabelse født af Strukturreformen. VISO, der er beliggende i Odense, sorterer under Socialministeriet og skal tage sig af "... vejledende specialrådgivning i de mest specialiserede og komplicerede enkeltsager og bistå kommunen med vejledende udredning af dens borgere i de få mest specialiserede og komplicerede enkeltsager på det sociale område, hvor den fornødne ekspertise ikke kan forventes at være til stede i den enkelte kommune eller i regionens tilbud" (Bekendtgørelse om VISO, 10. marts 2006). VISO er med andre en sikkerhedsventil, et ekstra lag i det bureaukratiske felt, der potentielt skal hjælpe kommunerne med faglig ekspertise i komplicerede enkeltsager. Nøgleordet i klippet fra bekendtgørelsen er dog "vejledende" i og med VISO netop og grundlæggende har en vejledende funktion. Det er helt op til den enkelte kommune (1) om de overhovedet vil/finder det relevant at inddrage VISO og (2) om de i givet fald vil følge og *betale* for VISO's fagligt funderede indstillinger i relation til "specialiserede og komplicerede enkeltsager".

Med disse ændringer in mente kan vi nu se på Jyttes sag og de mere strukturelle/institutionelle muligheder for timing i et noget andet lys og dermed uddybe vore feltanalytiske overvejelser over betydningen af den ændrede organisering af arbejdsdelingen i feltet for arbejdet med senhjerneskedede. For det første er det altså nu – efter strukturreformen – kommunerne, der suverænt har initiativretten i relation til hvilke foranstaltninger, der iværksættes over for de senhjerneskedede klienter (fx at oprette hjerneskedesamråd og/eller udpege hjerneskedekoordinatorer). Det er op til kommunerne at identificere disse specifikke klienter, hvilket i sig selv kræver en neurofaglig indsigt, de traditionelt ikke har ligget inde med, og dernæst at involvere VISO og evt. følge VISO's indstilling. For det andet og sagt på en anden måde, er det nu tydeligt, at det institutionelle landskab i det bureaukratiske felt og styrkeforholdet mellem institutionerne heri er ændret fundamentalt: Amtsrådsforeningen er en saga blot, Danske Regioner spiller en fuldstændig marginal rolle på det sociale område, VISO inddrages kun *vejledende*, hvis den enkelte kommune ønsker det, og det er tydeligt, at det netop er den enkelte kommune (og ikke mindst hensynet til dennes budgetter), der står som dominerende aktør i feltet for arbejdet med senhjerneskedede efter strukturreformen (for en uddybning heraf se Delica 2010, del 2).¹³

¹³ Det er i denne sammenhæng også interessant, at KL, efter pres fra Hjerneskedeforeningen og Hjernesagen og efter Danske Regioner har foreslået, at man oprettede hjerneskedesamråd i samtlige af de nye (stor)kommuner, slår fast at "... Hjerneskedesamråd [ikke] nødvendigvis er svaret på de udfordringer hjerneskegeområdet står overfor". KL hæfter sig sammesteds, en skrivelse til alle social- og sundhedschefer i kommunerne, ved, at man som kommune *kan* anvende VISO og henstiller ellers til, at kommunerne gør sig klart i hvilke situationer, der *kan* være brug for ekstern ekspertise (KL 2008).

Magtforskydningen mellem statens venstre hånd og statens højre hånd i "det lokale magtfelt"

Specialets analyser af strukturreformens konsekvenser inden for feltet for arbejdet med hjerneskadede kan ses som et meget konkret eksempel på, at de modstridende positioner i de forskellige institutionsfelter for velfærdsarbejde giver sig udtryk i forskellige måder at indrette og regulere de sociale institutioner / de udførende velfærdsinstitutioner. Tilsvarende viste specialets analyser at de forskellige fagprofessioners og de enkelte professionsudøvers forskellige måder at udføre arbejdet på i de enkelte institutioner repræsenterer modstridende interesseorienteringer / rationaler svarende til de modstridende positioner i det lokale magtfelt. De til stadighed pågående lokale kampe om velfærdsarbejdets praksisformer indgår i magtfeltets kampe. I disse kampe kan ændringer i institutionsstrukturen og i de bureaukratiske reguleringsformer ændre det institutionaliserede styrkeforhold mellem de forskellige kapitalformer. På denne måde indgår de interne kampe i det bureaukratiske felt i magtfeltets kampe om, hvilken kapitalform der skal være / bliver den dominerende – sagt lidt bastant kan udviklingen indenfor hjerneskadeområdet også her tjene som eksempel, da det tydeligvis er hensynet til kommunernes økonomiske kapital (udgifter), der, efter strukturreformen, dominerer aktiviteterne i dette specifikke arbejdsfelt. Men specialets analyser af de sociale kampe om videreførelse / overtagelse af de amtslige specialinstitutioner og om den konkrete udformning af VISO viser også, at det bureaukratiske felts interne kampe kan spille en afgørende rolle for den konkrete udmøntning af de institutionelle betingelser ("spillerummet for at bøje reglerne"), som de udførende fagprofessioner i de (lokale) institutionsfelter er underlagt (se hertil Bourdieu 2005: 126ff).

Både de sociale kampe om praksisformerne lokalt og de interne kampe i det bureaukratiske felt både centralt og mellem de forskellige niveauer indgår sammen med det politiske felts symbolske kampe om principperne for at legitimere den dominerende kapitalform i *kampen om den symbolske orden* (Bourdieu 2006b). Tilstanden i magtfeltet vil til enhver tid være et resultat af / effekten af de kampe, der vedvarende pågår i det sociale rum, det fysiske rum og det symbolske rum *samtidig*. Den siden 1980'erne pågående tilbagetrækning af "statens" kollektive regulering af det sociale liv fra stadig flere områder (*steder* i det fysiske rum) og gradvise afvikling af "statens" sikring af "velfærd for alle" giver sig helt konkret udtryk i forringelser af de sociale velfærdsforanstaltninger og forringelser eller lukning af stadig flere velfærdsinstitutioner i de *forsømte områder* – i specialets analyser og senere opfølgning på omorganiseringens konsekvenser eksemplificeret ved total lukning eller forringelser af de fleste amtslige rådgivnings- og rehabiliteringsinstitutioner for senhjerneskadede (jf. også Schultz Larsen 2009).

Afrunding: Statens tilbagetrækning er statens tilstedeværelse på en anden måde...

Afslutningsvis vil vi, for kritisk at synliggøre statens rolle i denne udhuling af de *universelle* velfærdsforanstaltninger, give et eksempel på netop mulige konsekvenser af

forringelser / tilbagetrækning af sociale velfærdsforanstaltninger i forsømte (bolig)områder baseret på noget af den første (og i sagens natur jomfruelige) empiri fra en igangværende ph.d. afhandling om udvikling af medborgercentre i forsømte boligområder i Danmark (Delica 2010b). Ph.d.-projektet følger nogle konkrete udviklingsprojekter, hvori folkebiblioteker forsøges udviklet og omorganiseret til biblioteker og medborgercentre bl.a. som svar på de forsvundne / manglende velfærdsforanstaltninger for de forsømte områders forskellige marginaliserede grupper, etnisk danskere såvel som indvandrere mm. (Schultz Larsen 2009);¹⁴ og det igangværende analysearbejde fokuserer blandt andet på det konkrete (sociale) biblioteks- og medborgercenterarbejde, der udføres i disse institutioner (praksisformer) og på de institutionsstrukturelle betingelsers betydning herfor. Der er med andre ord både tale om et specifikt blik på udviklingen af et nyt felt – feltet for medborgercenterarbejde – og på dette ”nye” arbejdsfelts relationelle forhold til andre felter, først og fremmest det bureaukratiske felt, men også til et mere bredt betragtet felt for biblioteksarbejde (et felt der bl.a. i kraft af filiallukninger og ”forsøgsprojekter”, som ovennævnte, i sig selv er under ombrydning). Ét af de helt markante træk ved de institutioner, der stilles skarpt på i ph.d.-projektet er, at de er placeret i forsømte boligområder – boligområder hvor man også i visse henseender i en dansk sammenhæng kan tale om statens tilbagetrækning (Schultz Larsen 2009). Denne konkrete placering i det fysiske rum giver sig, for at give et eksempel, også udtryk i, at en stor del af brugerne af disse biblioteks- og medborgercentre er placeret i de nedre regioner af det sociale rum. De er, for at parafrasere Loïc Wacquant, præget af forskellige former for avanceret marginalisering (Wacquant 1996, 2008; Delica 2009). At der tydeligvis er et behov for institutionstyper som disse, hvilket blandt andet en evaluering af Community Center Gellerup og den første empiri indsamlet til ph.d. afhandlingen vidner om, rejser netop en del spørgsmål om statens rolle (om Community Center Gellerup se Andersen og Frandsen 2007).

Et kort klip fra en feltdagbog lavet på baggrund af etnografisk inspireret feltarbejde på ét af medborgercentrene kan anskueliggøre et behov for hjælp, der ikke synes at blive tilgodeset af de ”forsømte områders” institutioner. Situationen er den, at jeg (KD) følger en arbejdsdag for én af de ansatte på bibliotek- og medborgercenteret. Der er tale om integrationsmedarbejderen Tahir, der løbende taler med og hjælper folk, der kommer ind fra gaden med mere eller mindre presserende problemer. Det kan være hjælp til at forstå breve fra offentlige instanser, det kan være hjælp til at

¹⁴ Her kan fx henvises til Schultz Larsen 2009, der fremanalyserer de institutionsstrukturelle og (ledelses)organisatoriske ændringer – eller med andre ord de ændrede institutionelle betingelser for boligsocialt integrationsarbejde i et konkret ”forsømt område” som følge af ”beskæftigelsesorienteringen” af indsatsen (efter 2001) og strukturreformen (2006). Det kan ses som et vellykket eksempel på en organisationsanalytisk historisering af det boligsociale integrationsarbejdes institutionelle betingelser. Disse analyser synliggør / forklarer, hvordan det boligsociale integrationsarbejde er blevet skåret ned til et *jobcenter*, der er placeret inde i det ”forsømte område”. Det boligsociale integrationsarbejde er i dette område blevet reduceret til *individuelle beskæftigelsesindsatser* rettet mod områdets etniske beboere med svag arbejdsmarkedstilknytning (Schultz Larsen 2009: 249; Mathiesen 2009b: 92-95).

skrive breve til selvsamme, hjælp til at kontakte sagsbehandlere, hjælp til at skrive jobsøgninger, til at komme i gang med IT – kort sagt en form for ad hoc "hverdagsrådgivning" om stort og småt:

Klokken nærmer sig 15:00 og den somaliske kvinde kommer, efter at være gået forgæves tidligere på dagen, igen med børnene – to piger på en 3-5 år og en lille dreng på 11 måneder. Vi rykker ud i børnebiblioteket, så børnene har mulighed for at beskæftige sig selv lidt og Tahir forklarer kvinden om min tilstedeværelse. Hun har ingen problemer med at jeg er der. Det hele fungerer lidt som den foregående samtale: Tahir oversætter til mig ind imellem og prøver kort at sætte mig ind i sagen, der åbenbart har kørt gennem en del år. Han har fortalt mig på forhånd, ja vi talte om det i går, at denne sag er kompleks og netop har kørt over længere tid. Sagen drejer sig om, at den somaliske kvindes mand har skullet redegøre for sit tilhørsforhold til Danmark i forbindelse med en familiesammenføring. Tahir har i denne forbindelse bistået med at skrive breve til og svare på breve fra Udlændingesservice og Integrationsministeriet i flere omgange. Han fortæller, at ministeriet krævede, som en del af beviset på, at den somaliske mand faktisk havde tilknytning til DK, at han skulle have haft fast arbejde her i landet de sidste 4-5 år. Manden har rent faktisk arbejdet fast de seneste 6 år så "den dør blev lukket" som Tahir udtrykker det. Nu kræver ministeriet så yderligere, at manden fremskaffer dokumentation for, at han har mén efter tortur i hjemlandet. Han og konen tilhører en minoritet i Somalia, der gennem tiden er blevet udsat for overgreb og det har tidligere i sagen indgået i argumenterne, at de af denne grund ikke kan vende tilbage. Tahir forbereder og starter på at skrive et nyt brev under samtale med kvinden. Hun forklarer lidt om deres situation, medens hun prøver at holde styr på de tre børn. Det viser sig, at manden har fået en aftale med en læge om en konsultation angående mén efter tortur – problemet er, at dette ikke kan nås indenfor den 14 dages frist som ministeriet har udstukket. Tahir fortæller mig, at kvinden og den lille familie er ved at give op. Hun er træt af at kæmpe og Tahir opmuntrer hende til at fortsætte og prøver at få hende til at tro på, at de nok skal få en opholdstilladelse. Han siger til mig at "hans hjerte ikke kan bære hvis de bliver udvist. (Feltdagbog december 2009)

Ovenstående klip viser netop et første eksempel på, at borgere, der oftest ikke ved hvor i det offentlige system de ellers skal henvende sig, benytter sig af de nye forsøgsinstitutioner.¹⁵ Disse borgere risikerer at "falde ud" af et offentligt system, der i

¹⁵ Her kan bl.a. henvises til redegørelsen for den politiske funktion af strukturreformens "forsøgsinstitutioner" inden for det arbejdsmarkedspolitiske område. Disse "forsøgsinstitutioner" banede vejen for de kommunale *jobcentre* som erstatning for de statslige AF-institutioner, der afskaffede den socialfaglige rådgivning og vejledning for de arbejdsløse kontanthjælpsmodtagere (se Christiansen og Klitgaard 2008, kap. 7). Tilsvarende kan disse "forsøgsprojekter" bane vejen for, at (nogle af) bibliotekerne omfunktioneres til at kompensere for den "sociale rådgivning og vejledning", der er trukket tilbage fra de forsømte områder, og som altså heller ikke findes på de kommunale jobcentre (jf. artiklen om "Statens venstre hånd og statens højre hånd" i dette temanummer).

stigende omfang og måske i særlig grad i de forsømte områder, præges af institutioner baseret på kontrol (Udlændingesservice, Jobcentrene osv.), der kan have vanskeligt ved at håndtere borgere, der befinder sig i den dominerede ende af det sociale rum. Det være sig etnisk danske såvel som indvandrere med en helt særlig type af problemer, fra de helt tunge sociale problemer til (sproglige) problemer med at forstå breve fra offentlige instanser. Disse borgere, der vel og mærke kommer frivilligt og *kan* bevare en anonymitet i dette "medborgercentrum" og det arbejde der konkret gøres i disse specifikke institutioner placeret i de forsømte boligområder, er centrale fokuspunkter i det videre arbejde med ph.d. afhandlingen. Arbejdet består mere konkret i at konstruere feltet for communitycenterarbejde. Centrale analytiske pejlemærker vil være (1) den feltinterne kamp om biblioteksarbejdets funktionsrationale i en virkelighed, hvor der for at klare dagligdagens udfordringer ansættes socialrådgivere, pædagoger, "kulturmedarbejdere" og samarbejdes med frivillige på de konkrete forsøgsinstitutioner (modstridende interesser internt i feltet), og (2) et blik på de eksterne reguleringer fra bureaukratisk og politisk side af dette felt (Delica 2009; 2010b).

Afsluttende vil vi endnu engang henvise til de mange specialer fra den omtalte *Feltanalyse-workshop* på Socialvidenskab på RUC med empiriske analyser af en række forskellige felter for velfærdsarbejde ("institutionsfelter"), der i forskellig grad har foretaget en historiserende feltanalytisk organisationsanalyse af de specifikke institutionsfelter. Disse analyser repræsenterer en række eksempler på, at BUM-modellen på én gang er et resultat af og et afgørende led i den bureaukratiske selvstændiggørelse og indsnævring af ledelsesarbejdet i den offentlige sektor til alene "økonomistyring", dvs. professionel ledelse i overensstemmelse med *New Public Management*-strategien (NPM). Et af de tidligste eksempler på en sådan ændring af de offentlige velfærdsinstitutioners ledelsesorganisation var Bertel Haarders Erhvervsskolelov (april 1989), der i kombination med moderniseringsprogrammets "mål- og rammestyring" afskaffede den faglige kollegiale medbestemmelse på erhvervsskolerne og reducerede skoleledernes arbejde til økonomistyring og registreret kontrol af lærernes timeforbrug.¹⁶

Via den konkrete case, Jyttes sag, har vi her synliggjort konkrete, sociale konsekvenser af strukturreformens ændringer af styrkeforholdet mellem det bureaukratiske felt (*højre hånd*) og de udførende professioner (*venstre hånd*), og i artiklens afsluttende afsnit har vi, via et eksempel fra et feltarbejde i feltet for medborgercenterarbejde, kort redegjort for nogle af de tidligste analytiske overvejelser over nye

¹⁶ Se *Erhvervsuddannelsesreformens Dokumentationsprojekt* (Mathiesen m.fl. 1993), hvor konsekvenserne (effekten) af reformens strukturelle og organisatoriske ændringer blev beskrevet som "mangelfuld pædagogisk ledelse", fordi vi anskuede den nye situation ud fra "venstrehåndens" (dvs. erhvervsskolelærernes) position – helt analogt til Henriette Holmsgaards analyser, nu 20 år senere, af "den rummelige skole", der er underlagt økonomistyringens eksternt fastsatte "mål og rammer", hvor skoleledernes arbejde også i stigende grad reduceres til økonomistyring på bekostning af det pædagogiske ansvar (Mathiesen 2009a: 124). Men vi undlod *dengang* (i evalueringsrapporten 1993) at relatere situationen til magtfeltet – ligesom den omtalte politologiske analyse af strukturreformen (se note 1 ovenfor og Mathiesen 2000, kap. 2).

former for "statens tilstedeværelse" i forsømte boligområder i Danmark – efter strukturen.

Kristian Delica, Stud. Ph.d. ved Institut for Miljø, Samfund og Rumlig forandring, RUC

Anders Mathiesen, lektor emeritus, Institut for Samfund og Globalisering, RUC

Referencer

- Andersen, J. og M. Frandsen. 2007. *Fra bibliotek til lokalsamfundscentre: - evaluering af Community Centre Gellerup*. (Research paper; 1/07). RUC: Research Papers fra MOSPUS.
- Amtsrådsforeningen 1988. *Notat om indsatsen overfor hjerneskadede*. Danske Regioners arkiv.
- Amtsrådsforeningen 1991. *Rapport om behandling og genoptræning af hjerneskadede*. Danske Regioners arkiv.
- Bekendtgørelse om VISO, 10.marts 2006.
- Bourdieu, P. 1996. *The State Nobility – Elite Schools in The Field of Power*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, P. 1997. *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. Hans Reitzels forlag: København.
- Bourdieu, P. 1999. Une révolution conservatrice dans l'édition. *Actes* nr. 126-127.
- Bourdieu, P. 2005. *The Social Structures of The Economy*. Polity Press: Cambridge.
- Bourdieu, P. 2006a. Om interesser og den symbolske magts relative autonomi. *Dansk Sociologi*, 16. årg. Nr. 4.
- Bourdieu, P. 2006b. Kampen om den symbolske orden. *Dansk Sociologi*, 16. årg. Nr. 4.
- Bourdieu, P. og L. Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Polity Press, Blackwell Publishers: Cambridge.
- Bourdieu, Pierre og L. Wacquant. 1993. From Ruling Class to Field of Power: An interview with Pierre Bourdieu on *La noblesse d'État*. In *Theory, Culture & Society*, vol. 10.
- Bourdieu, P. et. al. 1999. *The Weight of the World – Social suffering in Contemporary Society*. Polity Press: Cambridge.
- Christiansen, P. M. og M. B. Klitgaard 2008. *Den utænkelige Reform – Strukturreformens tilblivelse 2002-2005*. Syddansk Universitetsforlag: Odense.
- Delica, K. 2007. Det her er ikke standarder – en konstruktion af feltet for arbejde med senhjerneskadede i Danmark. Specialeafhandling, Institut for Samfund og Globalisering, RUC (Tilgængelig på <http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/2763/1/190807%20Endeligt%20Speciale.pdf>)
- Delica, K. 2009. Fighting Advanced Marginality? Thoughts on putting Bourdieu and Wacquant to work in deprived urban areas in Denmark. Paper præsenteret på dansk sociologkongres, januar 2010.
- Delica, K. 2010. "Dobbelthistorisering og konstruktionen af feltet for arbejde med senhjerneskadede i Danmark". I K. Larsen og K. Esmark (red.), *Hvorfor Bourdieu?* (under forberedelse).
- Delica, K. 2010b. Communitycenterarbejde: mellem avanceret marginalisering og social innovation. Ph.d. afhandling, Institut for Miljø, Samfund og Rumlig forandring, RUC (under udarbejdelse).
- Delica, K. og A. Mathiesen 2007. "Historiserende feltanalyse". I L. Fuglsang m.fl. (red); *Teknikker i samfundsvidenskaberne*. Forlaget Samfundslitteratur.
- Drachmann, H. 2009. Minister: reglerne er gode nok. I *Politiken* 13. dec. 2009
- DR 2 / Deadline 14/1-10
- Engberg, Aa. 2006. Behandling og genoptræning efter pludseligt opstået senhjerneskade. Hjerneskadeforeningen, Rosengrenen Aps.
- Florian, M. 2008. Felder und Institutionen. Der Soziologische Neo-Institutionalismus und die Perspektiven einer praxistheoretischen Institutionenanalyse. *Berliner Journal Für SOZIOLOGIE*, nr. 1:129-155.

- Hansen, J. A. 2004. Individuel aktivering i feltet for det arbejdsmarkedsservicerende arbejde. Working Paper. Nr. 12/2004, Institut Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi på RUC.
- Helbak, J. 2010. BUM – et eksemplarisk begreb. *Kritisk Debat*. Februar 2010. www.kritiskdebat.dk
- Holmsgaard, H. 2008. Inden for rummelighedens grænser – en konstruktion af feltet for lærerarbejde. Specialeafhandling, Institut for Samfund og Globalisering, RUC.
- Kommunernes Landsforening 2008. Organisering af hjerneskadeområdet efter reformen. Administrativ information udsendt 7.april 2008. Fra www.kl.dk.
- Mathiesen, A. m.fl. 1993. Erhvervsuddannelsesreformens Dokumentationsprojekt. SEL: København.
- Mathiesen, A. 2000. *Uddannelsernes sociologi*. Pædagogisk Forum, Christians Ejlers' Forlag: København.
- Mathiesen, A. 2001. "'Verdens elendighed' er omfattende og velorganiseret". *Dansk Sociologi*. 2/2.årg.
- Mathiesen, A. 2009a. Omtale af Henriette Holmsgaards speciale: Indenfor rummelighedens grænser – en konstruktion af feltet for lærerarbejde. *Praktiske Grunde – Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, nr. 1-2.
- Mathiesen, A. 2009b. Forsømte boligområder og sociale kampe. Omtale af Troels Schultz Larsens Ph.d. afhandling. *Praktiske Grunde – Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, nr. 3.
- Munk-Pedersen, T. 2008. Kommuner mangler viden om hjerneskade. Berlingske Tidende 1.januar 2008.
- Mørck, L. 2009. Leder. I *Fokus* oktober 2009.
- Rasmussen, L. L. 1997. Hvis jeg bliver gammel – en ældrepolitisk debatbog. Agenda. Frederiksværk.
- Ringkøbing, J. 2009. Børn med hjerneskade får ikke hjælp. Politiken 29.oktober 2009.
- Schaarup, T. og T. Wiboe Holm. 2006. Det er jo en måde at forvalte holdninger på – en konstruktion af feltet for arbejde med socialt udsatte børn og familier. Specialeafhandling, Forvaltning, RUC.
- Schultz Larsen, T. 2009. De forsømte. Skitse til en socialvidenskabelig analyse om relationerne mellem produktionen af forsømte boligområder, de sociale kampe om det boligsociale integrationsarbejde og den boligsociale integration. Ph.d. afhandling, ISG, RUC.
- Sundhedsstyrelsen 1997. Behandling af traumatiske hjerneskader og tilgrænsende lidelser. Redegørelse om nuværende og fremtidig organisation. København.
- Wacquant, L. 1996. "The Rise of Advanced Marginality: Notes on its Nature and Implications". *Acta Sociologica*, vol. 39.
- Wacquant, L. 2008a. *Fattigdommens fængsler*. Socialpolitisk Forlag.
- Wacquant, L. 2008b. *Urban Outcasts. A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Polity Press.
- Wacquant, L. 2009. *Punishing the Poor. The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Duke University Press.
- Wendelboe, C. 2006. Kommunalreform - BUM. SL Herude Nr.26.

Statens venstre hånd og statens højre hånd

Interview med Pierre Bourdieu¹

Spørgsmål: *Et af de seneste numre af Actes de la recherche, som De udgiver, havde sociale lidelser som tema.² Det indeholder adskillige interviews med folk, der ikke kommer til orde i medierne: unge fra forsømte boligkvarterer, småbønder, socialarbejdere. Rektoren for en gymnasial skole med problemer giver fx udtryk for sin bitterhed: i stedet for at koncentrere sig om at formidle viden er han mod sin vilje blevet en slags politibetjent. Tror De at individuelle og anekdotiske vidnesbyrd, som disse, kan fremme indsigten i en kollektiv elendighed?*

Bourdieu: I vores undersøgelse af sociale lidelser møder vi mange folk, der – ligesom denne skoleinspektør – er ofre for modsætningerne i den sociale virkelighed, og som oplever dem som personlige problemer. Jeg kunne også citere en projektleder, der har ansvaret for at koordinere alle foranstaltningerne i et "forsømt" kvarter i en mindre by i det nordlige Frankrig. Han konfronteres med modsætninger, der er det ekstreme udtryk for de problemer, som alle dem vi kalder "socialarbejdere" for tiden oplever: familierådgivere, ungdomspædagoger, underordnede funktionærer og ligeledes i stigende omfang lærerne i de forskellige skoleformer. Disse faggrupper udgør, hvad jeg kalder statens venstre hånd, alle dem der arbejder indenfor rammerne af de såkaldt udgiftskrævende ministerier, der inden for staten er sporene fra tidligere tiders sociale kampe. De står over for statens højre hånd, teknokraterne i finansministeriet, i de offentlige og private banker og i de ministerielle kontorer. En række af de sociale

¹ Interview med R. P. Droit og T. Ferenczi fra *Le Monde*, 14. januar 1992, trykt i Pierre Bourdieu, *Contre-feux*, Paris: Éditions Liber-Raisons d'Agir, 1998, s. 9-17.

² "La souffrance", *Actes de la recherche en sciences sociales*, no. 90, décembre 1991, og P. Bourdieu et al.: *La misère du monde* (Paris 1993) / *The Weight of the World* (Cambridge 1999).

kampe, som vi ser nu (og fremover vil komme til at opleve), er udtryk for den lavere statsadels oprør mod den ledende statsadel.³

Spørgsmål: *Hvordan forklarer De denne forbitrelse, disse former for fortvivelse og disse oprør?*

Bourdieu: Jeg tror statens venstre hånd har følelsen af, at den højre hånd ikke længere ved, eller endnu værre, i virkeligheden ikke vil vide, hvad den venstre hånd gør. I hvert fald vil den ikke betale for det. En af de vigtigste grunde til alle disse menneskers fortvivelse er, at staten har trukket sig tilbage, eller er ved at trække sig tilbage fra en række områder af det sociale liv, som den tidligere tog sig af og var ansvarlig for: socialt boligbyggeri, public service radio og TV, offentlige skoler, offentlige hospitaler osv., hvilket – i det mindste inden for nogle af områderne – er så meget mere foruroligende og skandaløst, efter som det er gennemført af en socialistisk regering, af hvilken man i det mindste havde kunnet forvente, at den ville optræde som garant for de offentlige tjenester og vederlagsfrie tilbud til alle "uden persons anseelse" ... Det, der beskrives som en politisk krise, og som kaldes anti-parlamentarisme, er i virkeligheden en fortvivelse over, at staten svigter som garant for de offentlige interesser.

Det forhold, at socialisterne ikke er så socialistiske, som de gerne vil forgive at være, er der ingen der tager anstød af: det er hårde tider og spillerummet for at handle er begrænset. Men det overraskende er, så meget de har bidraget til at undergrave tilliden til det offentlige: for det første ved deres handlinger i form af alle mulige foranstaltninger og politiske tiltag (jeg vil kun nævne medierne...), der tager sigte på at afvikle de sociale goder, som er opnået med *velfærdsstaten*, og måske frem for alt ved i den offentlige diskurs at lovprise private virksomheder (som om foretagsomhed kun kan udfolde sig i en privat virksomhed) og at opmuntre de private interesser. Alt dette er noget chokerende specielt for dem, der sendes frem i forreste linje for at udføre det såkaldte "sociale" arbejde for at kompensere for markedslogikkens mest utålelige mangler uden at give dem midlerne til at udføre deres arbejde ordentligt. Hvordan kan de undgå at få en følelse af konstant at blive snydt og ladet i stikken?

Man burde for længst have forstået, at deres oprør strækker sig meget længere end til spørgsmålet om løn, selv om den løn der bevilges er et utvetydigt udtryk for den værdi arbejdet og de arbejdere, der udfører dette arbejde, tillægges. Nedvurderingen af en arbejdsfunktion viser sig først og fremmest i den mere eller mindre latterligt lave løn den tildeles.

Spørgsmål: *Tror De, at politikernes handlingsspielfelt virkelig er så begrænset?*

³ Der hentydes her til Pierre Bourdieus bog *The State Nobility – Elite Schools in the Field of Power* (1996). O.a.

Bourdieu: Det er uden tvivl meget mindre begrænset, end de vil have os til at tro. Og i hvert fald er der et område, hvor de regerende har ubegrænset spillerum: det symbolske (rum). Eksemplarisk adfærd burde opfattes som en pligt for alle offentligt ansatte, specielt når de påberåber sig traditionen om at tjene de svagestes interesser. Men hvordan kan man undgå at komme i tvivl, når man ikke bare ser eksempler på korruption (undertiden quasi officielt, når nogle ledende embedsmænd tildeles bonusser) eller eksempler på forræderi over for det offentlige (ordet er uden tvivl for stærkt: jeg tænker på privatiseringer [*pantouflage*]⁴), men også alle former for uretmæssig tilegnelse af offentlige goder, begunstigelser og tjenesteydelser til private formål: nepotisme, favorisering (vore ledere har mange "personlige venner" ...),⁵ klientelisme?

Og så har jeg endnu ikke nævnt de symbolske profitter! Fjernsynet har uden tvivl bidraget lige så meget som den udbredte bestikkelse til at nedbryde de (stats)borgerlige dyder. Det har tiltrukket og hjulpet nogle selvoptagne og selvpromoverende typer frem på den politiske og den intellektuelle scene, som frem for alt er optaget af at blive lagt mærke til og beundret [*"m'as-tu-vu?"*]; i total modsætning til de værdier, der tidligere karakteriserede den offentlige funktionærs eller den politisk aktives stiltfærdige hengivenhed for fællesskabets interesser. Det er den samme egoistiske bekymring om at blive lagt mærke til (ofte på bekostning af nogle rivaler), der kan forklare, at brugen af "kundgørelses-effekten" [*effets d'annonce*]⁶ er blevet en så almindelig praksis i det politiske arbejde. For mange ministre synes en foranstaltning kun at have værdi, hvis den kan kundgøres og betragtes som gennemført samtidig med at den offentliggøres. Kort sagt, den omfattende korruption, der fører til skandaler, når den bliver afsløret, fordi den synliggør misforholdet mellem de erklærede værdier og praksis i den reelle virkelighed,⁷ er kun det ekstreme udtryk for alle de almindelige små "fejltrin": at skilte med et stort luksusforbrug og ivrigt at tilegne sig materielle og symbolske privilegier.

⁴ Det franske ord betegner det forhold, hvor ledende embedsmænd overgår fra ansættelse i staten til ledende positioner i private virksomheder ('de skifter tøfler') – det kan fx være som rådgiver eller konsulentvirksomhed for sin tidligere offentlige myndighed, eller som leverandør af tjenesteydelser til offentlige myndigheder fx renovation, privat ældreomsorg eller privathospitaler, eller det kan bare være som leder af en koncern som fx DONG, der samordner og privatiserer de tidligere kommunale og selvejende energiforsyningsvirksomheder. O.a.

⁵ Der hentydes til Francois Mitterand (fransk præsident 1981-1995), der var kendt for at belønne sine "trofaste venner" med fede ben og udnævnelser til vigtige poster. O.a.

⁶ Med dette udtryk henviste Bourdieu (i 1991) til den socialistiske minister Jack Lang, der for det meste begrænsede sit politiske arbejde til demonstrative kundgørelser af spektakulære beslutninger, hvis eneste "effekt" for det meste var, at han kom i medierne ("stjal overskrifterne"), og at beslutningerne som regel aldrig blev fulgt op. Denne form for politik, som Johannes Andersen har kaldt "Politik som diskursiv praksis" (1991), er efterhånden blevet standard: Medierne sætter fokus på enkelt-sager, og ministrene annoncerer straks en handleplan og/eller en lovændring. Både for medierne og for politikerne drejer det sig om at stjæle overskrifterne i medierne. Siden 2001 har Fogh Rasmussen regeringerne nærmest institutionaliseret en sådan praksisform som "værdipolitik". O.a.

⁷ Jf. hertil fx "Det politiske felt og symbolsk magt" i dette temanummer. O.a.

Spørgsmål: *Hvordan opfatter De, at borgerne reagerer på den situation, som De her beskriver?*

Bourdieu: Jeg har for nylig læst en artikel af en tysk forfatter om det gamle Ægypten. Han viser, hvordan der var to ting der blomstrede op i en periode med mistillid til staten og de offentlige goder: blandt de regerende medførte den manglende respekt for de offentlige anliggender en *øget korruption*, og blandt de dominerede medførte håbløsheden med hensyn til de verdslige goder en *øget religiøsitet*. På samme måde har man nu det indtryk, at borgerne, der føler sig afvist af staten (der, når det kommer til stykket, kun kræver materielle skatter og slet ikke hverken hengivenhed eller engagement), selv tager afstand fra staten og betragter den som en fremmed magt, som de så vidt muligt udnytter til deres private interesser.

Spørgsmål: *De talte om de regerendes ubegrænsede spillerum inden for det symbolske område. Det drejer sig ikke kun om den moralske adfærd, der blev nævnt. Det drejer sig også om sprogbrugen, ideer der kan mobilisere. Hvordan vil du forklare den aktuelle mangel på sådanne ideer?*

Bourdieu: Man har talt meget om de intellektuelles tavshed. Det, som overrasker mig, er politikernes tavshed. De mangler i ekstrem grad mobiliserende idealer. Det skyldes uden tvivl professionaliseringen af det politiske arbejde, og at de forudsætninger, der kræves af dem, der vil gøre karriere i partierne, i stigende grad udelukker engagerede fagfolk. Uden tvivl er det også, fordi definitionen af politisk arbejde er ændret med fremkomsten af en gruppe politikere, der på uddannelsesinstitutionerne (for politisk videnskab) har lært, at man hellere skal tale om styring og ledelse end om selvbeher-skelse, og at det i hvert fald er nødvendigt (i sin sprogbrug) at foregive økonomisk rationalitet for at virke seriøs eller helt enkelt for at udgå at se umoderne og gammeldags ud.

Fastlåst i IMFs (Den Internationale Valutafonds) snæversynede og kortsigtede økonomistiske verdensanskuelse, der også skaber problemer (og vil skabe problemer fremover) i Nord-Syd relationerne, undlader alle disse politikere, der kun er halv-studerede i økonomiske anliggender, selvfølgelig at tage hensyn til de reelle omkostninger – både på kort, men specielt også på længere sigt – af den materielle og psykologiske elendighed, der er den eneste sikre konsekvens af den økonomisk legitimerede *Realpolitik*:⁸ afvigende adfærd, kriminalitet, alkoholisme, trafikulykker osv. Også her ved den højre hånd, der er besat af spørgsmålet om at holde de økonomiske budgetter, ikke noget om de problemer den venstre hånd oplever, når den konfronteres med de "budgetmæssige begrænsninger" ofte meget bekostelige konsekvenser.

⁸ Tysk i original. O.a.

Spørgsmål: *Er de værdier, som staten tidligere lagde til grund for sine indgreb og offentlige tilbud, ikke længere troværdige?*

Bourdieu: De første til at lade hånt om disse værdier er ofte netop dem, der skulle stå vagt om dem. Kongressen i Rennes⁹ og amnestiloven¹⁰ har bidraget mere til at miskreditere socialisterne end ti års antisocialistiske kampagner. Og en "omvendt" politisk aktivist (i alle ordets betydninger) gør mere skade end ti modstandere. Men ti år med socialisterne ved magten har formået at fuldføre det projekt, der blev indledt i 1970'erne i liberalismens navn, og som gik ud på at nedbryde tiltroen eller tilliden til staten og ødelægge velfærdsstaten [*l'État-providence*]. Jeg tænker her specielt på boligpolitikken.¹¹ Den havde som erklæret formål at trække småborgerskabet væk fra de almennyttige boliger (og dermed fra "kollektivismen") og knytte det til privatejede familieboliger eller ejerlejligheder. Denne politik er på en måde kun lykkedes alt for godt.¹² Dens konsekvenser illustrerer det, jeg lige har sagt om de sociale omkostninger ved bestemte økonomiske praksisformer ("budgetstyring"). Denne politik er uden tvivl hovedårsagen til den rumlige segregation / opdeling, og dermed de såkaldte "forstadsproblemer".¹³

Spørgsmål: *Hvis man ville definere et politisk ideal, skulle det altså være en tilbagevenden til ideen om staten og de offentlige velfærdsgoder. De deler her ikke alle andres mening.*

Bourdieu: Alle andres mening, hvis mening er det? Er det de folk, der skriver i aviserne? Er det de intellektuelle, der taler for "mindre stat", og som alt for hurtigt synes at ville afskaffe det offentlige og de offentlige interesser i det offentlige ("almenvællet")? ... Vi ser her et eksempel på effekten af, at grupper med fælles overbevisninger (eller "tro") uden nærmere begrundelse sætter nogle absolut diskutabile teser uden for diskussionen.¹⁴ Man burde her analysere de "nye intellektuelles" kollektive arbejde. De har skabt et klima, der har begunstiget statens tilbagetrækning¹⁵ og i videre forstand den generelle indordning under økonomiens

⁹ Der henvises til Socialistpartiets kongres (15.-18. marts 1990), hvor modsætningerne mellem lederne for de forskellige tendenser i partiet (Lionel Jospin, Laurent Fabius og Michel Rocard) blev trukket meget klart op. O.a.

¹⁰ Der refereres til en lov, som primært gav amnesti til de generaler fra den franske hær i Algeriet, der ledede et kup-forsøg mod de Gaulles regering (april 1961). O.a.

¹¹ Se hertil fx P. Bourdieu; *The Social Structures of the Economy* (2005), spec. kap. 2. O.a.

¹² Ibid. kap. 3 og "Conclusion: The Foundations of Petit-Bourgeois Sufferings", spec. s. 186. O.a.

¹³ Jf. hertil Troels Schultz Larsen (*Praktiske Grunde* 3/2009) om "De forsmåede boligområder" i Danmark. O.a.

¹⁴ Bourdieu henviser her til "de nye intellektuelles" tavse indforståethed med den nyliberalistiske økonomistiske dagsorden, som en variant af symbolsk vold – se hertil fx om "det akademisk ubevidste" og "de medieintellektuelle" i foredraget om *Forskning og handling*, *Praktiske Grunde* 3-4/2007, s. 26-28. O.a.

¹⁵ Se hertil "Transformations in the Structure of the Field of Power" i *The State Nobility* (1996, s. 338) om "de nye intellektuelle": *the managerial intellectuals*, de "professionelle" ledere; og det centrale kapitel i *Weight of the World* (1999), s. 181-188 om statens tilbagetrækning. O.a.

værdiorientering. Jeg tænker her på det man har kaldt "individualismens tilbagevendende"; det drejer sig om en slags selvopfyldende profeti, der tenderer til at nedbryde velfærdsstatens filosofiske grundlag og frem for alt forestillingen om det kollektive ansvar (for arbejdsulykker, sygdom og social elendighed), denne den sociale (og sociologiske) tænkningens helt grundlæggende landvinding. Den tilbagevendte fokusering på individet tillader også, at man kan "give offeret skylden": han eller hun er alene ansvarlig for sin egen ulykke, og at man kan prædike doktrinen om *self help*¹⁶; og alt dette under dække af den utrætteligt repeterede nødvendighed af at begrænse virksomhedernes (og statens) udgifter.

Den panikreaktion, som krisen i '68 fremkaldte: en symbolsk revolution, der ry-stede og foruroligede alle med en mindre kulturel kapital, og som skabte gunstige betingelser for en kulturel restauration, der betød, at de omtalte politiske statskundskabs-termer (*la pensée Science-Po*) erstattede "formand Maos tanker" (efterfølgende forstærket af det – uventede – sammenbrud af de sovjetiske regimer). I den intellektuelle verden pågår der i dag en kamp, som går ud på at skabe og udbrede nogle "nye intellektuelle", altså en ny definition af de intellektuelle og deres politiske rolle, en ny definition af filosofien og af filosofferne, der for fremtiden vil være optaget af slørede diskussioner om en politisk filosofi uden fagligt teknisk indhold, en samfundsvidenskab begrænset til valgaftens-politologi og til ukritiske kommentarer til uvidenskabelige kommercielle meningsmålinger. Platon havde et meget rammende ord for den slags folk: *doxosoffer*; disse "menings-magere-der-opfatter-sig-selv-som-videnskabelige" (jeg gengiver her ordets tredobbelte betydning) formulerer politiske problemer i de samme termer som forretningsmændene, politikerne og de politiske journalister (altså lige netop dem der har råd til at bestille og betale opinionsundersøgelser...).

Spørgsmål: *De har lige nævnt Platon. Kan sociologens holdning sammenlignes med filosofiens?*

Bourdieu: Modsat doxosoffen sætter sociologen, ligesom filosofen, spørgsmålstegn ved de indlysende selvfølgeligheder og specielt, når de præsenterer sig som spørgsmål – egne eller andres. Det protesterer doxosoffen inderligt imod, og han opfatter det som politisk tendentiøst at anfægte den helt igennem politiske underkastelse, som den ubevidste overtagelse af nogle *almindelige sandheder* [*lieux communs*] – i Aristoteles' betydning – indebærer: dvs. nogle begreber eller teser ud fra hvilke man argumenterer, men som ikke gøres til genstand for diskussion.

Spørgsmål: *Har De ikke på en måde en tendens til at gøre sociologen til en filosof-konge, der alene kender de virkelige problemer?*

¹⁶ Engelsk i orig. O.a.

Bourdieu: Det jeg frem for alt forsvarer er muligheden for og nødvendigheden af den kritiske intellektuelle, og først og fremmest kritikken af den intellektuelle *doxa*, som doxosofferne udspreder. Der eksisterer ikke noget virkeligt demokrati uden en ægte kritisk modmagt. De intellektuelle udgør en sådan meget betydningsfuld modmagt. Derfor betragter jeg bestræbelserne på at miskreditere de nulevende og afdøde kritiske intellektuelle – Marx, Nietzsche, Sartre, Foucault og andre, som man slår sammen under etiketten "Pensée 68"¹⁷ – for at være lige så farlige som bestræbelserne på at nedbryde de offentlige aktiviteter, og alle disse bestræbelser indgår i den samme verdensomspændende restaurationsbestræbelse.

Jeg ville selvfølgelig hellere have haft, at alle intellektuelle altid havde levet op til det enorme historiske ansvar, der tilkommer dem, og at de i deres handlinger altid havde investeret ikke alene deres moralske autoritet men også deres intellektuelle kompetence – på samme måde som Pierre Vidal-Naquet, bare for at nævne et eksempel, der investerede al sin viden om videnskabelige historiske metoder i en kritik af fejlagtige anvendelser af historien.¹⁸ Men når det er sagt, så "afviser jeg at vælge det mindste af to onder", for nu at citere Karl Kraus. Jeg har ikke meget til overs for de "uansvarlige" intellektuelle, men jeg er endnu mindre glad for de ansvarlige "intellektuelle" (de omtalte "nye intellektuelle" i ledende positioner), disse alvidende hurtigskrivere [*polygraphes polymorphes*], der producerer deres årlige skrivelser mellem et par bestyrelsesmøder, nogle pressekonferencer med tilhørende receptioner og gentagne optrædener i TV.

Spørgsmål: *Hvilken rolle ønsker De så, de intellektuelle skal spille specielt i relation til skabelsen af et samlet Europa?*

Bourdieu: Jeg ønsker at forfatterne, kunstnerne, filosofferne og videnskabsfolkene kan gøre sig gældende inden for alle de specifikke områder af det offentlige liv, hvor de er sagkyndige og kompetente. Jeg tror at alle ville have meget at vinde, hvis det intellektuelle livs logik – dvs. princippet om argumentation og modbevis – bredte sig til det offentlige liv. I dag er det alt for ofte det politiske livs logik – dvs. angiveri og nedrakning, "sloganisering" og forvanskning af modstanderens ideer – der breder sig til det intellektuelle liv. Det ville være godt, hvis "skaberne" kunne opfylde deres funktion som offentlighedens tjenere og undertiden bidrage til den offentlige velfærd.

På europæisk niveau betyder det simpelthen at anlægge et mere universalistisk perspektiv og dermed at markere en etape på vejen til en universel stat, der selv i intellektuel henseende er langt fra at være realiseret. Faktisk ville der ikke være vundet stort, hvis *eurocentrismen* erstattede de gamle kejserlige nationers "sårede" nationalisme.¹⁹ Nu hvor 1800-tallets store utopier har vist sig at føre til fordærv og sociale

¹⁷ Der hentydes her til Luc Ferry og Alain Renauts bog *La pensée 68* (Paris 1985). O.a.

¹⁸ P. Vidal-Naquet: *Les Juifs, la mémoire et le présent* (Paris, bd. I 1981 og bd. II 1991).

¹⁹ Jf. hertil "Modstridende interesser i staten" i dette temanummer, hvor Bourdieu folder denne kritik lidt mere ud. O.a.

lidelser, er det påtrængende nødvendigt at skabe betingelserne for en kollektiv rekonstruktion af et univers af realistiske idealer, der er i stand til at mobilisere folks viljer uden at mystificere deres forestillinger.

Paris, december 1991

Modstridende interesser i staten

Pierre Bourdieu

Jeg har fortolket det foreslåede tema frit og vil præsentere nogle overvejelser baseret på en historisk analyse af den moderne stats genese. Jeg vil anvende en repetition af statens genese som redskab til at bryde med den almindeligt anerkendte fremstilling af staten.¹ Den tese, som jeg vil fremføre – og jeg formulerer den her indledningsvis med fare for at ødelægge spændingen – går ud på, at staten grundlæggende er tvetydig og i hele sit virke sætter spørgsmålstejn ved det alternativ, vi her bliver præsenteret for, det klassiske alternativ, der kan symboliseres ved Hegel og Marx: på den ene side den Hegelianske forestilling om bureaukratiet som en universel kategori med en intuition og en vilje i overensstemmelse med almenvellets interesser (en forestilling der ofte forekommer hos sociologer, navnlig Durkheim, der opfatter staten som et organ for omtanke, et rationelt redskab med den opgave at realisere almenvellets interesser); på den modsatte side den marxistiske forestilling, hvor bureaukraterne er det universelles usurpatorer,² der uretmæssigt tilegner sig det universelle og optræder som om de offentlige ressourcer er deres private ejendom. Vi har alle dette alternativ i vores hoveder, og i mine øjne udgør det en forhindring for en analyse af staten, der netop er karakteriseret ved en tvetydighed, en slags sameksistens af disse to modstillede egenskaber – der på én og samme tid er modstridende og komplementære for så vidt som det universelle i staten er rodfæstet i det partikulære. Det er den tese, som jeg vil forsøge at argumentere for.

[1. *Kapitalkoncentration: magt*]

Jeg vil nu meget hurtigt og mangelfuldt skitsere statens genese, som jeg ser det, den moderne europæiske stats genese, hvad enten det er den franske eller den engelske

¹ Den foreliggende tekst er en oversættelse af Bourdieus bidrag til Emmanuel Wallersteins kollokvium "Idéologies de l'Avenir" i Paris, Séance V (13. marts 1993) med temaet "l'étatisme et l'anti-étatisme", ledet af Etienne Balibar. Teksten har tidligere været publiceret under titlen "On the Fundamental Ambivalence of the State", *Polygraph* 10 (1998), s. 21-32. O.a.

² Bourdieu deltager i en marxistisk diskussion om staten, og han bruger her Marx' klassiske udtryk. O.a.

model. Man kan beskrive denne proces som en tilblivelsesproces i ordets stærkeste betydning: dvs. en proces i kraft af hvilken en virkelighed, der ikke har været kendt tidligere, konstitueres (man kunne sige en orden i Pascalsk betydning). Denne proces kan beskrives som en koncentration af forskellige slags kapital. For det første, koncentration af en kapital af fysisk magt. Denne proces har alle teoretikere lagt mærke til: den er indeholdt i Max Webers klassiske definition, som alle gentager, ifølge hvilken staten har monopol på legitim voldsudøvelse, og den er gentaget af Elias og, mere nyligt, af Charles Tilly. Altså koncentration af fysisk magt i form af hæren og politiet (forskellen mellem disse to, der i udgangspunktet var relativt udifferentierede, er historisk udviklet i tidens løb).

For det andet koncentration af økonomisk kapital: Tillys nyere arbejder – der i mine øjne er ekstremt vigtige – viser klart forbindelsen mellem koncentrationen af fysisk magt og økonomisk magt. De første bestræbelser på at samle økonomisk kapital gennem skatter er knyttet til nationale krige, og de to koncentrationsprocesser indgår i en dialektisk relation. Jeg burde straks sige, at disse to koncentrationsprocesser, af fysisk magt og økonomisk kapital, ikke finder sted uden koncentrationen af en anden slags kapital, som jeg vil trække frem til sidst, men som måske i virkeligheden er den vigtigste: koncentrationen af den kapitalform, som jeg kalder symbolsk, dvs. en kapital vedrørende anerkendelse af magtens legitimitet osv.³

For det tredje, koncentration af kulturel kapital eller, mere generelt, informationskapital, en akkumulationsform der giver sig udtryk i fx statistikker, kartografi, arkiver osv. Man kan iagttage, hvordan denne akkumulation nødvendigvis er knyttet til akkumulationen af økonomisk kapital for så vidt som de tidligste regnskaber, de første matrikel-oversigter, de første folketællinger osv. er knyttet til skatteopkrævningen og til koncentrationen af økonomisk kapital.

Den sidste proces, der er den vigtigste, men som altid lades uomtalt i beskrivelserne af disse processer, der har skabt staten, er koncentrationen af det, som jeg har kaldt symbolsk kapital. Én af de vigtigste dimensioner af denne symbolske kapital er retten (dvs. koncentrationen af domsmagt i den statslige myndigheds hænder, og det vil i udgangspunktet sige kongens), der især sætter sig igennem ved hjælp af appel proceduren, hvilket betyder, at de feudale processer på en måde gradvis bliver fordoblet med de centrale processer, som konstituerer en domstol af sidste instans, en sidste proces ved højere instans, der tillader at efterprøve de mere partikulære lokale processer (analogien til fx konstruktionen af den Europæiske stat – EU – springer i øjnene). Koncentrationen af juridisk magt er altså en vigtig dimension i koncentrationen af, hvad jeg kalder symbolsk kapital. Men det er kun et specifikt eksempel på symbolsk magt. Og for at forstå denne proces kunne man tage overgangen fra ære til æresbevisninger som et anskueligt eksempel. Det vil jeg forklare. Der er en helt vid-

³ For en konkretisering se fx samtalen med Effi Böhlke om DDR-statens sammenbrud i dette temanummer. O.a.

underlig bog af Arlette Jouana,⁴ der viser hvordan kongemagten gradvist tiltager sig retten til at adle, at tildele titler: adelen, der var adelige af fødsel og i kraft af anerkendelse fra ligemænd og fra ikke-adelige, overgår langsomt til at blive adel i kraft af kongelig udnævnelse; man (over)går fra feudal ære til æresbevisninger, der er tildelt af en central instans, og denne koncentrationsproces illustrerer klart forbindelsen mellem alle de kapitalformer, som jeg lige har beskrevet: fx forudsætter koncentrationen af symbolsk kapital tilvejebringelsen af registre, skabelsen af autoriteter, der er i stand til at afgøre retstvister og til at anerkende de forskellige fordringers gyldighed eller omvendt at underkende dem.

Denne proces gør det muligt at forstå det, der forekommer mig at være absolut centralt i statens opståen, dvs. statens evne til at udøve magten til at udnævne, en ekstremt mystisk magt (selv om den hører til de realiteter, der er så almindelige, og som i den grad er selvfølgeliggjort af vores internalisering af de historiske erfaringer, at vi er holdt op med at undre os over det). I virkeligheden er der ikke noget mere mystisk end en udnævnelse: det er et kvasi-magisk indvielsesritual. (Hvis jeg havde haft mere tid, ville jeg have vist, at de forfattere, der kan være til størst nytte for at forstå en udnævnelse, uden tvivl er Marcel Maus og hans essay om magi og Ernst Kantorowicz, osv.).

Magten til at udnævne er altså resultatet af en koncentrationsproces, der gør kongemagten til "the font of all honors"⁵ – det er Blackstones formulering om Englands konge. Disse æresbevisninger er fx universitetstitler og -grader, adelstitler, professionstitler, autorisationer, alt det der får en person eller et kollektiv til at fremstå, som om de har ret til, at være det de er. Det bedste eksempel er "korporationen": de første kanonister [kirkeretlige lærde⁶] der bidrog til at konstruere staten, som vi kender den, støttede sig stærkt til korporations-modellen, hvor kirken er korporationen par excellence. De gjorde sig mange overvejelser over korporationens eller korpsets meget mystiske realitet: et kollektiv der transcenderer summen af dets medlemmer. Her må jeg henvise til Kantorowicz: kanonisterne taler om *le mystère du ministère*.⁷ Repræsentationens magi er mysteriet om ham, der er blevet bemyndiget til at være *plena potentia agendi*, den befuldmægtigede,⁸ der inkarnerer et kollektiv, som ofte kun eksisterer i kraft af ham (kollektivet skaber ham og han skaber kollektivet), inkarnationen af et korps i en krop (kanonisterne bruger disse termer). Inkarnationen af en social enhed – der til en vis grad kun eksisterer igennem den person, der inkarnerer

⁴ Arlette Jouana: *Devoir de révolte, la noblesse française et la gestation de l'État moderne, 1559-1561*. Fayard, Paris 1989. O.a.

⁵ "Alle æresbevisningers kilde". O.a.

⁶ Til forskel fra de senere dominerende *legistes*, dvs. sekulære retslærde. O.a.

⁷ Se hertil Bourdieu, "Repræsentationens magi", *Social Kritik* nr. 100 (2005), s. 50-57 og Loïc Wacquant, red., *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, Polity Press 2005, s. 9, note 11: "Mysterium er latin for det oldgræske *mysterion*, der oprindeligt betød 'hemmelig ritus' og senere henviste til noget uforklaret eller uforklarligt, mens *ministerium* udviklede sig til at betyde tjeneste, embede, erhverv eller håndværk (stavet som *misterium*)". På fransk betyder *ministère* både ministerium og præsteembede, altså kirkens talsmand. O.a.

⁸ Den der har fået fuldmagt til at handle for kollektivet. O.a.

den – i en biologisk krop er et meget mystisk fænomen. Paven er kirken. *L'État, c'est moi*. Universitetet er rektor osv.

Med andre ord, denne koncentrationsproces fører til skabelsen af en ekstremt mystisk transcendent realitet, der ikke kan reduceres til dem der legemliggør den, og som tildeler dem, der legemliggør den, en magt, der transcenderer det partikulære ved den person, der besidder den og gør den virksom [dvs. gør brug af den – O.a.]. Denne meget mystiske form for magt manifesterer sig i særlig grad i udnævnelsesritualet og i "underskriften". Underskriften er en magisk bureaukratisk handling. Da jeg var ung udforskede jeg islam, og jeg så marabouterne [de hellige mænd] skrive kabbalistiske formler på et stykke papir, som gav papiret en magisk værdi. Republikkens præsidents underskrift på en udnævnelsesskrivelse er lige så magisk som en amulet; men vores snævert rationalistiske syn på disse fænomener afskærer os fra at se det. Kanonisternes spil med ordene *mysterium* og *ministerium* minder os om vore statslige institutioners beskaffenhed.

Hvorfor denne lange omvej gennem så fjerne områder? Fordi det er, hvad det drejer sig om, når vi beskæftiger os med staten. Jeg ville gerne have citeret en tekst af Hume, der siger, at "politiske filosoffer ikke i tilstrækkelig grad undrer sig over, hvor let det er at udøve magt".⁹ Måske fordi de intellektuelle til enhver tid har en slags kritisk, anarkistisk tilbøjelighed, så undrer de sig ikke tilstrækkeligt, når de ser, hvor let de statslige myndigheder skaffer sig lydighed. Og de undrer sig ikke over, hvor overraskende det er, at folk bøjer sig for de regler, der udgør hverdagslivets almindelige orden. Når jeg har læst denne tekst af Hume med så stor opmærksomhed, så er det fordi jeg også undrer mig over dette fravær af forundring. Jeg finder, at der er noget bemærkelsesværdigt ved det faktum, at den statslige orden sætter sig så let igennem, om end der også er alle former for overtrædelser af loven (i begyndelsen gjorde folk oprør imod skatten, i dag har vi skattesnyderi), der får os til at glemme i hvor høj grad den statslige orden sætter sig igennem. For at forstå omfanget af statens herredømme, er det nødvendigt at inddrage alt det, som jeg lige har erindret om, dvs. den symbolske kapital, som almindeligvis glemmes i (sådanne) analyser. Ifølge Max Webers klassiske definition er staten karakteriseret ved et monopol på legitim anvendelse af vold (underforstået fysisk magt). Jeg vil tilføje, at staten defineres ved monopolet på legitim fysisk og *symbolsk* vold, hvor magten til at udnævne er denne symbolske volds form par excellence, en vold der udøves med en slags indforståelse [*complicité*] fra dem, der underlægger sig den.¹⁰

Denne meddelagtighed består i en form for anerkendelse, der indebærer medviden, men ikke i den almindelige betydning af bevidst viden: det er en praktisk anerkendelse, der kommer i stand gennem handling og uden bevidsthedens mediation. Den statslige orden hviler på en sådan symbolsk vold; dvs. (for at komprimere en

⁹ Se fx den fulde ordlyd i citatet fra David Hume: "On the First Principles of Government" (1758) i Bourdieu, *Af praktiske grunde*, København 1997, s. 127 og i Bourdieu, *Meditationen*, Suhrkamp 2000, s. 228. O.a.

¹⁰ Se fx samtalen med Effi Böhlke i dette temanummer, hvor Bourdieu også præciserer brugen af termen *complicité*. O.a.

lang analyse, som jeg ikke har tid til at gennemføre) den beror på en overensstemmelse mellem den objektive ordens strukturer og de mentale strukturer hos dem, der bliver underkastet denne orden. Når staten sætter sig så let igennem, når den så let gennem sætter sin symbolske magt, så er det fordi staten (inden for en bestemt jurisdiktion svarende til dens territorium) er i stand til uhindret at gennem sætte nogle mentale strukturer, der er i overensstemmelse med dens strukturer. Med andre ord, når staten udøver sin dominans så gennemgribende og så let, så er det fordi den er i stand til at påtvinge os alle statens tanker eller statens tænkemåde, eller en måde at tænke staten på (ved hjælp af alle former for formidling, skolesystemet osv.). Og det er denne overensstemmelse mellem statsinstitutioners objektive strukturer og de strukturer, som man kan kalde subjektive – i den betydning at de er immanente i subjekternes, de konkret handlende individers tanker – det er denne overensstemmelse, der udgør grundlaget for den statslige orden, som vi kender den.

[2. Universalisering og monopolisering: standardisering]

Jeg kan nu give mig i kast med alternativet mellem etatisme og anti-etatisme eller anarkisme, der ofte tangerer distinktionen socialisme / liberalisme (det er to parallelle modsætningspar, der ofte forveksles; mange diskussioner – frem for alt i den aktuelle situation med en ikke-ekspliciteret nyliberalisme – beror på denne forveksling mellem disse to modsætningspar). Denne modstilling forekommer mig at være overfladisk, og den holder ikke over for den type analyse, jeg her har skitseret. Ud fra logikken i det perspektiv jeg har anvendt, ser man, som jeg indledende formulerede det, at staten grundlæggende er tvetydig (for nu at sammenfatte det i en enkelt sætning) for så vidt som ensliggørelses- eller samordningsprocessen [*unification*], koncentrationsprocessen næsten uundgåeligt også er en monopoliseringsproces (ensliggørelse / monopolisering er etymologisk det samme). Jeg vil forsøge at vise, for det første at disse to processer historisk ikke kan adskilles, og derefter stille spørgsmålet: om dette sammenfald er uundgåeligt og nødvendigt eller om det bare er historisk, kontingent. Det rejser også spørgsmålet om hvilke kræfter, der ville kunne mobiliseres for at forsøge at gøre noget for at koncentrationsprocesserne, standardiseringsprocesserne ikke nødvendigvis bliver monopoliseringsprocesser. Det er et meget konkret problem, som man kan stille vedrørende Europa: vil den *aktuelle situation i Europa* genskabe den proces, som de moderne stater er resultater af, hvilket vil sige koncentrationen af de fordele, der er forbundet med at staten eksisterer, i hænderne på en statsadel (et "Eurokrati"), først og fremmest det universelle [*l'universel*], der er et resultat af at staten blev konstrueret? Med andre ord: vil konstruktionen af *den europæiske stat* som en universaliseringsproces nødvendigvis medføre en monopolisering af det universelle? En monopolisering af det universelle er den mest uacceptable form for monopolisering. Og netop fordi jeg er af den overbevisning, at staten konstruerer det universelle, stiller spørgsmålet om statens magtmonopol sig – for mig at se – på en særlig dramatisk måde.

Jeg går lidt tilbage for mere detaljeret at vise, hvordan samordningen [*l'unification*] ledsages af en universalisering, der samtidig er en monopolisering. Samordningsprocessen, der fandt sted mellem, lad os sige, det 12. og det 20. århundrede, blev aldrig helt gennemført. Lad os tage markedet for symbolske goder som eksempel. For at give en konkret forestilling om, hvad jeg lægger i dette udtryk, vil jeg kort redegøre for et fuldt ud empirisk arbejde, som jeg foretog for nogle år siden om de ugifte mænd i en region i Syd-Frankrig,¹¹ og hvor jeg mener at have vist, at gruppen af ungkarle var det der blev slutresultatet af standardiseringen [*l'unification*] af markedet for symbolske goder [eksemplificeret ved kriterierne for mænds værdi på ægteskabsmarkedet – O.a.]. Meget kort fortalt er det sådan, at mange af de franske provinser i tilbagegang i nogen grad har bevaret deres lokale traditioner, hvad angår ægteskabstransaktioner, forældreroller, sociale omgangsformer og æstetiske værdier. Som konsekvens heraf havde en bonde fra Bearn med en "bondsk" fremtoning stadig [umiddelbart efter 2. verdenskrig – O.a.] værdi på ægteskabsmarkedet. Men standardiseringen af markedet for kulturelle og symbolske goder medfører, at de normer, der gælder på markedet for kulturelle goder centralt, og dermed for ægteskabsmarkedet centralt, overføres til selv de mest afsides liggende og tilbagestående provinser, specielt til kvinder, der – idet de tog dette værdisæt til sig – fandt at de mandlige partnere, som de fik tilbudt i det lokale marked, var uden værdi, og derfor endte de som ungkarle. (Man kan i dette eksempel se, at koncentrationsprocessen aldrig er helt gennemført, og at det centrale monopol aldrig udstrækker sig til alle livets kulturelle aspekter.) Når det er sagt, skal det også siges, at denne samordningsproces er en universaliseringsproces. Jeg vil uddybe dette punkt. Det er klart, at nationalstaten konstruerer sig selv i opposition til det lokale i form af en *de-partikularisering*, idet den transcenderer det regionalt partikulære, osv.: Nationalstaten konstruerer sig selv i kraft af, at den har tilgang til en højere grad af universalisering. Når det er sagt, så skal det også siges, at disse nationalstater ikke er universelle stater. Disse nationalstater konstruerer altid sig selv op imod andre nationalstater. Dvs. at hvis der er tale om en *de-partikularisering*, så er det en relativ *de-partikularisering*, en relativ universalisering. Alt det, jeg her siger, kunne siges om *Europa i den aktuelle situation*: Unionsprocessen giver en højere grad af universalisering, men den fører ikke til den universelle stat; som alle andre stater konstrueres *denne overnationale stat* i udtalt opposition til andre, som det fremgår i sager vedrørende nationalitet, indfødsret osv. Dvs. samordningen [*l'unification*] ledsages af en relativ universalisering, en *de-partikularisering* og mere omfattende en fratagelse af indfødsretten [dvs. de nationale særrettigheder – jf. Bearn-bønderne, der blev frataget de lokale særrettigheder. O.a.].

¹¹ Bourdieu henviser her til Bearn-studierne fra 1962, som han i 1989 for tredje gang var vendt tilbage til for at re-analisere dette empiriske materiale som netop en konkret og forståelig virkeliggørelse af markedet for symbolske goder, dvs. som en model for effekten af symbolsk standardisering. O.a.

[3. Overgangen fra dynastisk til bureaukratisk stat: symbolsk standardisering]

Også her gælder det: at jeg ikke kan præsentere en gennemført argumentation, og jeg viser kun argumentations-modellen i form af et billede. Man kunne sige at processen, der konstruerer staten, er indeholdt i overgangen fra kongens bror til kongens minister.¹² Det er overgangen fra én transmissionsform, en overførelse af magt baseret på blodets bånd, på slægten, på familien osv. (hvor modellen er den dynastiske stat), altså forstået som kvasi-naturlig og under alle omstændigheder i stand til at kunne legitimere ved at referere til naturen og teorier om blodets bånd, arv osv., til en transmissionsform, hvor overførelsen af magt er formidlet af (altid relative) universelle foranstaltninger, som fx skolesystemet. For eksempel begyndte kongens ministre fra det 12. århundrede at modtage en oplæring, der ikke lignede den, som kongens brødre fik, og de [retskyndige] begyndte at blive uddannet på skole. Skolen er en legitimeringsinstans og derfor også en universaliseringsforanstaltning; og samtidig blev bureaukratiske forbindelser sat i stedet for blodets bånd (det er den bureaukratiske stats-model). Det var med den betydning, jeg talte om fratagelse af indfødsretten, men det må jeg lige præcisere. Med et slag blev statens tænkemåde ændret. Fra det 12. århundrede op til og med den franske revolution har juristerne arbejdet på dette ekstremt vanskelige forehavende / projekt, der bestod i at konstituere en ny tænkemåde, en tænkning i termer af *offentlighed*. Jeg vil ikke opholde mig ved det her, fordi det kunne føre for vidt. Kun et enkelt eksempel, det som altid anvendes: vægt- og måleenhederne. Da jeg arbejdede med det kabylske sprog lavede jeg meget omhyggelige fortegnelser over måleenhedernes navne, og jeg fandt ud af at de varierede fra klan til klan, fra stamme til stamme, hvad der kunne give anledning til stridigheder (albuemål kunne variere med armlængden hos den der udmålte). Overgangen til standardiserede, universaliserede, centralt fastsatte vægt- og måleenheder repræsenterer selvfølgelig et fremskridt i retning af universalisering: man kan blive enige, man kan foregribe en masse konflikter.

Det er en metafor for alle de processer, der især viser sig inden for det retlige område, i kraft af standardiseringen af de lokale retsregler, osv. Men denne universaliseringsproces gennemføres af sociale aktører [*agents*], de første tjenestemænd, der såvel i Frankrig som i England meget ofte er jurister, der fremmer det universelle, fordi de har en interesse i det universelle. Disse sociale agenter har bidraget til at skabe staten, som vi kender den, både ved at opfinde praksisformerne og ved at opfinde de særlige diskurser til at retfærdiggøre disse praksisformer. (De fleste af den politiske filosofis værker – som vi kender og som vi ofte behandler ligesom vi behandler filosofiske værker, dvs. som diskurser, der skal betragtes som tekster i og for sig selv [*en eux-mêmes et pour eux-mêmes*], uafhængigt af de funktioner de måtte have haft for dem, der skrev dem – var politiske interventioner.¹³) De fleste af disse forfattere var

¹² Se hertil Bourdieu, "From the King's House to the Reason of State: A Model of the Genesis of the Bureaucratic field", Loïc Wacquant, red., *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, Polity Press 2005, s. 29-54. O.a.

¹³ Se hertil om de seneste 20 års nye statshistorikere i artiklen om "Statens praksisformer" i dette temaNumer. O.a.

nogle folk, der under dække af at beskrive staten frembragte en stat, der passede til deres interesser, der til en vis grad var universelle interesser. De har forfægtet det universelle, fordi de havde interesse i det universelle. De var forbundet med det universelle. (Når man endnu engang tænker på eurokraterne, tror jeg analogien giver sig selv.) Disse folk har gjort sig selv til en slags *statsadel* ved at lave en stat, om hvilken de sagde, og som gennem dem sagde, at for at kunne styre den, var det nødvendigt at være som dem, dvs. universelle, *rettens* indehavere [*détenteurs du droit*]. Den franske revolution ligger ud fra denne logik fuldt og helt i forlængelse af den forudgående periode; den var kun fuldførelsen af en proces, der begyndte i det 12. århundrede. Disse folk har lavet staten, og de lavede sig selv ved at lave staten, og de gjorde det på en sådan måde, at de var de eneste, der var i stand til at udøve den [symbolske] magt, som de var i færd med at opfinde. Det vil sige, at de på én gang konstituerede staten og deres eget monopol på statsmagten.

Mærkeligt nok bliver integration og dominans ofte modstillet (jf. den indledende henvisning til modstillingen af Hegel og Marx). Det er endnu engang en af de dualismer, som vi alle har i hovedet, frem for alt hvis vi er sociologer: Durkheim, integration, Marx, dominans... I virkeligheden er det en falsk modstilling; for at dominere er det nødvendigt at integrere. Eksemplet med ungkarlene fra Bearn, som jeg brugte for et øjeblik siden, illustrerer det. For at kunne fordømme ungkarlene fra Bearn til et liv som ugifte, var det nødvendigt at gennemsnitte en symbolsk orden, i hvilken de mistede enhver værdi (på ægteskabsmarkedet). Så længe de havde deres lokale særeheder, deres lokale danse, deres lokale vaner, deres lokale tale klarede de sig meget fint. Fra det øjeblik, hvor deres tale blev en dialekt, hvor deres danse blev landlige, hvor "bondsk" [*paysan*] blev et skældsord som bilisterne brugte, osv. var de færdige. Med andre ord, de måtte integreres og integreres via skolen, der gav dem og deres potentielle partnere en standardiseret forestilling om, hvad der har eller ikke har værdi, om den legitime måde at tale, om den legitime måde at omgås pigerne, osv.; derfor bliver de på det tidspunkt forkastet som værdiløse. Det er kapitalkoncentrationen, der skaber kapital. Man kan kun tænke provinsen relationelt, og det provinsielle er ganske enkelt det, der ikke er som i Paris, det der ikke er kapitalen / som i hovedstaden;¹⁴ og det provinsielle bliver på denne måde berøvet sin værdi som følge af selve integrationen.

Det er derfor, samordningsprocessen [*l'unification*] er en universaliseringsproces, men denne universaliseringsproces er samtidig en monopoliseringsproces; og blandt de ting, der monopoliseres, er det universelle. Og jeg er af den opfattelse, at det er den særegne egenskab [*particularité*], der karakteriserer statsadelen. Det er derfor, at det er meget vanskeligt at tage kampen op med den og bare at forstå den (ud over det faktum at vi er meddelagtige). Statsadelen gør krav på at have monopol på det universelle, dvs. på alt det, den har akkumuleret: selve kundskaben om staten og det, der er det mest universelle inden for den konkrete stat, videnskaberne og den nationale

¹⁴ Bourdieu spiller på dobbeltbetydningen af ordet *capital* / *capitale*. O.a.

litteratur, kulturen, osv., osv. Alle de ting, som vi forbinder med ideen om det universelle, tydeligvis begyndende med selve det bureaukratiske rationale, har altså den fælles egenskab, at de i deres genese er forbundet med konstruktionen af den moderne stat, og at de er (forud)bestemt til at blive monopoliseret af dem, der har konstrueret denne stat.¹⁵

[4. *Det bureaukratiske felt: modstridende interesser i staten*]

Jeg går tilbage til staten og til vanskeligheden med at løse det spørgsmål, vi har fået stillet. Det er et uløseligt problem, således som det er formuleret, og man kan kun løse det ved at formulere det på en anden måde. I stedet for staten ville jeg sige det bureaukratiske felt – for at angive det særlige rum, der er konstrueret i tidens løb, og hvor alle de sociale kræfter er repræsenteret. Én af vanskelighederne som vi har med at tænke staten i de klassiske alternativer – jf. spørgsmålet om staten er et redskab for dominans eller om staten er en konfliktløsningsinstans – beror på det faktum, at staten selv er et resultat af de forudgående styrkeforhold mellem de dominerende og de dominerede. Fx blev den indbyggede tvetydighed i staten mellem dominans og formidling meget tydelig for mig i et arbejde jeg for nylig har lavet om politikken vedrørende støtte til boligbyggeriet.¹⁶ Det bureaukratiske felt var stedet for en meget afdæmpet og samtidig meget voldsom debat mellem de forskellige sociale agenter, repræsentanter for HLM (almennyttige boliger), repræsentanter for kommunerne, osv., og ligeledes repræsentanterne for de store banker, der ønskede at indføre nogle nye låneformer i fast ejendom, og som altså havde brug for statens hjælp (finansinspektører, planlægningsingeniører fra centralforvaltningen, osv.¹⁷) til at legitimere en ny form for boligstøtte, der tillod bankerne at sælge en ny slags boliglån. Det viste sig i dette konfliktforløb, at ingeniørerne havde sammenfaldende interesser med nogle af de domineredes interesser; for at forsvare deres egen eksistens og deres særlige interesser som ingeniører i den centrale forvaltning (dvs. som dominerende) havde de interesse i at forsvare de interesser, som bestemte kategorier af dominerede havde (fx repræsentanter for HLM). Modsat dette forsvarede finansinspektørerne deres interesser som finansinspektører (der ofte er forudbestemt til at overgå til jobs i de private banker) ved at forsvare bankernes partikulære interesser...¹⁸ Jeg tror, at hvis man viste konflikterne omkring reformer inden for skolen eller de akademiske eliteskoler osv. samme opmærksomhed, så ville man finde de samme ting; man ville finde nogle folk inden for det bureaukratiske felt, der havde interesser knyttet til deres position i feltet, som står i en homolog relation til interesser uden for feltet. Det er derfor staten altid er meget tvetydig. Fx reproducerer den modstilling, man altid

¹⁵ Jf. "En videnskab om statens praksisformer" i dette temanummer, hvor forfatterne i afsnittet om "bureaukratisk viden" redegør for, at den moderne bureaukratiske stat i Europa (og USA) skabte "sociale videnskaber ... der var i de bureaukratiske institutioners tjeneste". O.a.

¹⁶ Se Pierre Bourdieu, *The Social Structures of the Economy*, Cambridge 2005, spec. s. 118f om Raymond Barre-kommissionen.

¹⁷ Se samme sted spec. kap. 2. O.a.

¹⁸ Ophold markeret i Bourdieus manuskript. O.a.

foretager mellem "udgiftsministerier" [*ministères dépen- siers*], som det hedder i bureaukratiske termer (dvs. de sociale eller velfærdsministerierne), og "økonomiske ministerier" [*ministères financiers*] groft sagt oppositionen mellem de dominerede og de dominerende inden for det bureaukratiske rum. Det betyder, at de rent interne kampe i staten ikke er uden relationer til eksterne kampe, hvilket dog ikke vil sige at de slet og ret afspejler hinanden. Det bureaukratiske felt har en relativ autonomi, der betyder, at eksterne kampe kun viser sig i det bureaukratiske rum i en afgørende ændret form. Dette eksempel skulle være tilstrækkeligt til at bryde med den almindelige fremstilling af statens funktionsmåde og til at vise, i hvor høj grad de almindelige diskussioner er fokuseret på en falsk problemstilling (fx spørgsmålet om staten enten favoriserer de dominerende eller de dominerede).

Til denne tvetydighed i statens interesseorientering følger sig en anden og mere grundlæggende årsag til statens tvetydighed, som jeg aldrig undlader at gøre opmærksom på, og som er indskrevet i hjertet af *den statslige orden*, der er blevet opfundet lidt efter lidt. For at få og give en korrekt ide om denne i allerhøjeste grad mærkelige orden, er det nødvendigt at undre sig – ligesom man ville gøre, stillet over for et arkaisk samfund – og at se med nye øjne på de ekstraordinære ting, der hører til bureaukratiets almindelige praksis, som fx "kommissioner". Jeg har tænkt meget over dette spørgsmål, fordi jeg oplevede den omtalte kommission under ledelse af Raymond Barre.¹⁹ Kommissions-modellen, der blev opfundet i England i det 12. århundrede som kongens kommission, er noget meget mystisk: det er ikke en forsamling, fordi den er udpeget af magthaveren; men den skal ikke desto mindre i nogen grad være repræsentativ. Når det er sagt, så går det ud på, at der udnævnes en formand, vel vidende at det er ham, der kommer til at lave kommissionens rapport, og at man ved at udnævne ham forudbestemmer, hvad rapporten kommer til at indeholde, eftersom man konsulterer den udnævnte formand om valget af medlemmer til kommissionen. Men det er trods alt nødvendigt at gøre det på en måde, så det ikke ser ud som en almindelig betroet embedsmand, der er udpeget til at udføre en opgave, der er bestemt på forhånd. Det er altså nødvendigt, at en kommission har en repræsentativ grundstamme, det er nødvendigt at den har en fagforeningsrepræsentant, osv. Det ved vi alle alt for godt, det er vi vant til, og det undrer os ikke.

Imidlertid er det, der har undret mig mest i mine studier af statens historie, det besvær som den opkommende statsadel har haft med at skabe de begreber, der er blevet helt almindelige for os, som fx begrebet om det offentlige.²⁰ Begrebet det offentlige, som vi fx uden nærmere eftertanke bruger i udtryk som offentlig institution, offentlige tjenester, offentlig administration, offentlig uddannelse, offentlig ret, osv. Juristerne har lige fra begyndelsen haft og har stadig monopol på formuleringen og fastsættelsen af disse begreber. Man løber her ind i den konflikt, der er lige så gam-

¹⁹ En liberalistisk økonom, der var fransk EU-kommissær 1967-73 og premierminister 1976-1981 under præsident Valéry Giscard d'Estaing. O.a.

²⁰ Se hertil også "En videnskab om statens praksisformer" i dette temanummer om udviklingen af begrebet tjeneste og den bureaukratiske stats offentlige tjenester. O.a.

mel som sociologien, konflikten mellem juristerne og sociologerne. Juristerne mener, at det er dem, der bestyrer den rigtige viden om den sociale verden, og det er ikke helt forkert for så vidt som deres viden er en performativ viden, der siger, hvad det er for forhold, der eksisterer, og som i vidt omfang giver de forefundne forhold gyldighed. Men juristerne har, mere enkelt formuleret, ikke indsigt i, hvad det betyder, at gøre det de gør, dvs. de indser ikke, at det er en performativ diskurs, og de har ikke indsigt i de funktioner, den varetager. Disse folk, der opfatter sig selv som dem, der tænker objektet [dvs. sætter den statslige regulering på begreb – O.a.], er i virkeligheden selv en del af objektet, og de har andel i objektets genese.²¹

Juristerne har spillet en afgørende rolle i opfindelsen af en universel kompetence, hvad angår det offentlige, men det er en kompetence, som de har monopol på, og som er foruddisponeret til at fungere som en form for kapital. Koncentrationen af alle de kapitalformer, der har indgået i og medvirket til konstruktionen af staten, har ført til skabelsen af en slags metakapital, dvs. en kapital der muliggør, at man kan kontrollere alle andre kapitalformer. For at blive rigtigt forstået vil jeg vende tilbage til eksemplet med kommissionen. Lad os antage, at nogen i morgen ville skabe en kommission om de akademiske eliteuddannelser [*grandes écoles*]; den ville straks ændre en bestemt slags kulturel kapital, og den ville kunne ændre vekselkursen for eller den sociale værdi af de forskellige eliteuddannelser (fx ved at beslutte, at der i stedet for tredive studenter pr. år ved *école normale* skulle være tre hundrede; eller at titlen *normalien* ikke længere skulle give ret til at starte på andet år ved *Sciences Po*; eller omvendt, at *normaliens* skulle have adgang til *ENA* uden om den særlige adgangseksamen).²² Kandidaterne fra *ENS* og kandidaterne fra *ENA* ville straks mobilisere for at forhindre sådanne foranstaltninger i at forårsage en devaluering af deres kapital. Historien er fuld af den slags kampe, som historikerne ikke helt giver den plads, de fortjener. Kampene om staten er kampe om den magt, der giver mulighed for at regulere magtrelationerne, evnen til at regulere vekselkursen mellem de forskellige slags kapital. Når det er sagt, så skal det også siges, at denne metakapital får noget af sin virkningsfuldhed fra det faktum, at den opfattes som offentlig, som *universel*, at den ikke egentlig tilhører nogen, og at de, der har ret til at anvende den, må have nogle særlige egenskaber og især kulturel kapital (i dag skal de have afgangseksamen fra *ENA*).

Altså, den stat, der er blevet opfundet skridt for skridt, dvs. det bureaukratiske felt, er et område for kampe mellem de sociale agenter, der i de kampe, som bringer dem i modstrid med hinanden og ligeledes med de almindelige borgere, kan og er nødt til at påberåbe sig det universelle for at sejre. Hvis man er realist, må man for at undslippe alternativet mellem Marx og Hegel indrømme, at det eneste universelle vi har, er det som vi får fra de folk, der har en interesse i det universelle; at det eneste uni-

²¹ Bourdieu skitserer her en dobbelt historisering af retsvidenskaben og de juridiske eller retlige professioner, der i "En videnskab om statens praksisformer" i dette temanummer mere udførligt analyseres som den bureaukratiske stats administrative eliter, der har skabt "offentlig ret". O.a.

²² *Normalien*: kandidat fra *ENS*, den filosofisk-humanistiske eliteskole; *Sciences Po*: politologisk eliteskole; *ENA*: eliteskolen for ledere til centralforvaltningen. O.a.

verselle, vi har adgang til, er det universelle, der altid er truet af at blive monopoliseret af dem, der har monopol på det universelle, dem der – som Marx formuler det – universaliserer deres partikulære interesser ved at skabe det universelle. Disse analyser kan forekomme abstrakte og en smule umotiverede, men de kan tjene som grundlag for en veritabel *realpolitik* for det universelle, der ikke har ret meget at gøre med at prædike om dialog, à la Habermas, osv. (som er meget på mode i dag). Man kunne om Habermas sige det, som Durkheim sagde om Kant: han spørger, *hvor kommer fornuften fra?*, og han ved ikke, hvordan han skal svare på spørgsmålet. Vi ved imidlertid, at den statslige fornuft, statens rationale, statens universelle fremkommer i historiens løb, og at der ikke er noget uden for historien; at den smule universelt, vi er i besiddelse af, er forbundet med universaliseringen af de partikulære interesser, som de kategorier af agenter, der har interesse i det universelle, har – hertil hører også de intellektuelle. Vi må tage det universelles radikale historicitet til efterretning og tage hensyn til de brist og mangler, som alt universelt er påvirket af, eftersom det er et produkt af en interesse i det universelle og af nogle partikulære interessers universaliseringsproces. At vi anerkender det, betyder absolut ikke, at man er henvist til relativisme, og heller ikke til nihilistisk resignation. Der er plads til det universelles politik, en fornuftens *realpolitik*,²³ dvs. en politisk praksis, der er opmærksom på det universelles historiske rødder i nogle interesser i at forsøge at mobilisere dem, der har interesse i det universelle, til fordel for det universelle. Det vil så betyde, at et arbejde med undervisningsreformer er lige så vigtigt som at udbrede sig om den "herredømmefri" kommunikation, osv. Det var det [argumentationen for tesen om de modstridende interesser i staten / at det universelle i staten er rodfæstet i det partikulære. O.a.].

Hvad angår samordningen af Europa, kan man eksempelvis, hvis man tager udgangspunkt i det jeg har sagt, som kan forekomme meget spekulativt, udvikle en rationel strategi for politisk handling til fordel for det universelle. Det universelle kan kun blive til virkelighed via politisk handling. Og i særdeleshed i kraft af en kollektiv opmærksomhed omkring monopoliseringens farer, der er indskrevet i enhver universalisering. Meget konkret, de der sommetider kaldes *eurokraterne*, og som er efterkommere efter kanonisterne, det 16. århundredes retslærde, den franske revolutions jurister, osv., befordre det universelle ved at befordre deres partikulære interesser (dvs. deres økonomiske interesse i det universelle). Det afgørende spørgsmål er at vide, hvordan det er muligt at holde øje med disse eurokrater og at skabe en modmagt ud fra en anden interesse i det universelle, fx de intellektuelles (interesse i det universelle); de er selv under mistanke for monopolistiske ambitioner, men i stand til

²³ Bourdieu bruger udtrykket "en fornuftens realpolitik" om en kritik af de sociale forhold, som fokuserer på de ændringer, der faktisk sker og/eller er mulige, og som ikke udgår fra abstrakte ideologiske politiske programmer, men som derimod forholder sig til den forefundne sociale virkeligheds modstridende interesser. For en uddybning se fx: "Vernunft ist eine historische Errungenschaft", *Neue Sammlung* (1985/3); "Für eine Realpolitik der Vernunft", in *Das Bildungswesen der Zukunft*, (1987); *Pascalian Meditations*, Polity Press 2000: 126f. O.a.

partielt og midlertidigt at modvirke tendenserne til monopolisering, der er den uundgåelige pendant til tendenserne til universalisering.²⁴

Oversat af Anders Mathiesen

²⁴ Se hertil Pierre Bourdieu & Hans Haacke: *Free Exchange*, 1995, hvor det bl.a. hedder: "... It is only by reinforcing *both* state assistance *and* controls of the uses of that assistance, and in particular on the *private misuse* of public funds, that we can escape the alternative of statism and liberalism in which the ideologues of liberalism want to enclose us." O.a.

Det politiske felt og symbolsk magt

Effi Böhlke i samtale med Pierre Bourdieu¹

Effi Böhlke: Bortset fra enkelte undtagelser må man konstatere, at der i tysk sociologi p.t. ikke er nogen der reflekterer over magt. I modsætning hertil har man indtryk af, at Deres tænkning mere og mere retter sig mod en sociologi om magten: De etnologiske og antropologiske undersøgelser i 1960'erne, overgangen til sociologi og spørgsmålet om reproduktion af den sociale orden i 1970'erne, de store værker om de forskellige kulturelle former og – med *La noblesse d'Etat* (Bourdieu 1989) – en magtens sociologi, som det vigtigste. Hvordan opfatter De i den relation Deres personlige livsløb? Hvilken plads ville De selv tildele *La noblesse* i den sammenhæng?

Pierre Bourdieu: Det er vanskeligt for mig med nogle få ord at tage stilling til den samlede tyske sociologi netop nu. Det er rigtigt, at de mest kendte tyske tænkere, globalt og lidt overfladisk bedømt, ikke tildeler magten og dominansfænomener nogen særlig stor plads, sikkert fordi de opretholder en meget stor afstand til den sociale verdens realiteter. Men det spørgsmål har jeg ikke redskaberne til / forudsætningerne for at kunne forklare og forstå eller bare vurdere. For mit eget vedkommende er jeg ikke specielt besat af magten, men jeg må sige, at jeg er stødt på den overalt, i forskellige former og selv i et af de samfund, som man undertiden betegner som førkapitalistisk, fx det kabylske samfund, hvor den antager yderst subtile former, som jeg har genfundet i vores mest udviklede moderne samfund.

Effi Böhlke: Hvorledes definerer De Deres egen position i feltet for samtidige forskere, der beskæftiger sig med magtfænomener? Hvor er der afstande, og hvor er der mere sammenfaldende tendenser?

¹ Denne tekst er oversat fra: "Politisches Feld und symbolische Macht. Effi Böhlke im Gespräch mit Pierre Bourdieu", *Berliner Journal für Soziologie*, Heft 4/1991, s. 483-488. Dr. Effi Böhlke talte den 27. juni 1991 med Pierre Bourdieu på Collège de France, Paris. O.a.

Pierre Bourdieu: Heller ikke her kan jeg beskrive rummet af mulige stillingtagener til magtproblemet (frem for alt fordi jeg bestemt ikke fuldt ud har overblik over det). Jeg er sikker på, at jeg fra starten [gleich] ville bryde med tilbøjeligheden til at tænke magten realistisk og tilbøjeligheden til at reducere den til det empiriske spørgsmål, hvem der har magten ("Who governs?", som titlen på et berømt politisk-sociologisk værk siger)². Selv om de afgjort repræsenterer et ubestrideligt fremskridt, så er de empiriske studier, som anvender *network analysis* -metoden til at undersøge magthaverne i en by eller i et land, for så vidt også begrænset af denne realistiske [rent beskrivende – O.a.] fremgangsmåde, eftersom de alene fokuserer på de reale interaktioner og udvekslinger mellem de herskende. I opposition til den måde at repræsentere menneskelige relationer som direkte observerbare og målelige interaktioner, som også forhindrer Max Weber i fuldt ud at forstå magtfænomenerne i det religiøse og det politiske felt, har jeg udarbejdet en opfattelse af de materielle og/eller symbolske dominansrelationer som strukturer, der er uafhængige af de agerende. Præsterne og profeten, arbejdsgiveren og arbejderne, den dannede og den udannede indgår – også selv om de ikke har nogen konkret lejlighed til at møde hinanden eller at udveksle noget – i dominansrelationer, der, fordi de er indskrevet i den sociale verdens mest grundlæggende strukturer under et eller i dette eller hint felts strukturer, vedvarende orienterer deres strategier, og som direkte styrer de interaktioner og udvekslinger, de indgår i.

Effi Böhlke: Hvordan ville De bedømme forholdet mellem det teoretiske og det empiriske i Deres arbejder om magts funktionsmåde? Hvilke relationer består der mellem dem, hvilke afhængigheder og specifikke funktioner er der?

Pierre Bourdieu: For at formulere problemet om den symbolske magt og dens specifikke virke / 'effekter' adækvat må man, som jeg ser det, konsekvent opgive det traditionelle spørgsmål om relationerne mellem økonomien og de andre "instanser". Den symbolske magt er en magt, der altid udøves, hver gang en eller anden form for økonomisk eller bare fysisk (styrke som tvangsinstrument), kulturel eller social magt (eller kapital) kommer i hænderne på agenter, hvis forståelses- og vurderingskategorier er tilpasset denne magts strukturer, eller mere præcist, dens fordeling [kapitalfiguration – O.a.], og som derfor er tilbøjelige til at opfatte den [symbolske magt] som naturlig, som selvfølgelig og at miskende den vilkårlige magtudøvelse, der ligger til grund for den, og således anerkende den som legitim. Den symbolske magt, ordet siger det, udgør en anden dimension end de andre magtformer; den virker i 'distinktionens orden' [Ordnung des Kennens] (hvilket ikke vil sige bevidsthedens eller den mentale repræsentations orden); den miskendelse og den anerkendelse, som den implicerer, udføres af agenter, der med Durkheims

² Der henvises til et af den amerikanske politolog Robert Dahls hovedværker, *Who Governs?* (1961), der spillede en central rolle i *behavioralismen*, en retning inden for amerikansk empiristisk politologi med fokus på menneskelig adfærd som "umiddelbart observerbare og målelige fænomener". O.a.

berømte formulering er i verden "som ting", men som er således beskafne, at der er nogle ting, der for dem præsenterer sig, og som de i praksis er opmærksomme på, ting, som de har en grundlæggende intentionalitetsrelation til, der ikke ubetinget er bevidst (selv om den kan blive det i og i kraft af den refleksive omvendning), men som antager form af en umiddelbar indforståethed mellem en habitus og et felt, en sans for spillet og et spil.

Effi Böhlke: De anvender en økonomisk sprogbrug til at beskrive magtphænomenerne. Og i Berlin sagde De, at De forsøger at udvikle en almen økonomisk teori [en generel teori om praksisformernes økonomi – O.a.], hvori de symbolske goders økonomi skulle indgå som en kapital (Bourdieu 1991: 27)³. Hvilke fordele og problemer giver en sådan tilgang?

Pierre Bourdieu: Også her må man igen passe på ikke at genindføre den traditionelle tænkemåde, som direkte eller indirekte (ned)stammer fra marxismen. Jeg bruger økonomiens sprog til at bekæmpe økonomismen og ikke, som De synes at antage, til at reducere alt til økonomi. Jeg er af den opfattelse, at de menneskelige praksisformer udgør en enhed, en praksisformernes almene økonomi, alle felters invarianter, som sammenlignende analyser af de forskellige felter gør det muligt at blotlægge. Men jeg er også af den opfattelse, at hvert felt har sin specifikke logik og at én af samfundsvidenskabernes hovedfejl består i, at man opfatter alle felters logik ud fra modellen for det økonomiske felts logik, der imidlertid kun er et specialtilfælde, om end et særdeles vigtigt specialtilfælde, hvis vigtighed udgøres af den vægt hvormed de økonomiske forhold påvirker alle andre felter.

Effi Böhlke: Den symbolske magt er magten over monopolet på retten til at definere grænserne for, hvad der i et bestemt samfund er tilladt at se, tænke og sige, dvs. magten over produktionen af principperne for at anskue og opdele den sociale verden. Hvordan fungerer denne produktion? Kunne De illustrere det på grundlag af den aktuelle situation i Tyskland?

Pierre Bourdieu: DDRs historie og pludselige sammenbrud blotlægger statsmagtens symbolske dimension og umuligheden af at basere denne magt udelukkende på fysisk tvang, på monopolet på legitim anvendelse af fysisk magt, som Max Weber siger. Man kan på en måde sige, at selve monopolet på fysisk magt er baseret på det, som jeg kalder monopolet på symbolsk magt, dvs. på anerkendelse eller tro. (Meget forenklet udtrykt har Durkheim på dette punkt ret i forhold til Marx.) Det bliver tydeligt, når man studerer den moderne stats genese i England eller Frankrig: Den

³ Effi Böhlke henviser til et interview med Bourdieu fra hans 2-dages besøg i Øst-Berlin 25.-26. oktober 1989, kun et par uger før Berlinmurens fald: *Ich bin dazu da, die Intellektuellen nicht in Ruhe zu lassen*. Jeanne Pachnicke im Gespräch mit Pierre Bourdieu (se Bourdieu, *Die Intellektuellen und die Macht*, Hamburg 1991) – jf. hertil også *Politisk kapital som differentieringsprincip i statsocialisme* (25. oktober 1989, Østberlin), der er medtaget i Bourdieu, *Af praktiske grunde* (1997), s. 32-35. O.a.

oprindelige akkumulation af de (fysiske, økonomiske, kulturelle osv.) magtformer, der ledsager konstruktionen af den statslige orden, foregår ikke uden en [forudgående] oprindelig akkumulation af symbolsk magt, som kulturproducenterne – og her især juristerne – bidrager stærkt til⁴. Ligeledes fremstår det sovjetiske imperiums sammenbrud som en bekræftelse af de analyser, der lægger vægt på den statslige ordens symbolske grundlag: Når statens repræsentanter, som man tydeligt kunne iagttage i DDR, tilbyder en verdensopfattelse, der bliver miskrediteret af dem, der fremfører den, fordi de fremstår som dens direkte negation, så bliver staten selv i en vis forstand selv-destruktiv. Hvad angår det sovjetiske bureaukrati, så er det i visse henseender det mest ekstreme udtryk for den "statsadel", som jeg har beskrevet med Frankrig som eksempel. Det er de folk, der betjener sig af statsmagten (der som bekendt historisk har konstitueret sig, især i dens skattemæssige dimension, op imod de forskellige private former for værditilegnelse / udbytning, som i særlig grad herremændene håndhævede, og hvis grænsetilfælde er den moderne gangsters pengeafpresning) med det formål at foranstalte en ægte gang pengeafpresning, hvor de stikker det samlede udbytte i egne lommer, hvorved de forvandler selve staten og dens formål og midler til en ægte mafia. Det for mig at se vigtige i alle disse eksempler er den selvdestruktive effekt, der følger af modsætningen mellem den opfattelse af den sociale verden, som den herskende kaste tilbyder, og denne elites egen eksistens, der er negationen af den opfattelse, de bekender sig til; de minimale indrømmelser, som [et sådant regime] må gøre i sin officielle repræsentation eller virke (fx i forbindelse med de offentlige tjenesteydelser) kan paradoksalt nok nærme sig en kritisk bevidsthed. Jeg er tilbøjelig til at være af den opfattelse, at den langvarige erfaring med et politisk regime, der er baseret på en sådan indre spaltning (eller en sådan modsætning), har måttet efterlade varige spor i habitus, spor, der adskiller sig meget fra den opfattelse, som naive eller egoistiske iagttagere ville (kunne) danne sig på grundlag af de ydre tegn på bruddet med et regime, der var miskrediteret og foragtet med hensyn til de værdier, som det bekendte sig til.

Effi Böhlke: Det ser ud til, at begrebet om symbolsk magt åbner mulighed for at sammentænke problemet om dominans og problemet om kommunikativ udveksling. I Deres bog *Was heisst sprechen* skriver De, at man bestemt ikke må glemme, "at kommunikationsrelationer par excellence, dvs. sproglige udvekslinger, også er symbolske magtrelationer, hvor magtforholdene mellem dem, der taler, eller deres respektive grupper, aktualiseres".⁵ Mener De med andre ord, at man ville kunne oversætte en teori om symbolsk magt til kommunikationsteoriens begreber, og hvis ja, kunne De forklare det nærmere?

⁴ Jf. hertil Bourdieus fortolkning af Max Webers religionssociologi (PG 1-2/2009, s. 99 og 101). O.a.

⁵ Bourdieu, *Was heisst sprechen*, 1990, s. 11. [= den oprindelige tyske oversættelse af *Ce que parler veut dire* (1982), oversat – udvidet og revideret – til engelsk som *Language and Symbolic Power* (1991, citatet her s. 37) og i 2005 udgivet på tysk igen i udvidet og revideret oversættelse. O.a.]

Pierre Bourdieu: I virkeligheden er staten en slags centralbank for symbolsk kapital, der i sidste instans garanterer alle statslige foranstaltninger / handlinger: udnævnelserne, de skriftlige beviser (for invaliditet, sygdom, eksamen osv.), attesteringerne / akkrediteringerne (i form af en bemyndiget persons underskrift), autorisationerne osv. Man kan faktisk tale om en symbolsk bankerot i det tilfælde, hvor det viser sig at selve staten – som i Østtyskland – er miskrediteret, fordi alle borgere har mistet tilliden til og opsagt kreditten til den og så at sige lader den fremstå "uden noget på", som et rent tvangsredskab uden retfærdiggørelse og uden legitimitet (der følgelig mister netop magten til at tvinge).

Effi Böhlke: I de etatistiske teorier [om den autonome stat] dominerer en ikke-linær tænkning om statens funktionsmåde: Statens magt over de beherskede. *La noblesse* (1989) fremhæver derimod de beherskedes meddelagtighed [complicité] i magtspillet. Hvordan skal den meddelagtighed forstås?

Pierre Bourdieu: Det er vigtigt at gøre sig klart, hvad ordet "meddelagtighed" betyder. Det drejer sig ikke ubetinget om en bevidst og beregnende (kalkulerende) meddelagtighed, en "frivillig underkastelse" (*servitude volontaire*), med La Boétie's formulering, som i sin tid blev citeret meget, heller ikke om en "kærlighed til magthaverne", som man siger, men snarere om en praktisk indforståethed indskrevet i de kropslige dispositioner, der udgør habitus (for nu at modsige tendensen til "at give offeret skylden" ved at tilskrive ham ansvaret for den dominans han har været udsat for). Man burde her anføre konkrete eksempler på de utallige indrømmelser, som vi uden at vide af det giver til en fremherskende orden både i den sociale virkelighed og i vore hoveder: Lad mig bare nævne et eksempel, nemlig den sociale organisering af den offentlige tid (med kalenderens højtider og helligdage, modsætningen mellem arbejdsperiode og ferieperiode osv.), der – som Maurice Halbwachs har påvist – trænger sig på med fuldstændig uomtvistet og ubestridelig evidens i samme grad, som de indskrives som "sociale hukommelsesrammer" i vores hoveder; fx undlader de fleste reformprojekter vedrørende uddannelsessystemets indhold og metoder at sætte spørgsmålstejn ved skoleskemaets inddeling i 1-times moduler, der forudbestemmer en hel masse pædagogiske beslutninger (fx lærerforedragets forrang frem for praktiske øvelser) og på denne måde indsnævres mulighederne for forandringer og mulighederne for at de kan få succes. Denne indforståethed med den bestående orden er en form for konformisme, der ikke er sig selv bevidst: Intet viser det bedre end eksemplet med den maskuline dominans, som jeg for nylig har analyseret, og hvis effekter eller virkninger kan overleve fremkomsten af en kritisk bevidsthed, som fx i form af den socialt betingede agorafobi [angst for at træde frem i det offentlige rum – O.a.], der ret ofte foranlediger kvinderne til at afskære sig fra de sociale spil, som de (jo) alligevel bliver ekskluderet fra, som fx det politiske spil.

Effi Böhlke: I artiklen "Sur le pouvoir symbolique" (Bourdieu 1977)⁶ påviser de begrebets historie (Kant, Marx, Nykantianisme, Durkheim, Mauss, Weber, Strukturalisme). Hvordan vurderer De i dag denne artikel?

Pierre Bourdieu: Denne tekst er helt igennem skolastisk og ligner derfor mere den almindelige opfattelse af filosofi eller af teori end de fleste af mine skrifter. Det er ikke en virkelig genealogi af begrebet symbolsk magt, men snarere et forsøg på at vise, hvordan det praksisteoretiske begreb [om symbolsk magt] overvinder de teoretiske modsætninger, der symboliseres af navnene på et vist antal klassiske tænkere. Bortset fra det består den største svaghed ved denne tekst deri, at den intet siger om staten, der – som jeg allerede flere gange i dag har sagt – er den symbolske magts realisering par excellence. Men man behøver kun igen at indføre staten [dvs. relatere den skolaske tekst til det sociale rum – O.a.] for at se, at man for virkelig at forstå staten må integrere Kants og nykantianernes og især Durkheims tænkning, Marx' tænkemåde og Webers tankesæt, som jeg gjorde det i artiklen.

Effi Böhlke: De har selv sagt, at De indtil nu kun har fået lavet Deres ungdomsværk.⁷ Hvori består de udestående åbne problemer i relation til magtspørgsmålet, og hvad kan man forvente af det modne værk?

Pierre Bourdieu: Jeg tror faktisk, at den forskning vedrørende staten, jeg har været i gang med i nogle år, er et "ankomstpunkt", for så vidt som det foranlediger mig til mere udførligt at forklare og systematisere resultaterne eller indsigterne fra mine tidligere forskningsarbejder (især om uddannelse), og samtidig er det også et nyt "udgangspunkt", for så vidt som jeg takket være begrebet om magtfeltet nu er i stand til metodisk at formulere problemet om de forskellige felters relationer til hinanden og i særdeleshed deres relationer til det administrative felt. Men der er stadig meget, jeg mangler at gøre ... Jeg ville gerne færdiggøre en gennemskrivning af de forelæsninger, som jeg gennem flere år har holdt om de grundlæggende begreber habitus, felt, kapital (økonomisk, kulturel eller informations, social og symbolsk) og om staten, til publicering. Jeg ville også gerne samlet præsentere helheden (Gesamtheit) i mine forskellige analyser af de specifikke felter (det religiøse, det litterære, kunstfeltet, videnskabsfeltet osv.). Men i mellemtiden må jeg publicere resultaterne fra en stor kollektiv undersøgelse af den sociale nød, som jeg netop er i gang med⁸. Jeg har følelsen af, at der er meget jeg mangler at gøre og at sige, og jeg er meget utålmodig med at gøre det og sige det, fordi jeg er overbevist om, at hele opfattelsen af mit værk fuldstændig ville ændre sig, hvis det kunne lykkes mig at få

⁶ Et conferencebidrag fra 1973, der senere blev medtaget i *Language and Symbolic Power* (1991) og ligeledes er oversat til norsk af Annick Prieur i *Symbolisk Makt* (1996). O.a.

⁷ Bourdieu, *Die Intellektuellen und die Macht*, 1991, s. 26.

⁸ Bourdieu henviser her til *La misère du monde* (1993). O.a.

den usynlige del af mit arbejde hentet frem – alt det, som jeg yderligere har i skufferne og i hovedet.

Oversat af Anders Mathiesen

En videnskab om statens praksisformer

Pierre Bourdieu, Olivier Christin & Pierre-Étienne Will¹

Hvor interessante resultaterne end måtte være fra de senere mange års historiske analyser og komparative arbejder² om statsbureaukratiers opbygning og funktionsmåde, om deres legitimeringsstrategier, deres begrebslige redskaber og specifikke indretning, så opstår der dog stadig enorme problemer, som man kun virkelig kan gøre noget ved på betingelse af, at man i det mindste delvis gør op med bestemte historiografiske illusioner. Den første er den teleologiske fortolkning, der har tendens til at beskrive statens fremkomst som en uafbrudt "moderniseringsproces", dvs. – med et endnu mere uklart og vagt begreb – som en "rationaliserings- og sekulariseringsproces", der følger af en slags naturlig *impetus* (kraft) og ikke af bestemte historiske aktørers historisk bestemte valg. Således tildeler Hagen Schulze fx i *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*³ staten en status som en kollektiv person, der er udstyret med en egen natur, en vilje og næsten også evnen til at tale: Staten "tillod ikke" koncentrationen af magten i suverænenes hænder (s. 35), "bestræbte sig på at være allestedsnærværende" og "trængte sågar ind i" den økonomiske verden (s. 73).

¹ Oversat fra Pierre Bourdieu, Olivier Christin og Pierre Étienne Will, "Sur la science de l'État", den indledende oversigtsartikel i et temanummer af *Actes de la recherche en sciences sociales* om staten (nr. 133, juni 2000, s. 3-9). I artiklen sammenfattes de analytiske resultater fra de arbejdsrapporter, der blev præsenteret på to arbejdskonferencer, som samlede historikere, sinologer og sociologer i Fondation Hugot du Collège de France (juni 1998 og september 1999) for at diskutere opgaverne for og vanskelighederne ved en interdisciplinær og interkulturel komparativ historie om staters genese og organisation. Deltagerne i disse diskussioner var: Étienne Anheim, Pierre Bourdieu, Jérôme Bourgon, Patrick Champagne, Christophe Charle, Olivier Christin, Gilbert Dagron, Vincent Denis, Jean-Philippe Genet, Chritian Lamouroux, Remi Lenoir, Yann Potin, Pierre Rimbert, Daniel Roche, Michel Senellart, Gilles Veinstein, Pierre-Étienne Will, R. Bin Wong. O.a.

² Især Charles Tilly: *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990*. Oxford 1990, der indrager analyser af Kina i arbejdet. Se Jean-Philippe Genet (ed.): *L'État moderne – genèse, bilans et perspectives*. Actes de colloque de septembre 1989. Paris CNRS 1990; og endvidere PUF's udgivelse af flere bind fra: Le programme de la Fondation européenne de la science: "Les origines de l'État moderne en Europe".

³ Fransk oversættelse 1996. [Her henvises til den tyske original fra 1994. O.a.]

Med en sådan personliggørelse af kollektivet kan man beskrive staten i et finalistisk perspektiv, og man kan, idet man gør statens interesser til sine egne, få absolutisme og nødvendige fremskridt til at være et og det samme:⁴ Ludvig XIV's monarki blev på denne måde "modellen for en succesfuld stat, som det stod klart for alle europæere omkring 1700. Ganske vist var absolutismens model ikke uden mangler; afstanden mellem Bodins eller Hobbes' drømme om en stat og Ludvig XIV's Frankrig var stor." (s. 73) Med få ord er alt her sagt: kontrasten mellem staten og det virkelige Frankrig, hvor det første repræsenterer innovation, fremskridt, reformer og det andet træghed, tradition, konservatisme; men også fascinationen af den franske "model", der antages at have været genstand for europæernes beundring.

Idet de på denne måde har opfundet en "statslig modernitet" og én bestemt vej til at nå dertil, hvor de forskellige politiske systemer så har efterfulgt Frankrig mere eller mindre hurtigt,⁵ har nogle historikere fx med falsk naivitet kunnet spørge sig selv, hvorfor bemeldte "statslige modernitet [...] manifesteres i de vesteuropæiske monarkier og ikke i Polen eller i Tyskland", idet de (med vilje?) undgår at nævne byrepublikkerne (fx Genève eller Bern), Italien eller endnu bedre det 17. århundredes Nederlande,⁶ for slet ikke at tale om Kina, og tværtimod projicerer vores nutidige statskundskabs statsdefinition over på enevælden i Frankrig (*l'Ancien Régime*). Analyser som dem, der blev foretaget af Rousseau, der i Schweiz, i De forenede Nederlande og i endnu højere grad i det Tysk-romerske Kejserrige så modeller for en retligt sikret magtbalance og som vellykkede eksempler på en politisk modernisering af Europa,⁷ er blevet fortrængt af det 19. århundredes nationale eller nationalistiske historiografi, der gjorde nationalstaten til den fuldendte form i statshistorien.

En anden illusion, der er arvet fra den neoliberale teori, vil kun se staten som et ustabil sæt af individuelle strategier og en samling af partikulære interesser, idet man ofte glemmer, at de, der betjener sig af staten, også er dem, der tjener den, og at de kun kan gøre det ved at påberåbe sig nogle fælles værdier og nogle kollektive interesser. Intet viser det klarere end betydningen af den bureaukratiske diskurs' centrale begreber, som fx begrebet "tjeneste", der over tid ophører med at betegne en personlig relation, der har feudal karakter, og i stedet antager en abstrakt og almen betydning som i udtrykket "offentlige tjenester".⁸ Den statslige aktørs legitimitet flytter sig således fra troskab mod suverænen til hensynet til befolkningens almenvel. Frem-

⁴ Se J. H. Elliot's kritik, "A Europe of composite monarchies" in *Past and Present*, 1992.

⁵ Vi følger her Osvaldo Raggio: "Visto della periferia. Formazione politiche di anticho regime e Stato moderne", in Maurice Aymard (ed.): *Storia d'Europa. L'eta moderna – secoli XVI-XVIII*. Turin 1995, p. 483-527, der afviser at anvende statsbegrebet og plæderer for en mindre etnocentrisk historie.

⁶ Som fx Jean-Marie Le Gall i en kommentar i tidsskriftet *Histoire, Economie, Société*, April-Juni 1998.

⁷ Jean-Jacques Rousseau: *Extrait de projet de paix perpétuelle de Monsieur de Saint-Pierre*. Oeuvres complètes, coll. "La Pléiade", t. 3, p. 572: "Således er den offentlige ret, som tyskerne studerer så omhyggeligt, endnu vigtigere end de tror, og det er ikke kun den germanske offentlige ret, men i visse henseender hele Europas." Se hertil Fred E. Schrader: *L'Allemagne avant l'État-Nation. Le corps germanique 1648-1806*. Paris 1998: 60ff.

⁸ Alain Rey (ed.): *Le Robert. Dictionnaire historique de la langue française* (Paris 1992), fremhæver udviklingen af begrebet "tjeneste" og fremkomsten af betydningen: en forpligtelse over for fællesskabet omkring 1580; udtrykket "offentlige tjenester", der betegner "administrative institutioner, opgaver eller hverv af almen interesse", synes at stamme fra 1835.

komsten af begrebet *policey* i Tyskland mod slutningen af middelalderen vidner ligeledes om den afgørende udvikling i forestillingerne om statens formål og suverænenes rolle, hvis opgaver i tiden fremover gik langt ud over bare at forvalte retsvæsenet og at opretholde fred.⁹ Navnlig i 16.-18. århundrede betød dette begreb altså i Frankrig og ligeledes i Tyskland ikke kun ordenshåndhævelse, men det havde snarere betydningen *bonne police*; denne betydning sætter sig igennem i form af en kristen moraløkonomi, der tager sigte på en velfærdsstat, hvor suverænen skal garantere sine undersåtters bekvemmelighed, sikkerhed og føden.¹⁰ Ifølge fx Johann Heinrich Gottlob von Justi, én af de store teoretikere i det 18. århundredes kameralisme,¹¹ skal *policey*-videnskaben muliggøre "at staten i sin interne organisation kan bevare og forøge sin almene magt og gøre den stadig mere befordrende for og anvendelig til at bidrage til den fælles lyksalighed".¹²

Selv om den begrebslige arkitektur til dels er forskellig og kronologien ikke er den samme, så er der store lighedspunkter med nogle kinesiske udviklingsforløb i den anden ende af Eurasien. Den kongfuzianske moraløkonomi tager ligeledes sigte på en velfærdsstat. Lige siden den kinesiske oldtid forud for kejsertiden [dvs. perioden før 221 f.v.t. – O.a.] er den økonomiske sikkerhed blevet opfattet som uadskilleligt forbundet med "folkets" moralske udvikling og med dets loyalitet over for suverænen (hierarkiet mellem moral og loyalitet varierer svarende til de forskellige filosofiske strømninger, som den kinesiske oldtid opviser en forbavsende mangfoldighed af)¹³. Den uløselige forbundethed mellem "den moralske dannelse" og "føden" er grundlaget for en politisk filosofi, der ret hurtigt satte sig igennem, trods nogle ret teknokratiske og politimæssige udgangspunkter for det første forenede kejserrige i det 3. århundrede før vores tidsregning [Qin-dynastiet 221-206 f.v.t. – O.a.]. Der blev skabt institutioner for social velfærd, og der udviklede sig en bureaukratisk etik for de offentlige tjenester (jf. note 8 ovenfor), som adskilte sig ret tydeligt fra betjeningen af suverænen, selv om den teoretiske afgrænsning mellem de to former for "tjenester" aldrig virkelig blev fuldført under enevælden.¹⁴ Denne forandring går, hvis man øn-

⁹ Michael Stolleis: *Histoire du droit public en Allemagne. Droit public impérial et science de la police 1600-1800*, fr. overs. PUF, 1998, s. 558f og *Polizei im Europa der Frühen Neuzeit*, Frankfurt 1996.

¹⁰ "give de fattige noget at leve af", som også Thomas More lod sit fiktive "vrøvlehoved" (Hythlodæus) sige i *Utopia* (1516). O.a.

¹¹ Gottlob von Justi 1717-1771. Jf. definitionen af kameralisme i Konrad Fuchs og Heribert Raab: *Wörterbuch zur Geschichte*. DTV 1996: En tysk sen-merkantilisme, der havde som mål at udvikle en *Staatswirtschaft* ("économie d'État") for det pågældende territorium." Læren om kameralisme ("Kameralistik") beskæftiger sig med forvaltningslære og økonomisk teori, retslære og offentlige finanser.

¹² Stolleis (1998) s. 574-575 – (også citeret i Stolleis (1996), s. 380. O.a.).

¹³ Man finder den lettest tilgængelige introduktion til denne mangfoldighed i den nye udgave af *Sources of Chinese Tradition*, vol.1 (udg.) Wm. Theodore de Bary og Irene Bloom (New York 1999).

¹⁴ Den radikale kritik af autokratiet, der blev beskyldt for, at have vendt bureaukratiet og de statslige institutioner bort fra at tjene folket og gjort begge dele til et teknokratisk monstrum, der løsrevet fra de moralske værdier udelukkende gav sig af med at udplyndre kejserrigets ressourcer til fordel for suverænen og hans 'hus', forekommer i virkeligheden kun i anden halvdel af det 17. århundrede hos et lille antal brillante, men også isolerede, tænkere som fx Gu Yanvu (1613-1682) eller Huang Zongxi (1610-1695); for den første kan henvises til Jacques Gernet's oplysninger i *Annuaire du Collège de France*, årg. 1983-84 og 1984-85; om den anden jf. Wm. Theodore de Bary (overs. og præs.): *Waiting for the Dawn. A Plan for the Prince – Huang Tsung-shi's Ming-i tai-fang lu*. New York, Columbia University Press 1993.

sker at tidsfæste den, tilbage til Song-dynastiets [960-1279 – O.a.] opbygning af den civile og bureaukratiske stat i det 10. århundrede, og den indgår i diskussionen på de følgende sider; og det er velkendt at det 17. og 18. århundredes europæiske "sino-logi" lagde stor vægt på disse sociale velfærdsinstitutioner og på det kinesiske bureaukratis eksklusive hengivenhed for folkets lykke, som den tilskrev "mandarinerne". Hvad angår den ovenfor anførte forestilling om en *policy*-videnskab (kineserne siger "samfundsledelse"), der tager sigte på at øge statens magt til gavn for almenheden, så er den mere end nogensinde virksom i det moderne Kina, hvor den liberale, anti-statslige diskurs aldrig har haft meget magt.

Her som der er der derfor mange specifikt bureaukratiske værdier, der inkarneres i en hengivenhedens og uegennyttighedens etos, som ligger til grund for "statstjenestemændenes" kollektive identitet. Der er også specifikt bureaukratiske interesser, der manifesterer sig i produktionen af regelrette administrative fiktioner, i opfindelsen af ejendommelige forestillinger om den sociale verden – fx ved hjælp af skattesystemet eller oppositionen mellem "nationale" statsborgere og fremmede – og i konstruktionen af "samfundsproblemer", der først og fremmest og ofte udelukkende eksisterer på grund af og for statens aktører, der formulerer dem, præsenterer dem, giver sig i kast med dem og foregiver at løse dem: fx forsømmelsen af det "nyttige" næringsmiddelproducerende landbrug eller de heterodokse religioners succes i det førmoderne Kina, de fattiges invasion i det moderne Kina eller nutidens "krise- forstæder".

En litteratur uden forfattere

Når forskere har tilsluttet sig et komparativt og interdisciplinært perspektiv, så har det som regel været ensbetydende med en afvisning af en statshistorie, der – idet den accepterer den ødelæggende opdeling imellem idehistorie og socialhistorie og den tilsvarende adskillelse mellem politisk filosofi og de administrative og politiske "eliter" prosopografi¹⁵ – afskærer sig fra at undersøge, hvordan disse ofte ganske obskure "eliter" har bidraget til en forandring af forestillingerne om staten og dens funktioner, i kraft af at de udviklede en anonym og praktisk videnskab om forvaltning og om statens virkemidler og formål, *jus publicum* [offentlig ret], og organiserede arkiver for alt det, der i dag betegnes med begrebet "grå litteratur", organisations-diagrammer, interne forordninger, memoer osv. Denne udvikling af staten var afgjort ledsaget af et intensivt teoretisk retfærdiggørelses- og forklaringsarbejde, men også af den politisk filosofiske kritik, hvorfra nogle store og hyppigt citerede navne rager op (Machiavelli, Bodin, Hobbes, Locke fra den europæiske tradition). Frem for alt Quentin Skinner's værker, men også mange andre forfatteres arbejder, har de seneste

¹⁵ Traditionelt skelnes mellem *prosopografi*: en leksikografisk registrering af en afgrænset personkreds fx de administrative eliter (karakteriseret ved social baggrund, uddannelsesbaggrund, feltspecifikke ressourcer, karriere osv.), og *kollektivbiografisk forskning*: en systematisk udforskning af prosopografiske data om en afgrænset personkreds kombineret med egentlige biografiskbaserede analyser af den pågældende personkreds og fx deres erhvervspraksis (Jürgen Mittag 2006). En række af Bourdieus større empiriske arbejder repræsenterer denne sidstnævnte form for kollektivbiografisk socialhistorie – O.a.

ca. 20 år bidraget til en dybtgående fornyelse af den politiske filosofis historie, idet de har befriet den fra de anakronistiske eller rent akademiske analyser af de store kanoniske tekster og nu i stedet henleder opmærksomheden på de konkrete historiske indsatser, som politikens teoretikere så sig konfronteret med; disse nyere statshistorikere trækker teoretikernes personlige position i de statslige institutioner frem i lyset. På denne måde gør de det muligt, at vi endelig kan læse middelalderens og den nyere tids [*époque moderne*] store tekster som manifeste eller programmer, der er blevet formuleret af statsprojektets arkitekter, og ikke som håndbøger eller objektive beskrivelser af institutionerne og deres praktiske aktiviteter.¹⁶

Opfattelsen af, hvad der kan henregnes til politisk filosofi eller teoretiske skrifter om staten, synes imidlertid at være alt for restriktiv til fuldt ud at kunne forstå betydningen af det, som Denis Richet kaldte "statens arbejde med sig selv"¹⁷. Det særegne ved den bureaukratiske stat er, at den har forvoldt en dokumentinflation uden side-stykke, en arkivmæssig vildvækst, som historikerne i høj grad har ønsket, uden at den altid spurgte til de intellektuelle og materielle betingelser for denne produktion af dokumenter og for konserveringen af dens resultater. De europæiske, kinesiske og ottomanske bureaukratier har på denne måde frembragt en særlig og meget omfattende litteratur, der ikke lader sig reducere til kategorien med skrifter om staten eller politiske afhandlinger. En litteratur, der ofte er anonym og teknisk, og som undertiden er skrevet i en sprogkode, der gør den mere eller mindre utilgængelig for lægfolk, men som alligevel er langt fra at være uden nogen teoretisk indsats; den indeholder forestillinger om staten, der er konstituerende for selve den statslige virkelighed, fordi disse ikke ekspliciterede forestillinger vedvarende har bidraget til udformningen af og til de løbende forandringer af den statslige virkelighed; og disse udtalte forestillinger var så meget mere virkningsfulde, eftersom de syntes kun at følge praktiske hensyn.

Michael Stolleis har således vist, at de moderne territorialstater i det protestantiske Tyskland efter Religionsfreden i Augsburg (1555) er uløseligt forbundet med et intensivt refleksionsarbejde over den offentlige magts specifikke formål og virkemidler. Med den definitive religiøse adskillelse af katolikker og lutheranere må alt eller næsten alt nytænkes:¹⁸ kejserrigets hellige karakter, forholdet mellem gejstlige og verdslige magter, de sekulariserede kirkebesiddelsers videre skæbne, relationerne mellem staterne og rettens (retsvidenskabens og retsinstansernes) placering i disse relationer. Den bureaukratiske stats fremmarch smelter således til dels sammen med den hurtige konstituering af en ny disciplin, konstitueringen af *jus publicum*, der strukturer sig omkring fælles undervisningsprogrammer, valg af leksikalske definitio-

¹⁶ Jf. især Quentin Skinner: *The Foundations of Modern Political Thought*. Cambridge 1980. Om Skinners forudgående metodologiske antagelser og hans brud med en bestemt filosofihistorisk tradition jvf. James Tully (ed.): *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge 1988.

¹⁷ "La monarchie au travail sur elle-même?", oplæg fra 1986 optrykt i artikelsamlingen: *De la Réforme à la Révolution. Études sur la France moderne*. Paris 1991, p. 425-450.

¹⁸ Se hertil Olivier Christin: *La Paix de religion. L'autonomisation de la raison politique au XVI. Siècle*. Paris 1997. [Endvidere kan her henvises til Olivier Christin: *Ancien Régime – A Double Historicization of Electoral Practices*, i Loïc Wacquant, *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, Polity Press 2005 – O.a.]

ner, teoretiske interesser og praktiske problemer, og som giver fyrsterne nye begrebslige regerings- og legitimeringsredskaber i form af talløse publikationer, teser, teoretiske diskussioner, encyklopædier, lovsamlinger, men også i form af de retlige eksperter direkte interventioner inden for magtinstanser. Helt bevidst om de symbolske profitter og de konkrete fordele, som de kunne få ud af denne nyordning af kundskaber om staten, mangedoblede de europæiske fyrster oprettelsen af lærestole ved universiteterne, og de fremmede udgivelsen af lærde skrifter. Uden at være klar over det, det gik af sig selv, fulgte disse europæiske fyrster på denne måde de kinesiske fyrster fra før kejsertiden [dvs. før 221 f.v.t. – O.a.], der rekrutterede og understøttede tænkere, strateger og teknokrater, fordi de havde forventninger om, at det ville forøge deres egen magt og deres udstråling i en kontekst af konkurrence mellem staterne; de europæiske fyrster fulgte ligeledes de autokrater fra den nyere tid, der understøttede den akademiske lærdom og finansierede udarbejdelsen af institutionelle encyklopædier for at styrke deres regimers legitimitet [fx Ludvig XIV – O.a.].

Når man læser eller genlæser disse utallige, ofte uklare arbejdsdokumenter, og når man inddrager de historiske betingelser, under hvilke de er opstået, vil det uden tvivl betyde, at man skaffer sig nogle midler til bedre at forstå, hvad nogle af den politiske filosofis eller den politiske teologis mest kendte og mest berømmede tekster virkelig drejede sig om, og dermed jo også redskaber til bedre at kunne forstå den politisk filosofiske litteratur, der netop var rettet mod denne grå litteratur og mod den profession, der besad de tekniske kompetencer, og som gav indtryk af at have afgørende indflydelse på staten. Uden at opholde sig ret længe ved forgangne tiders konfrontationer mellem retslærde, jurister, filosoffer og teologer, der er og har været genstand for solide og omfattende værker, kan man vise, at de offentlige anliggendes teknikeres stadfæstelse af den bureaukratiske fornuft og deres erobring af nøglepositioner inden for staten fremkaldte tilbagevendende advarsler og kritik (fra både filosoffer og litterære skribenter). Historien herom mangler at blive skrevet. Navnlig for det 16. og 17. århundredes Europa kan det vel være svært ikke at tænke på Luther – der i enhver jurist så en dårlig kristen, og som i det blev fulgt af utallige flyveblade og kobberstik – eller på Rabelais og hans "Chicanous"¹⁹ eller også på *Plaideurs*²⁰; og hvordan kan man undlade at sammenkæde disse symbolske diskvalificeringer og så de ændringer, som staterne dengang blev udsat for, frem for alt opgraderingen af de juridiske professioner²¹: det øgede antal offentlige embeder, der i Frankrig voksede fra 5.000 i begyndelsen af det 16. århundrede til næsten 50.000 omkring 1660, og – stadig i Frankrig – den tiltagende legale korruption i forbindelse med besættelsen af embederne²²? Den samme slags forhånelser finder man *mutatis mutandis* (med de

¹⁹ Der henvises til Francois Rabelais' eventyrroman om kæmpekongerne *Gargantua og Pantagruel* (udg. 1532-1564), hvor både de asketiske præster og de selvhævdende jurister gøres til grin. O.a.

²⁰ Komædie om en procesgal person af Jean Baptiste Racine (udg. 1668), en munter satire over det franske retsvæsen. O.a.

²¹ Jf. Ronald Schnur: *Die Rolle der Juristen bei der Entstehung des modernen Staates*. Berlin 1986.

²² Jf. Robert Descimon: *Modernité et archaïsme de l'État monarchique – le Parlement des Paris saisi par la vénalité (XVI. Siècle)*, in Jean-Philippe Genet (ed.) 1990 (se note 2), s. 147-161; og specielt *La vénalité des offices et la construction de l'État dans la France moderne. Des problèmes de la représentation*

nødvendige forandringer i formuleringerne) i Kina, hvor de offentlige funktioner uophørligt udvidede og teknologiserede deres magt, fx særlig tydeligt i det 10. og igen i det 18. og 19. århundrede – bortset fra at det i første tilfælde drejede sig om en oppefra kommende målrettet vilje til at udvide staten, om mere regulering og flere indtægter (Premierminister Wang Anshids famøse reformer omkring 1070 har påkaldt sig foragtsytringer fra generationer af skribenter, praktisk taget lige til afslutningen af kejser-perioden – 1911), mens ekspansionen af staten i den anden periode på en måde kom nedefra, i form af en ukontrolleret forøgelse af det underordnede personale, som for en stor dels vedkommende var uden lovhjemmel, men alene var begrundet af rigets økonomiske og demografiske vækst og væksten i regelsystemet.

Den fælles bestræbelse for de forskellige bidrag, der her er samlet,²³ går ud på at underkaste denne meget omfattende, men kun i ringe grad kendte, bureaukratiske produktion af grå litteratur en historisk og sociologisk læsning, at tage den administrative prosa alvorlig, de nye genrer, der blev udviklet i de statslige aktørers daglige praksis i kontorerne, i kommissionerne, i forsamlingerne: rapporter, cirkulærer, formularer, der tvinger til at indgive personlige oplysninger i en upersonlig og standardiseret form, evalueringsskemaer osv. Det drejer sig her uden tvivl om en meget stor udfordring, men det vil på langt sigt muliggøre, at vi ikke længere forveksler de ideale og for størstedelens vedkommende imaginære fremstillinger, som staten ved hjælp af nogle velbetalte teoretikere ønskede at give af sig selv, og så *den statslige virkeligheds intellektuelle praksisformer*, de anvendte tænkeformer og måder at indrette verden, de bureaukratiske rutiner, ved hjælp af hvilke staten gives form, videreføres og dag for dag legitimeres, og som sørger for det vi i vore dage kalder statens sammenhængskraft. Traditionelt griber man tilbage til postvæsenet som eksempel for at illustrere den implicitte tillid til sammenhængen mellem den naturlige og den sociale verden, der er det der driver selv vores mest harmløse handlinger: at putte et brev i postkassen betyder, at man tror på, at nogen henter det for at sende det af sted, at frimærket stadig er gyldigt, at transporten fungerer, at modtageren fortsat er i live osv. Hvad var det for en tro de havde på at staten vedvarende bestod, skønt fjern og ofte fraværende, dengang ved slutningen af middelalderen og i det moderne Europa, de mennesker, der efterhånden vænnede sig til at betale skat regelmæssigt og til at regulere deres stridigheder ad retlig vej – ligesom menneskene i Østasien længe havde gjort – eller til at bede herskeren om at "redde deres liv", eller til at dø for fædrelandet.²⁴ Måske bestod det særegne ved det bureaukratiske arbejde med at opfinde rutiner og procedurer i at give en konkret hverdagslivsbetydning til ideen om statens kontinuitet

symbolic aux problèmes du coût social du pouvoir, in Robert Descimon et al. (eds.) 1997: *Les Figures de l'administrateurs. Institutions, réseaux, pouvoirs en Espagne, en France et au Portugal XVI-XIX siècle*. Paris, EHESS 1997, s. 77-93.

²³ Se note 1 om baggrunden for de forskellige konference-papirer, der udgør temanummeret om staten – O.a.

²⁴ Jf. Ernst H. Kantorovicz: *Pro patria mori in medieval political thought*, in *The American History Review*, nr. 56, (1951) s. 472-492; og Philippe Contamine: *Mourir pour la patrie, X.-XX. siècle*, in Pierre Nova: *Les Lieux de mémoire*, Bd. II, Paris 1986, s. 11-43.

– inden for rammerne af de lærde teologisk-politiske konstruktioner, der udgjorde den teoretiske begrundelse for statens vedvarende beståen.

Bureaukratisk viden

Når udtrykket "en videnskab om statens praksisformer" forekommer os ret præcist og kortfattet at udtrykke, hvad dette komparative forskningsprojekt går ud på, så er det fordi det ikke så meget drejer sig om at skrive en historie om de statsteorier, der har ledsaget udviklingen af de statslige institutioner og refleksionerne over deres legitime formål, men langt mere drejer sig om at forstå disse institutioners produktive indsats i form af en umådelig omfattende praktisk videnskab om offentlig magtudøvelse. Forvalterne og de offentlige myndigheders aktører må først og fremmest skabe de begrebslige og materielle redskaber, som den fremadskridende udvidelse af statens interesser og deraf følgende indgreb dikterer. I det moderne Europa (16.-18. århundrede) er staten stadig mere optaget af at opgøre befolkningens præcise størrelse, at skelne mellem sine egne statsborgere og dem, der ikke direkte er underlagt dens jurisdiktion, at opgøre den økonomiske aktivitet eller i det mindste prisbevægelserne og vare- og kapital-cirkulationen. Derfor dukker de første demografiske opgørelser op, der i begyndelsen er ret begrænsede og primært tjener skattemæssige formål, senere kommer forsøg på folketællinger, men også økonomiske opgørelser, systematiske beskrivelser af et specifikt lands ressourcer, tabeller med tal, der tilstræber at give en udtømmende opgørelse og homogenisering af de indsamlede data. Med de udvidede kompetencer til at gribe ind, som de moderne europæiske stater tilegner sig, følger så opfindelsen af nye redskaber og nye videnskaber, der – eftersom de i det væsentlige er produkter af forvaltningernes og de offentlige institutioners aktiviteter – synliggør og legitimerer disse aktiviteters implicite ideologi: politisk økonomi, statistik, demografi, kameralistik.²⁵ Disse nye discipliner, der oprindeligt var tæt forbundet med statens specifikke interesser, og som i praksis blev anvendt af både de lærde og forvalterne og af de tekniske funktionærer, der hurtigt blev uddannet på specialskoler, af hvilke de første eksempler dukkede op i Frankrig i det 18. Århundrede,²⁶ bidrog kraftigt til at retfærdiggøre bureaukratiets aktiviteter: "Specialiseret viden [*Fachwissen*] er afgørende for den bureaukratiske forvaltnings overlegenhed".²⁷ Disse vidensformer fremskynder en omlægning af måden, statens aktører rekrutteres, idet de personlige anbefalinger eller gode forbindelser og arbejdspladsoplæring efterhånden erstattes af

²⁵ Til disse videnskaber om statens praksisformer, se fx Jean-Claude Perrot: *Une histoire intellectuelle de l'économie politique*, Paris, EHESS 1992; Éric Brian: *La Mesure de l'État. Administrateurs et géomètres au XVIIIe siècle*, Paris 1994; Forfatterkollektiv: *Pour une histoire de la statistique*, bd.I: *Contributions*. Paris, Économica/INSEE 1977, genudgivet 1987; P. Schiera: *Dall'arte de governo alle scienze dello Stato. Il cameralismo et l'assolutismo tedesco*, Milan 1968, og *La concezione amministrativa dello Stato in Germania (1550-1750)*, Turin 1980.

²⁶ Først og fremmest geografer og landmålere; jf. Antoine Picon: *L'Invention de l'ingénieur moderne. L'École des Ponts et Chaussées, 1747-1851*. Paris 1992. Samme år blev École de la marine og École de génie von Mézières oprettet.

²⁷ Max Weber, *Économie et société*, Paris 1971, s. 229 [= *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1976, s. 128 – O.a.].

udvælgelse via skoler, *concours*,²⁸ optagelsesprøver og eksamensresultater, hvorved de bureaukratiske normers dominans over den specialiserede tekniske kompetence legitimeres, og samtidig legitimeres de deraf følgende "begrænsninger" i den tekniske kompetence, der for en stor del er inkorporeret i de "statslærdes" faglige dispositioner.

Her er i øvrigt relationen til den kinesiske erfaring særlig tankevækkende, og den indbyder til nye overvejelser. I deres bestræbelser for bedre at kunne vurdere deres befolkningstal og parametre for økonomisk aktivitet og de forskellige regioners ressourcer følger de europæiske stater i den moderne epoke en ærværdig kinesisk tradition, hvis man kan sige det på den måde, der er forbundet med den retning, man er enige om at kalde *legiste* [sekulær retslærd – O.a.]. Det er en tradition, der selvfølgelig er blevet fremstillet meget forskelligt under de forskellige regimer og epoker, og som – hvad vi allerede har set ovenfor – efter de dominerende skribenters mening havde et meget dårligt ry, og om hvilken det ikke uinteressant konstateres, at den i Kina havde en ret spektakulær ny opblomstring, om end det var forklædt som en veltilpasset kongfuziansk humanisme, i det 18. århundrede – ligesom i oplysningstidens Europa. Men trods interessante paralleller gik Europa hurtigt meget længere i retning af at skabe ægte sociale "videnskaber", der var i statens (de bureaukratiske institutioners) tjeneste, og som afgjort var mere raffinerede og blev legitimeret som "specialdiscipliner"; og fra disse udgår i lige linje de specialdiscipliner, der i dag styrer eller forsøger at overtage styringen af de statslige aktiviteter i hele verden ["globalisering" – O.a.]. Den demografi, statistik og politiske økonomi, som der i næsten et århundrede er blevet doceret i Kina, er specialdisciplinerne fra Europa og Amerika; de ligger ikke i forlængelse af de parallelle discipliner, som den kinesiske intellektuelle tradition havde udviklet [dvs. mandarinernes kongfuzianske moral-økonomi – O.a.].

Effekten af bureaukratiets selvkontrol er mere kontrol

Et andet aspekt af denne "praktiske videnskab" består i, at de statslige bureaukratier meget hurtigt forsvarer sig mod den mangfoldige kritik af deres magt, uklarhed, korruption og mange andre fejl og mangler ved at forsikre, at de kontrollerer sig selv. Det bliver således en vigtig aktivitet for de moderne bureaukratier at overvåge og evaluere deres egne aktører og deres egne aktiviteter. Naturligvis findes der fortillælde og paralleller, først og fremmest inden for den katolske kirke fx dens praksis med hyrdebesøg (*visites pastorales*), hvor biskoppen eller hans stedfortræder inspicerer gudstjenestens fysiske rammer og genstande, men også bedømmer præsterne og de lokale hjælpepræster. I Kina skabte Ming-dynastiet (1368-1644) det bemærkelsesværdige system af "rejsecensorer", et korps af relativt unge embedsmænd, der i prin-

²⁸ Denne tradition med optagelsesprøver gælder stadig i Frankrig for de lange, specialiserede eliteuddannelser *Grandes Écoles*, som der er særlige 2-årige forberedelsesklasser til for studentereliten med de højeste resultater ved de årlige nationale *concours* for dem der afslutter det almene gymnasium (*lycée*). O.a.

cippet var udvalgt blandt de ideologisk og moralsk bedst kvalificerede, som bogstavelig talt udplyndrede de provinser, de var blevet tildelt med fuldmagt til at inspicere alt, afsløre alt og til selv at tage en masse initiativer.²⁹ Paladseunukerne eller, under Qing-dynastiet (1644-1911), manchu'erne, der var knyttet til det kejserlige hus, har undertiden spillet en rolle svarende til *missi dominici*.³⁰ Men ved slutningen af kejsernes epoke [dvs. 1911 – O.a.], er den dominerende metode, at bureaukratiet kontrollerer sig selv ved hjælp af et sæt meget formaliserede evalueringer og nogle "garantier" (dvs. forsikringer om at reglerne er fulgt), der kommer oppefra og strømmer ned gennem hierarkiet, og hvis perverse effekter man let kan forestille sig, når man ved, at kontrollanterne og de kontrollerede var økonomisk afhængig af hinanden, og at objektiviteten følgelig tenderede til at vige for "protektionen", til stor skade for først og fremmest Manchu-kejserne, der undertiden synes at have været blandt dem, der gik forrest i foragten af deres eget bureaukrati.

Den moderne europæiske stat driver til gengæld den interne controls logik til den yderste grænse, idet den skaber institutioner specialiserede i arbejdet med evaluering, bedømmelse og kontrol. Politi-, justits- og finansintendanterne, som historiografien længe har set som symboler på absolutismens triumf i Frankrig, blev rekrutteret fra bestemte embedsmandskorps og udstyret med bemyndigelsesskrivelser fra kongen, der bl.a. pålagde dem at overvåge de lokale embedsmænd. Ifølge en formulering fra det 17. århundrede skal de fx "registrere alle uretfærdigheder og former for undertrykkelse, som kongens undersåtter måtte være udsat for fra embedsmænd og ministre i form af korrupsion, forsømmelighed, uvidenhed eller andet"³¹. I den forstand repræsenterer *intendanterne* i højere grad den upersonlige bureaukratiske stat ude i provinserne, end de repræsenterer kongen.³² Den bureaukratiske overvågning af bureaukratiet bliver således på én gang den væsentligste retfærdiggørelse af bureaukratiet, men samtidig én af betingelserne for dets institutionelle og demografiske vækst. Viljen til at evaluere de statslige tjenester og de statslige aktørers dygtighed fører undertiden også til, at der udarbejdes formularer eller personlige kartotekskort, eller ligefrem veritable karaktergivningssystemer. De ledelsesteknikker, som det administrative personale anvender, definerer – i øvrigt ligesom i Kina – de ideale profiler for statens tjenere³³, og de bidrager til at formulere præcise regler for samt afgrænsning og kodificering af uddannelsesprogrammer, der fører til regler for rekruttering, advancement og forflyttelse; og de anvendte ledelsesteknikker skaber på denne måde en

²⁹ Se Charles O. Hucker: *The Censorial System of Ming China*. Stanford 1966.

³⁰ Bogstaveligt "herrens budbringere" (eller "tjenere"): betegnelse for de omrejsende kongelige inspektører, der i tidlig middelalder tilså den lokale administration i Frankeriget. O.a.

³¹ Citeret fra Marcel Marion: *Dictionnaire des institutions de la France aux XVII og XVIII siècles*. 1923, genudg. Picard, 1984, s. 293.

³² Se konklusionen i Michel Antoine: *Genèse de l'institution des intendants*, in *Journal des Savants*, 1982, s. 283-317: "Intendanten har aldrig repræsenteret monarken, han har ikke repræsenteret en person, men en abstraktion: staten."

³³ Se hertil Philippe Minard: *La Fortune de colbertisme. État et industrie dans la France des Lumières*. Paris 1998, s. 76ff.

korpsånd [*esprit de corps*] inden for de forskellige institutioner.³⁴ Den bureaukratiske selvkontrol sætter derfor på ingen måde grænser for den bureaukratiske magt; den er snarere selv grundlaget for den.

Når man på linje med Max Weber forstår den bureaukratiske selvkontrol som en specifik form for virksomhedsledelse og personaleledelse og som en særlig legitimeringsteknik, konfronteres man også med de interne konflikter, som de statslige forvaltninger og institutioner gennemsyres af, og som den historiske analyse ofte tenderer til at ignorere eller undervurdere. Bureaukratiet kan, som det også gælder staten, ikke anskues som et samlet og monolitisk kollektiv, der kan forstås som et kvasi-subjekt udstyret med intentioner og egen vilje: bureaukratiet er et aktivitetsfelt [*espace de jeu*], der er relativt uafhængigt af de økonomiske og sociale kræfter, og hvor aktører med heterogene og ofte – i hvert fald til dels – modstridende baggrund, livsforløb, interesser, kapitalsammensætning (især mht. uddannelse) og kompetencer møder hinanden og konfronteres med hinanden i spørgsmålet om selve definitionen af de offentlige anliggender og statens tjenesteydelser, samtidig med at de undertiden ubevidst er fælles om en del bureaukratiske indsatser, men også om kategorier og metoder. Man kan se Fronden³⁵ som den perfekte illustration af dette forhold, en bevægelse i hvis navn bestemte embedsindehavere – under påberåbelse af en bestemt opfattelse af staten, dens funktioner, dens forandring og af loyalitetsrelationen til kongen – gjorde oprør mod de mange nye embeder og de hurtige administrative forandringer over for kongen, der var optaget af den udmattende Trediveårskrig.

I virkeligheden kan historien om konstruktionen af staten (om det nu er det franske monarkis eller det kinesiske kejserriges stat) ikke anskues adskilt fra historien om konflikterne mellem de forskellige statslige aktører, der har modstridende opfattelser af, hvad staten og de offentlige "tjenester" skal være: I eksemplet med det franske monarki gik de traditionelle tilhængere af *household government*, hvor den personlige opvartning og bistand til fyrsten var det væsentligste, således op imod indehaverne af de nye korruptionsudsatte embeder, hvis indehavere i alle ordets betydninger har interesser i fremgangen for en mere abstrakt stat, hvor de *de facto* er kreditorer.³⁶ I eksemplet fra Kina er de statslige tjenestemænd i opposition til den uformelle sektor, ganske ligesom eliteforvalternes officielle videnskab (politisk filosofi) er i modsætning til den "skyggevidenskab", der praktiseres af alle i bureaukratiet. Den moderne stat og det specifikke bureaukrati, der sætter sig igennem lidt efter lidt og

³⁴ Se Jean Nagels redegørelser for det XVII århundrede i Marcel Pinet: *Histoire de la fonction publique en France*. Paris 1993, bd. 1, s. 271ff. [Se hertil også Wacquant, *Pierre Bourdieu and Democratic Politics* (note 18 ovenfor), s. 139, hvor det med henvisning til analyserne i *State Nobility* påpeges at specialskolerne "... give birth to the *esprit de corps* specific to the contemporary ruling class and conducive to its ideological integration in spite of its potential or actual divisions (hence the subtitle of Bourdieu's book in French)." O.a.]

³⁵ En oprørsbevægelse (1648-53) under ledelse af repræsentanter for retsinstanterne i de enkelte provinser (domstolene) og parlamentet i Paris rettet mod skatteforordninger som følge af 30-års krigen (1618-48) og mod centralforvaltningens provinsembeds mænd: *intendanterne*, men resultatet blev en begrænsning af domstolens magt og en styrkelse af Ludvig XIV's enevældige magt. – O.a.

³⁶ Dvs. de har fordringer om afkast af deres investering i embedet. Se hertil også Pierre Bourdieu: "Modstridende interesser i staten" andetsteds i dette temanummer. O.a.

ikke uden besvær, er derfor felter, der må underkastes en analyse, hvor det sociologiske og historiske ikke kan anskues adskilt, og som går ud på at rekonstruere de objektive relationer mellem de statslige tjenester (institutionsstrukturene) og de forskellige embedsmandskorps (administrative professioner), der – eftersom de er opstået på tidspunkter, der undertiden ligger meget langt fra hinanden i historien – er forbundet med nogle ofte forskellige og modstridende interesser, og som vedvarende støder sammen i de konflikter, der er et af principperne for alle bureaukratiers helt særlige træghed, men også for deres evne til at bevare de historiske landvindinger fra tidligere tiders sociale kampe.

Oversat af Anders Mathiesen

Straf som neoliberal fattigdomspolitik

Karen J. Winkler i samtale med Loïc Wacquant¹

Winkler: Du skriver i din bog, at der er sket en kraftig stigning i den offentlige agitation om lov og orden igennem det sidste kvarte århundrede i USA og at den nu er ved at sprede sig til Europa. Hvorfor kom denne agitation først i Amerika? Hvordan har den manifesteret sig forskelligt i de to regioner?

Wacquant: I de tre årtier efter borgerrettighedsbevægelsen toppede, har USA bevæget sig fra at være førende i forhold til en form for progressiv retfærdighed, der stod på spring for at vise menneskeheden vejen til "et samfund uden et fængsel" (for at citere titlen på en bog af amerikanske strafferetseksperter fra 1975), til at blive fortalere for "nul tolerance" i politiarbejde og "Three Strikes and You're Out", og verdensmester i indespærring. Hvorfor? Det konventionelle svar er, at denne drabelige udvidelse i mængden af straf blev drevet af den stigende kriminalitet. *Mais voilà*, antallet af ofre er først stagneret og derefter faldet hen over denne periode. Overvej denne simple statistik: USA havde 21 fanger for hver 10.000 "indeks forbrydelser" i 1975; tredive år senere er der 125 indespærret for hver 10.000 forbrydelser. Det betyder, at USA er blevet seks gange mere straffende, når man holder kriminaliteten konstant.

For at forklare dette opsving er vi nødt til at bryde med denne kriminalitet-og-straf tænkning og samtidig være opmærksomme på de af fængslernes funktioner, der ligger udover de rent straffende og rehabiliterende. Så opdager vi, at politi, domstole og fængsler, i kølvandet på ghettotoptøjerne i 1960'erne, blev brugt til at dæmme op for konsekvenserne af de bymæssige forskydninger, der blev skabt af den økonomiske

¹ Det foreliggende interview blev foretaget af Karen J. Winkler fra *Chronicle of Higher Education*, i forbindelse med præsentationen af Wacquants bog "Punishing the Poor". Bogen indgår i en trilogi. De to andre bøger er "Urban Outcasts", som er omdrejningspunkt for det interview med Wacquant, som blev præsenteret af Troels Schultz Larsen i *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 2/2008, og "Deadly Symbiosis", som fortsat ikke er udgivet. Tak til Wacquant for rettighederne til teksten.

deregulering, og til at disciplinere klassestrukturens nederste lag til den nye økonomis usikre ansættelsesforhold. Det øgede fokus på straf i den strafferetlige politik er ikke et svar på en usikkerhed skabt af *kriminalitet*, men på en *social* usikkerhed, som følge af lønarbejdets opsplitning og forstyrrelser i de etnoracemæssige hierarkier.

En lignende glidning mod en kriminalisering af *de urbant marginaliserede*² har fejlet gennem Vesteuropa med en forsinkelse på to årtier og et par særlige kendetegn. De europæiske samfund, med deres stærke statscentrerede tradition, bruger "fortrop-pen" i den strafferetlige kæde, politiet, snarere end "bagtroppen", fængslerne, for at tøjle social uorden og fortvivlelse i lavindkomst distrikter. De har i højere grad taget lov og orden til sig på et retorisk plan end i form af konkrete politikker. Dertil kommer, at i stedet for et brutalt skift fra social til en strafferetlig forvaltning af fattigdom, har de kontinentale lande intensiveret begge dele, så man har ekspanderet den sociale beskyttelse og politiets indgriben samtidigt. Men i sidste ende er den dominerende tendens den samme: et kriminaliseringsskift i håndteringen af den offentlige orden, som forener markedets "usynlige hånd" med den straffende stats "jern-næve". Som et resultat heraf er det genopblomstrede fængselsvæsen kommet til at tjene tre formål, der kun har meget lidt med kriminalitetskontrol at gøre: at presse bestemte dele af den postindustrielle arbejderklasse til at tilpasse sig de usikre løn- og arbejdsvilkår; at opbevare de mest ureglerlige eller overflødige elementer af denne arbejderklasse; og at genetablere staten som en central autoritet, indenfor det begrænsede domæne den nu tildeler sig selv.

Winkler: Hvilken relation ser du mellem denne lov-og-orden-kampagne og andre ændringer i velfærdspolitikken, og ændringerne i hvordan vi behandler de fattige?

Wacquant: Den pludselige vækst og forherligelse af straf er en del af en bredere omstrukturering af staten, der også indebærer udskiftning af retten til velfærd med forpligtelsen til workfare (altså tvungen deltagelse i underlødige beskæftigelse som en betingelse for offentlig støtte). Nedskæringerne i den offentlige støtte og opgraderingen af fængselsvæsenet, er to sider af den samme politiske omstrukturering af den sociale og bymæssige orden.

I 1971 skrev Frances Fox Piven og Richard Cloward den samfundsvidenskabelige klassiker *Regulating the Poor*, hvor de foreslog, at ekspansion og nedskæring i niveauet for hjælpen til de fattige følger arbejdsmarkedets cyklusser. Denne model har virket i det halve århundrede, der efterfulgte New Deal. Men i den hypermobile kapital og de fleksible arbejdsformers tidsalder er denne cykliske vekslen blevet erstattet af en kontinuerlig nedskæring i velfærd kombineret med kraftig vækst i et omhyggeligt og krigerisk strafferetligt bureaukrati. Socialstatens moderlige og integrerende overvågning af de fattige er blevet afløst af en dobbelt regulering af fattigdom

² Det er svært at oversætte *urban marginality* helt godt i denne sætning. Det drejer sig på den ene side om et socialt fænomen, *urban marginality*, men samtidig henviser Wacquant her til den sociale gruppe, der kriminaliseres, og som han har redegjort mere udførligt for i "Urban Outcasts". O.a.

gennem paternalistiske tiltag bestående af en restriktiv "beskæftigelsespolitik" (workfare) og ekspansiv "indespærringspolitik" (prisonfare).

Jeg bruger Pierre Bourdieu's begreb bureaukratisk felt (om den række organisationer, der definerer og fordeler offentlige goder) til at bringe disse udviklinger i socialpolitik og kriminalitetspolitik ind i én samlet analytisk ramme. Velfærd omorganiseret til workfare og fængsel frataget sine rehabiliterende præentioner udgør nu en organisatorisk helhed, der rettes mod de fattige i henhold til en kønsopdelt arbejdsdeling inden for social kontrol: workfare håndterer kvinder og børn, og prisonfare håndterer deres mænd – det vil sige disse kvinders ægtemænd, brødre og sønner.

Velfærds- og strafferetssystemet er to forskellige former for offentlig politik rettet mod de fattige. Husk for det første at fattighjælp og fængselsstraf har en fælles historisk oprindelse: begge har deres oprindelse i "det lange sekstende århundrede", hvor de blev brugt til at indhegne de vagabonder, der var blevet adskilt fra deres sociale oprindelsessted ved overgangen fra feudalisme til kapitalisme, og til at lære dem lønarbejdets etik. For det andet, bortset fra det kønslige aspekt, så er de offentlige støttemodtagere og fængselsindsattes sociale profil (i form af klasse, etnicitet, uddannelse, bolig, familie og sygehistorie, udsættelse for vold osv.) næsten identisk, da begge grupper er rekrutteret blandt samme marginaliserede del af den ufaglærte arbejderklasse. For det tredje; overvågende workfare og neutraliserende fængsler er styret af den samme moral-behavioristiske filosofi og bruger de samme kontrolteknikker, herunder stigmatisering, overvågning, straffende restriktioner og graduerede sanktioner til at "rette" deres klienters adfærd.

Workfare køres som en slags arbejdsmæssig prøvetidsprogram, hvor modtagerne skal opfylde visse adfærdsmæssige kriterier for at bevise deres vilje til at arbejde – selv hvis der ikke findes job, eller hvis de ledige stillinger, der er, ikke giver dem mulighed for at forsørge deres familier. I nogle [af USAs] stater skal bistandsklienter stå i kø sammen med prøveløsladte for at gennemgå en månedlig narkotest, hvilket er et krav, hvis de vil opretholde retten til at modtage støtte. I andre [af USAs] stater sender man prøveløsladte, som er hjemløse fordi de ikke kan finde et job, tilbage i fængsel, fordi de ikke lever op til kravet om at opretholde en fast bopæl.

Winkler: Kan du præcisere hvad du mener med "prisonfare"?

Wacquant: Som nationens bureaukratiske arm kan staten forsøge at afhjælpe uønskede forhold og adfærdsmønstre på tre måder. Den kan "socialisere" dem ved at tage højde for deres oprindelse i samfundets kollektive organisering. Den kan "medicinere" dem ved at behandle dem som individuelle patologier. Eller den kan "straffe" dem ved at køre sine retshåndhævende agenter frem. Et eksempel kan være tre forskellige måder at håndtere hjemløshed på: ved at bygge lavindkomst boliger, ved at tilbyde psykiatrisk hjælp, eller ved at smide gadens vrage i fængsel.

Jeg har udviklet begrebet "prisonfare" som en analogi til "welfare" for at kunne begrebsliggøre den strøm af politikker – i form af kategorier, programmer og diskurser

– som håndterer byernes dårligdomme ved hjælp af politi, domstole, fængsler samt de ting der ligger i forlængelse heraf. Det drejer sig for eksempel om prøvetids- og prøveløsladelsesforanstaltninger, som i dag fører tilsyn med fem millioner mennesker ud over de to millioner, der er bag tremmer. Men det handler også om udbredelsen af computerstyrede databaser om kriminelle, som dækker omkring tredive millioner, og om de profilerings- og overvågningssystemer de understøtter (såsom "baggrundstjek" fra arbejdsgiveres og ejendomsmægleres side). Prisonfare omfatter også den strøm af forestillinger om kriminelle som spredes af såvel forskere og politikere som af kulturindustrier, der lever af frygten for kriminalitet og som holder liv i en medie-offentlighed, der består i at tale nedsættende om straffede personer (de natlige nyheder, "reality shows" som *Cops* og *America's Most Wanted*, og løbende rantings som dem af Nancy Grace på CNN).

Winkler: Du har gjort opmærksom på, at kriminologer på den ene side og de der forsker i socialpolitik på den anden side, ikke har viet hinandens arbejde megen opmærksomhed. Hvorfor forholder det sig sådan, og hvilken betydning har det?

Wacquant: Denne gensidige uvidenhed afspejler det faktum, at de fleste forskere accepterer den prækonstruerede forståelse af deres forskningsobjekt, som den sociale virkelighed og de statslige embedsmænds bekymringer foreskriver. Men det er også en konsekvens af institutionel inertie og intellektuel træghed. I slutningen af det nittende århundrede blev de sociale spørgsmål adskilt fra de strafferetlige spørgsmål med opkomsten af fagforeninger og socialt arbejde på den ene side og udviklingen af straffedomstole og korrektionsfængsler på den anden side. I takt med at disse to problemer i stigende grad blev behandlet af forskellige institutioner, blev de også studeret af forskellige akademiske discipliner, repræsenteret ved velfærdsstudier og kriminologi. Men da den Fordistisk-Keynesianske pagt, som var forankret i stabilt fabriksarbejde og beskyttende velfærd, i slutningen af det tyvende århundrede kom i opbrud, oplevede man en fornyet sammensmeltning og sammenblanding af de sociale og de strafferetlige spørgsmål.

Kort sagt, de etablerede definitioner på "social velfærd" og "strafferet" er produkter af politiske og videnskabelige selvfølgeligheder, som er blevet overhalet af den historiske virkelighed. I dag kan du ikke studere udviklingen i strafferetspolitikker uden at tage højde for udviklingen i socialpolitikken og omvendt. Du kan ikke forstå tendenser i lovovertrædelser uden at inddrage det hav af ændringer, der er sket i fremskaffelsen af velfærd, offentlige boliger, familiepleje, og relaterede statslige programmer, der udgør væsentlige livsbetingelser for den del af befolkningen, der påvirkes mest af gadekriminalitet (både som gerningsmænd og ofre). Omvendt kan du ikke kortlægge de usikkerhedsmomenter, der opleves af modtagere af velfærdsydelse, hvis du ignorerer det faktum, at de er indlejret i husholdninger og kvarterer, der er tvunget til at være involveret i ulovlige aktiviteter og som destabiliseres af politiets og fængslernes kontinuerlige indtrængen. Hvordan kan de forsømte bydeles beboere

opnå et minimum af social stabilitet, når halvdelen af de lokale unge mænd er forvist til et liv bag tremmer og den anden halvdel ikke kan finde job på grund af den systematiserede kontrol af straffeattester?

Den straffende stat er blevet en vigtig drivkraft bag den sociale stratificering og en mægtig kulturel maskine, der har meget stor betydning for de fattiges skæbne. Det kan ingen seriøs forsker i fattigdom eller ulighed tillade sig at overse. Så jeg siger: Velfærds- og strafferetsforskere, foren jer! I har intet andet at miste end jeres begrebsmæssige lænker!

Winkler: Du hævder, at denne udvikling er en del af den neoliberale stats opkomst. Kan du definere den neoliberale stat?

Wacquant: Økonomer har præsenteret en forståelse af neoliberalisme, der sætter den lig med "fri markeds"-styring og "lille stat". Men det er ideologien om neoliberalisme, ikke dens realitet! Sociologien om den faktisk eksisterende neoliberalisme synliggør, at det drejer sig om opbygningen af en kentaur-stat, der er liberal i toppen og pater-nalistisk i bunden. Den nyliberale Leviathan praktiserer *laissez faire* og *laissez passer* overfor de store virksomheder og de øverste klasser, på det niveau hvor årsagerne til ulighed skabes. Men den er voldsomt indgribende og autoritær, når den skal håndtere de ødelæggende konsekvenser, som den økonomiske deregulering har for dem i den lavere ende af klassespektret.

Mod økonomernes "tynde" forståelse vil jeg foreslå en "tyk" sociologisk karakterisering af neoliberalisme, der tilføjer tre komponenter til markedsstyring: overvågende workfare, et påtrængende politi- og fængselssystem, og de kulturelle fortællinger om "det personlige ansvar", der holder det hele sammen. *Punishing the Poor* viser, at ligesom overvågende workfare er den overudviklede og hyperaktive strafferetlige stat, der har rejst sig i USA for at dæmme op for følgevirkningerne af den sociale usikkerhed, ikke en afvigelse fra neoliberalisme, men en af dens bestanddele.

Sammenhængen mellem økonomisk neoliberalisme og fængselsvæsenets ekspansion er i øvrigt indlysende, så snart man anlægger et internationalt perspektiv: Det er ikke tilfældigt, at England vandt titlen som den mest indespærrende stat i Vesteuropa under Blair, mens Chile vandt titlen i Sydamerika.

Winkler: Er de politiske ændringer, der har produceret denne Kentaur-state, bevidste?

Wacquant: Det er et vanskeligt spørgsmål: Alle offentlige politikker skyldes en kombination af ledelsesmæssige hensigter, bureaukratiske grupperinger, organisatoriske forandringer, praktiske forsøg og hensyntagen til forestående valg. Så der er politiske hensigter, der opererer på flere niveauer, men den overordnede udformning af den neoliberale stat er ikke resultatet af rationel planlægning. Ikke i Amerika, i hvert fald, hvilket muligvis skyldes den ekstreme opsplitning af det bureaukratiske felt. Jeg er meget afvisende overfor en konspiratorisk forståelse af historien, som forklarer den

repressive drejning med alvidende magthaveres bevidste stræben efter at gennemføre en "plan", eller opfattelser der anser denne drejning som en nødvendig konsekvens af udviklingstendenser i overordnede samfundsstrukturer, hvad enten det er kapitalisme, racisme, eller total overvågning.

I forhold til den dæmoniske myte om det "fængsel-industrielle kompleks", har jeg vist, at boomet i antallet af indsatte ikke er drevet af søgen efter profit og i endnu mindre grad af ønsket om at udnytte de indsattes arbejdskraft (hvis det var tilfældet, hvorfor er det så under 0,5% af de indsatte, der arbejder for virksomheder?). Der er i langt højere grad tale om en del af et politisk projekt, der handler om at (om)skabe staten. Mod den Foucault inspirerede forståelse af straf som noget altomfavnende viser jeg, at udbredelsen af den straffende stat ikke forgrener sig til alle dele af den sociale organisme, men er målrettet mod de stigmatiserede grupper, der er fanget på bunden af det klassemæssige og stedlige hierarki. I dag lever Amerikas bymæssige subproletariat i et "straffende samfund," men det gør mellem- og overklasserne i Amerikas storbyer bestemt ikke.

Sammensmeltningen af workfare og prisonfare er ikke resultatet af et ondsindet design, men resultatet af en gradvis konvergens i kampe der udkæmpes inden for tre forskellige områder for offentlige aktiviteter, nemlig den lavtlønnede del af arbejdsmarkedet, den offentlige forsørgelse og støtte, og strafferet. Hvert af disse konfliktfelter har deres egne agenter og problematikker, men efter midten af 1970'erne blev de forbundet med hinanden af det forhold, at de vedrører det samme foragtede klientel; at de alle domineres af de samme moralske behavioristiske og racistiske stigmatiserende forståelsesrammer; og at landets politiske institutioner og borgerlige kultur gør det enormt attraktivt at anlægge den samme straffefokuserede holdning over for både bistandsmodtagere og kriminelle, som samtidig er dem, der står først i køen, når det dårlige arbejde skal fordeles. Men ligesom neoliberalismen var denne glubende strafferetlige ofringsmaskine, som Amerika har skabt, ikke en forudbestemt nødvendighed. Andre historiske veje ud af 1960'ernes uro var åbne og er fortsat åbne.

Winkler: Du skriver, at kampagnen for lov og orden er en symbolsk demonstration og sammenligner den med pornografi. Hvad mener du med det?

Wacquant: En af udfordringerne ved *Punishing the Poor* er at overvinde den rituelle modsætning mellem materialistiske tilgange, som nedstammer fra Karl Marx, og symbolske tilgange, inspireret af Émile Durkheim. Den første tilgang ser velfærd og strafferetssystemet som instrumenter, der bruges til klassekontrol mens den anden tilgang fortolker dem som hjælpemidler til at kommunikere normer og samfundssammenhold. I virkeligheden er fængsler så komplekse institutioner, at de tjener begge funktioner samtidigt eller over tid.

Det er vigtigt at bemærke den symbolske dimension af straffen på et tidspunkt, hvor strafferets politik i stigende grad er drevet af en løbsk strøm af maleriske betragtninger. Overalt er kriminalitetsbekæmpelse blevet forandret til et grotesk teater for

borgerlig moralisering, som folkevalgte embedsmænd bruger til at synliggøre deres maskuline sider og fordømme de "uværdigt" trængende, så de kan kompensere for det underskud af legitimitet, de lider af, fordi de har opgivet at fastholde socialstatens beskyttende funktioner på den sociale og økonomiske front. Politikere går ind for foranstaltninger – så som udgangsforbud for unge, automatiske livstidsdomme for flergangsforbrydere eller *chain gangs*³ i sribede uniformer – der er fuldstændig værdiløse ud fra den praktiske kriminalitetsbekæmpelses synspunkt, så længe de er velegnede til at lufte hadefulde følelser og spille på grænsen mellem "os", de lovlydige arbejdende familier, og "dem", den modbydelige underklasse.

Den ophedede kampagne for at få sortlistet og forvist seksualforbrydere er, for eksempel, uforståelig ud fra en streng rationel tilgang til kriminalitetskontrol. Ud fra en ren instrumentel rationalitet giver det f.eks. ingen mening, at der sker en udbredelse af regler så som "Megan's Law"⁴ samtidig med at antallet af seksualforbrydelser falder; det vil blot føre til at tidligere seksualforbrydere genoplever deres ydmygelse, hvilket vil presse dem ud i en lyssky tilværelse og dermed øge risikoen for at de gentager forbrydelsen. Men det giver god mening, hvis man tager hensyn til, at det at behandle seksualforbrydere som moralsk affald, der skal brændes, er med til at forskyde den kollektive bekymring fra at handle om arbejde, familie og seksualitet til i højere grad at fokusere på grufulde lovovertrædere, og derved medvirker det til symbolsk at cementere den moralske enhed blandt dem, der definerer sig selv som modsætningen til disse lovovertrædere.

Winkler: Hvad er det lov og orden retorik og politik skjuler? Du siger, at det ikke er et spørgsmål om undertrykkelse men "produktion"?

Wacquant: Det pornografiske lov-og-orden teater er det, Kenneth Burke kalder en "terministisk afskærmning": en ritualiseret kulturel "forestilling", som fjerner opmærksomhed fra de nye sociale spørgsmål i det enogtyvende århundrede, nemlig generaliseringen af usikkerhed i ansættelsesforholdene og de mange konsekvenser den har for de postindustrielle arbejdstageres muligheder og livsstrategier. At sige at vi skal forlade termen "undertrykkelse", er ikke bare et spørgsmål om ord. Fortællingen om undertrykkelse er en del af den diskursive tåge, der skjuler forandringerne i midler, mål og begrundelser for regeringens handling. Opbygningen af de strafferetlige apparater handler ikke om at undertrykke noget, som allerede er der, det handler om at producere nye realiteter: nye sociale typer så som ghettoernes "bandemedlemmer" og de omvandrede "pædofile"; nye vidensregimer, som den legendariske "broken

³ Sammenlængede grupper af straffefanger, der bliver sat til fysisk krævende arbejde. O.a.

⁴ "Megan's Law" er den uformelle betegnelse for love i USA, der kræver at myndighederne stiller oplysninger om seksualforbrydere til rådighed for offentligheden. De enkelte stater beslutter selv, hvilke oplysninger de vil offentliggøre, og hvordan de skal formidles. Sædvanligvis indgår oplysninger om gerningsmandens navn, billede, adresse og forbrydelsens karakter. O.a.

windows theory"⁵ og de konsulenter i bysikkerhed, der spreder denne teori rundt om i verden; nye regeringsprogrammer, bureaukratier, og retorikker; og i sidste ende en anden form for stat.

Winkler: Hvad vil den tredje bog i trilogien handle om?

Wacquant: *Deadly Symbiosis* forfølger det gensidige forhold mellem racedeling og den straffende stats opkomst i Amerika for at forklare et tilsyneladende paradoks: at fængsler i stigende grad blev fyldt med sorte efter 1973 selvom kriminaliteten i stigende grad blev begået af hvide på dette tidspunkt. Jeg siger tilsyneladende, fordi fængslet i sit historiske udgangspunkt aldrig har været et instrument til bekæmpelse af kriminalitet: Det er et instrument til at styre dårligt stillede og marginaliserede dele af befolkningen, hvilket er en helt anden opgave. Så efter borgerrettighedsbevægelsens højdepunkt er sorte fra de lavere klasser og i de smuldrende ghettoer blevet fængslernes privilegerede klienter, fordi de blev gjort økonomisk overflødige af afindustrialisering, politisk undværlige af den store Hvide Migration til forstæderne, og belastet af den tredobbelte stigmatisering af race, fattigdom og umoral.

Jeg demonstrerer dette ved at følge forandringerne i racedominansen i USA som den har udviklet sig fra kolonitiden til i dag gennem fire "særlige institutioner", der har fulgt efter hinanden: slaveri, Jim Crow regimets raceterrorisme i de landlige Syd-stater,⁶ de urbane ghettoer i det industrielle nord, og den nye anordning som efter 1970'erne udgøres af den symbiotiske relation mellem den øde hyperghetto og de neutraliserende fængsler.

På "input"-siden finder jeg, at de stive racemæssige adskillelser har været med til at fremskynde og intensivere drejningen imod denne strafpolitik ved at gøre det muligt at rette den mod en belastet og isoleret del af befolkningen, som resten af borgerne ikke identificerer sig med. På "output"-siden vil jeg hævde, at kriminaliseringen af den fattigdom, der knytter sig til de kollapsede dele af den indre by, ikke bare har splittet det afroamerikanske samfund. Den har også genskabt race ved at forbinde sort hudfarve med ondsindet kriminalitet (det så kaldte "Willie Horton" syndrom⁷); og ved at fremme udelukkelse af dømt fra uddannelse, social omfordeling og politisk deltagelse opretholder denne kriminalisering af storbyens sorte fattige i virkeligheden de-

⁵ Broken Windows Theory er en teori om, at problemer skal bekæmpes mens de er små; hvis en rude bliver smadret i en bygning, skal den udskiftes med det samme, ellers vil bygningen blive yderligere vandaliseret inden for kort tid. Teorien er blevet brugt som argument for nul-tolerance politikker i kriminalitetsbekæmpelse. O.a.

⁶ Jim Crow regimet var baseret på et sæt af love i USA, der i perioden mellem 1876 og 1965 var gældende i forskellige amerikanske stater. Lovgivningen ligestillede formelt sorte og hvide amerikanere, men påbød raceadskillelse af en række offentlige områder, så som skoler, hospitaler, busser og restauranter. I realiteten indebar lovene, at den sorte befolkningsgruppe blev påført en række ulemper i forhold til den hvide befolkningsgruppe. O.a.

⁷ Willie Horton var en straffefange, som under en orlov fra aftjeningen af en livstidsdom begik overfald, røveri og voldtægt. Han kom til at spille en stor rolle i den amerikanske præsidentvalgkamp i 1998, fordi orlovsprogrammet kørte i Massachusetts, hvor Demokraternes kandidat, Michael Dukakis, var guvernør. Dukakis blev kritiseret for sin støtte til orlovsprogrammet og for at ville lade farlige kriminelle, som Willie Horton, terrorisere befolkningen. O.a.

res marginalisering og retfærdiggør dermed (samtidig) den fortsatte strafferetlige optrapning.

Det ømtålelige politiske spørgsmål, der nu rejser sig, er: Vil den første sorte præsident bryde denne skadelige sammenhæng og afkoble forbindelsen mellem sort hudfarve og farlighed, ikke kun på den politiske scene med sin tilstedeværelse og resultater, men i den offentlige politik? Det haster med at rulle den straffende stat tilbage både på grund af den ødelæggende effekt, den har på den sorte del af de lavere klasser, og fordi den fjerner grundlaget for idealet om retfærdighed for alle borgere.

Oversat af Jens Arnholtz Hansen

Nyhedsbrevet # 41

Nyt og notitser v/ Carsten Sestoft:

Bourdieu og organisationsanalyse i *Theory and Society*

Det fortræffelige tidsskrift *Theory and Society* havde i februar 2008 et særnummer om Bourdieu og organisationsanalyse. Emnet bliver hovedsageligt udfoldet i en lang artikel af Mustafa Emirbayer og Victoria Johnson, som efterfølgende kommenteres og kritiseres af bl.a. Bourdieu-kenderen David L. Swartz og den nyinstitutionalistiske organisationsforsker Frank Dobbin m.fl. Emirbayer og Johnsons artikel er især en lang teoretisk diskussion af de Bourdieu-elementer, som organisationsanalysen kunne have gavn af at trække på. De lægger især vægt på, at det trods nyinstitutionalismens interesse for Bourdieu (jf. Paul DiMaggio) er sjældent, at der tænkes i felt, habitus og kapital på én gang i den amerikanske organisationsteoretiske reception af Bourdieu – hvilket efter forfatternes opfattelse har været en afgørende svaghed. Swartz understreger i sin kommentar, at det ikke kun gælder den organisationsteoretiske reception, men det meste af den amerikanske Bourdieu-reception. Desuden peger han på, at Emirbayer og Johnsons artikel lider af den svaghed, at de ikke skriver deres teoretiske overvejelser sammen med en empirisk case, så man kunne se på en mere konkret måde, hvad effekten af den samlede Bourdieu-tilgang kunne være. Som de siger, er det ikke sikkert, at man vil finde afgørende nye ting med Bourdieu-brillerne på:

We do not claim, however, that this Bourdieu-inspired perspective will lead in every instance to substantive findings that are totally new to the organizational literature. It will be seen, rather, that a good part of the appeal of such a perspective lies precisely in its ability to draw together ideas and insights that have already been explored by others – particularly by those working in the neo-institutionalist and resource dependence traditions – but now within a more unitary, elegant, and encompassing framework of analysis. (s. 5)

En sådan erkendelseeffekt kan også være værdifuld – det har også sin værdi at forstå tingene klarere, selv om indsigterne hver for sig ikke er nye.

Theory and Society, Bourdieu and organizational analysis, vol. 37, nr. 1, 2008
<http://www.springerlink.com/content/gx21q030gu3n/?p=74cbb523f56848d2b51bcf50da794d44&pi=11>

Foucault forelæser

Måske er det upassende at reklamere for udgivelser, som man selv har en andel i, men da andelen er så ringe, kan det vel gå. Hans Reitzels Forlag har i hhv. 2008 og 2009 udgivet to oversættelser af Foucaults forelæsninger ved Collège de France i slutningen af 70'erne: *Sikkerhed, territorium og befolkning* (1977-1978) og *Biopolitikens fødsel* (1978-1979). Jeg vil ikke sammenfatte dem her, men blot sige, at Foucaults analyse af liberalismer før og nu i *Biopolitikens fødsel*, og mere generelt hele hans fremgangsmåde og stil i disse forelæsninger både er kolossalt interessant og relativt let at følge. Faktisk synes jeg, at Foucault aldrig har været bedre end her som forelæser over stof, han er ved at bearbejde: Han fremsætter med stor klarhed og helt uden dunkle sproglomster nogle ret komplekse tankebygninger, som han opbygger på grundlag af historiske studier med teoretiske spørgsmål som udgangspunkt – især spørgsmålet om regeringsidéhistorie eller guvernementaltitet. Takket være den mundtlige form i disse ugentlige og afrundede forelæsninger bestræber Foucault sig på at gøre det med maksimal klarhed. De fireogethalvt kapitel, jeg oversatte af førstnævnte (alt det øvrige er oversat af den fremragende Peer F. Bundgaard – og det er en af mine stoltheder som oversætter, at man ikke kan se, hvor min oversættelse slutter og hans begynder), var en stor fornøjelse at oversætte, netop fordi Foucault her virkelig forklarer sig, klart og tydeligt – og samtidig giver indblik i kompleksiteten i sin tanke- og arbejdsproces, som man så at sige indvies i, mens den er undervejs.

Citat

Den moderne klassekamp står mellem os og dem. Mellem kultur og penge. Men det er en ulige kamp. De rige ved nemlig ikke, at den eksisterer.

Martin Kongstad, *Han danser på sin søns grav*, 2009

Andre nye bøger

I 1988 havde den interessante og filosofisk kompetente historiker Roger Chartier og Bourdieu fem radiosamtaler om sociologi og historie og de to fags samfundsmæssige rolle og intellektuelle problemer. Samtalerne er nu udkommet i bogform med et forord af Chartier: *Pierre Bourdieu & Roger Chartier: Le Sociologue et l'Historien*. Agone, 2010.

Filosoffen Marie-Anne Lescourret, der også har skrevet en ikke synderligt anbefalelsesværdig Bourdieu-biografi (se *Praktiske Grunde* nr. 3-4, 2008), er på banen igen med en antologi om Bourdieu som filosofi: *Marie-Anne Lescourret (dir.): Pierre Bourdieu. Un philosophe en sociologie*. PUF, 2009.

I et studium af 1800 tyske ph.d.-studerende fra 92 forskellige fag kortlægger sociologen Alexander Lenger den sociale ulighed i rekrutteringen af doktoranderne, som jo i Tyskland, hvor det snarere er reglen end undtagelsen, at man selv eller ens forældre finansierer ph.d.-studiet, også har en økonomisk ulighedsdimension. *Alexander Lenger: Die Promotion: Ein Reproduktionsmechanismus sozialer Ungleichheit*. Konstanz: UVK, 2008.

De strukturelt korrekte og vinderne af den offentlige debat

Det sker, at nogle teoretiske brikker ligesom falder på plads i hovedet, så man synes, at man pludselig ser noget klart. Men hvad gør man, når to sådanne teoretiske intuitioner ikke passer helt sammen? Så må man til at tænke – er noget af det overhovedet rigtigt, og hvis ja, hvordan passer det så sammen?

Intuition 1: Betegnelsen "politisk korrekt", som den amerikanske højrefløj har fundet på at bruge om den amerikanske venstrefløj, henviser indirekte til, at den amerikanske venstrefløj – og det vil sige dem, der har en kapitalstruktur med overvægt af (stor) kulturel kapital – faktisk har vundet kampen om, hvad det er korrekt – i betydningen socialt acceptabelt – at sige om hinanden: Venstrefløjen dominerer med andre ord symbolsk, dvs. udøver symbolsk vold. Den politiske korrekthed indskrænker sig imidlertid til at dominere på det symbolskes domæne; den regulerer ikke den politiske virkelighed, kun den måde, det er socialt acceptabelt at tale om den på i offentligheden, især hvis der er kultiverede til stede. Det er ikke i sig selv nogen stor indsigt, men det bliver lidt mere interessant, hvis man ser, at modstykket til de politiske korrekte er de grupper, der har en overvægt af (stor) politisk og økonomisk kapital. De dominerer den materielle virkelighed og bestemmer over dens strukturer; de er så at sige "strukturelt korrekte". Det er dem, der gør, at det er næsten umuligt reelt at forestille sig økonomisk demokrati, reel regulering af finansielle markeder eller lediggang som noget positivt – det er naivt, pinligt og socialt uacceptabelt at forestille sig (og det er der selvfølgelig også nogle, der sætter en ære i at være), især hvis der er

magtfulde til stede. De strukturelt korrekte tænker i økonomiske termer, og de forvalter den politiske og økonomiske nødvendighed i vores verden.

Intuition 2: Den er ikke min egen, men Rune Lykkebergs, og den er af samme art som ovenstående med en markant undtagelse. I sin ugentlige klumme i *Information* skriver han 23. januar 2010 om det interne forhold mellem regeringen og dens støtter i Dansk Folkeparti og Dansk Industri mht. udlændinge: "Man kan sige, at Værdi-Danmark [dvs. DF og Anders Fogh] vandt den offentlige debat, mens Konkurrence-Danmark [dvs. DI og den politisk-administrative elite, dvs. også Anders Fogh] vandt den administrative praksis." Vi har i citatet den samme modstilling af det symbolskes og det strukturelles to poler som i intuition 1 – blot er det her ikke venstrefløjen eller dem med overvægt af kulturel kapital, som har vundet den, men den anden ende af akserne for kulturel kapital, nemlig dem med relativt fravær af kulturel kapital.

Hvordan kan det lade sig gøre, at de vinder den symbolske kamp? Ja, det er jo det gode spørgsmål. Svaret er, at det kan de selvfølgelig også kun, fordi de er allieret med de strukturelt korrekte. Og for de strukturelt korrekte er den kapitalsvage ende af akserne for kulturel kapital et mindre onde, som det er lettere at leve med end en venstrefløj, der ikke alene har kultur til at udfordre de strukturelt korrekte med, men også helt andre opfattelser af det strukturelt rigtige. Dansk Folkeparti udfordrer reelt ikke strukturerne; de snakker om dem, forsøder tilværelsen for nogle udvalgte grupper med særbevillinger på finansloven, men indgår politisk-tekniske forlig, der som regel giver mere til de strukturelt korrekte end til deres egne vælgere, og som disse vælgere alligevel ikke orker at sætte sig ind.

Refleksivitet er ikke let – heller ikke for brancher

I en indsigtfuld og elegant turneret anmeldelse af Gyldendal-direktør Johannes Riis' taler i bogform skriver Politikens veterankulturskribent Søren Vinterberg: "Men i parentes bemærket kan det nu undre, at den bogmarkedskrise, som kulturministeren stadig ikke kan få øje på, skønt den nu truer uafhængige forlag og boglader – og dermed litterær mangfoldighed og eksperimenteren – værre end en svineinfluenza fortsat ikke er grundigt belyst i én eneste dansk bogudgivelse. Så let var ingen anden kriseramte branche vist sluppet uden om de danske forlags radar." (*Politiken*, 17.12.09) Nej, det ligger ikke naturligt for nogen og heller ikke brancher eller professionelle grupper at udsætte sig selv for et kritisk blik eller at reflektere over, hvad man selv er, eller hvordan man faktisk agerer. Sommetider kunne man endda have indtryk af at det er særligt svært for dem, der har til opgave at sætte ord på eller udgive bøger om, hvad andre er eller hvordan de agerer: Professionelle grupper, hvis profession består i at se på andre, har tilsyneladende særligt svært ved at få øje på sig selv.

Norbert Elias Nyhedsbrev

Den såkaldte Norbert Elias Foundation (<http://www.eliasfoundation.org/>) udgiver et ganske imponerende nyhedsbrev (*Figurations*), hvor nyheder om publikationer, konferencer, udnævnelser o.l.

med relation til Elias bringes sammen med anmeldelser og småartikler. Det lader til, at redaktøren går *Sociological Abstracts* igennem fra gang til gang og noterer sig alle nye udgivelser med relation til Elias. I nummer 32 af dette nyhedsbrev (som man kan tilmelde sig ved at skrive til elias@planet.nl.) kan man læse om en workshop der blev afholdt i Graz, den 21.–23. maj 2009. Temaet var *Habitus: Soziologisch – literarisch – literatursoziologisch*, og nyhedsbrevet rummer en oversigt over de papers, der blev præsenteret. Samtidig står der, at disse papers efterfølgende vil blive udgivet i online tidsskriftet *LiThes: Zeitschrift für Literatur- und Theatersoziologie*, som redigeres af Beatrix Müller-Kampel and Helmut Kuzmics, University of Graz. Tidsskriftet, som kan findes via adressen <http://lithes.uni-graz.at/>, har fokus på kultursociologi ud fra den type sociologi som Elias og Bourdieu stod for, og kan derfor have interesse for Hexis-medlemmer. Det omtalte workshop-nummer er endnu ikke kommet, men der ligger allerede to numre hvor Joseph Jurt blandt andet har skrevet om *Die Theorie des literarischen Feldes von Pierre Bourdieu*.

Minisymposium

Bourdieu og Staten

Tirsdag 4. maj 2010 kl. 14.00-16.00

Sociologisk Institut, Københavns Univ., Øster Farimagsgade 5, lokale CSS 7.0.40

Jens Arnholtz Hansen og Ole Hammerslev

Indledning: Bourdieu og Staten

Gorm Harste

Kampen om retsstaten - Bourdieu, Luhmann og oplysningstidens magtdeling

Kristian Delica og Anders Mathiesen

Et sociologisk refleksivt perspektiv på BUM-modellen – skitse til en feltanalytisk anvendelse af organisationsanalyse

Yderligere information: kontakt Ole Hammerslev ohv@sam.sdu.dk eller Jens Arnholtz Hansen jh@faos.dk.

Undervisningsindustri påvirker offentlig uddannelsespolitik

Kommentar v/Morten Nørholm, ph.d.

Adjunkt, Institut for Pædagogik, DPU Aarhus Universitet
Gästforskare, Sektionen för Lärarutbildning, Högskolan Kristianstad
mail: morn@dpu.dk; hjemmeside: www.dpu.dk/om/morn

På forsiden af dagbladet Information d. 25. november 2009 slås det op som en skandale og samfundsmæssig fejl at "Medicinalindustri påvirker offentlig vaccinationspolitik". Og det er absolut også et demokratisk problem at medicinalindustrien deltager i formuleringen af anbefalinger som indebærer at penge anvendes til køb af medicinalindustriens egne produkter, uden at den offentlighed (folket) som betaler, får det for pengene man troede eller havde håbet på, og på en sådan måde at de få beriger sig (yderligere) på de manges bekostning. Men en sådan vilkårlig allokering af økonomiske midler må snarere ses som et kendetegn for en neoliberal vision end som en fejl ved selve systemet; vi ligger så at sige som vi har redt: Inden for rammerne af et kapitalistisk system er det selve ideen at der skal tjenes penge, og at det skal ske med alle til rådighed stående midler. I og med en stigende deregulering af de økonomiske økonomier og en økonomisk økonomis stigende dominans eller direkte monopolisering af værdisætningen af ting og forhold, dvs. under de givne omstændigheder som dog aldrig medreflekteres, stiger omfanget af disse til rådighed stående midler. Så i stedet burde man ønske medicinalindustrien tillykke med at det går så godt, og at påvirkningen af omstændighederne lykkes så fint for dem at indtjeningen stiger, frem for at opfatte det som en fejl - evt. ved systemet som sådan.

Desuden er spørgsmålet om forholdene på det medicinske område egentlig er så enestående. Ganske vist er det medicinske område erkendt og anerkendt for at have med menneskets helser at gøre, dvs. med sundhed og sygdom. Kroppens/individets stigende ukrænkelighed og en grasserende sundhedsfiksering er andre sider af denne opfattelse af at det særligt på det medicinske område er skandaløst at

systemet fungerer som det skal, og det medicinske område er da også et område hvor sådanne forhold mødes med større indignation end når talen falder på fx uddannelsesområdet. Men ser man nærmere efter, er spørgsmålet dog om det ikke burde opfattes som mindst lige så alvorligt og skandaløst at børn, unge og voksne, elever og studerende i alle aldre under paroler om at man skal lære (læs: uddannes) hele livet, i stigende omfang fratages muligheden for at lære sig noget andet end på baggrund af allerede eksisterende sociale forskelle at selv ønske sig og stræbe efter at indtage den rette plads i et socialt hierarki (jf. Bourdieu & Passeron 1970/2006). Dette gælder især når udviklingen ses på baggrund af bl.a. råd fra det man - efter at universiteterne i stedse stigende grad skal finansieres efter ansøgning om midler - må definere som en økonomisk interesseret eller decideret økonomisk afhængig undervisningsindustri med tilhørende forskningsoverbygning der overordnet bygger på idemæssige forestillinger som den selvsamme undervisningsindustri producerer og reproducerer. Det gælder fx idemæssige, samfundsbårne forestillinger om at skolen/uddannelsessystemet giver lige muligheder for alle uanset baggrund, om forholdet mellem formel skolegang og praktisk mestring, forestillingen om forskningsbaseret undervisning hvor forskningen angiveligt alene kan fremstilles på universiteter, at forskningsbaseret undervisning derfor kun kan foregå på universitetet eller af universitetsansatte. Osv. Og især når det betænkes at store dele af denne forskningsoverbygning - pga. finansieringen efter ansøgning frem for ved basisbevillinger - ikke producerer uafhængig forskning, men snarere producerer decideret afhængig forskning (jf. min afhandling Nørholm (2008a)):

Den uafhængighed som nemlig suggereres af en administrativ allokering af forskerne uden direkte forbindelse til de politiske beslutningstagere, dvs. som om forskerne var uafhængige bare i og gennem deres ansættelsessted, ser ikke ud til at findes, dels konkret, dels principielt: I en bourdieusk feltforståelse må holdninger/stillingtagener og *social* allokering forstås og forklares som to sider af samme sag, hvilket frem for alt viser hvordan hele diskussionen af afhængighed/uafhængighed egentlig bygger på en falsk modsætning mellem to administrative allokeringer, hvor snarere *sociale* afstande udtrykt ved de pågældendes *holdninger/stillingtagener* burde anvendes som målestok, og hvor disse sociale afstande med fordel kunne tages som udgangspunkt ved en rekonstruktion af praktikkerne inden for rammen af fx en teori om sociale felter som vi ser den hos fx Bourdieu (1979/1984), jf. desuden Nørholm (2008b).

Sammenligner man forholdene på det medicinske område med forholdene på undervisningsområdet, er der meget der taler for at der gør sig ensartede forhold gældende. De enkeltpersoner som erkendes og anerkendes som eksperter, og som qua eksperter udtaler sig om nødvendigheden af mere undervisning, er næsten altid selv direkte eller indirekte økonomisk økonomisk interesserede i at deres forskning anbefaler det som det er politisk muligt at anbefale vedr. nødvendigheden af den uddannelse som produceres af de koncerner de selv er ansat på - eller rettere sagt, så må anbefalinger og ekspertstatus i en bourdieusk feltforståelse ses som to sider af samme sag. Et eksempel på en sammenblanding af interesser er Berlingske Tidendes kronik d. 11. december 2009, skrevet af DPU's dekan Lars Qvortrup. Lars Qvortrups eneste egentlige kvalifikation i sammenhængen er at han er administrativ leder (dekan) for DPU, en koncern som fremstiller det som kronikken plæderer for en øget anvendelse af, uddannelse, herunder redskaber til planlægning af uddannelse. Og hævdelser er at et sådant punktnedslag er udtryk for en tendens, dvs. at det kan ses som eksemplarisk for en generel udvikling under de givne omstændigheder. Imidlertid er denne sammenblanding af interesser destruktiv for såvel debatten som for en eventuel videnskabelig indsigt i forholdene: Qua ekspert tager ekspertten stilling, evaluerer, anbefaler, dvs. udtrykker sig politisk, dvs. i sidste ende pr. habitus (jf. Nørholm 2008b). Med den væsentlige

pointe at set i et bourdieusk feltperspektiv, så udgør de anbefalinger som (kan) produceres, det (de anbefalinger) som efterspørges det pågældende sociale sted, nemlig i et politisk-administrativt felt, ligeledes som to sider af samme sag, men med en tilsyneladende, ukonstrueret allokerings-adskilthed som betingelse, dvs. med miskendelsen af en ikke-adskilthed som forklaring.

Ser man på forholdene vedr. uddannelses-evalueringer (som er behandlet i min afhandling Nørholm 2008a), er det desuden kendetegnende at kun de færreste af de personer som producerer uddannelsesevalueringer, og som formulerer anbefalinger vedr. indretningen af fremtidens uddannelser, har nogen systematisk, objektiverende videnskabeligt-rekonstruerende indsigt i det de udtaler sig skråsikkert om - i det mindste hvis man lægger sig efter Durkheim (1972/2002) og den sociologiske tradition. I det mindste hvad angår en social og symbolsk funktion af uddannelse og undervisning og af evaluering heraf, med mindre man anvender evalueringsforskningens doxa (som skønt det ser ud som om den er et resultat af relativt autonomt arbejde i og med en administrativ allokering til fx universitet, placerer evalueringsforskningen i et decideret afhængigt subfelt i magtens felt) som målestok, jf. fundene i min afhandling (Nørholm 2008a). Og selv hvor sådanne kvalifikationer er til stede, får de stort set ingen indflydelse på hvordan evalueringerne udformes, og på hvad der anbefales i disse evalueringer. De fremherskende politiske holdninger på området genfindes som anbefalinger i de gennemførte evalueringer, så evalueringerne udtrykker en socialt nødvendig/nødvendiggjort legitimeringsdiskurs for allerede socialt nødvendige/nødvendiggjorte tiltag på området, som ser ud som om den er produceret eksternt i forhold til beslutningerne, men som snarere produceres i ganske kort social afstand fra de politiske stillingtagener.

Enten forstår forskerne ikke forholdene på området, hvilket imidlertid forudsætter at forskningen skal forstås under videnskabelige præmisser svarende til en administrativ allokering, og det er muligvis at misse hele pointen. Eller snarere er forklaringen at forskerne befinder sig i et decideret afhængigt subfelt i magtens felt hvor der produceres praktiske teorier som fungerer som ideologier, frem for videnskab i streng mening - med alt hvad det indebærer af eksplo-

iteringen af en erkendelsesøkonomi særegen for universitetet (jf. Nørholm 2009, 2008a). Så længe der produceres godgørende forskning, eller så længe forskningen har som udgangspunkt at resultere i eller argumentere for at gøre noget godt (også principielt, dvs. uanset tilgang, udgangspunkt, synspunkt osv.), så længe forhindres en objektiviseret rekonstruktion af de observerede forhold, og så længe eksploiteres universitetets særegne erkendelsesøkonomi. Jf. diskussionen i Nørholm (2009), og i Callewaert (1994). Fordi desuden godgørende forskning naturaliserer det vilkårlige egne synspunkt som det gode, hvorved impliceres at alt andet er ondt, bliver synspunktet nærmest immun over for modargumenter; det gode legitimerer sig selv. Og så længe et forsøg på at forstå tilstedeværelsen af godgørende forskning, af praktiske teorier ligeledes bemødes normativt (uanset niveau, indhold, udtryk osv.), så længe er der kun ganske få der forstår hvorfor normativ, godgørende forskning findes, og hvad en sådan forskning betyder, gør. Husk desuden på Durkheims påpegning af at en praktisk teori kun er så meget værd som den videnskab hvorfra den låner sine fundamentale forestillinger (jf. Durkheim 1975, s. 71). I tilfældet pædagogik er et sådant videnskabeligt fundament kun yderst sparsomt til stede.

Når ingen råber vagt i gevær i forhold til den udbytning som de facto foregår (også) på uddannelsesområdet, er en væsentlig årsag sandsynligvis at den illusion om uddannelsens funktion og nytte som kolporteres af de afhængigt-uafhængige eksperter, er sammenfaldende med de illusioner om uddannelsens funktion og nytte som ses hos politikere, fagforeninger og i det hele taget samfundsbåret og i en bredere offentlighed. Som undervisning/uddannelse overvejende ser ud nu, og som den søges påvirket/videreudviklet af de nævnte eksperter i og gennem fx forskellige evalueringer, ser det snarere ud som om undervisning/uddannelse medvirker til og underbygger ulighed frem for lighed, hvilket også ser ud til at gælde for andre demokratiske idealforestillinger. Dvs. at frem for at gøre nogen klogere på noget, gør skolen/uddannelsessystemet det som Bourdieu og Passeron (1970/2006) argumenterer for er dens objektiviserede funktion: Allerede eksisterende sociale forskelle cementeres og udbygges frem for det modsatte (hvilket ellers er det skolen/uddannelsessystemet i det mindste delvis

skylder sin legitimitet), så den objektiviserede funktion af skole/uddannelsessystem er at foretage og legitimere sorteringen til en social arbejdsdeling på baggrund af allerede eksisterende sociale forskelle og så det kan se ud som sorteringen foregår i forhold til de universelle dyder flid og påpasselighed. At dette kan ske så massivt, har grund i den lige så massive miskendelse af forholdene på ethvert hierarkisk niveau, og dermed at illusionen holdes i live også af allerede dominerede grupper og personer som illusionen og dens materialisering er til direkte ulempe for. Jf. Bourdieu og Passeron (1970/2006).

Det demokratiske underskud i og knyttet til den institution (skole/uddannelsessystem) som ellers erkendes og anerkendes for at være en forudsætning for demokratiet, dvs. som erkendes og anerkendes for at være demokratisk nødvendig, genfindes som et tilsvarende demokratisk underskud når medicinalindustrien får gennemtrumfet fx et vaccinationsprogram som i forbindelse med den (tilsyneladende noget tvivlsomme) H1N1-pandemi i 2009. Hvilket viser at begge de to systemer snarere end noget andet er helt centrale for og fungerer ved reproduktionen og udbygningen af allerede eksisterende, principielt vilkårlige sociale dominansforhold, og viser at en sådan social og symbolsk funktion, en egentligt pædagogisk funktion må anerkendes og forstås før enhver anden funktion kan diskuteres. Sådanne diskussioner må naturligvis føres i termer af sociologisk-teoretiske forklaringer, fordi det som søges forklaret, frem for noget andet er sociale forhold.

På universitetsområdet er Nina Smith (professor ved Institut for Økonomi, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, tidligere prorektor for det akademiske område ved Aarhus Universitet) på det seneste blevet støttet af en række såkaldte eksperter når hun har talt for mere betalingsundervisning på universiteterne. For det meste begrundet i at det er udemokratisk at den kortuddannede betaler for den som vil have en længerevarende uddannelse, som om det kunne forstås som et individuelt forhold. For det første underkendes dermed at det er et demokratisk systems pligt qua demokratisk at dels opretholde et universitet, dels uddanne til ethvert niveau, og at både den som har en korterevarende uddannelse, og den som har en længerevarende uddannelse, har fordel af at der findes institutioner hvor der produceres viden

og videnskab på elitært niveau, fx et universitet som er det eneste sted der under relativt autonome betingelser kunne producere viden om det som foreslås af de interesserede uinteresserede, økonomisk afhængige eksperter, jf. diskussionerne hos Kant allerede i 1798. For det andet ses hvordan man ikke kan forklare sociale forhold ved at anlægge økonomisk økonomiske betragtninger, og at hvis ønsket er at producere en forklaring på sociale forhold, må man i stedet benytte sociologiske forklaringsmodeller. For det tredje ses hvordan de anvendte økonomistiske forklaringsmodeller mere end noget andet producerer legitimitet for det som allerede findes som forudsætning for økonomisk (praktisk) teori, bl.a. fordi det afspejler at et relativt autonomt universitet er ofret på en neoliberal økonomis alter. Så længe der anvendes redskaber til forklaring som ikke overskrider de eks-/implicitte grundantagelser, og så længe de indbyggede grundlagsproblemer ikke tages alvorligt, produceres blot mere som skal forklares, fx: Hvorfor har en økonomistisk forklaring af sociale forhold forrang for en pædagogisk/sociologisk forklaring? Hvis desuden udgangspunktet for en uddannelse er at den (*qua* et indhold af praktisk teori som antages at være økonomisk nyttigt) skal være økonomisk nyttig, bliver det nærmest en tautologi at vise at den slags uddannelser som forsøger at formidle systematisk erhvervet erkendelse, er spild af penge. Jf. fx den tilgang som anlægges i dagbladet Børsen d. 11.-13.12.2009, hvor der bl.a. diskuteres nødvendigheden af et opgør med gratisprincippet på uddannelsesområdet, med de samme forudsætninger som dog aldrig medreflekteres, ud fra udsagn fra dels tænketanken CEPOS, dels førnævnte professor ved Institut for Økonomi, Aarhus Universitet Nina Smith.

Endelig ses hvordan brugerbetaling på uddannelsesområdet afspejler undervisningsindustriens påvirkning af en offentlig uddannelsespolitik, dvs. af anvendelsen af den uddannelse som fremstilles af de koncerner som stiller eksperter til rådighed for rådgivning i spørgsmål

omkring anvendelse af uddannelse og dennes nytte. Dette svarer ganske nøje til forholdene inden for et medicinsk område; det er lige så logisk inden for en fremherskende neoliberal økonomisk tænkning som det er anti-demokratiske og velfærdsstats-nedbrydende.

Ser man på forholdene i et perspektiv hvor de forstås/rekonstrueres under de givne omstændigheder, kan man m.a.o. konstatere, at udsagn fra uddannelseseksperter respektive medicinske eksperter i forhold vedrørende anvendelsen af fx undervisning respektive vaccinationer ikke er en systemfejl, om end man normativt kan have den holdning at det er irriterende at allerede privilegerede personer beriger sig på allerede ikke-privilegerede personers bekostning, hvilket let kan opfattes som en skurkestreg. Det man imidlertid kan konstatere, er at det er den neoliberale vision som er grundlæggende antidemokratisk og samfundsnedbrydende, i og med udbygningen og nedbrydningen af institutioner som ellers kendetegner demokratiske samfund, herunder et relativt autonomt sundhedssystem, et relativt autonomt uddannelsessystem osv. Og det man kan konstatere, er at funktionen af at benytte interesserede uinteresserede eksperter som de ovennævnte, er en cementering af de givne sociale forhold, især med implikationen af at enhver holdning alene er legitim hvis den legitimeres med henvisning til forskning (læs: interesseret uinteresseret kvasiforskning) fremstillet eller sanktioneret af disse såkaldte eksperter. Tager man nemlig samtidig i betragtning at uddannelse og en placering i et socialt hierarki i store træk udgør to sider af samme sag, så ses det at en neoliberal vision sikrer at de hierarkiske socialt lavtplacerede, de domineredes holdninger (som alene kan legitimeres som holdninger) er illegitime, hvilket forstærker afstanden mellem dominant og domineret, dvs. forstærker dominansen. Det udgør dele af en yderst effektiv mekanisme til opretholdelse af givne sociale dominansforhold som dog ikke har meget at gøre med de idealer for et demokrati som legitimerer mekanismen.

Litteratur

Bourdieu, P. (1979): *La distinction. Critique sociale du jugement*. Éditions de Minuit, Paris. På engelsk (1984): *Distinction. A Social critique of the judgement of taste*. Routledge.

- Bourdieu, P. & J.-C. Passeron (1970) *La reproduction. Éléments pour une théorie de système d'enseignement*. Les Éditions de Minuit, Paris. På dansk (2006): *Reproduktionen. Bidrag til en teori om undervisningssystemet*. Hans Reitzels Forlag.
- Børsen (11.-13.12.2009): "Mange uddannelser er spild af penge", "Lange uddannelser tjener sig ikke ind før efterlønsalderen", "Nødvendigt opgør med gratisprincip". *Børsen*, d. 11. - 13.12.2009, s. 1, 2-3.
- Callewaert, S. (1994): "Om det som (måske) savnes i dansk pædagogisk forskning". *Dansk pædagogisk Tidsskrift*, nr. 4, s. 226 - 232.
- Durkheim, É. (2002/1972): *Den sociologiske metodes regler*. Hans Reitzel, København. Fransk original: Durkheim, É. (1894): *Les règles de la méthode sociologique*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Durkheim, É. (1975): "Pædagogikkens væsen og metode". In: *Opdragelse, uddannelse og sociologi*. Carit Andersens Forlag, s. 60-80
- Kant, I. 1798/1998. "Der Streit der Fakultäten". In: *Schriften zur Anthropologie Geschichtsphilosophie Politik und Pädagogik*. Werke in Sechs Banden. Band VI, Sonderausgabe. Darmstadt 1998, s. 261-393.
- Nørholm, M. (2009): "Selskabstømning i akademiet". *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, nr. 3. Kan downloades via www.hexis.dk.
- Nørholm, M. (2008a): *Om den sociale og symbolske funktion af uddannelsesevalueringer - konstruktionen af et objekt*. 2. udg. Forlaget Hexis, København.
- Nørholm, M. (2008b): "Om evalueringsforskningens relative autonomi: dansk normal evalueringsforskning som et ikke-autonomt (sub)felt i magtens felt" In: Nørholm, M., K. Jensen, N.R. Jensen (eds.): *Studier af pædagogisk praksis*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, s. 131-160.
- Qvortrup, L. (2009): "Kan uddannelse redde klimaet?". *Berlingske Tidende*, debat 11/12, s. 17.

Hexis' Generalforsamling

Tirsdag 4. maj 2010 kl. 16-18

Københavns Universitet, Sociologi, Øster Farimagsgade 5, lokale CSS 7.0.40

Punkter til dagsordenen

- skal fremsendes til bestyrelsen (mail til hexis@hexis.dk eller medlemmerne af bestyrelsen) senest 20. april.

Faste dagsordenspunkter:

1. Valg af dirigent
2. Formandens beretning
3. Fremlæggelse af regnskab
4. Forelæggelse af budget og fastsættelse af kontingent
5. Valg til bestyrelsen (a)
6. Valg af revisorer
7. Eventuelt

(a) Bestyrelsen består af 7 medlemmer og 2 suppleanter (som sædvanligvis indgår i bestyrelsesarbejdet på lige fod med de faste medlemmer). If vedtægterne §10 er der i år 4 faste medlemmer på valg foruden 2 suppleanter.

Bemærk: Generalforsamlingen finder sted samme sted som og i umiddelbar forlængelse af Hexis' mini-symposium om Bourdieu og staten kl 14-16 (se nærmere på www.hexis.dk/kommendearrangementer.html)

Nyt fra *Feltanalyse-workshoppen* på Socialvidenskab, RUC

v/ Anders Mathiesen

Kort præsentation af et speciale om, hvordan det TV-dokumentariske journalistiske arbejde i Danmarks Radio er blevet markedsorienteret og underlagt rent kommercielle (kvalitets)kriterier som led i omorganiseringen af den offentlige sektors institutioner i overensstemmelse med de nyliberalistiske managementprincipper (New Public Management). Det journalistiske arbejde underlægges i stigende grad bureaukratisk regulering ud fra seertal m.m. – også i den offentlige public service-institution DR.

Rikke Juul Dalsgaard: Tv-dokumentarisme i Danmarks Radio

En feltanalyse af tv-dokumentaristisk praksis i Dokumentargruppen 1988-1995 samt DR Dokumentar 2005 (RUC, Socialvidenskab, november 2008).

Analyserne i dette speciale sætter fokus på, hvordan mediernes aktiviteter bliver påvirket af det omgivende samfunds ændrede politiske dagsorden med tv-dokumentarisme i Danmarks Radio som case (s. 3). Rikke Juul Dalsgaard (RJD) problematiserer forestillingen om, at det er journalisterne (mediernes primære producenter), der har ansvaret for den voldsomme 'medialisering' af virkeligheden, som vi har oplevet de seneste 15-20 år, idet hun sætter fokus på den ændrede 'styringslogik', der ligger til grund for omorganiseringen af Danmarks Radio. RJD fokuserer med andre ord på, hvordan betingelserne for det tv-dokumentariske arbejde i Danmarks Radio er blevet ændret siden oprettelsen af den uafhængige Dokumentargruppe i 1988, og hvad det har betydet for dokumentaristernes muligheder for at udøve selvstændigt journalistisk arbejde.

I kapitel 1 redegøres for dispositionen i afhandlingens analyse af det tv-dokumentariske felt. Efter præsentationen af de teoretiske antagelser og analytiske kategorier, der ligger til grund for speciallets 'mediesociologiske syn på tv-dokumentarisme' (kap. 2, 3 og 4), analyserer RJD først, hvordan Dokumentargruppen fra starten (1988) bestod af repræsentanter for 'forskellige tilgange til tv-dokumentarisme' (s. 6), idet hun foretager en genreanalyse af udvalgte tv-dokumentaristers konkrete produktioner (dokumentarprogrammer) og på denne måde fremanalyserer tv-dokumentarfeltets modstridende positioner repræsenteret ved de forskellige tv-dokumentariske praksisformer (kap. 5-6). Herefter følger (i kap. 7) en feltanalytisk organisationsanalyse af, hvordan ændringer i den organisatoriske indplacering af Dokumentargruppen i DR's samlede organisation og ændringer i Dokumentargruppens interne ledelsesorganisation har omfunktioneret det tv-dokumentariske arbejde i DR 'og hermed ændret de eksisterende mulighedsbetingelser, som dokumentaristerne har for at producere tv-dokumentarisme på' (s. 6). Disse historiserende delanalyser udgør så forståelsesrammen for analysen af tilstanden i (sub)feltet for tv-dokumentarisk arbejde i DR (2005) i kapitel 8, der er baseret på observationer fra et af de ugentlige redaktions-

møder (januar 2005) og hendes feltanalytiske forskningsinterview (se s. 7ff). Specialet kan på denne måde læses som en skitse til en historiserende feltkonstruktion.

Den anvendte sociologisk reflektive tilgang med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu indebærer bl.a. at RJD 'objektiverer det synspunkt i feltet (og det sted), hvorfra der undersøges og analyseres' (s. 10). Hun redegør for sit udgangspunkt i kapitel 2 med afsæt i en komparativ analyse af udviklingen siden 1970'erne i de nordamerikanske og europæiske lande i relationerne mellem medieinstitutionerne og de politiske og økonomiske institutioner, specielt de institutionelle betingelser for de journalistiske medier. Denne analyse (Hallin og Mancini 2004) påpeger en tendens til, at 'medierne i stigende grad kommerialiseres' som led i udviklingen af en 'global mediekultur' (s. 17). Herefter skitseres medieudviklingen i Danmark (på grundlag af Hjarvad 2008) fra partipresse, omnibuspresse og offentlige public service institutioner (radio og TV) til den aktuelle situation. Den liberalistiske position i mediefeltet synes, som forventet, at være blevet altdominerende også i Danmark: Medieinstitutionerne er ikke længere at betragte som kulturinstitutioner, 'idet deres *styringslogik* ikke længere er præget af hensyn til almenhedens interesser' (s. 19). Endvidere præciserer RJD (med afsæt i Syvertsen 1999), hvad der i dansk kontekst har ligget i DR-institutionens public service-forpligtelser:

- radio (og TV) til alle, dvs. sikre nyheds- og kulturformidling til alle,
- programmæssig alsidighed,
- en kulturinstitution med en demokratisk ledelsesorganisation.

Endelig påpeger hun, at DR (den offentlige public service-institution) som følge af TV2-loven (1986) – helt i tråd med den omtalte internationale globaliseringstendens – pr. 1. oktober 1988 fik konkurrence af en kommerciel medieinstitution, og at denne liberalisering af medieudbuddet bl.a. førte til ændringer i DR's ledelsesorganisation (se hertil s. 78).

I kapitel 3 redegøres for, at nogle af DR's dokumentarister allerede i 1986, da TV2-loven blev vedtaget, selv begyndte at overveje, hvordan de kunne danne en særlig, uafhængig specialenhed for produktion af dokumentarprogrammer til DR/TV til at imødegå konkurrencen fra TV2. Det førte til, at Dokumentargruppen blev oprettet 1. januar 1988 som en uafhængig produktionsenhed med selvstændigt budget og kollektiv ledelse. Og i kapitel 4 skitserer RJD kort, hvordan Bourdieus praksisteoretiske begreber kan anvendes til at klargøre, hvordan de interne konflikter i Dokumentargruppen mellem repræsentanter for de forskellige former for dokumentarisme (praksisformer) på afgørende måde påvirkes af omorganiseringen af DR-institutionen og Dokumentargruppens ændrede indplacering og af ændringer i gruppens ledelsesorganisation (s. 30). På denne måde er der i kapitel 2-4 redegjort for nogle afgørende forudsætninger for RJD's efterfølgende analyser af betingelserne for tv-dokumentarisme i DR.

Kapitel 5 er en genreanalytisk redegørelse for de forskellige opfattelser af film- (og tv-) dokumentarisme, feltets forskellige arbejdsmetoder og de forskellige dokumentaristers virkemidler, der er sammenfattet i Model 1 (s. 46). I dokumentargruppen var

yderpolerne den autoritative journalistiske tv-dokumentarisme overfor den åbne observerende tv-dokumentarisme. Denne genreanalytiske ramme er afsættet for RJD's analyser i kapitel 6 af nogle konflikter mellem repræsentanter for de modstridende positioner i Dokumentargruppen, hvor 'den journalistiske kritisk-undersøgende dokumentarisme' var den dominerende position i udgangspunktet 1988. Men denne position blev fra starten udfordret af en 'mere narrativ og oplevelsespræget diskurs', en neutralt beskrivende dokumentarisme (1. og 2. konflikt, s. 38 og 52), og senere af en dokumentarisme med 'fokus på den subjektive tolkning' inspireret af New Journalism (3. konflikt, s. 57). Og da 'Fak2erens' (TV2) mere publikums- og oplevelsesorienterede afslørende dokumentarisme havde sat en ny dagsorden: konkurrencen om seertal, samtidig med at de interne kampe om Dokumentargruppens stærkt beskårne ressourcer skærpedes (s. 61), blev den kritisk-undersøgende position fortrængt af en mere sensationsorienteret 'afslørende' form for kritisk journalistik (4. konflikt, s. 62), der med dramatiske virkemidler søgte at spille på seernes følelser samtidig med at den kritiserede myndighedernes magtmisbrug (fx politiet og anklagemyndigheden i Pedal Ove-sagen). En agitatorisk variant af en dagsordensættende journalistik (s. 68). Fokus var skiftet fra journalistisk faktuel dokumentation og indsigt til kommerciel sensation og subjektiv fascination, tæt på Hollywoods sort-hvide univers med helte og skurke (s. 64).

Analysen af omorganiseringen af det tv-dokumentariske arbejde i DR i kapitel 7 er RJD's bidrag til at forklare, hvordan det går til at styrkeforholdet mellem de forskellige former for tv-dokumentarisme i DR's dokumentarisme-gruppe er blevet ændret over tid. Den feltanalytiske organisationsanalyse går ud på at 'forklare' genstanden for de sociale kampe mellem dokumentaristerne i Dokumentargruppen – dvs. forklare hvordan det går til at kriterierne for tv-dokumentarismen i DR ændres. Det er stridens 'genstand'. Og analysen viser, at styrkeforholdet mellem Dokumentargruppens forskellige positioner (praksisformer) og kvalitetskriterierne for gruppens programmer ændres som følge af det specifikke felt (dvs. Dokumentargruppens) ændrede eksterne relationer – fx opdelingen 1991 mellem økonomistyring (Veirup) og produktionsledelse (Wilhjelm). De forskellige dokumentarisme-former ændrer 'symbolsk værdi' både internt og eksternt – dvs. de får en anden vægt eller anerkendelse i DR-institutionen (fx TV-fakta (s. 61) og den overordnede chefredaktion (s. 75 om BUM-modellen, se hertil også kap. 8)). DR-institutionen blev i løbet af 1990'erne 'transformeret' til en markedsstyret public service model, hvor fx produktionen af dokumentarprogrammer udsættes for en stigende bureaukratisk regulering ud fra seertalsmålinger m.m. (s. 71 og 79) inspireret af de nyliberalistiske principper for New Public Management. Denne analyse af institutionen som felt (dvs. Dokumentargruppen som produktionsfelt) er ikke gennemført i alle detaljer, men analysen angiver en produktiv skitse til en sociologisk medieanalyse, der kan henlede opmærksomheden på feltets eksterne relationers påvirkning af de interne magtrelationer mellem de forskellige tv-dokumentariske praksisformer.

I kapitel 8 anskueliggør RJD den aktuelle tilstand i feltet for tv-dokumentarisk arbejde i DR (2005). DR's programflade styres nu af direktionen. Programdirektøren er én af de fem vicedirektører, og han er nu den overordnede leder for bl.a. DR Dokumentar, der er én af institutionens 27 programafdelinger. 'Kritisk-undersøgende journalistik' er den ene af fem redaktioner i DR Dokumentar-afdelingen. RJD tager udgangspunkt i et fælles redaktionsmøde for 'featureredaktionen' og redaktionen for den undersøgende dokumentarisme (fællesmødet for de to redaktioner udsprang af direktionens ønske om mere vægt på personhistorier i dokumentarprogrammerne – s. 85). Dette direktiv fra ledelsen fremgår også af interview med de andre dokumentarister. Den konkrete case er Stig Andersens igangværende arbejde med et program om finansminister Thor Pedersens forsøg på fjendtlig overtagelse af ELSAM: "Højt spil på ministergangen".

Chefredaktionen 'bestiller' fascinerende underholdning til det store publikum, feature-produktioner med personhistorier, som seerne kan leve sig ind i (fx s. 85 og 87), men Stig Andersens journalistiske historier 'går ind og undersøger nogle ting og finder ud af, hvordan nogle ting hænger sammen eller ikke hænger sammen. For derefter at dokumentere det' (s. 88). Det vil cheferne ikke have. Af 40 programoplæg har han kun fået accepteret én dokumentarudsendelse (s. 89). De journalistiske dokumentaristers arbejde styres nu af kommercielle kriterier (seertal mm., målbare succes-kriterier) og ikke af journalistiske principper (fx behovet for sociologisk refleksive analyser af magtrelationer og magtmisbrug i det omgivende samfund). Også de observerende dokumentarister (fx Lars Engels) får besked på at begrænse sig til 'lettere reportager', som folk kan identificere sig med – kulinarisk underholdning, som det tidligere blev kaldt.

I kapitel 9 opsummeres tilstanden i det tv-dokumentariske subfelt i DR. Fra at være en kulturinstitution er DR blevet omorganiseret til en topstyret, markedsorienteret medieindustriel virksomhed, hvor ledelsen er blevet professionaliseret og de programproducerende enheders medindflydelse på programindholdet stærkt begrænset. Magten er i stigende grad samlet hos den administrative elite, der forvalter nogle principper de har fået påført udefra – fra det politiske felt og det bureaukratiske felt (Bourdieu's foretrukne betegnelse for staten). Programfladen og udsendelsernes indhold styres nu af chefredaktionen, og den markedsorienterede *styringslogik* giver sig udtryk i kontraktstyring af produktionsenhederne, udbudsrunder og udlicitering af de 'opgaver', som også dokumentaristerne er henvist til at byde ind på – også de må underlægge sig de kommercielle kriterier (seertal m.m.). Rikke Juul Dalsgaard's analyser viser, at DR og tv-dokumentarismen er blevet markedsorienteret som resultat af og som bidrag til den internationale globaliseringstendens, hvor medierne i tiltagende grad tildeles en "udførende" rolle – jf. BUM-modellen. Den journalistiske tv-dokumentarisme repræsenterer en underordnet – en domineret – kapitalform. Journalisternes 'privatiserede' arbejdsbetingelser (jf. Stig Andersen) disponerer dem i stigende grad for at konkurrere om at tilgodese programdirektørens krav om fascinerende underholdning.